

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ**

Кваліфікаційна наукова  
праця на правах рукопису

**КЛИМЕНКО ЛЕСЯ ВАЛЕНТИНІВНА**

УДК 378-057.875-055.52:[316.362:316.72(043.5)]

**ДИСЕРТАЦІЯ  
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ  
МОЛОДІ ЯВИЩА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ**

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

\_\_\_\_\_ / Л. В. Клименко /

Науковий керівник:

**Лісовець Олег Васильович**, доктор педагогічних наук, професор

Ніжин-2025

## АНОТАЦІЯ

*Клименко Л. В.* Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, 2025.

У дисертації на основі аналізу теоретичних та практичних підходів до питання попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності здійснено узагальнення і практичне розв'язання проблеми дослідження. Актуальність цієї проблеми зумовлена трансформацією сімейних цінностей, зміною традиційних уявлень молоді про сім'ю з дітьми під впливом різних факторів, таких як індивідуалізм, емансипація, спрямованість на кар'єрне зростання тощо; зростанням популярності явища свідомої бездітності («чайлдфрі»), що може призвести до негативних демографічних, економічних та культурних наслідків, впливаючи на розвиток суспільства в цілому. Університетське середовище, будучи важливим етапом формування світоглядних орієнтацій молодих людей, має значний потенціал у формуванні усвідомленого ставлення до сімейних цінностей. Саме тому дослідження педагогічних умов попередження свідомої бездітності серед студентської молоді є важливим завданням сучасної педагогічної науки.

У першому розділі дисертаційного дослідження проведено аналіз наукових підходів до явища свідомої бездітності, розглянуто його соціальні, психологічні та педагогічні аспекти. Окреслено основні причини поширення цього феномену серед сучасної молоді, включаючи соціокультурні тенденції, особистісні мотиви, вплив масової культури та економічні чинники. Значну увагу приділено педагогічному потенціалу освітнього середовища університету у формуванні позитивного ставлення до сімейних цінностей та відповідального батьківства. Серед ефективних педагогічних засобів виділено

ціннісно-орієнтоване навчання, виховні заходи, інтеграцію відповідних тем у навчальні дисципліни, формування культури відповідального батьківства через залучення студентів до соціально-значущої діяльності.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню проблеми. Запропоновано методику організації констатувального етапу експерименту, який був спрямований на з'ясування стану поширення явища свідомої бездітності у студентському середовищі на основі дослідження готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, вивчення педагогічного досвіду щодо попередження поширення цього явища.

Виокремлено мотиваційний, когнітивний та емоційний критерії готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, визначено основні показники до кожного з них та підібрано відповідний діагностичний інструментарій для з'ясування рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій (високий, середній, низький).

Представлено результати констатувального експерименту, які свідчать про тенденції поширення явища свідомої бездітності – встановлено, що близько 80 % здобувачів мають середній та низький рівні готовності до виконання батьківських функцій, тобто демонструють неповне розуміння батьківства, слабку мотивацію до оволодіння відповідними знаннями та несприйняття родини як цінності. Аналіз педагогічного досвіду закладів вищої освіти України з усіх регіонів України щодо попередження свідомої бездітності показав відсутність окремих освітніх компонентів, які були б спрямовані на попередження цього явища, що стало підставою для подальшої експериментальної роботи з попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді.

У третьому розділі здійснено розробку та впровадження педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді у ЗВО, які передбачають забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес; проведення систематичної виховної роботи зі

здобувачами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства; підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності.

Ефективність запропонованих педагогічних умов експериментально перевірено в межах реалізації педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності. Ключовими напрямками реалізації педагогічної моделі стали: освітній, спрямований на надання науково обґрунтованої інформації про фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти сімейного життя, роз'яснення переваг батьківства для особистого розвитку та розвитку суспільства в цілому, підкреслення ролі сім'ї у процесі соціалізації та ознайомлення з ефективними способами внутрішньосімейної комунікації; *виховний*, спрямований на формування позитивного уявлення про важливість сім'ї та батьківства як однієї з ключових життєвих цінностей, виховання поваги до традиційних сімейних цінностей, підвищення рівня поінформованості молоді щодо основних питань відповідального виконання батьківських функцій засобами неформальної освіти; *напрямок соціальної взаємодії* зорієнтований на підвищення соціальної відповідальності через практичну взаємодію з дітьми та родинами, сприяння можливості студентів для реалізації соціальних ініціатив, стимулювання емпатії та розвиток почуття турботи, чуйності та готовності допомагати.

Доведено, що реалізація педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності дозволяє структурувати освітній процес, систематизувати форми і методи виховного впливу, значно спрощуючи планування та аналіз педагогічної діяльності.

Комплексне застосування сукупності спеціально дібраних і розроблених форм, методів і засобів сприяло досягненню результату експериментальної роботи – підвищення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. Це засвідчено кількісним і якісним аналізом результатів

упровадження програми, здійсненим на контрольному етапі експериментальної роботи.

**Наукова новизна дисертаційного дослідження** полягає у тому, що:

*уперше* обґрунтовано педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді (забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес; проведення систематичної виховної роботи зі студентами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства; підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності) та експериментально перевірено їх ефективність шляхом реалізації в освітньому процесі університету педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності; виокремлено критерії (мотиваційний, когнітивний, емоційний), показники та рівні готовності (високий, середній, низький) студентської молоді до виконання батьківських функцій;

*уточнено* сутність і зміст поняття «свідома бездітність», на основі чого запропоновано авторське визначення свідомої бездітності, що характеризується як усвідомлений вибір особи або пари не мати дітей, незважаючи на фізичну здатність до народження і виховання дітей, який приймається добровільно і обґрунтовано на основі особистих переконань, цінностей, життєвих обставин або пріоритетів; уточнення набули поняття «готовність студентської молоді до виконання батьківських функцій» як стійке особистісне утворення, яке характеризується орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю) та відповідальним ставленням до виконання батьківських обов'язків; поняття «педагогічні умови», яке в контексті проблеми попередження явища свідомої бездітності трактується як комплекс заходів, спрямованих на трансформацію цінностей, знань та навичок студентської молоді з метою підвищення їхньої

готовності до виконання батьківських функцій, позитивного ставлення до сім'ї та батьківства;

*набули подальшого розвитку* форми, методи і засоби попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді в умовах закладу вищої освіти.

**Практичне значення** полягає у розробці та апробації педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, упровадженні результатів дослідження у процес підготовки здобувачів вищої освіти в умовах закладів вищої освіти (відображено у навчально-методичних комплексах навчальних дисциплін, навчально-методичних виданнях).

**Ключові слова:** вища освіта, заклад вищої освіти, студентська молодь, педагогічні умови, педагогічна модель, сімейні цінності, явище свідомої бездітності, «чайлдфрі», усвідомлене батьківство, готовність особистості до виконання батьківських функцій, підготовка до сімейного життя, педагогічна культура батьків, проєктування, цифровізація освітнього середовища.

## ABSTRACT

*Klymenko L. V.* Pedagogical conditions for preventing the phenomenon of conscious childlessness among student youth. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 011 Educational, Pedagogical Sciences. – Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn, 2025.

In the dissertation, based on the analysis of theoretical and practical approaches to the issue of preventing conscious childlessness among student youth, a generalization and practical solution of the research problem are carried out. The relevance of this problem is due to the transformation of family values, the change in traditional ideas of young people about a family with children under the influence of various factors, such as individualism, emancipation, focus on career growth, etc.; the growing popularity of the phenomenon of conscious childlessness («childfree»),

which can lead to negative demographic, economic and cultural consequences, affecting the development of society as a whole. The university environment, being an important stage in the formation of worldview orientations of young people, has significant potential in shaping a conscious attitude to family values. That is why the study of pedagogical conditions for preventing conscious childlessness among student youth is an important task of modern pedagogical science.

The first chapter of the dissertation research analyzes scientific approaches to the phenomenon of conscious childlessness, considers its social, psychological and pedagogical aspects. The main reasons for the spread of this phenomenon among modern youth, including socio-cultural trends, personal motives, the influence of mass culture and economic factors, are outlined. Significant attention is paid to the pedagogical potential of the university educational environment in shaping a positive attitude to family values and responsible parenthood. Among the effective pedagogical means, value-oriented education, educational activities, integration of relevant topics into academic disciplines, and the formation of a culture of responsible parenthood through the involvement of students in socially significant activities are highlighted.

The second chapter is devoted to the empirical study of the problem. A methodology for organizing the ascertaining stage of the experiment was proposed, which was aimed at clarifying the state of the spread of conscious childlessness in the student environment based on the study of student youth's readiness to perform parental functions, and studying pedagogical experience in preventing the spread of this phenomenon.

Motivational, cognitive and emotional criteria of student youth's readiness to perform parental functions are identified, the main indicators for each of them are determined, and appropriate diagnostic tools are selected to clarify the level of student youth's readiness to perform parental functions (high, medium, low).

The results of the ascertaining experiment are presented, which indicate the trends in the spread of conscious childlessness – it was established that about 80% of students have medium and low levels of readiness to perform parental functions,

that is, they demonstrate incomplete understanding of parenthood, weak motivation to acquire relevant knowledge and rejection of family as a value. The analysis of the pedagogical experience of higher education institutions in all regions of Ukraine on the prevention of conscious childlessness showed the absence of separate educational components aimed at preventing this phenomenon, which became the basis for further experimental work on the prevention of conscious childlessness among student youth.

The third chapter is devoted to the development and implementation of pedagogical conditions for the prevention of conscious childlessness among student youth in higher education institutions, which provide for ensuring the transformation of students value orientations with priority on family values and responsible parenthood through the educational process; conducting systematic educational work with students aimed at popularizing family values and forming a positive image of the family as the foundation of society; increasing socially responsible behavior of students by activating interaction with children and families through project activities.

The effectiveness of the proposed pedagogical conditions was experimentally verified within the framework of the implementation of the pedagogical model of preventing conscious childlessness among student youth. The key directions of the pedagogical model implementation were: educational, aimed at providing scientifically grounded information about the physiological, psychological and social aspects of family life, explaining the benefits of parenthood for personal development and the development of society as a whole, emphasizing the role of the family in the process of socialization and familiarization with effective methods of intra-family communication; educational, aimed at forming a positive idea of the importance of family and parenthood as one of the key life values, fostering respect for traditional family values, increasing youth awareness of the basic issues of responsible performance of parental functions through informal education; the direction of social interaction is focused on increasing social responsibility through practical interaction with children and families, promoting students opportunities to



implement social initiatives, stimulating empathy and developing a sense of care, responsiveness and willingness to help.

It is proven that the implementation of the pedagogical model of preventing conscious childlessness among student youth allows to structure the educational process, systematize the forms and methods of educational influence, significantly simplifying the planning and analysis of pedagogical activity.

The complex application of a set of specially selected and developed forms, methods and means contributed to the achievement of the result of experimental work – increasing the level of student youth's readiness to perform parental functions. This is evidenced by the quantitative and qualitative analysis of the results of the program implementation, carried out at the control stage of experimental work.

The scientific novelty of the dissertation research lies in the fact that:

pedagogical conditions for the prevention of conscious childlessness among student youth are substantiated *for the first time* (ensuring the transformation of students' value orientations with priority on family values and responsible parenthood through the educational process; conducting systematic educational work with students aimed at popularizing family values and forming a positive image of the family as the foundation of society; increasing socially responsible behavior of students by activating interaction with children and families through project activities) and their effectiveness is experimentally verified by implementing in the university educational process a pedagogical model of preventing conscious childlessness among student youth; criteria (motivational, cognitive, emotional), indicators and levels of readiness (high, medium, low) of student youth to perform parental functions are identified;

the essence and content of the concept of «conscious childlessness» are clarified, on the basis of which the author's definition of conscious childlessness is proposed, which is characterized as a conscious choice of a person or couple not to have children, despite the physical ability to give birth and raise children, which is made voluntarily and reasonably based on personal beliefs, values, life

circumstances or priorities; the concepts of «student youth readiness to perform parental functions» as a stable personal formation, which is characterized by orientation to childbirth, conscious choice to be a father (mother) and responsible attitude to the performance of parental duties; the concept of «pedagogical conditions», which in the context of the problem of preventing conscious childlessness is interpreted as a set of measures aimed at transforming the values, knowledge and skills of student youth in order to increase their readiness to perform parental functions, positive attitude to family and parenthood;

forms, methods and means of preventing conscious childlessness among student youth in the conditions of a higher education institution have been further developed.

The practical significance lies in the development and approbation of a pedagogical model of preventing conscious childlessness among student youth, the implementation of research results in the process of training higher education students in higher education institutions (reflected in educational and methodological complexes of academic disciplines, educational and methodological publications).

**Keywords:** higher education, institution of higher education, student youth, pedagogical conditions, pedagogical model, family values, the phenomenon of conscious childlessness, «childfree», conscious parenthood, personal readiness to perform parental functions, preparation for family life, pedagogical culture of parents, projecting, digitalization of the educational environment.

## СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації*

*Наукові статті у фахових виданнях України*

1. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов підготовки здобувачів закладів вищої освіти до усвідомленого батьківства. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2023. № 4. С. 16–22.

2. Клименко Л. В. Дослідження сімейних цінностей сучасної студентської молоді: тенденції та перспективи. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 2 (36). С. 228–236.

3. Клименко Л. В. Педагогічні умови профілактики свідомої бездітності в університетському середовищі. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1 (31). С. 1294–1304.

*Розділи у колективних монографіях*

4. Клименко Л. Організаційно-педагогічні умови профілактики чайлдфрі у молодіжному середовищі територіальної громади. *Aktualne problemy społeczne Polski i Ukrainy. Aspekty partnerstwa w edukacji i pomocy społecznej: monografia. Red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk*. Chełm: Państwowa Akademia Nauk Społecznych; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2023. 284 s. S. 235–247.

5. Клименко Л., Новгородський Р., Бейгер Г. Взаємодія фахівців соціальної сфери щодо подолання проблеми чайлдфрі у молодіжному середовищі. *Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty partnerstwa instytucji państwowych i organizacji pozarządowych: monografia. Red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk*. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2021. 190 s. S. 163–176.

*Наукові статті у зарубіжних фахових виданнях*

6. Клименко Л. В., Лісовець О. В. Тренінг як форма групової консультативної роботи із сім'єю. *Scientia*. Chelms: Panstwowa Wyzsza Szkoła Zawodowa w Chelmie, 2022. № 16. С. 190–198.

*Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації*

7. Клименко Л. В. Аналіз життєвих цінностей представників руху «чайлдфрі». *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матер. II Міжн. наук.-практ. конф (26 квіт. 2018 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 35–37.

8. Клименко Л. В. Чайлдфрі: гендерні відмінності та перспективи зміни життєвої позиції. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів II Міжн. наук.-практ. конф. (15-16 лист. 2018 р., м. Ніжин) / за заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 87–89.

9. Клименко Л. В. Зарубіжний досвід формування навичок відповідального батьківства у старшокласників. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів III Міжн. наук.-практ. конф. (24 лист. 2020 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 175 с. С. 26–28.

10. Клименко Л. В. Сімейний табір вихідного дня як форма профілактики домашнього насильства. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 85–87.

11. Клименко Л. В. Актуальність проблеми підготовки фахівців соціальної роботи до формування усвідомленого батьківства. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01–02 червня 2021 р., м. Суми)*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 310 с. С. 274–277.

12. Клименко Л. В. Теоретичні аспекти поширення явища чайлдфрі в умовах війни. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб.*

матеріалів VI Міжн. наук.-практ. конф. (25 тр. 2022 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 175 с. С. 35–36.

13. Клименко Л. В. Взаємодія закладів соціальної сфери в умовах територіальної громади з підготовки молоді до усвідомленого батьківства. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів IV Міжн. наук.-практ. конф. (10 лист., 2022 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 216 с. С. 55–58.*

14. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп. Всеукр. мультидисц. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2023 р. / упоряд. Н. О. Івахно. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 104–106.*

15. Клименко Л. В. Дослідження впливу війни в Україні на родинні цінності сучасного студентства *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VII Міжн. наук.-практ. конф. (25 трав. 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 41–43.*

16. Клименко Л. В., Б'янка Г. Г. Теоретичні засади компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців. *Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття: укр.-пол. зб. матеріалів Міжн. кр. столу 30 трав. 2023 р. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2023. С. 227–229.*

17. Клименко Л. В. Педагогічні засади формування усвідомленого батьківства у ЗВО. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп. Всеукр. мультидисц. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2024 р. / упоряд. Н. О. Івахно. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 197–201.*

18. Клименко Л. Роль освітнього середовища ЗВО у формуванні усвідомленого батьківства серед студентської молоді. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VIII Міжн. наук.-практ. конф. (21 травня 2024 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 187 с. С. 161–163.*

19. Клименко Л. В. Аналіз педагогічного досвіду вітчизняних ЗВО щодо попередження явища свідомої бездітності. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. (26 лист. 2024 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С.182-184.*

*Наукові праці, які додатково відображають  
наукові результати дисертації*

20. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП .....</b>	<b>15</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....</b>	<b>26</b>
1.1. Генеза наукових підходів до явища свідомої бездітності .....	26
1.2. Теоретичний аналіз причин поширення явища свідомої бездітності серед сучасної молоді .....	39
1.3. Педагогічний потенціал освітнього середовища університету щодо протидії поширенню серед студентської молоді явища свідомої бездітності	52
Висновки до першого розділу .....	77
<b>РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПОШИРЕННЯ ЯВИЩА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЩОДО ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ.....</b>	<b>79</b>
2.1. Методика організації констатувального етапу експерименту .....	79
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту.....	103
Висновки до другого розділу.....	103
<b>РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЯВИЩА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ .....</b>	<b>148</b>
3.1. Обґрунтування педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді.....	148
3.2. Реалізація педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді .....	178
3.3. Оцінка ефективності педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді .....	205

	16
Висновки до третього розділу .....	<b>213</b>
<b>ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ .....</b>	<b>215</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....</b>	<b>219</b>
<b>ДОДАТКИ .....</b>	<b>246</b>



## ВСТУП

**Обґрунтування вибору теми дослідження.** Сучасний стан розвитку суспільства характеризується значними соціальними трансформаціями, що стосуються всіх сфер людського життя, серед яких і сімейні цінності, репродуктивна поведінка та ставлення молоді до народження дітей. Одним із викликів сьогодення є зростаюча популярність явища свідомої бездітності, відомого також як «чайлдфрі», що викликає суспільний резонанс і привертає увагу наукової спільноти через потенційні демографічні, соціальні та морально-етичні наслідки.

З одного боку, поширення явища свідомої бездітності підсилює тенденцію до переосмислення традиційних уявлень про сім'ю з дітьми, ускладнюючи формування усвідомленого ставлення до батьківства. З іншого боку, тренд на свідому бездітність не просто конкурує з традиційними уявленнями про сім'ю, а й провокує глибоку зміну цих уявлень. Відмова від батьківства як свідомий вибір змушує суспільство переосмислити не лише цінність батьківства, а й сенс сімейних відносин, ролі чоловіка і жінки в сучасному світі.

Важливим інструментом впливу на забезпечення умов для всебічного розвитку сім'ї та її членів, найповнішої реалізації сім'єю своїх функцій і поліпшення життєвого рівня, укріплення і розвитку соціального інституту сім'ї в цілому виступає державна соціальна політика. Враховуючи всі суспільні виклики, з якими стикнулася наша країна варто зазначити, що необхідними на сучасному етапі є гарантування та реалізація конституційних положень щодо побудови соціальної державності в Україні, невід'ємною складовою якої є увага до інституту сім'ї, зважена, продумана сімейна політика, охорона дитинства, материнства і батьківства. Так, серед нормативно-правових документів, які регламентують державну сімейну політику в Україні, є, насамперед, Конституція України (1996 р.), Сімейний Кодекс України (2002 р.), Закон України «Про охорону дитинства» (2001 р.), Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992 р.), Постанова

Верховної Ради України «Про Концепцію державної сімейної політики» (1999 р.), Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України» (2021 р.) та ін.

Сучасна педагогічна наука також ставить важливим завданням створення умов, які сприятимуть формуванню у молоді усвідомленого ставлення до сімейних цінностей та відповідальної репродуктивної поведінки. Зокрема, це передбачає розробку ефективних педагогічних умов, спрямованих на попередження явища свідомої бездітності, враховуючи його багатофакторний характер і соціальну значущість. При цьому у полі зору нашого дослідження знаходиться студентська молодь, оскільки у студентському середовищі формується світогляд, який визначає подальший життєвий шлях молоді, зокрема її ставлення до створення сім'ї та народження дітей. Тенденція до свідомої бездітності серед студентів може бути зумовлена різними причинами: соціальними стереотипами, нестачею знань про демографічні виклики, недостатньою увагою до формування сімейних цінностей у закладах вищої освіти, а також впливом популярної культури, що просуває індивідуалізм і пріоритет кар'єрних досягнень.

Проблема підготовки молоді до виконання ролей батька/матері знаходиться в полі зору науковців різних галузей. Молода сім'я, особливості її функціонування і розвитку досліджувалися соціологами (М. Головатий, І. Демент'єва, Н. Юркевич та ін.); психологами (О. Бондарчук, В. Поліщук, О. Столярчук та ін.); соціальними педагогами (Т. Алексеєнко, О. Безпалько, А. Капська, В. Кравець, В. Кузь, Ж. Петрочко, та ін.).

Формування педагогічної культури батьків досліджували Т. Кравченко, А. Конончук, В. Постовий, С. Толстоухова, П. Щербань; культури та готовності до материнства – І. Братусь, О. Гончаренко, І. Іонова, А. Капська, Н. Максимовська, О. Нестерова, О. Тіунова, І. Томаржевська, І. Шалімова, О. Шевченко, Н. Яремчук та ін.; усвідомленого батьківства – Л. Буніна,

Т. Веретенко, С. Красін, Н. Островська, О. Смалько, К. Федюшкіна, Н. Шевченко, Н. Шелест та ін.

Теоретичні та практичні проблеми девіантного материнства, психологічне підґрунтя аномальної материнської поведінки розкривають у своїх дослідженнях І. Братусь, Л. Гридковець, Н. Даниленко, І. Зубрицька-Макота, О. Лаже, Н. Кодацька, М. Нестеренко, О. Швець, Н. Яремчук та ін.

Власне дослідженню різних аспектів проблеми свідомої бездітності присвячені праці Е. Буркетт, Дж. Е. Віверс, Р. Гіллеспі, М. Дірленд, Г. Калініної, М. Малюги, К. Морелл, К. Слюсар, О. Стрельник, О. Форотинської, Л. Чансі та ін.

Проте, в цілому для українського суспільства явище свідомої бездітності («чайлдфрі») є новою, невідомою гранню сімейних відносин, яка потребує ґрунтовного вивчення, а тому, безперечно, є актуальною у теоретичному та практичному вимірі. Комплексного педагогічного дослідження з виявлення і упровадження умов, які сприятимуть попередженню поширення явища свідомої бездітності серед молоді, ще не проводилось. Потреба в такому дослідженні зумовлюється і наявністю низки *суперечностей* об'єктивного та суб'єктивного характеру між:

- традиційними цінностями, що підкреслюють важливість сім'ї та продовження роду та індивідуалістичними цінностями, які орієнтують на самореалізацію та досягнення особистих цілей;

- вимогою суспільства щодо повноцінного виконання молодими людьми батьківських функцій та відсутністю обґрунтованих педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності у системі освіти;

- потенціалом закладів освіти щодо попередження явища свідомої бездітності та відсутністю достатнього навчально-методичного забезпечення у практичній реалізації цього напрямку роботи;

- уявленнями студентства про ідеальне майбутнє та відсутністю практичних шляхів для його досягнення.

Зазначені суперечності та недостатня теоретико-практична розробленість досліджуваної проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності».**

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконано в межах тем науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери в умовах партнерства соціальних інститутів» (2019-2023 рр., державний реєстраційний номер 0119U100698) та «Оптимізація системи підготовки фахівців соціальної сфери в умовах європейської освітньої інтеграції» (2024-2028 рр., державний реєстраційний номер 0124U001492).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 4 від 26.11.2020 р.) й узгоджено Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки та психології (протокол № 3 від 29.06.2021 р.).

**Об'єкт дослідження:** процес попередження явища свідомої бездітності серед молоді в освітньому середовищі університету.

**Предмет дослідження:** педагогічні умови, що сприяють попередженню поширення серед студентської молоді явища свідомої бездітності.

**Мета дослідження** полягає у цілісному науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності педагогічних умов попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності.

**Гіпотеза дослідження** полягає у припущенні, що процес попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді виявиться ефективним за дотримання наступних *педагогічних умов*:

– забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес;

– проведення систематичної виховної роботи зі студентами,

спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства;

– підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності.

Мета та гіпотеза дослідження зумовили необхідність вирішення наступних **завдань**:

1. Розкрити теоретичні засади прояву і попередження поширення явища свідомої бездітності у молодіжному середовищі та уточнити понятійно-категоріальний апарат дослідження.

2. Виокремити критерії, показники та рівні готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

3. Розробити та обґрунтувати педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді.

4. Експериментально перевірити ефективність визначених педагогічних умов шляхом реалізації в освітньому процесі університету педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності.

Для розв'язання поставлених у дисертаційному дослідженні завдань буде використано комплекс наступних **методів**:

*теоретичні* – аналіз та синтез філософської, педагогічної, психологічної та енциклопедичної літератури, підручників та навчально-методичних матеріалів, нормативно-правових документів задля визначення понятійно-категоріального апарату, розробки завдань дослідження; систематизація, класифікація та узагальнення – для опрацювання та інтерпретації теоретичних джерел із досліджуваної проблеми, результатів діяльності студентів, визначення закономірностей, формулювання підсумків і висновків;

*емпіричні* – діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, педагогічне спостереження, експертна оцінка, самооцінка) – для встановлення рівнів готовності студентів до відповідального виконання батьківських функцій; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний)

для визначення вихідного стану досліджуваної проблеми, впровадження у практику та перевірки ефективності педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді; педагогічне моделювання – для розробки педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності;

*методи математичної статистики* для кількісного та якісного аналізу результатів емпіричного дослідження.

**База дослідження.** Експериментально-дослідну роботу проведено на базі закладів вищої освіти: Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Державної академії прикладних наук у м. Хелм (Польща). В експерименті взяли участь 545 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти віком від 18 до 35 років.

**Наукова новизна дисертаційного дослідження** полягає у тому, що:

*уперше* обґрунтовано педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді (забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес; проведення систематичної виховної роботи зі студентами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства; підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності) та експериментально перевірено їх ефективність шляхом реалізації в освітньому процесі університету педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності; виокремлено критерії (мотиваційний, когнітивний, емоційний), показники та рівні готовності (високий, середній, низький) студентської молоді до виконання батьківських функцій;

*уточнено* сутність і зміст поняття «свідома бездітність», на основі чого запропоновано авторське визначення свідомої бездітності, що характеризується як усвідомлений вибір особи або пари не мати дітей, незважаючи на фізичну здатність до народження і виховання дітей, який приймається добровільно і обґрунтовано на основі особистих переконань, цінностей, життєвих обставин або пріоритетів; уточнення набули поняття «готовність студентської молоді до виконання батьківських функцій» як стійке особистісне утворення, яке характеризується орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю) та відповідальним ставленням до виконання батьківських обов'язків; поняття «педагогічні умови», яке в контексті проблеми попередження явища свідомої бездітності трактується як комплекс заходів, спрямованих на трансформацію цінностей, знань та навичок студентської молоді з метою підвищення їхньої готовності до виконання батьківських функцій, позитивного ставлення до сім'ї та батьківства.

*набули подальшого розвитку* форми, методи і засоби попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді в умовах закладу вищої освіти.

**Практичне значення** полягає у розробці та апробації педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, упровадженні результатів дослідження у процес підготовки здобувачів вищої освіти в умовах закладів вищої освіти (відображено у навчально-методичних комплексах навчальних дисциплін, навчально-методичних виданнях).

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 04/690 від 28.02.2024 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 733 від 08.04.2024 р.), Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (довідка №8 від 10.04.2024 р.), Харківського національного університету імені

В. Н. Каразіна (довідка № 69 від 09.04.2024 р.), Державної академії прикладних наук у м. Хелм (Польща) (довідка від 23.04.2024 р.).

**Особистий внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві**, полягає в: аналізі та узагальненні особливостей реалізації компетентнісного підходу в умовах професійної підготовки у вищій школі у статті [91]; в узагальненні етапів групової консультативної роботи з сім'єю, виокремленні переваг тренінгів з сім'єю – підвищення рівня комунікативних навичок, підтримуюче сімейне оточення, розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій у статті [96]; у теоретичному узагальненні наукових підходів до тлумачення поняття чайлдфрі, виокремленні причин виникнення цього явища серед молоді та визначенні педагогічних умов підготовки студентської молоді до усвідомленого батьківства, що, в свою чергу, мінімізує поширення явища свідомої бездітності в розділі колективної монографії [103].

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення й результати дослідження обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя (2020-2024 рр.). Основні положення й результати дослідження представлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях різних рівнів:

*міжнародних* – «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (м. Ніжин, 2020 р., 2022 р., 2024 р.), «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення» (м. Ніжин, 2021 р., 2022 р., 2023 р., 2024 р.), «Пошук шляхів підвищення кваліфікації педагогічних працівників і фахівців соціальної роботи в Україні та Польщі: обмін досвідом» (м. Ніжин, 2021 р.), «Сучасні проблеми і виклики в освіті дітей» (м. Хелм, Польща, 2021 р.), «Модернізація системи освіти в гірських регіонах: національний і глобальний виміри» (м. Івано-Франківськ, 2022 р.), «Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи» (м. Ніжин, 2023 р.), «Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття» (м. Івано-



Франківськ, 2023 р.), «Zjednoczeni nauka» (м. Хелм, Польща, 2023 р., 2024 р.), «Wspolczesne problemy i wyzwania pedagogiki i pracy specjalnej» (м. Замость, Польща, 2023 р.); «XIV Сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2024 р.); «Зростаюча особистість у смислоцінних обрисах незалежної України» (м. Київ, 2024 р.);

*всеукраїнських* – «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (м. Київ, 2021 р., 2023 р.), «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади» (м. Суми, 2021 р., 2024 р.); «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2021 р.), «Молодь і сучасні тренди наукової думки» (м. Ніжин, 2023 р., 2024 р.);

*регіональних* – «Молодь у науці» (м. Ніжин, 2021 р., 2022 р., 2023 р., 2024 р.), «Реагування недержавних організацій соціальної сфери на виклики воєнного стану (досвід Ніжинської громади)» (м. Ніжин, 2023 р.).

**Публікації.** Основний зміст дисертаційного дослідження викладено у 20 публікаціях. З них 17 одноосібних і 3 у співавторстві, зокрема 3 – у наукових фахових виданнях України, 2 – розділи у зарубіжній монографії (1 одноосібний та 1 – у співавторстві), 1 – у зарубіжному фаховому періодичному виданні, 13 публікацій апробаційного характеру в наукових журналах та збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 – навчально-методичний посібник.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (266 джерел), 16 додатків на 80 сторінках. Робота містить 11 таблиць, 8 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 331 сторінка, обсяг основного тексту становить 201 сторінку.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОЯВУ ФЕНОМЕНУ СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

#### 1.1. Генеза наукових підходів до явища свідомої бездітності

Соціокультурна ситуація сучасності, що охоплює як рівень буденної свідомості, так і рівень наукової рефлексії, характеризується високою мірою трансформації соціальних процесів. Сучасний світ постійно змінюється і швидкість цих змін зростає в геометричній прогресії. Зміни притаманні абсолютно всім сферам життя – культурі, освіті, політиці, стосункам між поколіннями та сімейним стосункам. Щодо останнього, то відчутною є криза інституту сім'ї, яка проявляється у втраті частиною молоді орієнтації на створення власної сім'ї, у низькій народжуваності, у орієнтації на малодітну родину, збільшенні кількості розлучень, зростанні кількості позашлюбних дітей та ін. Однією з сучасних тенденцій є і поширення серед молодого покоління феномену свідомої бездітності. Так, згідно з дослідженнями американського Національного Центру статистики охорони здоров'я [244] відсоток жінок, які свідомо не бажають мати дітей щорічно збільшується, і становить близько 22 %. Причому це лише популяризація свідомих рішень не народжувати дітей, а й формування нової субкультури та ідеології в молодіжному середовищі. Тому це складне і багатогранне явище, яке відображає зміни у сучасному суспільстві і яке потребує наукового осмислення та психолого-педагогічного аналізу.

Перші спроби, які заклали початки формування явища свідомої відмови від дітей, простежуються у теорії народонаселення, розробленій наприкінці XVIII ст. англійським демографом Т. Мальтусом (1766–1834). Згідно з цією теорією, ріст населення планети значно перевищує зростання продуктів харчування, що у майбутньому призведе до голоду, якщо вчасно не зупинитися. Томас Мальтус, передбачаючи потенційну невідповідність між темпами зростання народонаселення та доступними ресурсами, вважав, що

людство здатне еволюціонувати у напрямку відповідального ставлення до планування сім'ї. Він стверджував, що суспільство має культивувати моральні принципи, які б сприяли усвідомленому контролю за народжуваністю, зокрема шляхом утримання від ранніх шлюбів та народження надмірної кількості дітей [109]. Погляди Т. Мальтуса на контроль народжуваності базувалися на його релігійних принципах, що виключали використання контрацептивних засобів. Однак, прихильники неомальтузіанства пропонували використовувати для цієї мети нешкідливі засоби контрацепції [109].

Виникнення явища свідомої бездітності, на думку демографів, також базується на концепції демографічних переходів. Під поняттям «демографічний перехід» мається на увазі «сукупність історичних змін, що впливають на модернізацію, раціоналізацію та зростання ефективності процесу відтворення людських поколінь» [153, с. 52]. У науковий обіг цей термін був введений американським демографом Ф. Ноунстайном (1902–1983), у роботі «Контрольована фертильність: оцінка клінічного обслуговування», виконаній у 1940 р. у співавторстві з Р. Стікс, проте повне визначення було представлено у 1953 р. у доповіді «Економічні проблеми змін чисельності населення». На думку автора, саме зміна установок призвела до зниження народжуваності, що, в свою чергу, дає підстави трактувати поняття «демографічний перехід», як перехід від суспільства традиційного аграрного типу до міського індустріального [238]. Це явище є частиною загальнішого цивілізаційного переходу. Основною ідеєю цієї теорії є зв'язок демографічних змін із загальною системною трансформацією суспільства, що спричиняє економічні, політичні, культурні зміни, глибоке перетворення способу життя, соціальних інститутів, системи цінностей і механізмів мотивації поведінки індивідів.

Погоджуємося з думкою одного з авторів концепції другого демографічного переходу нідерландського вченого Д. Ван де Каа, який відзначає, що «несподівані», «заплутані» зміни у демографічній ситуації, що

розпочалися в європейських країнах у 1960-х роках та відзначилися низкою революцій, об'єднаних концептом свободи вибору, знаменують початок другого переходу. Післявоєнний сплеск народжуваності до цього часу вже закінчився, що стало поштовхом до утвердження довготривалої тенденції до зменшення народжуваності [265]. Однією із революцій була контрацептивна, пов'язана із винаходом ефективних засобів запобігання вагітності. Важливими характеристиками другої, сексуальної революції, стали зниження віку першого сексуального досвіду та загальна сексуальна лібералізація. Гендерна ж революція піддала сумніву традиційну систему розподілу гендерних ролей [201].

У дослідженнях причин появи другого демографічного переходу, найпоширенішою є точка зору про те, що він є результатом розповсюдженої індивідуалістично орієнтованої системи цінностей тих часів та відповідної зміни норм демографічної поведінки індивідів [153, с. 52].

Основними характеристиками цього періоду є [264; 153, с. 53]:

1. Перехід від «золотого століття» шлюбу до його заходу, тобто відбувається поширення не підкріплених юридично форм спільного життя та альтернативних форм сім'ї;
2. Перехід від дітоцентричної моделі сім'ї до індивідуалістично орієнтованої «зрілої» партнерської пари з однією дитиною.
3. Перехід від превентивної контрацепції, яка запобігала небажаним раннім вагітностям до свідомого планування народження кожної дитини.
4. Перехід від уніфікованої до плюралістичної моделі сім'ї.

На думку Д. Ван де Каа, найголовнішими наслідками другого демографічного переходу стали: значне зниження народжуваності, зростання кількості розлучень. Саме другий перехід позначився зміною змістовного наповнення шлюбу: шлюб, який традиційно вважався осередком гарантування економічної безпеки та народження дітей, перестав сприйматися універсальним та необхідним, поступово перетворившись на засіб взаємного емоційного збагачення – шлюбом-партнерством [264; 153, с. 54].

У контексті нашого дослідження вважаємо, що феномен свідомої бездітності є результатом змін, які відбулися під час другого демографічного переходу. Саме такі процеси, як індустріалізація, урбанізація, демократизація суспільства дали початок руйнації старої економічної, соціальної і культурної сітки.

Проте, на думку прихильників фамілістичного світогляду (А. Карлсон, Б. Бергер) зміни у шлюбних відносинах є проявом глобальної, системної кризи сім'ї. У цьому контексті варто згадати і про концепцію «антинаталізму», послідовники якої негативно оцінюють відтворення потомства у принципі, аргументуючи це тим, що кожна новонароджена людина заздалегідь приречена на страждання. За своєю сутністю антинаталізм не є нігілістичним напрямком. Він не ставить на меті переривати все можливе життя людей, лише стверджує про утримання надалі від надлишкової прокреації з ряду філософських, соціальних, енвайроментальних та інших причин [261].

Одним із найпопулярніших представників цього напрямку філософії є південноафриканський вчений Д. Бенатар, який основні принципи етики антинаталізму представив у своїй праці «Краще ніколи не бути: шкода від появи на світ» (2006 р.). Доповненням його ідей виступило нове бачення проблем продовження роду – т. зв. філософія рейексивізму (філософія відкидання). Автор цього терміну, канадський вчений К. Коутс пропонує тлумачити «рейексивізм» як «філософську точку зору, яку протиставляють існуванню» [245]. Рейексивізм ґрунтується на трьох аспектах:

- на глибокому співчутті до страждань всіх живих істот (людей) та бажанні цим стражданням запобігти;
- на значущості, яка б могла виправдати існування людського роду;
- на свободі вибору, що пояснюється, до прикладу тим, що дітонародження приводить в світ тих людей, які не мали вибору чи бути народженими [245, с. 77].

Пояснюючи аспект свободи вибору, яскраві представники антинаталізму Д. Бенатар, М. Хейрі та П. Шрівастава називають народження

дитини, яку про це не запитували, нав'язуванням їй життя, а, отже, втягуванням її у болісні події, що є аморальним актом.

Проте, зводити до одного розуміння філософську течію рейексивізму та свідомої бездітності у класичному її трактуванні не варто, адже остання базується на прагматичних переконаннях людини – на способі життя людини або на відсутності інтересу до батьківства, які не відносяться до «специфічного світогляду» [230; 245].

Таким чином вплив різних філософських течій на поширення феномену свідомої бездітності є очевидним. Власне ж етимологічно це поняття пов'язане з англійським терміном «childfree» («вільний від дітей»), який набув поширення у 1970-х роках на противагу терміну «бездітний» (англ. «childless»). Оскільки бездітність розрізняють мимовільну (стерильність чи вимушена бездітність) і добровільну, то саме остання і характеризується як свідоме рішення не народжувати дітей, тобто «свідома бездітність» [240].

Першими ідеологами цього явища прийнято вважати американок Є. Пек та Ш. Радл – активісток феміністичного руху, які у 1972 р. організували першу чайлдфрі-організацію «Національна організація для НЕ-батьків» («The National Organization of Non-Parents», NON). Мета організації полягала у переконанні громадськості в тому, що дітонародження не є обов'язковим для людини. Свої ідеї представниці організації обґрунтовували наступним чином: «Будь-яка тридцятирічна жінка, яка на початку 70-х років не мала дітей, сприймалася неповноцінною, а виправданням її бездітності в очах суспільства слугували: незадовільний стан здоров'я, нетрадиційна сексуальна орієнтація, зловживання алкоголем чи наркотичними речовинами, наявність психічних захворювань. Поширена практика пояснення бездітності соціально-економічними або психологічними причинами, часто нехтувала можливістю того, що небажання мати дітей може бути особистим вибором жінки [144, с. 133]. Крім того, організація навіть проголосила 1 серпня Днем НЕ-батьків. Попри те, що ця організація називалася «національною» – великої популярності у США вона не набула і вже у 1985 р. перестала існувати.

На новий рівень тема свідомої бездітності вийшла у 1980-х роках: якщо десятиліттям раніше небажання мати дітей сприймалося суспільством, скоріше, як прояв девіації, то у 1980-х відбулося переосмислення бездітності. Батьківство розглядалося у цьому контексті як різноманіття стратегій та можливостей для кожної окремої людини [242].

У 1990-х рр. популярність руху свідомо бездітних («чайлдфрі») відновилося, коли шкільна вчителька Л. Лафайет створила віртуальну спільноту «The Childfree Network», метою якої був захист прав бездітних сімей від дискримінуючої державної політики у всіх сферах життя [144, с. 133].

Найбільш авторитетною представницею та ідеологом руху свідомо бездітних на сьогоднішній день є дослідниця Л. Керол – авторка п'яти книг та низки наукових публікацій, присвячених відмові від батьківства; вона також відома як активістка, яка відстоює право не мати дітей та бореться проти дискримінації людей, настроєних проти народження дітей [243].

У результаті значних глобалізаційних процесів, технологізації, швидкого поширення інформації, появи нових ідей та переконань та, відповідно, їх висвітлення у мережі Інтернет, явище свідомої бездітності стало предметом дослідження у численних наукових статтях, наукових працях та демографічно-соціальних і статистичних дослідженнях. Одні з перших таких досліджень були проведені соціологинею Д. Віверс у Канаді впродовж 1972-1977 рр. Метою дослідження було з'ясування мотивів вибору та наслідків рішення жити без дітей («чайлдфрі»). Використовуючи метод неструктурованого глибинного інтерв'ю, дослідниця опитала 156 осіб (120 жінок та 36 чоловіків). Результати дослідження були опубліковані у 1980 році у книзі «Бездітні за власним вибором [266].

Аналіз результатів інтерв'ювання, проведеного Дж. Віверс, дав можливість виокремити дві групи свідомо бездітних:

– «ранні артикулятори» (early articulators) – люди, які приймають рішення не мати дітей ще в дитинстві чи підлітковому віці й їхня точка зору

не змінюється протягом життя; вони не відчувають вагань та сумнівів у своєму виборі та сприймають своє небажання мати дітей як незмінну рису характеру;

«відкладачі» (*postponers*) – це категорія людей, які свідомо відкладають народження дітей на певний період часу, але згодом приймають рішення не мати їх взагалі [144, с. 133; 266].

Слід зазначити, що представники другої групи, зазвичай проходять чотири етапи прийняття рішення не мати дітей:

на *першому етапі* відкладення батьківства пара приймає рішення відкласти народження дитини до моменту досягнення певних соціально-економічних цілей, таких як, наприклад, забезпечення власним житлом, придбання автомобіля або завершення навчання;

на *другому етапі* часові рамки відкладання батьківства втрачають свою чіткість, перетворюючись на невизначений проміжок часу. Причини відкладання народження дитини також зазнають трансформації – з конкретних та чітко окреслених вони стають абстрактними та розмитим;

на *третьому етапі* відкладання пара свідомо обговорює позитивні та негативні сторони батьківства та приймає рішення не мати дітей;

безпосередньо прийняття рішення (яке може бути і протилежним, але тоді не йдеться про добровільну бездітність) і є *четвертим етапом*, через який проходить подружня пара.

Зазначимо, що авторські ідеї, запропоновані дослідницею отримали зауваження від колег-соціологів. Так, до прикладу, представниця британської соціологічної думки Ж. Девіс вважає термін «відкладання» невідповідним тому феномену, зміст якого позначає. Авторка піддає сумніву той факт, що цей термін враховує досвід жінок, які відчувають амбівалентні почуття до перспективи бути матір'ю, вагаються та зважують всі «за» і «проти», але при цьому не відчувають, що відкладають материнство. Свою думку Ж. Девіс підкріплює результатами наукових розвідок автобіографічних праць поетеси М. Пікок [259] та психоаналітикині Ж. Сейфер [260]. Для обох випадків характерним є те, що жінки протягом певного часу переглядали свій вибір



щодо народження дітей, але не відчували, що відкладають материнство. До прикладу, Ж. Сейфер писала, що такої речі як «мати все» не існує, адже кожен вибір неминуче передбачає відмову від можливостей, які б могли з'явитися у разі прийняття альтернативного рішення. Для кожної з авторок вибір не народжувати дався складно, вагання тривали до сорокарічного віку, але саме складність, продуманість та зваженість цього рішення зробила його суб'єктивно цінним [74].

Критичних зауважень отримала і типологія свідомо бездітних Дж. Віверс, яка, на думку Ж. Девіс, є неповною – тобто не відображає всіх мотивів вибору бездітного способу життя. Більшою мірою ця заувага стосувалася перспектив подальших напрацювань з окресленої тематики, оскільки типологія, вироблена у результаті будь-якого якісного дослідження, з часом завжди має піддаватися трансформаціям.

Свій підхід до класифікації свідомо бездітних наводить і Р. Гіллеспі у своїй роботі «Чайлдфрі серед жінок» (2003), а саме:

- 1) ті, для кого важливішим є власна зовнішність, краса;
- 2) ті, кому притаманна відраза від дітей, їх відторгнення [248].

Не лишили поза увагою вивчення батьківських установок та, як наслідок, їх впливу на вибір свідомої бездітності, і дослідження психологів. Так, наприклад, Е. Бадінтер у дослідженні материнських установок виявила, що материнська любов – це поняття, яке трансформується під впливом історії, наповнюючись різним змістом. Жінці притаманні три основні ролі: матері, дружини та жінки, що вільно реалізується. Жінка приймає як пріоритетну в різні епохи тільки одну з перелічених ролей, оскільки існує тісний взаємозв'язок між суспільними потребами та материнською відповідальністю за народження дитини. Жінка стає гарною матір'ю лише в тому випадку, коли материнство має цінність та схвалюється суспільством. У сучасному житті цінності соціального успіху та самореалізації, витісняють цінність материнства і на перший план виходить соціально-професійна та сексуальна ролі. Стосунки природи і культури приходять в стан конфронтації, що

призводить до суттєвої зміни поняття «материнство», породжуючи проблему свідомої бездітності.

Звертаючись до праць представників психоаналітичних теорій, слід відмітити появу таких категорій свідомо бездітних, згрупованих Д. Кніл і Ч. Джоші та К. Морелл:

- ті, хто постійно відкладають – не відкидаючи ідеї мати дітей в майбутньому, починають активно використовувати засоби контрацепції під час статевих зносин. Процес відкладання може поступово перерости у категоричну відмову від продовження роду або через власне бажання, або за медичними протипоказаннями.

- «хвилеподібні» відмовники – та категорія молоді, у котрої час від часу з'являється гостра потреба у дітях, проте навіть в ці періоди інші міркування та прагнення є пріоритетнішими і, як наслідок, дітей вони не мають саме за власним бажанням [251].

Узагальнюючи зарубіжні дослідження з проблеми свідомої бездітності, М. Малюга пропонує розуміти під поняттям «чайлдфрі» – «рух, субкультуру та деякою мірою ідеологію, що характеризується свідомим небажанням мати дітей» [145, с. 24].

Дослідження «Сім'я та діти», проведене у 2008 р. Українським інститутом демографії та соціальних досліджень М. В. Птухи НАН України, дозволило змалювати *загальний портрет типового представника свідомо бездітної молоді*: успішна людина з вищою освітою, яка має високий рівень доходів, може собі дозволити багато мандрувати. Відсутність дітей також є вагомим критерієм при прийнятті на роботу, оскільки така людина не відволікатиметься на турботу про родину та дітей.

Серед категорій людей, які дослідники відносять до поняття свідомо бездітних є:

- людина дітородного віку, яка не має медичних протипоказань народжувати дитину, проте свідомо обирає протилежний варіант;
- молода людина дітородного віку, яка обрала стерилізацію;

– людина старшого віку, яка мала фізичну можливість народити, але не використала її [254].

Варто додати, що на сьогоднішній день з'являється все більше субкультур, трансформаційних рухів, основний меседж яких полягає у відмові від продовження роду. Так, до прикладу, серед таких людей важливе місце займають *сінглтони* (від англ. single – самотній, холостий) – самотні люди, що свідомо відмовляються вступати у шлюб та залишаються без пари. Автором, який увів у 2012 р. у науковий обіг цей термін є соціолог, доктор філософії Нью-Йоркського університету Е. Кляйненберг [78, с. 51]. Досить часто такий термін використовують у якості дискримінаційного, за аналогією з расизмом чи сексизмом, опираючись на зневажливий стиль спілкування з самотніми, неодруженими людьми. У мережі Інтернет на сьогодні є великий вибір інформації та рекомендацій, як бути щасливим без романтичних стосунків, родини та дітей, а також з'являються тренінги, обмін досвідом представників сінглтонів щодо того, як наважитися обрати даний спосіб життя, не боявшись суспільного осуду та нерозуміння.

Як зазначають М. Малюга та Г. Калініна, для сінглтонів межі традиційної сім'ї розширилися і на сьогодні, крім родичів, до неї входять: друзі, знайомі, приятелі, колеги, партнери, наставники та ін. Тобто, по суті, це велика сім'я, яка складається з цінних, важливих для сінглтонів людей, але, не дивлячись на цю особливість, їх особистий простір залишається захищеним [78, с. 47].

Допускаються ситуації, коли сінглтони виявляють бажання мати дітей, проте не хочуть вступати у стосунки. Виходом у цій ситуації є *співбатьківство* (від англ. «coparenting») – поняття, яке спочатку характеризувалося, як ситуація, коли розлучені чоловік і жінка продовжують спільно виховувати дітей незалежно чи живуть разом чи окремо. З часом значення даного терміну було розширено – до співбатьківства науковці почали включати ситуацію, коли люди виховують дитину, але при цьому ніколи офіційно не перебували у шлюбі або романтичних стосунках один із одним.

Говорячи про свідомо бездітних молодих людей, варто згадати і про т. зв. «покоління Сампо» – новий соціальний феномен, притаманний для Південної Кореї. Зазвичай, до цієї категорії входять представниці жіночої статі віком від 29 до 44 років, які отримали освіту, реалізувалися у житті та цілком усвідомлено відмовляються від трьох речей – романтичних стосунків, шлюбу та дітей. Серед основних причин обрання такого способу життя, на думку М. Малюги, є:

- недооцінення та зменшення ролі жінки у суспільстві (так, до прикладу, великий відсоток корейських жінок не вважають за потрібне виходити заміж, створювати родину чи навіть вступати у стосунки з чоловіками, звинувачуючи їх у насильстві та жорстокому ставленні. Цей факт підтверджується результатами опитування, проведеного Корейським інститутом кримінології, у якому 80 % опитаних чоловіків визнали, що проявляли у особистих стосунках жорстокість);

- економічний фактор, який полягає у великих витратах на виховання, утримання дітей. Хоча державна освіта в країні є безкоштовною, проте висока конкуренція, яка існує у школах, вимагає від батьків постійних витрат на репетиторів, послуги яких не є дешевими [78, с. 52-53].

Важливо наголосити, що на противагу субкультурам, представники яких відмовляються від шлюбу та народження дітей, на сьогоднішній день простежуються і протилежні тренди. Наприклад, почав ширитися *тренд про «традиційних дружин»* (від англ. traditional wife). За словами аналітика даних і дослідниці маркетингового агентства соціальних мереж Brandwatch Д. Етьєн, починаючи з 2020 р. частота використання терміну «традиційні дружини» почала зростати. Для представниць цієї течії характерним є свідоме повернення до тих гендерних ролей, яких суспільство активно дотримувалося у минулому. До прикладу, натхненням для багатьох стала культура домогосподарок США 1950 рр. Слід зазначити, що у ХХ ст. прихильницями традиційного розподілу гендерних ролей вважали антифеміністок, які чинили опір наданню виборчого права для жінок, деякі з них виступали проти

поправки про рівні права. Відмінною рисою, яка відрізняє сучасних традиційних дружин від їхніх попередниць, на думку ад'юнктпрофесорки Ноттінгемського університету К. Роттенберг, є популярність у соціальних мережах.

У цьому контексті варто згадати і про тенденцію пронаталістського дискурсу, яка притаманна державним політикам багатьох країн – директивних приписів щодо нормативності батьківства. Зміст приписів полягає у тому, що ціллю укладання будь-якого шлюбу є народження дітей, а прагнення жінок мають зводитися до виконання ролі матері [262]. Науковці визначають кілька рівнів функціонування пронаталізму:

- *культурний*, коли материнство сприймається як центр жіночої ідентичності;
- *ідеологічний*, коли материнство проголошують патріотичним й/або національним обов'язком;
- *рівень державної політики*, коли держава безпосередньо чи опосередковано контролює народжуваність [258].

Узагальнюючи різні підходи до явища свідомої бездітності, пропонуємо наступне визначення цього поняття:

**свідома бездітність** – *це усвідомлений вибір особи або пари не мати дітей, незважаючи на фізичну здатність до народження і виховання дітей, який приймається добровільно і обґрунтовано на основі особистих переконань, цінностей, життєвих обставин або пріоритетів.*

Це багатогранне явище, яке включає особистісні, соціальні, економічні та психологічні аспекти. Кожен компонент допомагає зрозуміти мотивацію та контекст цього вибору, а також його потенційні наслідки для окремої людини та суспільства загалом.

З точки зору демографічної і соціальної теорії, сім'ї, які відмовилися від народження дітей, не несуть в собі ніякого функціонального наповнення, крім того, що вказують на модернізацію суспільного життя і на кризу традиційного інституту сім'ї. При цьому самі партнери, в залежності від фактору, котрий

підштовхнув їх до відмови від дітонародження, виділяють для себе наступні функції сім'ї:

1. *Комунікативна функція* полягає в тому, що обидва партнери мають розширену мережу спілкування, яка охоплює значну кількість людей. Оскільки чайлдфрі не витрачають час на виховання дітей, вони часто реалізують себе в громадській діяльності, що передбачає різноманітні форми взаємодії. Деякі з них, не відчуваючи негативного ставлення до дітей, можуть займатися педагогічною діяльністю або репетиторством. Вони легко встановлюють контакт з іншими людьми та мають розвинені ораторські здібності. Завдяки своєму риторичному таланту, вони можуть ефективно аргументувати свою позицію, що іноді призводить до ситуацій, коли в сім'ї, де один із партнерів є прихильником ідеології чайлдфрі, а інший - ні, рішення про бездітність стає домінуючим.

2. *Прогностична функція* полягає в тому, що «чайлдфрі» мають чітке бачення своїх життєвих цілей та стратегій їх досягнення. Вони відрізняються прагматичним підходом до реальності, де все підлягає аналізу та плануванню. Проте, слід зазначити, що іноді така зосередженість на досягненні результату може призводити до надмірної категоричності та фанатизму.

3-4. *Екологічна та демографічна функції*, що розглядаються в сукупності, відображають прагнення сімей з числа чайлдфрі до зменшення антропогенного навантаження на екосистему планети шляхом обмеження народжуваності. Цей підхід може варіюватися від індивідуальної практики бездітності до активної пропаганди ідей чайлдфрі та створення відповідних громадських рухів. У деяких європейських країнах представники руху чайлдфрі об'єдналися в політичні організації, які виступають за зміни в соціальній політиці, зокрема, щодо скасування підтримки сімей з дітьми [99].

Важливо наголосити, що поширення цього явища викликає серйозне занепокоєння, незважаючи на те, що воно не є антизаконним. Адже з нормативно-правової точки зору сфера репродуктивної діяльності людини

відноситься до приватного життя, а, отже, вона захищена принципом невторчання, який гарантується нормами міжнародних правових документів [67, с. 83]. Проте негативні наслідки свідомої бездітності можуть мати серйозний вплив як на окрему особистість, так і на суспільство в цілому.

Тому аналіз факторів, які призводять до поширення явища свідомої бездітності серед сучасної молоді та наслідків його поширення буде здійснено у наступному підрозділі 1.2.

## **1.2. Теоретичний аналіз причин поширення явища свідомої бездітності серед сучасної молоді**

Поширення явища свідомої бездітності серед сучасної молоді є результатом комбінування соціальних, економічних, культурних та особистісних факторів. Вони відображають зміни у цінностях та пріоритетах сучасного суспільства, де індивідуальна свобода, самореалізація та економічна стабільність займають провідне місце.

Найчастіше дослідники цього явища (О. Зубарев, Г. Калініна, О. Стрельник та ін.) *мотивами прийняття свідомої бездітності* називають наступні:

- відсутність потреби в дітях (відсутність материнського інстинкту, страх вагітності та пологів, неприязнь до дітей, спогади про травми власного дитинства, нелюбов до власних батьків, відсутність емоційного контакту з батьками, неповага до них, особисті образи);
- установка на індивідуалізм і гедонізм (прагнення зберегти власну свободу, небажання жертвувати заради дитини своїм розміреним та розпланованим життям, спокоєм, здоров'ям, фізичними силами, бажання присвячувати свій вільний час виключно собі та своїм інтересам);
- виправдання бездітності (прагнення не примножувати людські страждання на Землі, що неминуче виникають з народженням дітей, уявлення про безглуздість продовження людського роду, звернення уваги на проблему

перенаселення планети і виснаження ресурсів, а також увага загострюється на поганих соціально-економічних умовах країни) [99; 201].

Теоретики руху «чайлдфрі» розробили низку аргументів, спрямованих на спростування традиційних уявлень про батьківство. Зокрема, вони стверджують, що бажання мати дитину з метою забезпечення собі підтримки в старості часто є проявом страху перед старінням та егоїстичним прагненням перекласти відповідальність за власне забезпечення на нащадків. Альтернативою цьому підходу представники «чайлдфрі» пропонують формування фінансової незалежності та побудову соціальних зв'язків, які можуть забезпечити підтримку та спілкування в літньому віці.

Крім того, критики зазначають прагнення деяких людей мати дітей для підвищення свого соціального статусу або задоволення потреби у визнанні. На думку психолога К. Крушинської, такі ідеї вказують на те, що діти розглядаються як інструмент для досягнення особистих амбіцій, що є неприйнятним з етичної точки зору. Представники чайлдфрі закликають шукати інші шляхи для самореалізації та досягнення успіху, не пов'язуючи їх з народженням дітей.

Окремо варто згадати про ставлення до батьківства як способу реалізації власних нездійснених мрій. На думку дослідників, відзначимо, що батьки, які намагаються «дати своїм дітям все те, чого не мали самі», часто переносять на дітей свої власні нереалізовані потреби та бажання, що може негативно вплинути на їхнє виховання та розвиток. В цьому контексті батькам варто звернути увагу на власний емоційний стан та розібратися зі своїми дитячими травмами, перш ніж приймати рішення про народження дитини.

Крім того, представники «чайлдфрі» критично ставляться до практики використання дітей як засобу маніпуляції у стосунках або для вирішення особистих проблем. Вони наголошують на тому, що народження дитини є відповідальним рішенням, яке потребує зрілості та усвідомлення наслідків обома партнерами. Найоптимальнішим способом вирішення труднощів у стосунках, є звернення за професійною допомогою до спеціалістів або пошук



альтернативних шляхів вирішення проблем, не пов'язаних з народженням дитини.

Соціологи (Дж. Віверс, О. Стрельник та ін.) переконані, що рух свідомо бездітних – це результат соціальних змін:

- зміна позиції «все заради дітей» на позицію «варто жити тут і зараз»;
- надлишок коштів – бажання витратити їх на розваги;
- соціальна мобільність, в тому числі можливість змінювати роботу, бути мобільним у отриманні освіти;
- установка на високі життєві стандарти, котрі насправді нереально досягнути;
- можливість міжнародного онлайн спілкування і пошук однодумців, який дозволяє почуватися не самотнім у своєму небажанні мати дітей;
- небажання втрачати час;
- результат спостережень за чужими дітьми, або ж дітьми своїх родичів, друзів [201].

Радикальні зміни в суспільстві надали змогу жінкам переглянути пріоритети та сфери суспільного життя, де вони раніше себе реалізувати не могли. Культурне життя, яке стрімко розвивається в наш час, вносить корективи до вимог, яким повинна відповідати сучасна молода людина. Також зросли вимоги і до материнського виховання, яке може викликати труднощі у виборі ролі. Послідовниці руху «чайлдфрі» – це, переважно, емансипована частина суспільства, вони мають вищу освіту, вибирають можливість руху по кар'єрних сходах, чудово виконують професійні обов'язки та соціальні ролі, уникаючи при цьому ролі матері. Хоча ця роль закладена біологічно, її зміст змінюється залежно від суспільних норм та цінностей, вона багато в чому обумовлена стилем виховання [99].

Серед причин, які можуть викликати появу цього феномену дослідники виокремлюють два блоки: глобальні (об'єктивні) і особистісні психологічні

фактори (суб'єктивні аспекти).

До блоку *глобальних причин* відносяться: технологічна і промислова революція; соціальна трансформація або реконструкція; правова, юридична і політична підтримка; покращення рівня життя; культурна толерантність; глобалізаційні процеси; медичний прогрес; екологічні катастрофи; перенаселення планети; міжнародний тероризм. Для формування повного уявлення про причини виникнення феномену свідомої бездітності розглянемо окремо кожен з них.

Так, промислова революція XVIII-XIX століть спричинила два значущі соціальні наслідки: 1) формування нового типу особистості, для якої пріоритетом є реалізація індивідуального потенціалу, а головними засобами досягнення високого соціального статусу є амбіції, особисті вміння та навички, освіта та критичне мислення; 2) активізацію феміністичного руху, зумовлену можливістю боротьби за свої права, зокрема відстоювання права на освіту, працевлаштування.

Ці зміни призвели до того, що окрім традиційних соціальних ролей чоловіка та дружини, годувальника та господині, з'явилися й інші варіанти самореалізації, не обмежені рамками сім'ї та виховання дітей. Технологічний прогрес також сприяв формуванню споживацького ставлення до природи, що передбачає її експлуатацію для задоволення потреб людини [99; 145; 201].

Зміна ритму і стилю життя підштовхує до змін і у соціальній організації суспільства. Важливо відмітити, що в цілому спостерігається поступове послаблення ролі та впливу батьків та найближчого родинного оточення. Зв'язок між поколіннями переходить у площину символічного усвідомлення, а не наслідування усталених традицій. стає менш залежним від свого походження, зростає соціальна мобільність, що сприяє актуалізації особистих навичок, вмінь та освіти для досягнення вищого соціального статусу та рівня матеріального забезпечення. Окрім того, спостерігається і тенденція до посилення ролі жінок у суспільстві, де із пасивних реципієнтів соціокультурних норм вони трансформувалися в активних агентів соціальних

змін, для яких характерним є прагнення до свободи та рівності. Друга половина ХХ століття характеризується значними змінами в інституті сім'ї, зумовленими впливом різноманітних соціокультурних факторів. Рух хіпі та інші спільноти, що пропагували ідеї вільного кохання, відкидали патріархальну модель сім'ї та сприяли поширенню контрацепції та планування сім'ї, відіграли важливу роль у зміні традиційних уявлень про сім'ю та батьківство. В цій ситуації варто згадати, що саме хіпі, формуючи альтернативні форми життєдіяльності в комунах, критикували суспільство споживання та звертали увагу на проблеми екології, зокрема на надмірне використання природних ресурсів. Їхній спосіб життя став своєрідним викликом традиційним цінностям та суспільним нормам.

ХХ сторіччя важливе в розвитку феномену свідомої бездітності. Ця епоха породжує велику кількість субкультур, дає їм право на функціонування. З'являється вільна особистість, яка займається пошуком себе поза суспільством чи зміною вже існуючого устрою. Людина починає мислити відкритими, альтернативними категоріями, вона, з одного боку, не залежить від патріархальності і відходить від вікових традицій, з іншого боку – саме такими своїми діями вона підтверджує свою приналежність до сучасного модернізованого світу.

Правова і політична підтримка широких верств населення формує суспільство, де кожен має право голосу і право на те, щоб цей голос захистити. Розповсюдження гендерної рівності пов'язують з існуванням двох рухів: рухом проти расової дискримінації афроамериканців і феміністичним рухом. Оскільки пригноблені верстви населення отримали політичну підтримку з боку держави, закріпивши свої права в офіційних документах, то з'явилась можливість говорити про свободи кожної людини на різних суспільних рівнях. Соціум і влада не мають права вирішувати за людину, як їй використовувати своє тіло, час і гроші. Якщо чоловік, дружина або сім'я приймають рішення не ставати батьками – це їх вільний особистий вибір, який повинен підтримуватися так само, як і вибір на користь дітонародження. Крім того,

зміна умов життя позитивно відбилася на збільшенні рівня освіченого населення і на тих, хто робить ставку на користь кар'єри, а не на виховання дітей.

Позиція толерантності сформувала суспільство взаємодії і здорової конкуренції. Тенденції толерантного поводження з'являються завдяки думці про те, що не може існувати єдиної, правильної для всіх істини, світ стає поліморфним і мінливим, не маючи точної структури чи змістового наповнення. Суб- і контркультури, подорожі і туризм, підвищення цінності особистості, котра органічно вписується в соціум – все це розширює рамки людської свідомості. Нова інформаційна епоха повністю змінює людину з її прагненнями, цілями в житті.

Глобалізаційні процеси визначають розвиток всіх сфер сучасного суспільства. Створення інтернет-мережі, тобто єдиного простору, дозволило організовувати взаємовідносини не тільки на рівні влади і елітарної верхівки, але і на рівні всього населення. Світові проблеми, які потребували негайного вирішення, стали одною з причин створення суспільних, економічних, політичних і культурних спільнот, які носили примусовий характер і дозволяли координувати роботу конкретних країн. Розширення меж державних відносин слугувало джерелом утворення великих світових корпорацій. Збільшення міграційних потоків, туризм, зростання робочих місць в сфері послуг і інформаційних потоків сприяли формуванню нового типу глобалізаційної особистості, яка в центр своїх пріоритетів ставить особисте задоволення.

Прогрес технічний та інформаційний припав на період значного прогресу в медичній сфері. Протягом ХХ ст. людина стала розвиватися як соціальна істота, яка біологічно детермінована в своїх базових потребах. Основною ціллю медицини в питанні репродукції стояла можливість зачаття дитини поза жіночим тілом, що і було успішно втілено в життя. Тепер безпліддя не означало бездітне життя, а репродуктивне здоров'я подружжя не передбачало наявність дітей в родині. Крім цього, розвиток медицини

дозволив збільшити продовжуваність життя людини, що, в свою чергу, загострило питання про те, хто ж буде доглядати літніх людей, якщо вони не матимуть дітей. Соціальна медицина запропонувала свій вихід із ситуації, яка склалася – створення геріатричних установ. Слід відмітити, що практика організація подібних пансіонатів характерна, перш за все, для країн з переважанням нуклеарного типу сім'ї, де батьки і діти часто живуть порізно.

Разом з тим деякі медичні працівники почали звертати увагу на вплив забруднення навколишнього середовища на здоров'я людей та зростання кількості дітей з патологіями. Розвиток діагностики дозволив виявляти вади розвитку плоду на ранніх стадіях вагітності, що поставило перед жінками складний вибір щодо збереження вагітності. В зв'язку з цим, почала удосконалюватися процедура абортів для того, щоб принести жіночому організму мінімум шкоди. Дослідження в галузі генетики досягли значних успіхів у виявленні ризиків генетичних захворювань, що також вплинуло на рішення деяких пар відмовитися від народження дітей. Розвиток контрацепції розширив можливості для планування сім'ї та контролю народжуваності.

Не дивлячись на виступи представників влади країн першого ешелону про демографічну кризу, дослідники чисельності популяції стверджують, що планета знаходиться в умовах перенаселення. Проблеми обмеженості ресурсів, нестачі води, нерівномірного розподілу населення, безробіття та бідності провакують актуалізацію політики обмеження народжуваності.

Міжнародний тероризм, викликаний різними причинами, такими як релігійні, політичні та національні конфлікти, створює відчуття незахищеності та страху, що також впливає на рішення деяких людей відмовитися від народження дітей. Нестабільність світового порядку викликає серед сімей, особливо у великих містах, почуття незахищеності, страху. З'являються фобії, викликані терористичними акціями, тому деякі молоді люди приймають цілком свідоме рішення не мати дітей в агресивному соціумі, на небезпечній планеті. Всі ці фактори диктують в суспільстві ідеї про створення нової моделі сім'ї, яка буде відрізнятися не тільки від розширеної патріархальної, але і від

нуклеарної сім'ї.

Далі розглянемо *особистісні причини* появи феномену «чайлдфрі», які виділяють сучасні науковці [74; 103; 145].

*Психологічна травма* розглядається як один із ключових факторів, що зумовлюють виникнення явища «чайлдфрі», тісно пов'язуючи його з кризою інституту сім'ї. Дослідники, спираючись на психоаналітичну теорію З. Фрейда, вбачають у специфіці сімейних стосунків корінь вибору бездітного способу життя. У контексті травматичного досвіду, добровільна бездітність може бути зумовлена різноманітними факторами, класифікованими на кілька груп:

1) *травми дитинства*, що охоплюють осіб, які пережили насильство в сім'ї або стали свідками травматичних подій у дитинстві. Ці психологічні травми можуть вплинути на формування негативного ставлення до батьківства та сімейних стосунків у майбутньому;

2) *дефіцит батьківської уваги*, який полягає у тому, що діти, які не отримували достатньо уваги та емоційної підтримки від батьків, відчують себе покинутими та знеціненими. Цей досвід може призвести до формування негативного уявлення про батьківство та небажання повторювати подібний досвід у власному житті;

3) *травматичні події дорослого життя* (група людей, які зазнали насильства або емоційного потрясіння вже у дорослому віці), які можуть вплинути на їхнє уявлення про безпеку та стабільність, що може стати причиною відмови від народження дітей. У окрему групу виділяють осіб, які важко пережили смерть домашнього улюбленця та можуть відчувати страх перед втратою та емоційним болем, пов'язаним із прив'язаністю до іншої істоти.

Наступний фактор – *медичні показники*. Це, зокрема, люди, яким ставлять діагноз «безпліддя» та особи, які мають захворювання, котрі не дозволяють завести дітей: психічні, генетичні, а також хвороби, які можуть загостритися в динаміці розвитку після народження дитини.

Соціально-економічні умови, зокрема *недостатність матеріальних ресурсів*, можуть впливати на рішення щодо відмови від батьківства. Представники «чайлдфрі» нерідко апелюють до фінансової нестабільності як до вагомого аргументу на користь бездітності, оскільки вона унеможлиблює забезпечення дитині необхідного рівня комфорту та розвитку.

*Кар'єрне зростання та професійна самореалізація* виступають значущими мотиваційними факторами, що впливають на рішення щодо відкладення або повної відмови від виконання репродуктивної функції. Для багатьох молодих людей «свобода від дітей» є свідомим та першочерговим принципом. У процесі досягнення високих результатів у професійній діяльності, плани щодо народження дітей відкладаються на невизначений термін, що може призвести до повної відмови від батьківства або втрати репродуктивної можливості [99; 145].

*Індивідуалізм та егоїзм* сучасної людини ставить її потреби і бажання в центр життєвих планів. Якщо хтось або хтось не дозволяє реалізувати поставлені задачі, то це «дещо» відразу ж відходить з поля зору представника свідомо бездітних. Саме таким чином відбувається відмова від народження дітей, на що можуть впливати такі фактори як: зайві витрати коштів, часу, погіршення здоров'я – психічного, фізичного і репродуктивного. Сімейна пара може відмовитися від продовження роду, оскільки не хоче ділити свого партнера ще з одним членом родини. Метою таких людей є не виховання іншого, а самовиховання і досягнення поставлених планок самореалізації.

Формування *гедоністичної культури* є детермінованим високим рівнем життя значної частини соціуму. Гедонізм, як світогляд, є логічним продовженням домінуючих індивідуалістичних та егоцентричних цінностей. Зміни в умовах життєдіяльності суспільства призводять до трансформації потреб, де репродуктивна функція відходить на другий план. Пріоритетним стає задоволення особистих потреб та прагнення до комфорту, що проявляється у значних інвестиціях у сферу дозвілля, розваг та туристичні подорожі, які розглядаються як спосіб релаксації та культурної інтеграції [99;

145].

*Людська інфантильність* є складним соціально-психологічним феноменом, зумовленим низкою факторів. Однією з ключових детермінант є небажання брати на себе відповідальність. Інфантильні особи уникають відповідальності за свої дії та рішення, зокрема і щодо народження та виховання дітей. Тривале перебування під батьківською опікою, без можливості самостійно вирішувати проблеми, сприяє формуванню інфантильних рис характеру.

Інфантильність також проявляється у поверхневих моральних переконаннях, які не є результатом особистого осмислення, а радше засвоєні на рівні «поведінка – схвалення». Такі особи залежні від схвалення оточення та не здатні самостійно формувати власну систему цінностей. Егоцентризм є ще однією важливою характеристикою інфантильності. Цілі таких людей спрямовані виключно на задоволення власних потреб та бажань, не включаючи інтереси інших людей, зокрема дітей. В основі інфантильного способу життя лежить прагнення до розваг та ігрове сприйняття дійсності. Праця, сім'я та інші соціальні інститути розглядаються як своєрідна «соціальна гра», де людина прагне отримати задоволення та уникнути відповідальності. У суспільстві спостерігається тенденція до поширення ідей несерйозного ставлення до життя, грайливості та вільної поведінки. Ці тенденції сприяють формуванню інфантильного світогляду, де людина не готова до серйозних зобов'язань та відповідальності [145].

Безумовно, існують також і неусвідомлені особистісні мотиви та причини. Ці причини маловивчені, але самі представники течії коментують, що більшість з них мають психологічні дитячі травми. Досить часто це пережите «дитинство без дитинства» старших дітей у родині (особливо дочок) у багатодітних родинах. Змушені батьками змалку вживатись в роль «господині дому та матері» вони не прагнуть реалізувати батьківські функції у дорослому житті. Деякі чайлдфрі припускають, що відмову від продовження ними роду могли викликати емоційно несприятливі стосунки із власними



батьками. Однак це питання ретельно ще не вивчено жодним із дослідників.

Великий вплив на поширення бездітного способу життя здійснюють і *стереотипи*. У широкому сенсі стереотип – це традиційний, звичний канон думки, сприйняття і поведіння [60, с. 49]. Стереотипне мислення, що ґрунтується на автоматичному застосуванні спрощених моделей поведінки, може негативно впливати на когнітивні процеси, зокрема на збір та обробку інформації. У ситуаціях, що потребують всебічного аналізу та об'єктивної оцінки, стереотипи можуть призводити до помилкових висновків та упередженого ставлення до нового.

Тут варто зазначити про *гендерні стереотипи*, що визначають напрям стереотипного мислення в суспільстві та сім'ї. Оскільки сім'я є невід'ємною його одиницею, то ж певні соціальні стереотипи (куди входять і гендерні) проєктуються і на сімейні відносини. Отже, механізмом, що забезпечує закріплення й трансляцію з покоління в покоління гендерних ролей, є гендерні стереотипи. Гендерні стереотипи – стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, які відповідають поняттям про «чоловіче» та «жіноче». Гендерні стереотипи задають траєкторію життєвого шляху і стандарти способу життя, разом з тим вони відображують погляди суспільства на очікувану поведінку з боку представників жіночої та чоловічої статі [60, с. 51].

Сучасний суспільний устрій піддається процесам гуманізації та демократизації, чії положення диктують формування умов, за яких особистість поза рамками соціального положення, віку, національності, статі має рівні можливості щодо власної реалізації. Суть поняття справжньої гуманізації лежить у подоланні стереотипізації, яка історично закріпилася в свідомості та установлення рівності в гендерному питанні в діапазоні всіх сфер суспільства.

Гендерні стереотипи характеризуються значною стійкістю та ретрансляцією між поколіннями, що зумовлює їхню подібність до соціальних норм. Найбільш стійкі гендерні стереотипи засвоюються в дитячому віці в

процесі первинної соціалізації, зокрема в сім'ї та соціальних інститутах, таких як дитячі садки та школи. У подальшому ці стереотипи відтворюються у дорослому житті, впливаючи на формування власної сім'ї та сімейні відносини. Також, гендерні стереотипи класифікують за *трьома групами*:

- *стереотипи маскулінності-фемінності* (нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, що є характерними для чоловіків і жінок, зокрема: чоловіки домінантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні керувати своїми почуттями; жінки – пасивні, залежні, емоційні, турботливі й ніжні);

- *стереотипи щодо змісту праці* (для жінок – традиційною вважається виконавча, обслуговуюча діяльність, а для чоловіків – діяльність інструментальна, творча, керівна);

- *стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей* відповідно до статі (для чоловіків головними ролями є професійні, а для жінок – сімейні (народження дитини)) [60; 99]. Так, рух чайлдфрі є прикладом протистояння людей останньому стереотипу.

Для виявлення тенденцій трансформації гендерних ролей у сучасних українських сім'ях необхідно представити основні моделі розподілу гендерних ролей, що корелюють із соціальними змінами в суспільстві. До ключових критеріїв класифікації цих моделей належать: домінуючі уявлення про розподіл гендерних ролей у сім'ї, що відображають державну ідеологію та масову свідомість; соціально-економічні умови, що визначають доступ членів сім'ї до різних джерел доходів; обсяг та способи розподілу сімейних обов'язків між партнерами; установки на розподіл влади в сім'ї, включаючи прийняття рішень щодо витрат сімейного бюджету, великих покупок та виховання дітей.

Серед найбільш поширених моделей розподілу гендерних ролей в родині виокремимо наступні [99]:

*патріархальна модель* є історично-обумовленою, основою її є жорсткий розподіл функцій в родині і суспільстві між представниками чоловічої та

жіночої статі (природнім призначенням жінки вважаються сфери материнства, виховання дітей і ведення домашнього господарства, тоді як чоловік виконує роль суб'єкта професійної і громадської діяльності, а в родині – роль голови сімейства і годувальника);

*неопатріархальна або спонсорська*, передбачає розподіл сімейних обов'язків в подружньому союзі, де чоловік є представником економічної еліти, а дружина виконує роль домогосподарки, цим самим підтверджуючи високий економічний статус чоловіка (в структурі цієї моделі гендерна роль «домогосподарки» видозмінюється: дружина не працює, матеріально залежить від чоловіка, але при цьому побутові обов'язки перекладаються на найманих працівників; чоловік виступає спонсором витрат на підтримку сексуальної привабливості дружини);

*бікар'єрна*, коли обидва партнери хочуть досягти високих успіхів в професії і не мають наміру жертвувати своїм успіхом заради виконання сімейних обов'язків;

*егалітарна*, якщо обидва партнери беруть рівноцінну участь в професійній діяльності та домашній роботі (роль голови сімейства перестає існувати, всі питання вирішуються подружжям спільно, способи планування дозвілля виокремлюються за взаємною домовленістю, домашні обов'язки розподіляються порівну, участь в домашніх справах, проведення часу з дітьми відбувається парою спільно) [99, с. 24–27].

І в бікар'єрній, і в егалітарній моделях обидва партнери розділяють думку, що чоловіки і жінки повинні мати рівні права і можливості для самореалізації в професійній, громадській та сімейній сферах.

Сучасна сім'я характеризується різноманітністю гендерних ролей, які виконує подружжя. В ній можуть поєднуватися як егалітарні цінності, так і традиційні патріархальні уявлення про розподіл ролей. Трансформація сучасної сім'ї проявляється у відході від традиційної патріархальної моделі з жорстко регламентованим головуванням чоловіка.

Сучасна ситуація наштовхує на почуття розгубленості серед

представників чоловічої та жіночої статі: коли з однієї сторони – мають місце почуття усвідомлення необхідності у сучасному різновиді варіантів реагування на прогрес в життєвих умовах (раціональне збереження в плані сімейної та професійної рівноваги, необхідність у вихованні дітей шляхом залучення батька (татусів), відмова від стереотипного образу жінки – як берегині, а чоловіка – як носія образу здобувача засобів до виживання, в ім'я волевиявленню здібностей та поривань), а з іншої – наявність тиску усталених норм та традиційних положень («так було з діда-прадіда», «так жили наші батьки», «це порушує норми моралі», «а що скажуть люди» тощо) [99, с. 28].

Проблемність ситуації пояснюється тим, що як у жінок, так і чоловіків наявна необхідність в усвідомленні розбіжностей між особливостями соціокультурного характеру в історичному аспекті, в рамках якого відбувалося формування стереотипів, і сучасними реаліями. Шлях вирішення цієї проблеми спрямований на елемент адаптаційного потенціалу і корекції власної поведінки залежно від вимог, які ставить сучасне суспільство.

Як свідчать результати соціально-демографічного дослідження «Сім'я і діти» Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ, майже півмільйона українців взагалі не бажають мати дітей, причому тільки 17 % жінок не народжують через проблеми зі здоров'ям. Решті заважає або економічна нестабільність, або особиста філософія. Демографи вважають, що саме розширення свободи вибору у питаннях відтворення населення і лібералізація цієї сфери все більше впливає на процес народжуваності в Україні. І однією із найпопулярніших тенденцій нашого століття стала свідома відмова від можливості мати дітей, що втілилася в ідеології «чайлдфрі» – добровільно бездітних людей.

Далі проаналізуємо можливі наслідки, до яких може призвести надмірне розповсюдження цього явища.

Науковці (В. Гавриленко, М. Кириленко та ін.) наголошують, в першу чергу, на ризиках, що стосуються особистісного розвитку й подальшої долі окремої бездітної людини. До таких можливих ризиків вони відносять:

– гальмування процесу дозрівання особистості, тобто серед бездітних часто можна спостерігати «вічних хлопчиків і дівчаток»;

– втеча у хворобу, підозрілість, перебільшення своїх болячок з тим, щоб пояснювати ними неможливість виносити й народити дитину (аж до самоінвалідації);

– претензії на елітарність та хворобливе бажання самоствердитися, показати свою винятковість порівняно з іншими людьми, здатними лише «плодити собі подібних»;

– розвиток егоїзму чи егоцентризму, скупості та зацикленості на певних речах, прагнення до безглузлого накопичення;

– «зіпсований характер», дратівливість та нетерпимість як риси особистості (спочатку дратують чужі вередливі діти, потім – подруги, зосереджені на всіх цих «пелюшках-сорочечках», нетактовні родичі, колеги та сусіди, «які лізуть в особисте життя»);

– ригідність, консервативні погляди, неприйняття прогресу, відторгнення будь-яких реалій, пов'язаних із підростаючим поколінням.

– труднощі у стосунках із молодими колегами, підлеглими, клієнтами, учнями тощо (саме наявність власних підростаючих дітей, як правило, дає змогу краще розуміти молодих, терпиміше ставитися до їхнього світогляду, способу життя, манери вдягатися);

– схильність до надмірної опіки батьків, які старіють (у цьому випадку досягається подвійний ефект: є і постійний об'єкт для піклування, і «вагома» причина не заводити дітей);

– заглиблення у «світ тварин»: надмірна любов до чотириногих друзів, прихильність до яких може мати нездоровий хворобливий характер [43, с. 76].

Звичайно, описані вище ризики не є обов'язковими для кожної бездітної людини. Але для представників «чайлдфрі» вони мають високу вірогідність прояву. До того ж індивідуально такі люди можуть стикатися з соціальним тиском (осудом, непорозумінням та критикою з боку родини, друзів та

суспільства), почуттям самотності та відсутністю підтримки у старості (люди похилого віку можуть відчувати себе самотніми та ізольованими) та ін.

Проте найбільш відчутні негативні наслідки поширення явища свідомої бездітності на загальносуспільному рівні. Особливо яскраво це можна проілюструвати на прикладі нашої держави. Адже найболючішим наслідком є ще більше загострення демографічної проблеми в Україні. За часи незалежності наша держава зазнала значних втрат населення внаслідок низької народжуваності, високої смертності та міграції українців за кордон. Якщо у 1991 р. населення України становило близько 52 млн, то у 2021 р. перед повномасштабним російським вторгненням ця цифра вже скоротилась до 41 млн.

Події останніх років дозволяють стверджувати про глибоку демографічну кризу. Ще у 2021 р. демографічна ситуація в Україні була настільки складною, що ООН визнала, що населення України є одним із тих, що найшвидше скорочується у світі, і, ймовірно, зменшиться до 35 мільйонів до 2050 року. Але активні воєнні дії з 2022 р. значно погіршили і без того невтішну демографічну ситуацію в країні, підвищивши ймовірність демографічної катастрофи. Зростання смертності через війну, зниження народжуваності та міграція населення призвели до значного скорочення чисельності населення. Водночас, довготривалі воєнні дії, падіння економіки та зростання безробіття не стимулюють тих, хто залишився в Україні активно народжувати дітей.

Варто додати, що низька народжуваність в державі призводить і до негативних соціально-економічних наслідків. Так, зменшення кількості молодих людей, які працюють і сплачують податки посилює тиск на систему соціального забезпечення, зменшення кількості працездатного населення може призвести до зниження економічного зростання тощо. За даними аналітичного центру «Український інститут майбутнього», станом на 2024 р. кількість постійного населення становила 29 млн. І лише третина з них працює. Так, 17 млн осіб є економічно неактивними (з них 8 мільйонів –

пенсіонери, 4,8 млн – діти віком до 15 років), 12 мільйонів – економічно активне населення (9,1–9,5 млн – працевлаштовані, 2,5–2,9 млн – безробітні). Український інститут майбутнього зазначає: цілком реальною є загроза того, що через кілька років в Україні просто не буде кому створювати ВВП і відбудовувати країну [85].

Тому першочерговою стратегічною метою державної політики в найближчі роки має стати створення умов для підвищення народжуваності та підтримки сімей. Її ідеологія свідомої бездітності аж ніяк не вписується сьогодні в державну доктрину збереження української нації.

Одним із шляхів протидії поширенню цього явища свідомої бездітності серед молоді є активне залучення закладів освіти до формування у підростаючого покоління позитивного погляду на сімейне життя, відповідального ставлення до батьківства, активної громадянської позиції у питанні збереження української нації. Зокрема, педагогічний потенціал освітнього середовища університету щодо протидії поширенню серед студентської молоді явища свідомої бездітності буде висвітлено у наступному підрозділі 1.3.

### **1.3. Педагогічний потенціал освітнього середовища університету щодо протидії поширенню серед студентської молоді явища свідомої бездітності**

Зважаючи на серйозні негативні наслідки, до яких може призвести поширення явища свідомої бездітності, в першу чергу в умовах глибокої демографічної кризи, в якій опинилася наша держава, маємо розглянути можливості педагогічного впливу щодо його попередження серед підростаючого покоління. Педагогічний підхід до вирішення цієї проблеми передбачає створення комплексної освітньої та виховної системи, яка сприятиме формуванню позитивного ставлення учнівської та студентської молоді до сімейного життя. Ця система передбачає й інтеграцію відповідних

тем у навчальні програми, і надання психологічної, консультативної підтримки, і проведення культурних, просвітницьких і соціальних заходів, які сприятимуть у прийнятті обґрунтованих рішень щодо свого майбутнього, створення сім'ї і народження дітей. Педагогічний вплив на протидію поширенню явища свідомої бездітності має бути комплексним і враховувати освітні, психологічні, соціальні та практичні аспекти. Саме в умовах освітнього середовища молодь може отримувати всебічну підтримку і позитивні приклади, що допомагатиме їм зробити обґрунтований вибір щодо свого майбутнього сімейного життя.

Дослідженню освітнього середовища та його впливу на ефективність освітнього процесу присвячено одне з важливих, пріоритетних місць у сучасній педагогічній науці та практиці. Поняття «освітнє середовище» є предметом досліджень останніх кількох десятиліть як зарубіжних, так і вітчизняних педагогів, психологів. Серед таких дослідників, зокрема: А. Бандура, Р. Бейкер, Дж. Гібсон, К. Левін, М. Хейдметс та ін. Як чинник освіти особистості освітнє середовище розглядалося у дослідженнях Н. Гонтаровської, І. Беха, Є. Бондаревської, І. Ахновської, Л. Макара, М. Братко, М. Сороки та ін.

Важливо зазначити, що у педагогічній науці термін «середовище» почав використовуватися ще з епохи Просвітництва і трактувався як суспільні, матеріальні та духовні умови його існування, формування та діяльності, що оточували людину. З огляду на наведене означення середовище розглядалося у якості: 1) макросередовища, суспільно-економічної системи в цілому (продуктивних сил, сукупності виробничих відносин і соціальних інститутів, свідомості, релігії, культури конкретного суспільства); 2) мікросередовища як безпосереднього оточення людини (сім'я, колектив, групи різних рівнів) [142, с. 231].

Освітнє середовище вважається якісним у тому випадку, коли воно забезпечує для всіх учасників освітнього процесу можливість для задоволення їх освітніх потреб, особистісного розвитку та саморозвитку.



З точки зору О. Гори, освітнє середовище можна розглядати як модель соціокультурного простору, у якому відбувається становлення особистості. Тобто це зовнішній простір, що оточує особистість, складається із системно організованих компонентів та створює відповідні умови для повноцінного її функціонування в просторі, вступаючи з нею у взаємодію [54, с. 98].

І. Ахновська зазначає, що поняття «простір» та «середовище» у цьому контексті не варто ототожнювати, адже, хоча ці терміни і близькі за значенням, у контексті дослідження термін «простір» варто застосовувати у ширшому розумінні [9, с. 28].

Трактуючи поняття «освітнє середовище», варто звернути увагу на підхід О. Писарчук, яка описує його як «систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що міститься в просторово-предметному (охоплює архітектурні особливості будівлі, обладнання, умови освітнього процесу, що стимулюють розвиток особистості здобувача), соціально-комунікаційному (визначається типом культури, особливостями міжособистісних стосунків педагогів, учнів та батьків, соціальними нормами взаємодії), психолого-дидактичному (реалізація освітнього процесу через використання різноманітних видів діяльності, організацію навчання, відповідність методів навчання розвиткові учнів) та пізнавально-мотиваційному (полягає у формуванні позитивного ставлення до навчально-пізнавальної діяльності, здатності до постановки значущих цілей, наполегливості та самостійності у їх досягненні) компонентах [169].

Ю. Шапран пропонує розглядати освітнє середовище як єдність дій закладів освіти, сім'ї, позашкільних державних та громадських установ, інформаційно-культурного середовища. З іншого боку, на думку дослідника, це сукупність матеріальних вимог у відповідності з педагогічними, ергономічними, санітарно-гігієнічними вимогами до освітнього процесу; різноманітний, різнорівневий світ, який оточує людину, здійснює вплив на формування її уявлень про цей світ, ставлення до людей, довкілля, навколишньої дійсності [228, с. 109].

Теоретичний аналіз наукових досліджень Є. Бачинської, Н. Мельник, К. Приходченко з означеної проблематики дозволив виокремити такі підходи до сучасного освітнього середовища:

- гуманістичний – відображає людиноорієнтований підхід до розвитку сучасного соціального оточення, гармонізацію педагогічних та соціальних відносин, формування у педагогів духовної та педагогічної культури;

- акмеологічний – полягає в обґрунтуванні закономірностей творчого розвитку учасників освітнього процесу;

- системний – акценти робляться на модернізації освітнього процесу у навчальних закладах, встановленні взаємозв'язків між різними складовими цього процесу та визначенні освітнього середовища як цілісної системи, що формує майбутнього фахівця;

- інформаційний – особливістю цього компонента є забезпечення достатнього рівня інформаційної культури педагога, сприяння підвищенню ефективності професійної підготовки педагогічних кадрів за рахунок використання у процесі освіти сучасних методів навчання та комп'ютерних технологій;

- технологічний – компонент спрямований на активне використання передових педагогічних технологій та удосконалення традиційного навчального процесу шляхом впровадження системи дій, операцій або процедур, що ґрунтуються на нових досягненнях науки та гарантують досягнення більш високого рівня навченості та вихованості;

- компетентнісний – фокусується на вкрай важливому та актуальному розумінні професійно-компетентнісних засад педагогів, спроможних самостійно та творчо вирішувати професійні завдання, усвідомлювати особисту та суспільну значущість управлінської та педагогічної діяльності, відповідати за її результати, сприяти соціальній стабільності та розвитку суспільства;

- інноваційний – сутнісною характеристикою цього компонента освітнього середовища є те, що він сприяє створенню інноваційно-творчої

атмосфери, формуванню в педагогів готовності до інноваційної професійної діяльності [154, с. 50].

У своїй науковій статті М. Братко перелічує такі основні функції освітнього середовища: освітньо-професійна (надання знань, умінь, компетентностей, які сприятимуть успішному працевлаштуванню за фахом); освітньо-соціалізаційна (перебування студента у колі ровесників, спілкування з науково-педагогічними працівниками впливає на процес соціалізації та акультурації на значно вищому рівні, ніж це було у школі та родині); освітньо-культурна (полягає у підготовці самодостатньої, духовно-моральної особистості, яка здатна засвоювати культурні норми та опановувати культуротворчі навички, необхідні для розвитку та самореалізації та послуговуватися ними за будь-яких життєвих обставин) [27].

Ми погоджуємося з думкою дослідників про те, що поняття «освітнє середовище» корелює з поняттями «освітній простір» і «освітня система», проте їх не варто ототожнювати. Так, зокрема, під *освітнім простором* варто розуміти комплекс умов, чинників, які певним чином пов'язані між собою та здійснюють вплив на освіту людини. Освітній простір може існувати у абстрактній площині, незалежно від того, хто навчається. На думку Л. Макара, освітній простір – це взаємопов'язані між собою умови, які здійснюють вплив на освітній процес людини, але терміном ніяк не можна характеризувати включеність здобувачів. Освітнє ж середовище у контексті дослідження, проведеного авторкою, трактується як частина соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів [142, с. 233].

Актуальним напрямом сучасних наукових пошуків є дослідження проблематики *інноваційного освітнього середовища*. На сьогоднішній день немає чітко визначених компонентів інноваційного освітнього середовища, проте О. Цюняк пропонує розглядати явище з точки зору наявності таких складових: особистісної (індивідуальні особливості учасників освітнього процесу: фізіологічні, психологічні, вікові, ментальні, морально-етичні тощо);

змістової (наявність сучасного нормативно-правового та навчально-методичного супроводу процесу формування професійної готовності до інноваційної діяльності; освітні програми та навчальні плани; інноваційні форми, методи та технології організації освітнього процесу тощо); матеріально-технічної (наявність сучасної відеопродукції, мультимедійних засобів навчання, естетичний вигляд приміщень ЗВО тощо) [224, с. 176]. Відповідно до перелічених складових інноваційне освітнє середовище є сферою: інтелектуального і духовного розвитку студентів; творчого самовиявлення, творчої активності, яка спрямована на науково-дослідницьку, творчу, практичну діяльність; вираження особистістю власної самоцінності через активну включеність у життя університету; духовно-творчої комунікації; функціональної і просторової організації та ін. [224, с. 177].

У контексті нашого дослідження акцентуємо увагу на *освітньому середовищі закладу вищої освіти*. Досліджуючи сутнісні характеристики освітнього середовища закладів вищої освіти, М. Братко зазначає, що під поняттям варто розуміти «багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що має можливість цілеспрямовано впливати на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуючи при цьому його готовність до здійснення професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності» [26, с. 18]. На думку авторки, за своєю природою освітнє середовище є комплексом умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних), що склалися безпосередньо у ЗВО з метою надання фахової вищої освіти особистості, забезпечення можливостей для загальнокультурного та особистісного розвитку отримувачів освітніх послуг [27, с. 14].

Структурними компонентами освітнього середовища закладу вищої освіти (за М. Братко) є особистісний (суб'єкти освітнього процесу, зв'язки та взаємовідносини між ними); аксіологічно-смысловий (місія, візія, стратегія, цінності, традиції, корпоративна культура закладу); інформаційно-змістовий

(основні та допоміжні освітні програми; позааудиторні, соціальні проекти; нормативно-правові документи, що регулюють освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу); організаційно-діяльнісний (форми, методи, способи, технології, стилі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, способи комунікації, управлінські структури та механізми); просторово-предметний (матеріально-технічна база університету, наявний аудиторний фонд, комп'ютерне оснащення, бібліотечні ресурси, побутові умови, дизайн та обладнання приміщень) [27, с. 15].

Дещо інший підхід до виокремлення структурних компонентів пропонує С. Шумовецька [233]: стратегічний (полягає у впровадженні в освітній процес університету концепцій новітніх наукових підходів, таких як особистісна, смислова та рефлексивна парадигми, а також системний, аксіологічний та суб'єктний підходи); соціокультурний (ЗВО сприймається як частина соціокультурного оточення, а студенти виступають активними учасниками цього культурного простору, які споживають та взаємодіють з його цінностями та здобутками. В університеті створюються умови для розвитку та виявлення потенціалу студентів як активних учасників культурного процесу); особистісний (включає в себе діяльнісний аспект, взаємодію з оточуючими, відносини та спілкування в межах освітнього середовища); ціннісно-смисловий (умови та ресурси, спрямовані на формування аксіологічної та смислової сфери особистості); суб'єктно-діяльнісний (реалізація суб'єктної позиції, активності, ініціативності, створення умов для самореалізації та самоактуалізації студентів); комунікативний (спілкування у форматі «міжсуб'єктної» партнерської, діалогічної, дискусійної моделі спілкування взаємодії на основі паритетних стосунків викладача й студентів); технологічний (упровадження сучасних освітніх технологій) [219].

На думку О. Марченко, освітнє середовище закладів освіти можна вважати підсистемою соціального середовища, що, у свою чергу, забезпечує регулярні, організовані впливи на суб'єктів освітнього процесу через дію різноманітних матеріальних та нематеріальних чинників [151, с. 118]. Серед

*характеристик освітнього середовища закладу вищої освіти як локального мікросоціуму слід виокремити наступні:*

- охоплення суспільно-економічної системи, до якої належить здобувач освіти та науково-педагогічний персонал;
- представники студентства утворюють змінний контингент, оскільки мають статус тимчасового складу університету;
- науково-педагогічні працівники також не займають статус постійних, оскільки займані посади обіймають на конкурсних засадах;
- заклад вищої освіти – підзвітна структурна одиниця, мета діяльності якої визначається за допомогою якісних та кількісних параметрів соціально-державного замовлення, а зміст – освітньо-професійними програмами, які реалізуються в університеті;
- наслідки діяльності ЗВО є віддаленими, тому що результати його діяльності можна відслідкувати лише через певний час після закінчення навчання;
- освітній процес у ЗВО є суперечливим, зокрема, це прослідковується у тому, що реальна автономія університетів як інституцій закріплена у Законі України «Про освіту», проте автономія викладачів у виборі змісту навчання як обсягу та структури навчальної інформації є обмеженою;
- характерною особливістю освітнього середовища є наявність системи можливостей, множини індивідуальних форм і траєкторій здобувачів освіти [151, с. 118-119].

Слід наголосити, що на сьогоднішній день освітнє середовище є складно організованою системою, в межах якої, крім вирішення освітніх задач, відбувається процес соціалізації та психологічний розвиток особистості. Саме тому ми вбачаємо значний педагогічний потенціал освітнього середовища університету щодо протидії поширенню серед студентської молоді явища свідомої бездітності.

Характеризуючи поняття «педагогічний потенціал», слід зауважити, що у найзагальнішому розумінні «потенціал» (від латин. *potencia* – узагальнена

здатність, можливість, сила) трактується як засіб, наявні ресурси, які можуть бути використані для досягнення певних цілей, здійснення планів, вирішення будь-яких завдань як можливості окремої структури в певній галузі [119].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» термін «потенціал» представлено як «сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил та ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов» [38].

На думку зарубіжних науковців, педагогічний потенціал – це властивість людини та соціуму в цілому, а також соціально значима властивість предметів і явищ, що забезпечує певні можливості, здібності, ресурси, спрямовані на формування і розвиток особистості. Це те, що утворює, розвиває і здійснює педагогічні функції, які полягають в прямому або опосередкованому впливі на процес утворення [119, с. 97].

Дослідниця О. Горчакова стверджує, що вивчивши потенціал освітнього середовища, можна користуватися його можливостями як у навчально-виховному процесі, так і, спираючись на актуалізацію педагогічного потенціалу різних компонентів, створювати, моделювати середовище відповідно до потреб педагогічного процесу [56, с. 13].

Водночас, варто зауважити, що у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) серед основних завдань сучасних закладів вищої освіти у частині «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя» [176], жодним чином не згадується підготовка до майбутнього подружнього і сімейного життя, формування сімейних цінностей тощо.

Тому у нашому дослідженні ми опираємось переважно на наукові підходи і концепції, в яких увага акцентується на виявленні педагогічних факторів та умов, дидактичних і виховних засобів цілеспрямованого керівництва процесом формування готовності молоді до створення сім'ї та

відповідального батьківства (А. Бондарчук, В. Кравець, Д. Луцик, В. Макаров, І. Мачуська, Н. Новікова, В. Постовий, Г. Сутріна, В. Сухомлинський, Н. Феоктистова, О. Хромова, І. Шалімова, Л. Яценко та ін.).

На думку багатьох дослідників, здатність молодих людей до усвідомленого виконання своєї батьківської ролі та прагнення її належно реалізовувати, розвивати варто, починаючи зі шкільного віку. Так, В. Сухомлинський вважав підготовку хлопців та дівчат до сімейного життя, майбутнього батьківства одним із головних завдань школи. Педагог у своїх працях, звертаючись до молодих хлопців, писав: «Ти будеш батьком. Знай, що найважливіша сфера твоєї громадянської діяльності, твого патріотизму, служіння Вітчизні – виховання дітей. Будь-якого працівника можна замінити таким самим або здібнішим працівником, а хорошого батька замінити таким самим хорошим батьком неможливо» [202; 203].

Вітчизняний науковець В. Кравець у своїх працях також обґрунтовує важливість підготовки молоді до шлюбу через проведення комплексної виховної роботи у школі. Виховна робота у школі, на думку автора, має реалізовуватися через такі напрямки роботи: теоретичну розробку проблем сучасної сім'ї та шлюбу, проведення наукових досліджень психосексуального розвитку особистості та інших її психологічних особливостей, порівняльно-педагогічний аналіз зарубіжного та вітчизняного дошлюбного виховання, підготовку вчителів та психологів до роботи з молоддю, психологічну просвіту батьків. Спеціальна виховна робота з підготовки майбутнього сім'янина має відбуватися з врахуванням вікових та гендерних особливостей дитини, а також з використанням як традиційних, так і альтернативних форм дошлюбного виховання [123]. Враховуючи те, що соціальний розвиток дитини не обмежується школою, а продовжується в інших соціальних інституціях (зокрема, у закладах вищої освіти), зауважимо, що і соціально-педагогічна діяльність з підготовки молоді до вступу в шлюб, до майбутнього батьківства має продовжуватися.



А. Нагорна та О. Безпалько, звертаючись у своїх дослідженнях до проблеми підготовки молоді до сімейного життя, акцентують увагу на важливості проведення всебічного статевого виховання, яке б опиралося на позитивне ставлення до сексуальної поведінки, інформування про потенційні ризики та наслідки безладних статевих контактів. Найрезультативнішим, на думку авторів, статеве виховання буде за умови об'єднання зусиль усіх зацікавлених осіб: батьків та опікунів, медичних працівників, педагогів, психологів, представників релігійних та молодіжних організацій, засобів масової інформації [158, с. 305].

Проте варто погодитися з думкою вітчизняної науковиці Н. Максимовської, яка зазначає, що цей підхід не передбачає комплексного соціального розвитку, охоплюючи лише статевий розвиток, а, отже, не вирішує проблеми формування культури батьківства серед молоді [143, с. 128].

Сучасні дослідниці О. Кляпець та Т. Ларіна відзначають, що сутність підготовки молоді до подружнього життя на сьогоднішній день полягає у формуванні та розвитку конструктивних шлюбно-сімейних настановлень, посиленні спрямованості на сімейний спосіб життя, оволодінні комплексом знань, умінь та навичок, необхідних для побудови гармонійних сімейних стосунків [106, с. 12].

У своєму дисертаційному дослідженні вітчизняна науковиця Н. Вахняк зауважила, що розвиток потреби у батьківстві має відбуватися у кілька етапів, де першим етапом є власне біологічний, а наступним – соціальний та духовний. На думку авторки, на виникнення потреби у батьківстві можна вплинути через формування особистісної позиції, яка стимулюватиме успішне виконання молодим подружжям батьківських функцій [36, с. 43].

У контексті досліджень з гендерного виховання, проведених В. Кравцем, Т. Говорун, Т. Дороніною та іншими дослідниками, формування батьківської культури тісно пов'язується з розвитком гендерної компетентності. Цей

процес відбувається під впливом інституту сім'ї, закладів освіти, педагогів, культури, дозвілля, національних традицій, засобів масової комунікації.

Узагальнюючи вищевказані дослідження, Н. Максимовська запропонувала такі основні позиції щодо формування культури батьківства на основі гендерного підходу: 1) сучасна теорія гендеру підкреслює важливість засвоєння соціальної ролі батька чи матері в процесі соціалізації молоді; 2) основою для формування вираженої моделі батьківської поведінки, що сприяє ефективному виконанню батьківської ролі у майбутньому, є подолання гендерних стереотипів; 3) впровадження гендерного підходу в діяльність освітніх, позашкільних та культурно-дозвіллевих установ сприятиме реалізації цілісної гендерної політики, яка забезпечує рівні можливості для всіх, незалежно від статі; 4) впровадження науково обґрунтованих програм, спрямованих на розвиток культури батьківства серед молоді, повинно охоплювати освітній і сучасний інформаційний простір, що є вкрай важливим для цієї вікової групи; 5) підготовка фахівців, які будуть реалізовувати гендерний підхід у формуванні культури батьківства в освітніх закладах, повинна базуватися на компетентнісному підході, творчій активності та практичній орієнтації [143, с. 129].

На думку В. Шахрай та Р. Малиношевського, підготовка молоді до виконання ролі батьків-вихователів має здійснюватися за такими напрямками:

1. Педагогічна діяльність з надання знань з основ сім'ї та батьківства (полягає у системній та різноманітній роботі педагогів – в процесі викладання навчальних дисциплін (української та зарубіжної літератури – вивчаючи поведінкові сценарії героїв творів, їх наслідки; історії – відомі особистості як батьки, їх вплив на життя дітей; біології, основ здоров'я – основні знання про репродуктивне здоров'я; правознавство – теми, пов'язані з вивченням правових аспектів функціонування сучасної сім'ї, обов'язки та права батьків, правові наслідки невиконання або неналежного виконання батьківських обов'язків); під час позаурочної роботи (проведення виховних годин,

святкування дня матері, обговорення художніх фільмів, залучення старшокласників до проєктної діяльності).

2. Робота освітнього закладу з батьківськими сім'ями старшокласників щодо підвищення батьківського авторитету та забезпечення сімейного впливу на дітей, як майбутніх батьків (полягає, на думку авторів, у використанні педагогами різних форм взаємодії з батьками, основною метою яких є донесення до останніх думки про те, що у вихованні, здійснюваному як школою, так і сім'єю, ключова роль має відводитися підготовці старшокласників до сімейного життя та батьківства).

3. Спрямування юнаків-старшокласників на самовиховання, розвиток особистісних якостей, необхідних для успішного батьківства (основою тут має бути самостійна робота над виробленням своїх позицій, розвитком емоційно-почуттєвого світу, які б допомогли молодим людям у майбутньому відбутися як відповідальним батькам та членам подружжя) [229, с. 119].

Наголосимо, що підготовка до усвідомленого батьківства є одним із важливих аспектів виховання та розвитку підростаючого покоління. Ключову роль у цьому процесі відіграють заклади освіти, які надають здобувачам необхідні знання, формуючи відповідні вміння для виконання ними батьківських функцій у майбутньому. Цей процес включає в себе розуміння та врахування потреб та індивідуальностей кожної дитини, а також вдосконалення власних навичок батьків. Формування навичок усвідомленого батьківства має починатися в школі, де одним із важливих напрямів взаємодії соціального педагога з учнями є формування в них адекватних уявлень про виконання ролі батьків. Як зазначає у своєму дослідженні В. Кравець: «зарубіжні країни мають різноманітний досвід запровадження учбових програм батьківської підготовки в роботу загальноосвітніх закладів освіти, інноваційні елементи яких можуть значно збагатити педагогічну скарбничку української школи» [121].

Аналіз літературних джерел дає можливість стверджувати, що вітчизняна школа та педагогіка впродовж свого історичного розвитку

накопичила суттєвий досвід підготовки молоді до сімейного життя, до батьківства. Ще у 20-30-х ХХ ст., як зазначає у своїй статті О. Онипченко, школа як провідна ланка в системі комуністичного виховання несла відповідальність за підготовку випускників до сімейного життя. Готовність молоді до сімейного життя характеризувалася ступенем прихильності моральним орієнтирам соціалізму, умінням жертвувати власними інтересами заради суспільних інтересів, здатністю ефективно виконувати сімейні обов'язки відповідно до загальноприйнятих репродуктивних, економічних, виховних та рекреаційних еталонів [162, с. 21-22]. Ази сімейного життя опановувалися учнями у процесі вивчення таких тем: «Сім'я в соціалістичному суспільстві», «Новий сімейний побут і жінка», «Жінка в радянській художній літературі», де акцентувалася роль сім'ї у підготовці до шлюбу та сімейних взаємин. У 50-70-х рр. ХХ ст. до означених вище тем додалися тематичні факультативні курси – «Грамота материнства», «Родинознавство», створювалися гуртки доведення, з догляду за дітьми, організовувалися так звані «куточки побуту», «куточки жінки». У 1983 р. для восьмикласників було введено обов'язковий факультативний курс «Гігієнічне і статеве виховання», а у 1985 р., який ознаменувався переходом на новий типовий навчальний план, для старшокласників було введено одну з основних навчальних дисциплін – «Етику й психологію сімейного життя», метою якої стало формування готовності до створення сім'ї з дітьми, шанобливого ставлення до родини та її цінностей. Слід зазначити, що після розпаду Радянського Союзу та, відповідно, зміни пріоритетів держави у сфері сімейної політики, цей курс було вилучено зі шкільної програми. До того ж, науково-популярні видання 80-90-х років, присвячені підготовці школярів до сімейного життя, не охоплювали психосексуальний аспект, що значно знижувало їх виховний вплив [162, с. 22].

На сьогоднішній день, враховуючи трансформаційні зміни, які відбуваються у сфері шкільної освіти, у ціннісних орієнтаціях молоді, відчувається гостра потреба у введенні спеціального курсу під грифом МОН

України, спрямованого на виховання культури статеких відносин, підготовку учнівської молоді до шлюбу та народження дітей. Усвідомлення важливості підготовки учнів школи до майбутнього сімейного життя, формування у них позитивного ставлення до батьківства, підштовхнуло авторський колектив Л. Канішевську, Т. Кравченко та О. Мельник до розробки навчальної програми варіативного курсу та видання практико-орієнтованого посібника «Сімейні цінності» для учнів 8-9 класів. Зокрема, вказана програма спрямована на забезпечення учнів знаннями про особливості функціонування сім'ї на сучасному етапі її розвитку, традиційні сімейні цінності українського народу; формування ціннісного сприйняття родини; актуалізацію потреби у розвитку та вдосконаленні індивідуальних якостей, притаманних майбутньому сім'янинові; навчання оцінювати та використовувати в повсякденному житті характеристики стилів поведінки чоловіків та жінок; поглиблення уявлень молоді про специфіку подружніх, родинних і дитячо-батьківських взаємин [162; 196].

Крім традиційних уроків, присвячених темі шлюбно-сімейних стосунків, варто згадати про тренінгові форми групової роботи, які широко використовуються при підготовці учнівської молоді до сімейного життя. Метою таких тренінгів, як зазначає О. Онипченко, є формування в учнів старших класів адекватного уявлення про сімейне життя, моделі поведінки в сім'ї. Серед найпоширеніших тем є: «Репродуктивне та сексуальне здоров'я», «Мій майбутній шлюб», «Моя майбутня сім'я», «Сімейні конфлікти», «Особливості ведення домашнього господарства», «Я і мої майбутні діти» [162, с. 25].

Проте, на сьогоднішній день соціально-педагогічна робота з формування усвідомленого батьківства в Україні не носить комплексного характеру, тим більше на рівні вищої освіти. Проаналізуємо сучасні наукові підходи до вирішення цієї проблеми.

Так, у структурі формування усвідомленого батьківства вітчизняні вчені О. Кізь, О. Кікінежді, В. Кравець виокремлюють такі структурні елементи:

- демографічне виховання молоді (спрямовується на формування правильної репродуктивної установки);
- формування контрацептивної культури, підготовка до прокреативної діяльності (інтимні стосунки як засіб відтворення та продовження людського роду);
- психолого-педагогічна підготовка майбутніх батьків (полягає у отриманні знань, розвитку вмій, навичок виконання батьківської ролі) [46].

До вищепереліченого Н. Островська [164] пропонує включити статеве виховання та підготовку молоді до сімейного життя.

Далі розглянемо кожен із означених структурних компонентів детальніше.

Під *демографічним вихованням*, як зазначає у своїх наукових працях В. Кравець, слід розуміти «формування правильної репродуктивної установки, яке повинно починатися з дитинства, поступово посилюючись емоційно і раціонально, відповідно до вікових змін. Це виховання і почуття поваги до сім'ї, батьків, найближчих родичів» [121, с. 473].

На сьогоднішній день, варто зазначити існує два напрямки демографічного виховання: *перший* полягає в ознайомленні з актуальною демографічною ситуацією, її наслідками; особливістю *другого напрямку* демографічного виховання є формування та піднесення емоційно-особистісної цінності дітей як фундаментальної основи близькості подружжя та розвитку їх особистості [121, с. 473]. Демографічне виховання в Україні реалізується загальноосвітніми, вищими та спеціальними навчальними закладами, а також представниками державних та громадських організацій.

Важливим аспектом підготовки молоді до усвідомленого батьківства є *формування контрацептивної культури, підготовка до прокреативної діяльності*, тобто озброєння молоді знаннями про правильне використання контрацептивів, що, в свою чергу, може зберегти здоров'я, допоможе уникнути ранніх вагітностей, забезпечить нормальне протікання наступних вагітностей тощо [121, с. 504].

Погоджуємося із висновками, зробленими у дослідженнях Р. Машовець, де автор вказує, що виховання починається саме тоді, коли приймається рішення про народження дитини. Тобто чим раніше починається виховний вплив, тим більше шансів на позитивний розвиток та реалізацію особистості [152, с. 9].

Щодо підготовки молоді до прокреативної діяльності, то на сьогодні вирішенням цього питання займаються здебільшого жіночі консультації, пологові будинки, спрямовані на жінок. Чоловіки, на жаль, менш задіяні до процесу підготовки до зачаття та народження дитини, що може негативно відбиватися на сімейних та майбутніх батьківсько-дитячих стосунках.

*Підготовка молоді до сімейного життя*, як зазначив В. Кравець [121, с. 60], є важливим напрямком гендерної соціалізації та має містити в собі готовність до різних аспектів подружнього життя: *соціально-економічну готовність* (можливість матеріального забезпечення задоволення потреб своїх та дитячих); *соціальну готовність* (усвідомлення відповідальності один за одного, за сім'ю, за дітей); *моральну готовність* (орієнтація молоді на вступ до шлюбу); *правову готовність* (знання елементарних нормативних аспектів функціонування інституту сім'ї в Україні); *господарсько-економічну готовність* (полягає у вмінні вести домашнє господарство, розподіляти обов'язки, планувати сімейний бюджет); *естетичну готовність* (розуміння естетичних цінностей родини реалізація їх у повсякденному житті); *психологічну готовність* до створення родини та виконання подружніх ролей.

Сутнісними ознаками *соціально-педагогічної просвіти* молодих батьків (в тому числі і майбутніх) є виконання таких завдань (за І. Трубавіною) [208]:

– допомога у пошуку інформації про виховання та розвиток дитини, формування вміння з легкістю орієнтуватися у великому об'ємі інформації, розуміння потреб дитини та створення відповідних умов, які б змогли задовольнити виконання цих потреб, формування практичних навичок догляду за дітьми тощо;

- формування впевненості батьків у своєму батьківському потенціалі та силах, покращення міжособистісних стосунків між членами подружжя, спрямованість на покращення дитячої дисциплінованості;

- допомога батькам у формуванні в дітей життєвих навичок.

Погоджуємося з думкою Т. Кравченко, яка зазначає, що визначені завдання найкраще можна досягнути за допомогою різноманітних форм та методів просвітницької роботи, серед яких: лекції, практичні заняття, диспути, семінари, консультації, аналіз ситуацій, відеоматеріалів, методичні посібники, тренінги, буклети та ін. [124].

З огляду на демографічні виклики, які існують в нашій країні, поширення захворювань, що передаються статевим шляхом, зростання необхідності формування здорового способу життя серед молоді загострюється важливість *статевого виховання*, як важливої складової загальної освіти. Аналізуючи сучасні підходи до трактування поняття «сексуальна освіта» зазначимо, що за визначенням ЮНЕСКО, «це підхід до викладання, що охоплює теми статевого розвитку та сексуальних взаємин, включаючи інформацію не лише про анатомію статевих органів та репродуктивне здоров'я, але і про емоційні аспекти стосунків з партнером/партнеркою, відповідальне планування стосунків» [250, с. 123].

Реагуючи на виклики сучасного світу, Національним інститутом сексології та сексуального здоров'я було відкрито програму «Школа статевого виховання», метою якої є навчання методиці статевого та сексуального просвітництва населення. Програма орієнтована на викладачів, вихователів, психологів, соціальних педагогів, медичних працівників та спеціалістів інших галузей. Серед напрямків роботи, які реалізує «Школа статевого виховання» слід виокремити:

- формування міцних, гармонійних сімейних стосунків;
- створення культури сексуального здоров'я, спрямовану на запобігання поширенню таких негативних явищ як: небажана вагітність та аборти, захворювання, що передаються статевим шляхом і ВІЛ/СНІД;



– розвиток ефективної комунікації між чоловіком та жінкою, адже саме комунікація є однією з головних функцій сексуальності, а її відсутність чи неефективність прямо впливає на мотивацію до побудови партнерських стосунків, статевого єднання;

– підготовка фахових спеціалістів з проблематики статевого виховання запит на яких особливо гостро стоїть на сьогодні.

Говорячи про важливість статевого виховання, зауважимо, що у 2023 р. на веб-сторінці офіційного інтернет-представництва президента України було розміщено електронну петицію № 22/179600-еп «Про впровадження обов'язкового статевого виховання в систему освіти України», яка набрала необхідні 25 тисяч підписів та була розглянута президентом. Зміст звернення полягав у необхідності ознайомлення учнів з особливостями фізіологічних та психологічних змін, які відбуваються під час статевого дозрівання, про методи контрацепції, незаплановану вагітність, особисту безпеку, нормативно-правову базу та базові принципи культури згоди. Як наслідок, взято чіткий курс на упровадження в закладах освіти окремого курсу статевого виховання, який враховуватиме досвід європейських країн із впровадження програм статевого виховання.

Власне досвід багатьох європейських країн демонструє, що систематичне і всебічне статево виховання значно покращує показники здоров'я молоді та рівень їх обізнаності. Так, слід зауважити, що статево виховання у сучасному його розумінні в країнах ЄС з'явилося в сер. ХХ ст. як реакція на пошук розв'язання проблем гендерної взаємодії, а перші програми сексуальної освіти та статевого виховання почали впроваджуватися у 60-х рр. ХХ ст. (у Швеції вони стали обов'язковим предметом у 1955 р., у Німеччині – у 1968 р., у Австрії, Данії та Фінляндії – у 1970 р. [34].

Основними завданнями, спрямованими на формування відповідального батьківства, на думку більшості вчених, є: обґрунтування цінності сім'ї та батьківства в житті людини; ознайомлення з основами батьківства; формування відповідального ставлення до виконання батьківських функцій;

формування культури міжособистісної взаємодії між представниками чоловічої та жіночої статей; інформування про основні аспекти етики та психології батьківської поведінки; ознайомлення зі стилями батьківства [30].

На рівні університетської освіти процес підготовки здобувачів до відповідального батьківства повинен містити такі компоненти (Л. Ребуха, Р. Брик):

- постановка мети та висування конкретних завдань педагогічної діяльності в межах реалізації процесу підготовки студентів до відповідального батьківства;
- визначення змісту процесу формування відповідального батьківства, що включає різні види педагогічної діяльності, що реалізується з урахуванням соціокультурних, економічних та психологічних особливостей сучасного українського суспільства;
- формування суб'єкт-суб'єктних взаємин викладачів та студентів під час виховної роботи, спрямованої на формування в студентській молоді відповідального ставлення до батьківства;
- побудова культурно-педагогічного середовища ЗВО, що забезпечує особистісний розвиток студентів та їх активну взаємодію;
- оцінка педагогічним колективом результатів діяльності, спрямованої на становлення та розвиток відповідального батьківства у студентській молоді [183, с. 172].

Погоджуємося з думкою О. Кузнєцової, яка наголошує на необхідності організації науково-методичної роботи з опанування педагогічними кадрами відповідних знань щодо підготовки здобувачів до шлюбно-сімейних відносин за таких умов:

- ціленаправленість;
- безперервність, яка забезпечується через систематичну психолого-педагогічну підготовку з використанням різноманітних форм і методів роботи;

- націленість на комплексне пізнання внутрішнього світу та поведінки молоді на різних вікових етапах, а також вивчення їх поведінки в контексті сучасних реалій, діяльності молодіжних субкультур;

- направленість на практичну реалізацію основних положень педагогіки співробітництва та особистісної підтримки студентів в їх самоствердження, допомоги у створенні власного «Я»-образу, адекватного сприйняття осіб, незалежно від їх статі;

- опанування педагогами методами, формами та засобами духовно-морального виховання студентської молоді у навчальній та позанавчальній діяльності [133].

Повністю підтримуємо думку С. Красіна який зазначає, що «метою соціально-педагогічної роботи у ЗВО має стати підготовка юнаків та дівчат до прийняття батьківської ролі, виховання усвідомленого, відповідального батьківства» [128].

Л. Колбіна та О. Паскаль, досліджуючи проблему підготовки студентської молоді до сімейного життя, стверджують, що «ця діяльність має бути спрямована на виявлення проблем, пов'язаних із невідповідністю студентської молоді до сексуальних стосунків і подружнього життя, причин їх виникнення та пошуку оптимальних шляхів їх подолання» [110, с. 76]. Вони пропонують такі форми роботи у ЗВО як спеціальні курси та факультативи, дискусійні клуби, індивідуальні та групові психологічні консультації, психологічний театр мініатюр, лекції та семінари, проектні методики тощо. Результатом має стати готовність студентської молоді до сімейного життя, під якою дослідники розуміють «наявність достатніх соціально-педагогічних, соціально-психологічних, юридичних, економічних знань із питань становлення особистості; формування статево-рольової ідентифікації, розвиток комунікативних навичок, корекції особистих проблем, морального та духовного виховання; створення власного іміджу володіння знаннями планування сім'ї, збереження та розвитку сімейних традицій; народження здорових дітей» [110, с. 76].

Т. Заболотна, наголошуючи на педагогічному аспекті підготовки студентської молоді до сімейного життя, вказує, що результатом має стати «формування уявлень про роль сім'ї у вихованні дітей, про її педагогічний потенціал, специфіку сімейного виховання, виховні функції батька та матері, про шляхи підвищення педагогічної культури батьків» [72, с. 213].

Не викликає сумнівів і той факт, що ефективність підготовки студентської молоді до сімейного життя залежить від злагодженої взаємодії різних соціальних інститутів – сім'ї, закладу освіти, засобів масової інформації тощо.

Практика показує, що заклади вищої освіти мають всі необхідні ресурси та можливості для підготовки молоді до сімейного життя і усвідомленого батьківства, що в контексті нашого дослідження трактується як один зі шляхів попередження поширення явища свідомої бездітності серед студентської молоді. Зокрема, університети пропонують студентам доступ до актуальних ресурсів у сфері психології, педагогіки, соціології та інших суміжних галузей; надають підтримку студентам через організацію консультаційних зустрічей з сімейних питань або через надання доступу до літератури та онлайн-ресурсів з питань батьківства. Названі ініціативи сприяють підвищенню обізнаності студентів щодо основ сімейного виховання, допомагаючи їм стати усвідомленими батьками.

Таким чином, університетське освітнє середовище має значний потенціал для впливу на студентську молодь і може відігравати важливу роль у формуванні їхніх життєвих цінностей та рішень, включаючи позитивне ставлення до майбутнього материнства/батьківства і несприйняття свідомої бездітності.

У межах дисертаційної роботи нами було проведено дослідження стану поширення явища свідомої бездітності серед сучасної студентської молоді та педагогічного впливу щодо його попередження. Результати проведеного дослідження будуть представлені у розділі 2.

## Висновки до першого розділу

Проаналізувавши теоретичні засади вивчення феномену свідомої бездітності у молодіжному середовищі, зробимо наступні висновки.

Поширення серед молодого покоління феномену свідомої бездітності є однією з сучасних тенденцій, яка відображає зміни у суспільстві і потребує наукового осмислення та психолого-педагогічного аналізу. На появу цього явища вплинули різні філософські течії (неомальтузіанство, антинаталізм, рейксивізм та ін.), соціально-економічні перетворення, становлення гендерної рівності та ін. Першими ж ідеологами явища свідомої бездітності («чайлдфрі») стали Є. Пек та Ш. Радл – активістки феміністичного руху, які у 1972 р. організували першу чайлдфрі-організацію «Національна організація для НЕ-батьків». У результаті значних глобалізаційних процесів, технологізації, швидкого поширення інформації, появи нових ідей та переконань та, відповідно, їх висвітлення у мережі Інтернет, явище свідомої бездітності стало предметом дослідження у численних наукових статтях, наукових працях та демографічно-соціальних і статистичних дослідженнях.

Серед категорій людей, які дослідники відносять до поняття свідомо бездітних є: людина дітородного віку, яка не має медичних протипоказань народжувати дитину, проте свідомо обирає протилежний варіант; молода людина дітородного віку, яка обрала стерилізацію; людина старшого віку, яка мала фізичну можливість народити, але не використала її.

Узагальнюючи різні підходи до явища свідомої бездітності, пропонуємо наступне визначення цього поняття: це усвідомлений вибір особи або пари не мати дітей, незважаючи на фізичну здатність до народження і виховання дітей, який приймається добровільно і обґрунтовано на основі особистих переконань, цінностей, життєвих обставин або пріоритетів. Серед причин, які можуть викликати появу цього феномену дослідники виокремлюють глобальні (об'єктивні) і особистісні психологічні (суб'єктивні).

Проаналізовано можливі негативні наслідки та ризики, до яких може призвести надмірне розповсюдження цього явища. На особистісному рівні –

це соціальний тиск і стигматизація, відчуття самотності та відсутність підтримки в старшому віці, інфантилізм, егоїзм чи егоцентризм та ін.; на суспільному – поглиблення демографічних проблем, зміна культурних норм та гендерних ролей та ін.

Встановлено, що одним із шляхів протидії поширенню явища свідомої бездітності серед молоді є активне залучення закладів освіти до формування у підростаючого покоління позитивного погляду на сімейне життя, відповідального ставлення до батьківства, активної громадянської позиції у питання збереження української нації. Відповідно проаналізовано наукові підходи і концепції, в яких увага акцентується на виявленні педагогічних факторів та умов, дидактичних і виховних засобів цілеспрямованого впливу на формування готовності молоді до створення сім'ї та відповідального батьківства. Вивчено ресурси та можливості закладів вищої освіти щодо попередження у студентському середовищі явища свідомої бездітності.

Матеріали розділу висвітлено у наукових публікаціях автора [86], [90], [95], [97], [101], [102], [105].

## РОЗДІЛ II.

# ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ПОШИРЕННЯ ЯВИЩА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЩОДО ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ

### 2.1. Методика організації констатувального етапу експерименту

Характерна риса цільності будь-якої системи – здатність до самозбереження в процесі постійного руху, змін та розвитку. Все це в повній мірі можна віднести до батьківства як до комплексного утворення, що становить собою систему соціально-психологічних, морально-етичних та педагогічних характеристик, які визначають ставлення дорослої людини до виховання дитини. Ця система включає в себе усвідомлення батьківської ролі, відповідальність за розвиток і навчання дитини, здатність до емоційного контакту та підтримки, а також володіння педагогічними знаннями та навичками. Часто батьківство визначається, як базова життєва місія, важливий стан та значна соціально-психологічна функція кожної людини. Можна стверджувати, що майбутнє суспільства завтра напряму залежить від стану батьківства сьогодні, адже забезпечення сприятливих умов розвитку дитини з раннього віку сприяє формуванню гармонійної, всебічно розвиненої особистості у майбутньому.

З метою перевірки припущення про те, що реалізація відповідних педагогічних умов попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, справді сприяє підвищенню ефективності цього процесу, нами протягом 2020-2024 рр. було проведено педагогічний експеримент. Базою для проведення експерименту виступили Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Державна академія прикладних наук у м. Хелм (Польща).

Аналіз наукової літератури свідчить, що під педагогічним експериментом, на думку С. Гончаренка, варто розуміти: «науково поставлений дослід у галузі навчальної чи виховної роботи, спостереження досліджуваного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих умовах. При цьому встановлюється залежність між тим чи іншим впливом або умовою навчання та виховання і його результатом» [52, с. 112].

Констатувальний етап педагогічного експерименту було організовано у дві стадії:

– *діагностична* (визначення характеру уявлень студентів про родину та її роль у їх життєдіяльності, виявлення цінностей сучасної молоді та їх орієнтованості на створення власної родини з дітьми, ставлення до проблеми свідомої бездітності, впливу війни в Україні на поширення бездітного способу життя, вивчення наявного педагогічного досвіду попередження поширення явища свідомої бездітності);

– *прогностична* (визначення мети і завдань дослідження, розроблення педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, формулювання гіпотези, прогнозування очікуваних результатів).

Метою констатувального експерименту стало з'ясування стану поширення явища свідомої бездітності у студентському середовищі на основі дослідження готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, вивчення педагогічного досвіду щодо попередження поширення цього явища.

Для реалізації зазначеної мети розв'язувалися такі завдання:

1. На основі аналізу теоретичних джерел визначалися критерії та показники готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

2. Розроблялася методика, спрямована на вивчення стану готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій;

3. Експериментальним шляхом встановлювалися рівні готовності



студентської молоді до виконання батьківських функцій.

4. Здійснювалося вивчення педагогічного досвіду ЗВО щодо попередження поширення явища свідомої бездітності.

Реалізація першого завдання передбачала узагальнення наукових підходів до проблеми свідомої бездітності та шляхів протидії її поширенню у молодіжному середовищі. Проаналізувавши наявні літературні джерела, наукові статті, монографії, підручники щодо стану розробленості цієї проблеми вітчизняними та зарубіжними науковцями, констатуємо, що комплексні дослідження з означеної проблематики майже не проводилися. Як правило, наукові розвідки проводяться в одному напрямку (наприклад, дослідженням ціннісних орієнтацій представників руху «чайлдфрі» займалися А. Зубарєв, Г. Калініна, М. Малюга, вивченням мотивів відмови від продовження роду – В. Багрій, П. Щербань та ін.).

Тому вагомими для нашого дослідження є праці С. Красіна [128], Н. Максимовської [143], О. Смалько [199], К. Федюшкіної [216], Н. Шелест [231], в яких піднімаються проблеми ставлення студентів до батьківства та їхньої готовності до усвідомленого батьківства.

Зокрема, дослідження О. Смалько [199] дає підстави стверджувати, що студентська молодь перебуває у тому віковому періоді, для якого притаманною рисою є чутливість до будь-яких зовнішніх факторів. Маючи світоглядні установки та орієнтири, що сформувалися під впливом батьківського виховання, студенти мають свідомо підходити до вибору власних життєвих позицій. У світлі цього, як зазначає авторка, для більшості представників з числа здобувачів поширеною є позиція інфантилізму, споживацьке ставлення до життя, що значною мірою впливає на безвідповідальне ставлення до таких питань як: планування вагітності, культуру статевого відносин, народження дітей та їх подальший розвиток і виховання. Враховуючи вікові особливості та соціально-психологічну незрілість студентів, зміст виховної роботи має спрямовуватися на формування системи знань, умінь та навичок відповідального ставлення до

батьківства. Аналізуючи та оцінюючи кількісно-якісні показники сформованості відповідального ставлення до батьківства, дослідницею було виокремлено наступні критерії з відповідними показниками: мотиваційно-ціннісний (сформованість моральних почуттів, позитивні настрої на майбутнє батьківство, сформованість ієрархії цінностей); інтелектуально-когнітивний (системні знання про людину, сім'ю, батьківство, педагогічні функції родини; діяльнісно-поведінковий (уміння ефективної взаємодії в сім'ї, здатність прогнозувати наслідки власної поведінки, відповідальна поведінка в повсякденному житті, толерантність і соціальна зрілість); оцінно-регулятивний (уміння давати об'єктивну оцінку результатам власної діяльності, самовдосконалення, саморегуляція, бажання створити гармонійне та щасливе сімейне життя) [199].

Вітчизняний науковець С. Красін наголошує також на наявності негативних тенденцій щодо готовності здобувачів вищої освіти до усвідомленого батьківства, таких як: руйнування традиційних цінностей сім'ї (поширення альтернативних форм шлюбно-сімейних стосунків, зростання кількості молоді з числа студентської, яка надає послуги (в тому числі і сексуального характеру) за матеріальну винагороду – матеріальне утриманство, проституція, ескорт); поява нових форм знайомств для сексуальних контактів без взаємних зобов'язань; нав'язування ЗМІ різних форм аморальної поведінки. Як результат, за визначенням дослідника, студентський вік відзначається наявністю сприятливих передумов – анатомо-фізіологічних, фізичних, психічних, соціальних – для ефективного формування готовності студентської молоді до усвідомленого батьківства, проте важливо у роботі зі здобувачами враховувати об'єктивні та суб'єктивні фактори, наведені вище. Готовність студентів до усвідомленого батьківства визначається С. Красіним, як стійке особистісне утворення, що характеризується усвідомленою орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю), відповідальним ставленням до виконання батьківських функцій, набуттям необхідних знань і вмінь із догляду

за дитиною та її виховання. Її компонентами є мотиваційний, когнітивний, особистісний, діяльнісний, аксіологічний [128, с. 134-135].

Н. Максимовська у своєму дисертаційному дослідженні під «культурою материнства» пропонує розуміти ціннісно-діяльнісний компонент культури, що характеризує як окрему особистість, так і суспільство загалом. На індивідуальному рівні культура материнства є складовою загальної культури жінки, яка характеризує рівень усвідомлення та виявлення її материнського призначення. Погоджуємося з думкою дослідниці про те, процес формування культури материнства має відбуватися через оволодіння системою соціальних цінностей та цінностей материнства, що у підсумку спровокує соціальне становлення жінки – майбутньої матері [143].

Важливими у контексті нашого дослідження є ідеї Н. Шелест, яка серед критеріїв та показників сформованості у здобувачів ціннісного ставлення до питань створення родини виокремила: емоційно-ціннісний (розвиненість мотивації щодо створення сім'ї, наявність потреби й визнання необхідності виконання подружніх і батьківських обов'язків; сформована здатність до емпатії; сформованість прагнень розбудовувати сімейні стосунки й розвивати їх на основі дотримання основних моральних цінностей (любові, дружби, вірності, взаємодопомоги, взаємоповаги)); когнітивний (оволодіння системою знань про суть і функції сім'ї, мотиви її створення; усвідомлення важливості цінності сім'ї та шлюбу для особистості й суспільства загалом); поведінково-діяльнісний (сформованість умінь адекватно обирати стилі поведінки в різних життєвих ситуаціях, успішно спілкуватись із представниками протилежної статі; прояв готовності та здатності до постійного самовдосконалення як майбутнього сім'янина [231].

Вагомою є і класифікація критеріїв та показників сформованості готовності до батьківства К. Федюшкіної, яка, досліджуючи особливості формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти, виокремила: гносеологічний (сформованість системи знань щодо догляду та виховання дитини; прагнення особистості здобувати знання

й досвід для можливості реалізації усвідомленого батьківства); діяльнісний (сформованість умінь і навичок, необхідних для успішної реалізації батьківської ролі й обов'язків); аксіологічний (ціннісне ставлення до батьківства, усвідомлення його цінності як внутрішньої позиції); особистісний (прагнення людини мати й виховувати дитину, сформованість важливих особистісних якостей) [216].

О. Тіунова стверджує, що психологічна готовність молодих дівчат до майбутнього материнства є передумовою успішного виконання ними материнської ролі. Основу відповідального ставлення до материнства, на думку авторки, складають: усвідомленість вибору бути матір'ю; емоційно-ціннісне ставлення до материнства; сформованість ціннісно-сислової сфери; емоційно-позитивне самоставлення до материнства; стійка життєва позиція та готовність брати на себе відповідальність за виконання материнських функцій [206, с. 4].

Розглядаючи проблему психологічної готовності до батьківства, цінними є напрацювання зарубіжних дослідників, які запропонували програму виховання у юнаків готовності до виконання функцій батька. Серед критеріїв визначення ефективності впровадженої цієї програми, слід виокремити:

- ставлення до народження та виховання дитини;
- ставлення до себе як до майбутнього батька;
- ставлення до батьківської ролі і до батьківства загалом [120].

Важливим компонентом загальної готовності до батьківства є мотиваційна готовність, яку дослідники тлумачать як «зрілу позицію щодо продовження роду, за якої народження дитини не є засобом особистісної самореалізації, засобом утримання партнера чи зміцнення стосунків у родині, засобом компенсації своїх дитячо-батьківських стосунків; засобом досягнення певного соціального статусу тощо» [123, с. 199; 229].

Серед інших, Л. Гончар виділяє наступні: когнітивна складова, яка передбачає достатню психолого-педагогічну готовність молоді до появи і виховання дитини у родині. Важливим є узгодженість знань і уявлень щодо

батьківських ролей, батьківських функцій, відповідальності, а також елементарних знань про способи міжподружньої взаємодії та взаємодії з майбутньою дитиною (чи дітьми); емоційно-ціннісна складова, яка характеризується наявністю наступних показників: батьківські почуття, ціннісна єдність сім'ї та роду емоційні оцінки щодо типів батьківського ставлення – прийняття чи неприйняття дитини, взаємодія з дитиною чи уникнення контакту, визнання свободи дій чи надмірний контроль, повага до кожного члена сім'ї чи заперечення свободи; поведінково-діяльнісна складова виявляється у вмінні на практиці оперувати отриманими теоретичними знаннями та включає в себе наявність елементарних побутових вмінь (приготування їжі, утримання будинку у відповідності до санітарно-гігієнічних норм), вміння догляду за дитиною, забезпечення безпечного середовища для неї, уміння регулювати свої емоції та поведінку [51, с. 38].

Узагальнюючи вищезазначені підходи, пропонуємо дослідження стану поширення явища свідомої бездітності серед студентської молоді реалізувати на основі виявлення готовності особистості до виконання своїх батьківських функцій. **Власне під готовністю студентської молоді до виконання батьківських функцій** розуміємо *стійке особистісне утворення, яке характеризується орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю) та відповідальним ставленням до виконання батьківських обов'язків.*

Компонентами готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій визначаємо наступні:

*мотиваційний* (бажання створювати сім'ю та мати дитину, орієнтованість на продовження роду, в тому числі і прагнення до відновлення демографічного балансу, враховуючи негативні наслідки повномасштабного вторгнення, які погіршили демографічну ситуацію в Україні; готовність до змін у способі життя, необхідних для виконання батьківських функцій; відчуття відповідальності за виховання майбутньої дитини, мотивація на оволодіння необхідними компетентностями);

*когнітивний* (сукупність знань і уявлень про батьківство і виконання батьківських функцій, усвідомлення батьківства як екзистенційної цінності);

*особистісний* (психологічна готовність до батьківства, сформованість таких особистісних якостей: відповідальність, цілеспрямованість, організованість, впевненість в собі, соціальна зрілість).

На основі представлених компонентів, з метою з'ясування стану готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій було розроблено *критерії та показники* цієї готовності.

Так, критеріями готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій визначаємо наступні:

1. *Мотиваційний*, який визначається через сприйняття сім'ї та, зокрема, батьківства, як цінності у загальній ієрархії цінностей молоді, характеризує ступінь прихильності людини до реалізації ідеї усвідомленого батьківства, особливості поведінки у разі унеможливлення виконання батьківських функцій з об'єктивних причин, проявляється у стійкій мотивації студентів до батьківства, наявності мотивів до пізнання сутності сімейних цінностей; сприйнятті майбутнього батьківства як одного зі способів самореалізації, виконання життєвої і соціальної місії; наявність бажання піклуватися про когось, передавати майбутній дитині свої знання, вміння, отримуючи досвід батьківства; мотивація бажанням відчувати радість і задоволення, яке приносить процес виховання дитини.

2. *Когнітивний*, який характеризується наявністю знань та уявлень, які складають основу готовності до виконання студентською молоддю батьківських функцій, обізнаністю з сімейними цінностями та готовністю враховувати їх у сімейному житті, усвідомленням важливості продовження роду для сім'ї, суспільства та держави, розумінням ризиків та негативних наслідків явища «свідомої бездітності».

3. *Емоційний*, що відображає переживання та почуття молодої людини, пов'язані із батьківством та виявляється у здатності до емпатії та співчуття, вияві почуття поваги та любові до сім'ї, у якій зростала особистість, адаптації

до нових ролей батька/матері та пов'язаних з ними емоційних викликів, володінні навичками регуляції емоцій з метою підтримання гармонійних стосунків у майбутній сім'ї з дітьми, спрямованістю на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною, що полягає, насамперед, у партнерських відносинах з нею, визнанні її рівноправної позиції, заохоченні самостійності тощо.

До кожного з вищенаведених критеріїв були визначені показники, які представлені у табл. 2.1:

*Таблиця 2.1*

**Критерії та показники дослідження стану готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій**

Критерії	Показники
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– наявність стійких мотивів на створення власної родини з дітьми;</li> <li>– сприйняття батьківства як цінності у загальній ієрархії цінностей;</li> <li>– активний інтерес до опанування знаннями, вміннями та навичками усвідомленого батьківства.</li> </ul>
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– наявність відповідних знань та уявлень, які складають основу готовності до виконання студентською молоддю батьківських функцій;</li> <li>– усвідомлення важливості продовження роду для сім'ї, суспільства та держави;</li> <li>– розуміння ризиків та негативних наслідків явища «свідомої бездітності».</li> </ul>
Емоційний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– переживання та почуття молодої людини, пов'язані із батьківством як цінністю;</li> <li>– здатність до емпатії та співчуття;</li> <li>– спрямованість на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною (партнерські відносини з нею, визнання її рівноправної позиції).</li> </ul>

Спираючись на схарактеризовані критерії готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, варто відзначити, що подальша експериментальна робота неможлива без визначення рівнів цієї готовності.

Визначення рівнів готовності студентів є ключовим інструментом у їх підготовці до відповідального батьківства, дозволяє коригувати освітні програми з формування сімейних цінностей, підвищує соціальну відповідальність та рівень усвідомленості щодо майбутнього батьківства, зменшує ризики неналежного виховання дітей у майбутньому.

Відповідно до виділених критеріїв нами було виокремлено такі рівні готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій – високий, середній та низький, опис яких буде представлено далі.

Так, для *високого рівня* сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій характерною ознакою є наявність у здобувачів таких базових характеристик, як: вияв потреби стати свідомим та компетентним батьком/матір'ю, стійкість мотивів щодо комплексної підготовки до усвідомленого батьківства, сприйняття батьківства як особистої цінності; наявність системних, глибинних знань про основні аспекти відповідального батьківства; демонстрація здатності швидко опрацьовувати тематичні інформаційні ресурси, актуалізувати інформацію з власного сімейного життя та вміння використовувати її на практиці; демонстрація стійкої сформованості особистісних якостей, необхідних для успішного виконання батьківських ролей і функцій, а також стійкої адекватної самооцінки щодо сформованості вказаних якостей, вияв почуття поваги до сім'ї, у якій виховувалася особа; спрямованість на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною (партнерські відносини з нею, визнання її рівноправної позиції тощо).

У випадку, коли студент проявляє періодичну зацікавленість у власному батьківстві, але не виявляє стійкої мотивації для повного оволодіння цією готовністю, можна говорити про *середній рівень* сформованості готовності до виконання батьківських функцій. Хоча молода людина розуміє важливість



цього аспекту життя, вона не демонструє системних зусиль щодо оволодіння необхідними знаннями з цього напрямку. Емоційна взаємодія з дітьми може бути нестійкою та недостатньо виразною, рівноправна позиція дитини визнається частково. Знання про батьківство та методи його реалізації можуть бути поверхневими та несистематичними, а самооцінка особистих якостей для батьківства може бути недостатньо консистентною.

У випадку наявності у студентів *низького рівня* готовності до виконання батьківських функцій, особа практично не виявляє зацікавленості у власному батьківстві та не проявляє бажання стати свідомим та компетентним батьком/матір'ю. Її мотивація до оволодіння готовністю до батьківства має негативно-індиферентний характер. Особа відчуває стійкі негативні емоції під час спілкування з дітьми та не сприймає батьківство як важливу особисту цінність. Це призводить до відсутності бажання створити сім'ю та мати дітей, що слугує причиною відсутності прагнення розвивати готовність до батьківства. Знання студентів про батьківство та способи його реалізації при низькому рівні сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій є обмеженими, тому, відповідно, вони не можуть знаходити та застосовувати необхідну інформацію для практичних цілей. Організація взаємодії з іншими членами сім'ї та виховання дітей не є метою чи пріоритетом для цієї групи студентів. Відсутність необхідних якостей та низька самооцінка ускладнюють виконання батьківських обов'язків та функцій.

З метою визначення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій нами було підібрано відповідно до кожного з критеріїв (мотиваційного, когнітивного, емоційного) діагностичний інструментарій, який представлено у табл. 2.2:

**Діагностичні методики та методи визначення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій**

Критерії	Діагностичний інструментарій
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– спостереження;</li> <li>– анкета «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі»;</li> <li>– анкета «Ставлення сучасної молоді до питань планування сім'ї»;</li> </ul>
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– спостереження;</li> <li>– вправа «Дерево усвідомленого батьківства» (за Г. Лактіоновою);</li> <li>– ситуативні завдання;</li> <li>– тест «Оцінка знань та уявлень студентської молоді про сімейні цінності та батьківство»</li> </ul>
Емоційний	<ul style="list-style-type: none"> <li>– вправа «Батьківське спілкування»;</li> <li>– анкета «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі»;</li> <li>– метод експертних оцінок.</li> </ul>

Характеристику та процедуру проведення діагностичних методик констатувального етапу дослідження представимо далі.

**Опис діагностичного інструментарію за мотиваційним критерієм**

При підборі діагностичного інструментарію для дослідження рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за показниками мотиваційного критерію, ми орієнтувалися на визначення репродуктивних мотивів, запропонованих Т. Чередниченко. Таким чином, репродуктивна мотивація – це психічний стан особистості, що зорієнтує її на досягнення різних цілей через народження дітей [226, с. 165]. Варто відзначити, що у науковій літературі прийнято розрізняти конструктивні та

деструктивні мотиви материнства. Проаналізувавши підходи дослідників, зазначимо, що до конструктивних мотивів слід відносити:

- бажання подарувати життя іншій людині зі всією її унікальністю та неповторністю;
- сприйняття вагітності як належності до сімейної системи
- прагнення народити дитину за умови психофізіологічної готовності до материнства (батьківства).

Деструктивними мотивами материнства є:

- бажання народити дитину, яка б змогла втілити ідеї та плани матері;
- спроба компенсувати невдачі в інших сферах життя (кар'єрі, коханні) через материнство;
- прагнення уникнути самотності;
- бажання відповідати суспільним очікуванням;
- спроба уникнути вирішення власних проблем, переключивши увагу на дитину;
- використання майбутньої дитини з метою привернення уваги, маніпулювання партнером, отримання соціальних пільг.

З метою детального дослідження та оцінки рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за мотиваційним критерієм, нами було застосовано діагностичні інструменти, опис яких представлено далі.

*Спостереження* у нашому випадку застосовується як метод, орієнтований на здійснення відбору та накопичення первинної інформації про об'єкт вивчення через безпосереднє сприйняття та фіксацію фактів. Особливу цінність метод має у контексті вивчення і аналізу реальних фактів та поведінкових проявів молодих людей, щоб оцінити їхню підготовленість до ролі батьків.

Метою спостереження є визначення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій з точки зору наявності стійких мотивів на створення власної родини з дітьми; сприйняття сім'ї як цінності у

загальній ієрархії цінностей; активний інтерес до опанування знаннями, вміннями та навичками, необхідних для реалізації ідей відповідального батьківства; усвідомлення відповідальності щодо своєї майбутньої родини.

Застосовуючи метод спостереження, ми змогли відзначити рівень оцінки здатності брати на себе відповідальність за виховання дітей, мотивації до оволодіння базовими знаннями основних аспектів батьківства, що дозволило широко і багатомірно дослідити окреслену проблематику, здійснювалося одночасно із впровадженням інших діагностичних методик. Резюмуючи вищезазначене, можемо сказати, що під час спостереження ми змогли безпосередньо сприймати поведінку здобувачів у конкретних умовах, в режимі реального часу.

Важливою у розрізі виявлення основних показників готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, з'ясування мотивації та власних планів щодо майбутнього батьківства, причин можливої відмови від продовження роду, загальних тенденцій у ставленні студентів до проблеми свідомої бездітності, відповідно до мотиваційного критерію стала, розроблена нами *анкета «Ставлення сучасної молоді до питань планування сім'ї»* (див. Додаток А.1). Анкета складається з 25 питань, з них 20 – закритих, 1 таблиця, 4 відкритих питання. При розробці анкети ми орієнтувалися на наявні дослідження науковців з питання добровільної відмови від народження дітей, які враховують такі фактори, як, наприклад, ціннісні орієнтації респондентів, вік, стать, участь на ринку праці. Важливою складовою анкети є питання, які стосувалися сім'ї, в якій виховувалися опитувані.

Показника «наявність стійких мотивів на створення власної родини з дітьми» стосувалися окремі питання анкети: № 5 «Чи хотіли б Ви мати дітей у майбутньому?»; № 7 «Скількох дітей Ви б хотіли мати в майбутньому, якби у вас були всі необхідні умови?», № 15 «Наскільки Ви погоджуєтесь з твердженням, що «Сенс життя в дітях, я хочу жити для них. Все життя присвячувати тільки собі не цікаво?».

Методика обчислювання відповідей полягала у виявленні відсоткового

співвідношення між різними варіантами відповідей та кількістю респондентів, які їх обрали. Якщо питання потребувало розгорнутої відповіді – обов'язково враховувалася повнота відповіді, висловлення власного ставлення (зацікавлення чи байдужості) до питань планування сім'ї, готовності до виконання батьківських функцій.

Окремо слід виділити питання анкети № 14 «Які цінності для Вас є найважливішими? (не більше 5 варіантів відповіді), яке спрямовувалося на визначення такого показника мотиваційного критерію як «сприйняття батьківства як цінності у загальній ієрархії цінностей». Відповідно, кількість студентів, які обрали варіант «сім'я» дозволили визначити рівень сприйняття родини та виконання батьківських функцій як цінності студентами.

*Анкета «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі»* (див. Додаток А.2) розроблена професорками соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна – В. Сичовою та Л. Хижняк – та зорієнтована на вивчення ставлення та уявлень студентів двох країн щодо родини, сімейних цінностей та ролей. Анкета складається з 36 питань, серед яких: 29 питань закритого типу з варіантами відповіді, 5 питань з оціночною шкалою та 2 відкритих питання.

Метою проведення анкетування є визначення уявлень студентської молоді про родину та її роль в їх життєдіяльності.

Серед завдань, окреслених робочою групою, варто виділити наступні:

- виявлення проблем, труднощів у взаємодії сучасних студентів з їх родинами, а також цінності родини для студентів та їх орієнтації на створення власної сім'ї;
- проведення порівняльного аналізу сприйняття родини студентами ЗВО різних міст України та Польщі;
- розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення навчальної, наукової, соціокультурної діяльності університетів, спрямованої на підготовку молоді до відповідального виконання батьківських функцій.

У межах виявлення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за показником «сприйняття сім'ї як цінності у загальній ієрархії цінностей» за мотиваційним критерієм, ми використовували окремі питання анкети, такі як: № 3 «Наскільки для вас важливо?..», в якому здобувачам було запропоновано 17 тверджень, важливість яких треба було оцінити від 0 до 5 балів, де 0 – важко сказати, 1 – зовсім не важливо, 2 – скоріше не важливо 3 – у чомусь важливо, а в чомусь – ні, 4 – скоріше важливо, 5 – дуже важливо.

На з'ясування рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за показником «активний інтерес до опанування знаннями, вміннями та навичками усвідомленого батьківства», спрямовувалося питання анкети № 18 «На ваш погляд, які заходи в університеті можуть підвищити обізнаність студентів про родинне життя та його проблеми і допомагати їх вирішувати?», де серед варіантів відповіді студенти могли обрати такі: 1) треба ввести дисципліну про родинне життя як обов'язковий предмет; 2) варто викладати дисципліну про родинне життя факультативно, за бажанням студентів; 3) окремі аспекти життя родини викладати в різних навчальних дисциплінах; 4) консультації з проблем родини надавати соціально-психологічною службою університету; 5) інше.

### **Опис діагностичного інструментарію за когнітивним критерієм**

У контексті дослідження рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за когнітивним критерієм, нами використовувалися: метод спостереження, вправа «Дерево усвідомленого батьківства», ситуативні завдання, тест «Оцінка знань та уявлень студентської молоді про сімейні цінності та батьківство».

Так, *вправа «Дерево усвідомленого батьківства»* (див. Додаток А.3) мала на меті з'ясування рівня розуміння здобувачами основних категорій усвідомленого батьківства, а також почуттів майбутніх батьків щодо своїх дітей та розвиненості якостей характеру, необхідних для реалізації ідей усвідомленого батьківства.

Ресурси для проведення вправи: чотири аркуші ватману, кольорові маркери, аркуші кольорового паперу, лист фліпчарту із зображенням дерева й візуалізованим алгоритмом завдання.

У контексті дослідження вправа «Дерево усвідомленого батьківства» є важливою з огляду на такі основні аспекти спрямування:

1. Формування позитивного ставлення до батьківства через виокремлення цінностей, які складають основу відповідального батьківства та визначення особистих якостей, необхідних для успішного виконання в майбутньому батьківських ролей.

2. Визначення та обговорення страхів та сумнівів учасників щодо майбутнього батьківства.

3. Розвиток відповідального підходу до виконання батьківських функцій через розширення арсеналу знань та навичок про важливі аспекти батьківства.

*Ситуативні завдання* (див. Додаток А.4) використовувалися нами для з'ясування рівня знань студентів про окремі аспекти усвідомленого батьківства, здатність оперувати теоретичними знаннями на практиці. Передусім, ми ставили за ціль визначити рівень знань студентів та глибину розуміння різних аспектів усвідомленого батьківства.

Уточнюючи поняття «ситуативні завдання» маємо на увазі конкретні завдання, що містять запитання, алгоритм виконання діяльності та вимоги до їх виконання. Далі наведемо приклад такого завдання для студентів.

Опис ситуації: Оля та Андрій – молоді батьки, які нещодавно народили свою першу дитину – Марка. Вони хочуть забезпечити своєму сину найкращий догляд і розвиток у перший рік життя, але відчувають певні труднощі з плануванням щоденних рутин і реагуванням на різні ситуації.

Завдання для студентів:

1. Розробіть щоденний графік догляду за немовлям на перші шість місяців життя, включаючи харчування, сон, гігієну та ін.

2. Обґрунтуйте, чому саме обраний вами підхід є найоптимальнішим для повноцінного розвитку дитини цього віку?

Обговорення ситуації, підготовлених відповідей студентів.

Алгоритм оцінки підходів студентів до розв'язання ситуацій представлено у табл. 2.3:

Таблиця 2.3

**Алгоритм оцінювання виконання ситуативних завдань**

Параметри оцінювання	Високий рівень (3 бали)	Середній рівень (2 бали)	Низький рівень (1 бал)
Розуміння основних концепцій	Глибоке розуміння та чітке пояснення	Базове розуміння, деякі неточності	Обмежене розуміння, труднощі з поясненням
Аналіз ситуації	Комплексний аналіз, обґрунтовані рішення	Виявлення основних проблем, частковий аналіз	Не виявляє проблем, необґрунтовані рішення
Практичні навички	Впевнене застосування, ефективні стратегії	Деякі навички застосовані, але з труднощами	Значні труднощі, неефективні стратегії
Креативність та інноваційність	Оригінальні та креативні ідеї	Деякі креативні ідеї, більшість традиційні	Відсутність креативності
Комунікаційні навички	Чітке, логічне висловлення, правильна термінологія	Може донести думки, але не завжди чітко	Труднощі з чітким висловленням, некоректна термінологія

Тест «Оцінка знань та уявлень студентської молоді про сімейні цінності та батьківство» (див. Додаток А.5) розроблено авторкою



дисертаційного дослідження. Проведення тестування передбачає оцінку рівня обізнаності представників студентства щодо сімейних цінностей, розуміння важливості продовження роду та усвідомлення наслідків поширення явища свідомої бездітності. Структура тесту: питання закритого та відкритого типу, а також завдання на встановлення відповідності. Загалом, тестування поділено на такі тематичні блоки, як: Блок 1 «Сімейні цінності», Блок 2 «Продовження роду та сімейні ролі», Блок 3 «Свідома бездітність», Блок 4 «Готовність до виконання батьківських функцій». Далі детальніше зупинимося на описі кожного з тематичних блоків.

Так, Блок 1 «Сімейні цінності» нашого тесту спрямовано на виявлення розуміння студентами поняття «сімейні цінності», їхнього уявлення про важливість цих цінностей у сучасному суспільстві. Серед питань блоку відзначимо такі: «Які з наведених факторів, на вашу думку, найбільше впливають на формування сімейних цінностей у сучасному суспільстві?», «Як, на вашу думку, змінилися сімейні цінності в порівнянні з поколінням ваших батьків?», «Я вважаю, що сімейні традиції є важливою частиною сімейного життя» (за шкалою Лайкерта, де 5 – повністю згоден, а 1 – повністю не згоден).

Блок 2 «Продовження роду та сімейні ролі» було зорієнтовано на дослідження ставлення студентів до продовження роду, їхнього уявлення про традиційні та сучасні сімейні ролі, а також на виявлення факторів, які впливають на прийняття рішення про народження дитини. Важливими питаннями блоку в контексті нашого дослідження стали: «Яке значення має продовження роду для суспільства?», «Як, на вашу думку, змінилися ролі чоловіка і жінки в сучасній сім'ї? Які наслідки це має для продовження роду?», «Перелічіть основні функції сім'ї», «Які, на вашу думку, основні завдання батьків у вихованні дітей?», «Як, на вашу думку, сучасні технології впливають на процес виховання дітей?», «Що таке демографічна криза і які її причини?», «Як, на вашу думку, змінюється народжуваність в Україні?», «Які заходи, на вашу думку, можуть сприяти підвищенню народжуваності?».

Блок 3 «Свідома бездітність» було спрямовано на дослідження рівня

обізнаності студентської молоді з поняттям «свідома бездітність», їхнього розуміння причин бездітного способу життя та його наслідків для особистості та суспільства. Прикладом питань, використаних нами у цьому блоці є: «Чи знайомі ви з поняттями «чайлдфрі», «чайлдліс»?», «Чи вважаєте ви, що «свідома бездітність» є особистим вибором кожної людини?», «Які аргументи найчастіше можуть наводити люди на користь «свідомої бездітності»?», «Як ви вважаєте, чи сумісна свідома бездітність з традиційними сімейними цінностями?», «З якими міфами про свідому бездітність ви стикалися?», «Чи обізнані ви з можливими медичними наслідками відкладання вагітності або відмови від неї?».

Блок 4 «Готовність до виконання батьківських функцій» має на меті оцінити рівень готовності студентів до батьківства, їхні знання про виховання дітей та їхні очікування від батьківства. Серед питань блоку особливо важливими при визначенні рівня сформованості показників за когнітивним критерієм є: «Які труднощі, на вашу думку, можуть виникнути у молодих батьків?», «Які з перелічених джерел інформації про виховання дітей ви вважаєте найбільш надійними?» (книги, інтернет, досвід батьків, курси для майбутніх батьків), «Який стиль виховання, на вашу думку, є найбільш ефективним?» (авторитарний, демократичний, ліберальний); «Які фактори найбільше впливають на формування особистості дитини?» (генетика, виховання, соціальне середовище); «Які типові помилки у вихованні, на вашу думку, найчастіше допускають батьки?», «Які види державної допомоги надаються молодим батькам?».

Тестування у контексті визначення показників за когнітивним критерієм, на нашу думку, виступає цінним інструментом, котрий допомагає: зафіксувати початкові знання, уявлення та ставлення студентів до сімейних цінностей та батьківства, виявити прогалини у знаннях, оцінити готовність студентів до виконання батьківських ролей з точки зору їхніх знань та уявлень. До критеріїв оцінювання входять наступні: повнота відповіді (студент дає вичерпну, аргументовану відповідь на запитання тесту); логічність міркувань

(студент будує логічні судження, обґрунтовує свою точку зору); глибина знань (студент демонструє знання основних понять і фактів, пов'язаних з темою); оригінальність думок (при формулюванні відповіді студент може виходити за межі загальноприйнятих суспільних уявлень та стереотипів, демонструючи творчий підхід, нестандартне мислення).

### **Опис діагностичного інструментарію за емоційним критерієм**

Для з'ясування рівнів готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій у контексті дослідження емоційного критерію, на констатувальному етапі експерименту нами була використана *вправа «Батьківське спілкування»* (див. Додаток А.6).

Метою проведення вправи стало визначення сильних та слабких сторін здобувачів під час спілкування з дітьми.

Основним ресурсним забезпеченням проведення вправи є роздрукована таблиця «Способи спілкування» для кожного зі студентів. У ході проведення вправи учасникам пропонується позначити у запропонованій таблиці з переліченими способами спілкування по дві слабкі (ліва колонка) та сильні сторони (права колонка) їхньої взаємодії з дітьми. Під час рефлексії студенти обговорюють питання про навички, які характеризуються як сильні та які, на їх думку, потребують вдосконалення, а також цінність виконаного завдання для них як батьків (реальних чи потенційних).

З метою визначення рівня сформованості готовності до виконання студентами батьківських функцій за показником «переживання та почуття молодої людини, пов'язані із батьківством як цінністю», нами використовувалася також і описана вище *анкета «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі»* (див. Додаток А.2).

У питанні анкети «Наскільки Вас в теперішній час турбує...?» представлено 12 тверджень, серед яких особливо важливими є твердження № 3 «Відсутність власної сім'ї», № 4 «Взаємини з родичами», № 5 «Труднощі спілкування з членами родини» та № 7 «Необлаштованість життя родини, низький рівень добробуту». Своє ставлення до того чи іншого твердження

студенти могли оцінити від 0 до 5 балів, де 0 – важко сказати, 1 – зовсім не турбує, 2 – скоріше не турбує, 3 – у чомусь турбує, а в чомусь – ні, 4 – скоріше турбує, 5 – дуже турбує.

Також важливим методом, який застосовувався нами з метою вивчення стану готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за емоційним критерієм, став *метод експертних оцінок*. Слід відзначити, що у соціології цей метод трактується, як різновид опитування, респондентами у якому виступають експерти – фахівці у певній галузі. Основним призначенням методу, на думку дослідників, є виявлення найбільш складних аспектів досліджуваної проблеми, підвищення валідності отриманої інформації та висновків.

Нормативними вимогами методу експертних оцінок є: ретельний підбір експертів з урахуванням їхньої компетентності та досвіду в досліджуваній галузі, оцінка надійності та об'єктивності інформації, яку надають експерти, створення сприятливих умов для роботи експертів (забезпечення конфіденційності, чіткі інструкції, достатній час для обдумування відповідей), аналіз та врахування факторів, які можуть вплинути на суб'єктивність суджень експертів (наприклад, особистісні особливості, конфлікт інтересів), гарантування збереження та точного передавання інформації, наданої експертами, на всіх етапах дослідження. При виборі експертів ми врахували той факт, що відбір експертів здійснюваний безсистемно призводить до зниження об'єктивності та надійності отриманих результатів. Тому особливу увагу ми звертали на ступінь компетентності експерта, показниками якої є: вчений ступінь, звання, стаж роботи за спеціальністю, наявність публікацій з проблеми дослідження, включеність у проблему тощо. Таким чином, нами було сформовано групу експертів з числа науково-педагогічних працівників вітчизняних закладів вищої освіти, які мають досвід роботи зі студентською аудиторією та спеціалізуються на питаннях психології, педагогіки та соціальної роботи.

Після формування експертної групи важливим етапом дослідження

стала розробка опитувальника для експертів в межах вивчення емоційного критерію. У результаті автором дослідження було розроблено *опитувальник «Анкета для експертів»* (див. Додаток А.7), який включає як закриті, так і відкриті питання. Закриті питання дозволяють оцінити рівень згоди експертів з певними твердженнями щодо емоційної готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, а відкриті – отримати детальнішу інформацію про фактори, що впливають на цей процес. Далі розглянемо, які саме аспекти ми з'ясували у експертів:

- експертів запитували про їхні спостереження щодо того, як молоді люди сприймають батьківство, які емоції вони асоціюють з цією роллю (радість, тривогу, відповідальність), та наскільки сильно вони прагнуть мати дітей, враховуючи вплив сучасних соціально-економічних факторів;

- аналізувалася здатність молодих людей розуміти та співпереживати емоційним станам інших людей, зокрема дітей;

- аналізувалася готовність молодих людей до створення партнерських відносин з дитиною, заснованих на відкритому діалозі, взаємній повазі та емоційній підтримці.

Результати роботи експертів були оброблені за допомогою якісного аналізу їх відповідей. Виявлені тенденції та патерни поведінки студентської молоді, пов'язані з емоційним сприйняттям батьківства та родини, представлено у підрозділі 2.2 дисертаційного дослідження.

Таким чином, на основі обґрунтованих критеріїв і показників готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, добору методів діагностування, визначених рівнів готовності до виконання батьківських функцій (високий, середній, низький) розроблено методику з'ясування рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

Одним із важливих завдань, яке стояло перед нами на діагностичній стадії констатувального експерименту, стало вивчення наявного педагогічного досвіду ЗВО щодо попередження поширення явища свідомої бездітності. У контексті нашого дослідження ключовими причинами, які

пояснюють актуальність вивчення педагогічного досвіду, є наступні:

1. Виявлення слабких сторін та успішних практик вищої освіти, спрямованих на попередження явища свідомої бездітності.

2. Модернізація освітніх програм у відповідності до вимог часу та потреб здобувачів вищої освіти.

3. Важливість впровадження нових ефективних стратегій для формування у студентської молоді ціннісного ставлення до батьківства.

Мета вивчення наявного педагогічного досвіду з проблематики дослідження полягає у виявленні, аналізі та узагальненні існуючих педагогічних практик, спрямованих на попередження свідомої бездітності.

Вивчення педагогічного досвіду вітчизняних ЗВО з проблеми попередження явища свідомої бездітності проводилося у кілька етапів:

1. Підготовчий етап, який включав формулювання мети та завдань; розробку плану дослідження, в т. ч. визначення методів збору даних, етапів їх аналізу та термінів виконання.

2. Збір даних передбачав аналіз веб-сторінок вітчизняних ЗВО, на яких представлені навчальні плани, програми/силабуси освітніх компонентів. Відповідно, нами було проаналізовано назви та тематичне наповнення освітніх компонентів з метою виявлення міри спрямованості, зацікавленості ЗВО у підготовці студентської молоді до батьківства.

3. Аналіз даних передбачав здійснення обробки зібраних даних за допомогою контент-аналізу та ідентифікацію ключових факторів, які сприяють або заважають успішному попередженню явища свідомої бездітності.

4. Узагальнення педагогічного досвіду з попередження явища свідомої бездітності через визначення ефективних практик та систематизацію отриманих результатів.

Результати проведеного дослідження представлено у підрозділі 2.2.

## 2.2. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту

На першій стадії констатувального етапу педагогічного експерименту нами проводилася діагностична робота зі студентською молоддю щодо визначення рівнів готовності до виконання нею батьківських функцій. Аналіз стану готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за розробленими критеріями (мотиваційним, когнітивним, емоційним) представлено нижче.

Базою для проведення дослідження виступили такі заклади вищої освіти: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Державна академія прикладних наук у м. Хелм (Польща).

Вибірка здобувачів вищої освіти склала 545 осіб, з яких до експериментальної групи ми віднесли 271 здобувачів вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя спеціальностей «Освітні, педагогічні науки», «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Середня освіта (зі спеціалізаціями)», «Психологія», «Менеджмент», «Соціальна робота»; до контрольної групи увійшли здобувачі вищої освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Державної академії прикладних наук у м. Хелм (Польща) – всього 274 студентів спеціальностей «Освітні, педагогічні науки», «Дошкільна освіта», «Соціологія», «Журналістика», «Соціальна робота».

Нижче подано результати проведеного аналізу досліджуваного явища за визначеними у підрозділі 2.1 критеріями (мотиваційним, когнітивним, емоційним).

Показники за **мотиваційним критерієм** перевірялися за допомогою

двох анкетувань. Результати анкетування «Ставлення сучасної молоді до питань планування сім'ї» (див. Додаток А.1) дали можливість відзначити, що близько 40 % здобувачів мають плани в найближчому майбутньому створити родину з дітьми.

Варто відзначити, що у суспільстві побутує думка, що більшість представників спільноти свідомо бездітних орієнтовані більше на кар'єру та саморозвиток, аніж на стосунки, створення власної родини. З огляду на це одним із питань анкети було визначення сімейного стану респондентів.

Перше і друге питання анкети мали ознайомчий характер та стосувалися віку та статі респондентів. Цікавим є факт, що близько половини представників студентства, котрі обрали варіант відповіді «Неодружений/незаміжня» на питання щодо планів народжувати дитину відповідали як типові прихильники свідомої бездітності.

Цікавим у визначенні мотивації до народження дітей серед представниць жіночої статі, на нашу думку, є те, яким чином дівчата визначають критерії кількості дітей для того, щоб сім'я була щасливою. Такі критерії часто зустрічаються в «жіночих» журналах та в інтернет-блогах. Слід сказати, що майже всі опитані обох статей вважають, що одну дитину жінка народжує не з метою подальшої професійної реалізації, а для того, щоб приділяти єдиній дитині більше уваги та дати їй все найкраще. Крім того, для того, щоб позбавити цю дитину від ревнощів братів і сестер – тобто, подарувати всю свою любов тільки їй. Такі висновки дали можливість виокремити плюси родини, де виховується один малюк:

- дитина, яка є єдиною в родині, здатна демонструвати ширший спектр світоглядних уявлень порівняно з дітьми з багатодітних родин;
- батьківські ресурси (виховання, увага, освіта) повністю направляються на одного малюка;
- дитина отримує все, що потрібно для забезпечення оптимальних умов для її фізичного, психологічного та емоційного розвитку і, природно, гарного настрою.



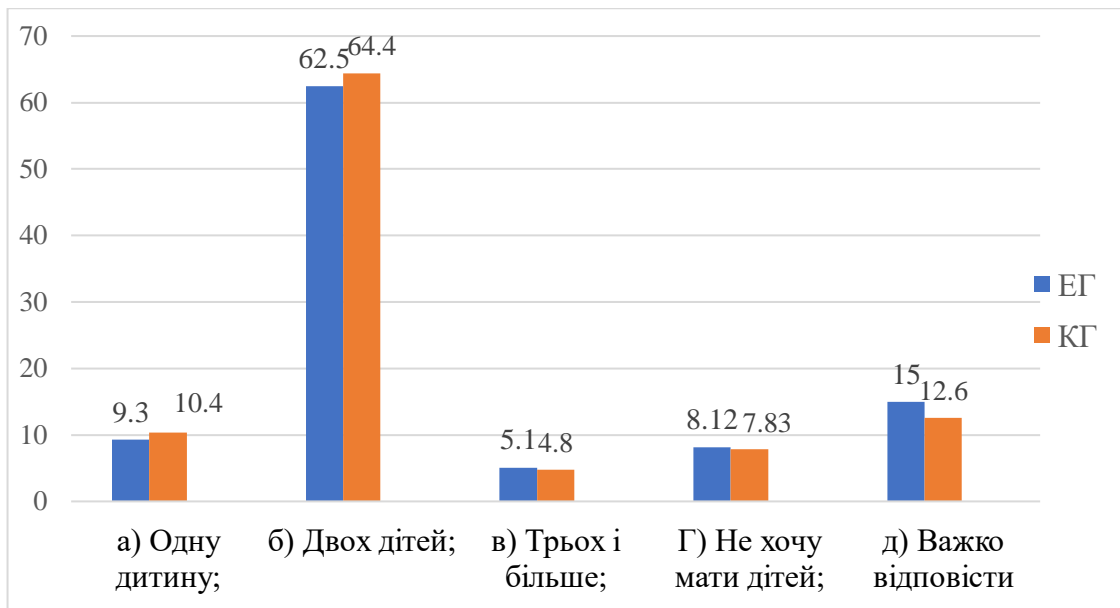
Аналіз відповідей показав, що разом з плюсами у малодітності є і свої мінуси, серед яких найчастіше респонденти виділяли такі:

- дитина може відчувати труднощі у процесі адаптації до дитячого колективу;
- на особистість підростаючої дитини може здійснюватися психологічний тиск з боку батьків, зумовлений прагненням до реалізації власних очікувань та компенсації витрачених ресурсів;
- у дитини, яка є єдиною у сім'ї, більший ризик розвитку егоцентричних рис особистості внаслідок надмірної концентрації уваги батьків, їх найближчого оточення;
- гіперопіка, характерна для батьків єдиної дитини, сприяє розвитку дитячих страхів та формуванню психоемоційної залежності від батьків, що може призвести до зниження самостійності та рішучості.

Респонденти, які обрали варіант «Найкраще в наш час мати двох дітей» аргументують свою відповідь тим, що у сім'ях, де виховується дві дитини, у більшості випадків ці діти стають друзями, їм цікаво разом грати і проводити вільний час, до того ж – завжди можна залишити молодшу дитину на старшого брата/сестру, коли батькам потрібно зайнятися своїми справами.

Щодо представників студентської спільноти, які вважають, що дітей краще не мати, то, на нашу думку, саме від таких думок і починає формуватися установка на свідому бездітність, яка може призвести до багатьох проблем як локальних, так і загальнодержавних (наприклад, демографічна криза в країні).

Проаналізувавши відповіді на питання «Скількох дітей Ви б хотіли мати в майбутньому, якби у вас були всі необхідні умови?», на рис. 2.1 бачимо, що приблизно десята частина (8,1 % ЕГ та 7,8 % КГ) опитаних студентів взагалі категорично настроєні проти народження дітей. Ще частина (15 % ЕГ та 12,6 % КГ) не визначилися зі своїми планами, тобто вагаються щодо доцільності народження і виховання власних дітей. Фактично, кожний четвертий з опитаних не бажає або ж сумнівається у доцільності народження власних дітей.



**Рис. 2.1. Розподіл відповідей (у %) студентів EG та KG на питання «Скількох дітей Ви б хотіли мати в майбутньому, якби у вас були всі необхідні умови?»**

На нашу думку, чинником трансформації моральних норм сучасної молоді є ціннісний хаос, свідками якого вони стають ще з раннього віку. До слова, стимульоване масмедіа заперечення традиційних устоїв не лише загострило характерний для будь-якого суспільства ціннісний конфлікт поколінь, а й занурило молодь в атмосферу хибних ідеалів та переконань. Результатом є те, що молоді люди, починаючи з молодшого віку, починають культивувати у своїй свідомості егоїзм та споживацтво. Якщо раніше, завдячуючи державній ідеології та цілеспрямованому впливу соціальних інститутів, дитинство було захищеним від шкідливої інформації періодом ігор і навчання, то нині, безпосередньо зіткнувшись із негативними явищами дорослого світу, воно втрачає будь-які правила існування. Отже, демонструючи негативні явища дорослого світу та проблеми, до ряду яких можна віднести феномен свідомої бездітності, сучасні ЗМІ змалечку підривають у дитини віру в загальнолюдські ідеали (прикладом ідеалу є материнство, усвідомлене батьківство). В цьому питанні також можна спостерігати закономірність, яка полягає в тому, що представники багатодітних сімей, відмовляються від великої родини, бажаючи подарувати

достойне життя хоча б одній дитині.

Задля з'ясування причини відмови від виконання ролі батька чи матері в майбутньому, нами було поставлено питання, яке передбачало розгорнуту відповідь з наведенням аргументованих причин, якими керуються представники здобувачі вищої освіти при виборі бездітного способу життя. Найчастіше зустрічалися такі відповіді, як, наприклад: «На першому місці – моє життя, а не діти», «Краще подорожувати та робити, що хочеться, ніж витратити свою молодість на дітей», «Хочу насолоджуватися власним спокійним та розміреним життям, без дитячого галасу», «Хочу зробити кар'єру, а потім вже думати про дітей», «Не думаю, що зможу стати хорошою мамою», «Хочу зробити щось дійсно цінне в житті, а не просто народити дитину».

Серед причин, які характеризують мотивацію до батьківства, слід відзначити:

- сприйняття майбутнього батьківства як одного зі способів самореалізації, життєвої місії;
- наявність бажання піклуватися про когось, передавати майбутній дитині свої знання, вміння та досвід;
- мотивація бажанням відчувати радість і задоволення, яке приносить процес виховання дитини.

У ході аналізу відповідей на питання «Сім'я, у якій Ви виховувалися» нами було помічено цікаву закономірність: майже всі молоді люди, які виховувались в багатодітних родинах не хочуть в найближчому майбутньому народжувати дітей, пояснюючи це відсутністю потрібних матеріальних благ, необхідних для повноцінного задоволення всіх потреб.

Підтвердженням цієї тенденції виступають дослідження ЮНІСЕФ, в яких свого часу було названо сім основних форм дитячої бідності: відсутність нормальної їжі, безпечної питної води, санітарних умов, здоров'я, житла, освіти і доступу до інформації. Спираючись на ці складові, тільки в ЄС було виявлено 19 млн дітей, які живуть в бідності. Причому практично половина з

них проживала у двох типах сімей, що найбільше ризикують опинитися за межею бідності: 22 % – неповна сім'я, 25 % – багатодітна родина.

В Україні, як і в більшості країн з перехідною економікою, проблема бідності та нерівних можливостей серед дітей постає особливо гостро. Так, до прикладу, у 2012 році рівень бідності в Україні склав 26 %, а 11,2 % населення визнано найбільш злиденим. Через те, що весь спектр наслідків фінансової кризи відчули на собі люди середнього віку, у яких підростають діти, показник дитячої бідності сягнув 33,3 %. До того ж яскраво вираженою стала пряма залежність рівня бідності від кількості дітей в родині: до бідних належать 26,4 % родин з однією дитиною; 42 % родин, які мають двох дітей, трьох – 53,8 %, чотирьох і більше – 76,4 %. У 2022 році, керуючись даними звіту Світового банку, рівень бідності в Україні сягнув 24,2 %, що означає, що кожен четвертий українець перебуває за межею бідності [263].

Також, важливим фактором, який залежить від внутрішньосімейних відносин та впливає на відмову від потомства є *розрив поколінь*. Ця проблема виявляється, наприклад, в руйнації звичної ієрархії, у якій знання і досвід спрямовувалися від світу дорослих до світу дитинства, а також у неможливості точного прогнозування майбутніх умов життєдіяльності сьогоденних дітей, що підривають впевненість старшого покоління у власній компетентності, позбавляють сім'ю виховних орієнтирів для забезпечення належного зв'язку поколінь. Респонденти, які проживали в неповній сім'ї, підтвердили свою відмову від дітонародження, пояснюючи це тим, що все своє свідоме життя не підтримували контакт зі своїми батьками, так як останні постійно працювали. Проте мова йде не тільки про зайнятість, а й про небажання включатися в життя своєї дитини. Ці відповіді теж можна обґрунтувати, використовуючи дані всеукраїнського дослідження, яке показало:

- майже кожній четвертій дитині бракує спілкування з батьками;
- більше половини батьків недостатньо обізнані з проблемами своїх дітей;
- у результаті дорослі живуть своїм життям, а діти – своїм, посилюючи

таким чином відчуження поколінь.

На питання, яке передбачало визначення основних мотивів вибору бездітного способу життя, відповіді респондентів розподілилися наступним чином: варіант А («відсутність потреби у дітях») вибрало близько 15 % опитуваних; близько 10 % молодих людей вважають, що найчастіше причиною, яка породжує небажання продовжувати рід є переконання, що продовження людського роду – не найголовніше призначення сучасної людини; 12,7 % респондентів вважають, що істинна причина приховується в наявності у людини психологічної травми з дитинства. Найбільшу перевагу в рейтингу причин, які підштовхують до відмови від виконання батьківських функцій, опитане студентство (близько 60 %) віддало таким варіантам, як: фінансова нестабільність, небажання брати на себе відповідальність за ще одне життя, власний комфорт та можливості для саморозвитку.

Здавна існує всім відомий стереотип, який говорить, що жінки від природи мають потребу у створенні сім'ї та народженні дітей, в той час як для чоловіків це зовсім не потрібно, адже чоловік – здобувач засобів для існування. Очевидно, що потреби чоловіків і жінок в цьому випадку продиктовані суспільством. Для багатьох сучасних жінок, як свідчать дослідження, в тому числі і для представниць ідеології чайлдфрі, шлюб і народження дітей стають перешкодою для їх професійного зростання, тому у всьому світі зростає показник середнього віку материнства. Це і є тією об'єктивною причиною, котру потрібно враховувати державам при плануванні демографічної політики. Аналізуючи відповіді на питання анкети «Батьківські функції повинні виконувати...», можна сказати, що гендерні стереотипи «жінка – берегиня домашнього вогнища» та «кожний чоловік повинен збудувати будинок, посадити дерево, виростити сина» були розвінчані респондентами. Більшість опитаних вважають обов'язком кожної свідомої людини, незалежно від статевих ознак, виконувати батьківські/материнські функції – 87,3 % (ЕГ) та 79,4% (КГ), а 12,7 % (ЕГ) та 14,5% (КГ) дотримуються думки про те, що все вирішує особисте бажання людини.

Відповіді на питання анкети «Яке ваше ставлення до добровільної до добровільної відмови від продовження роду?» розподілилися наступним чином: майже 60 % опитаних вважають, що це вільний вибір кожної людини. До того ж деякі молоді люди висловлюються так: «Мені абсолютно байдуже, це їх вибір і я його поважаю. Єдине, що починає дратувати – те, що деякі представники свідомо бездітних починають ображати інших, пропагують ненависть до дітей. Але це не має відношення до стилю життя та ідеології чайлдфрі. Скоріш за все, це демонстрування елементарної невихованості». Тобто більшість респондентів відносяться до руху свідомо бездітних з абсолютним розумінням, поважаючи вибір відмови від дітонародження, що свідчить про хибність стереотипу про те, що більшість жінок засуджує цей рух.

Власне до яскравих прихильників руху свідомо бездітних серед опитаної студентської молоді можна віднести невелику частку (близько 3 %), які схвально ставляться до цього руху, про що свідчать і відповіді на інші питання анкети. Проте, ще близько 5 % респондентів можуть бути віднесені до латентних прихильників свідомої бездітності. Вони не визнають себе представниками цього руху, проте за ними було помічено цікаву тенденцію: відповідали вони, як типові представники спільноти свідомо бездітних.

Відсоткове співвідношення між відповідями на питання – «Діти повинні народжуватися, ...» демонструє, що більшість респондентів віддають перевагу зачаттю та народженню дітей тільки в тому випадку, коли вони самі будуть психологічно готові до їх народження (до 80 % опитаних). Цей фактор є важливим, на наш погляд, адже саме психологічна неготовність до пологів та виховання дітей, найчастіше стає причиною поширення феномену чайлдфрі. Більше половини опитаних (53 %) вважають, що зачаття дитини можливе лише в тому випадку, коли у подружжя є всі необхідні матеріальні умови для її забезпечення. Лише 8 % молодих людей вважають, що діти – найбільша цінність і їх потрібно народжувати в будь-яких умовах. Говорячи щодо респондентів, які дали такі відповіді, варто зазначити, що вони є

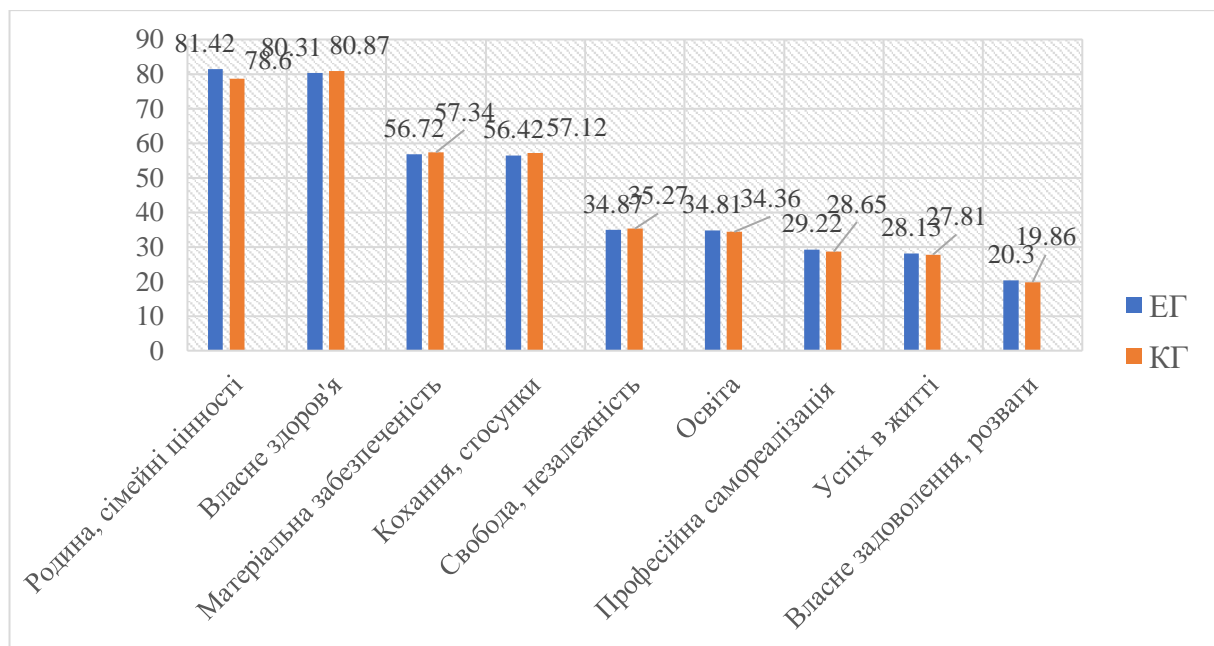
прихильниками пронаталізму, який заохочує батьківство та є політикою збільшення рівня народжуваності в суспільстві, як правило, в цілях боротьби з депопуляцією. Для опису цього явища дослідники часто використовують поняття «гегемонне материнство» як домінуюче уявлення про те, що всі жінки за своєю природою є матерями та бажають мати дітей [262].

Слід вказати, що аналізуючи відповіді саме на це питання, можливість професійної самореалізації, яка часто виступає головною причиною відмови від потомства не здається нам проявом егоїзму та зацикленості на собі. Як би не парадоксально це звучало, але діти, які народжуються в сім'ях, для яких головне їх кількість, а не якість умов проживання, приречені на виживання в суворих реаліях сучасності. Як зазначалося вище, це може призвести до поширення таких соціальних явищ як дитяча бідність, бездоглядність, девіантна поведінка підростаючого покоління та соціального сирітства.

У цілому, можна сказати, що батьківські установки прихильників чайлдфрі суттєво відрізняються від установок студентів, які в подальшому планують ставати батьками. Перші мають досить суперечливі батьківські установки. З одного боку, вони вважають, що батьки повинні більше надавати дитині можливість висловити власні думки та почуття, менше оберегати дитину від труднощів, давати більше простору для самостійності, забезпечити необхідними речами. Тобто, в порівнянні з представниками молодіжної спільноти, які планують ставати батьками, прихильники свідомої бездітності мають навіть більш сприятливі, конструктивні установки. Однак, з іншого боку, вони мають більше страхів стосовно батьківства, їх внутрішня картина цього процесу є більш похмурою та не сприятливою для розвитку повноцінної особистості. Стосунки з дітьми сприймаються не товариськими, більш «жертвними», «мученицькими». Для дівчат – прихильниць свідомої бездітності батьківство – це відмова від своєї особистості, планів, можливостей кар'єрного зростання тощо. Отже, батьківські установки прихильників свідомої бездітності мають амбівалентний характер. З одного боку, вони демонструють більш демократичний та конструктивний підхід до

виховання дітей, надаючи перевагу самостійності, відкритості та рівноправним стосункам. З іншого боку, їхнє сприйняття батьківства супроводжується значними страхами, негативними асоціаціями та відчуттям втрати особистої свободи. Особливо це характерно для дівчат, які пов'язують народження дітей із жертвуванням кар'єрою та власними життєвими планами. Таким чином, їхні установки містять як позитивні, так і негативні аспекти, що суттєво відрізняє їх від поглядів молоді, яка планує в майбутньому стати батьками.

Соціологічні дослідження свідчать про те, що сім'я є одним з найважливіших соціальних інститутів, який продовжує зберігати свою значимість для молодого покоління. Але попри це, багато хто з респондентів (які, до речі, і на наступні питання анкети відповідали як типові представники свідомо бездітних) вибрали цінності, які є пріоритетними важелями, котрі спонукають до свідомої відмови від виконання батьківської ролі (рис. 2.2.).



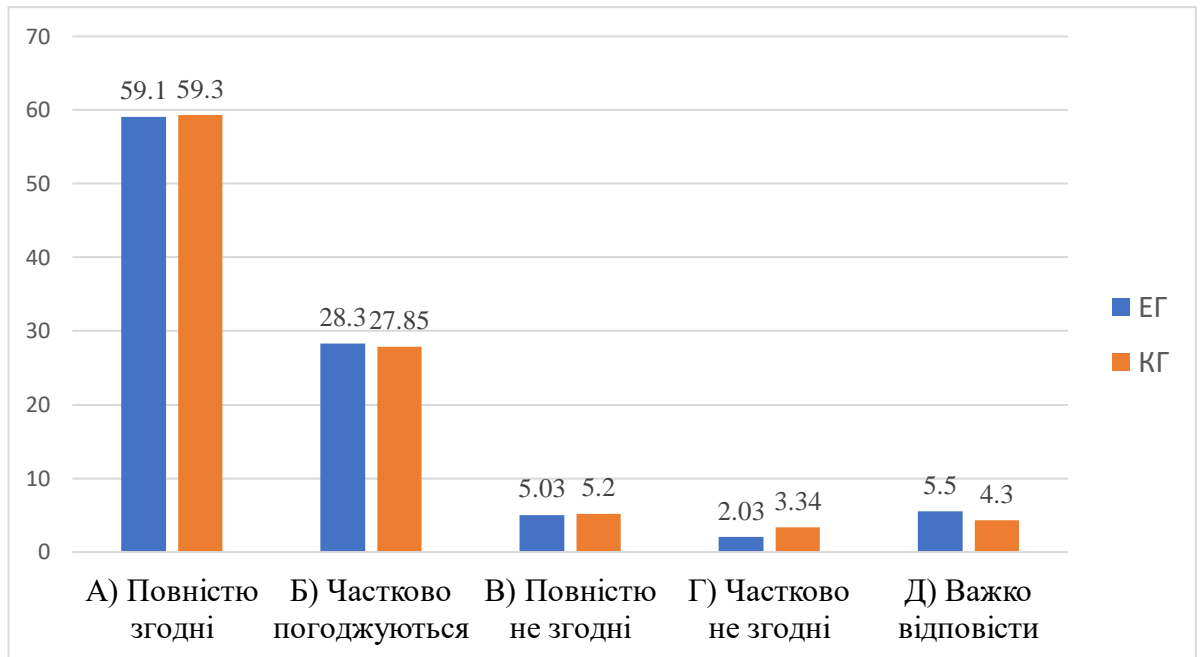
**Рис. 2.2. Розподіл відповідей студентів EG та KG на питання «Які цінності для Вас є найважливішими?»**

З метою з'ясування у респондентів, що для них означають діти та їх ставлення до них в цілому, ми запропонували їм три висловлювання і проаналізували наскільки вони з ними погоджуються.

Розподіл відповідей респондентів на перше твердження «Якщо хтось



прийняв рішення не народжувати дітей, то це його право, тому що кожен має право вибору» представлено на рис. 2.3.



**Рис. 2.3. Розподіл відповідей на твердження «Якщо хтось прийняв рішення не народжувати дітей, то це його право, тому що кожен має право вибору»**

Наступне висловлювання, яке ми включили до блоку питань, які стосувалися відношення до продовження роду та до дітей в цілому, звучало наступним чином: «Сенс життя в дітях, я хочу жити для них. Все життя присвячувати тільки собі не цікаво». Більшість опитаних частково згодні з даним твердженням – 43,6 %, повністю підтримують названу позицію – 14,5 %, ще 21,8 % – частково не згодні, а 14,5 % представників студентської молоді повністю не згодні з питанням. Для 5,5 % опитаних це питання опинилося важким для розуміння.

Заключне питання блоку продемонструвало тенденцію, яка прослідковувалась протягом всього анкетування: молоді люди розуміють, що економічна ситуація в нашій країні, на яку значно вплинуло і вторгнення військ Російської Федерації, залишає бажати кращого, економіка переживає не найкращі часи і продовження роду – питання важливе, до нього потрібно віднестися максимально відповідально. Тому 20 % опитаних вважають, що

дітей краще взагалі не народжувати, ніж, народивши, визнати їх приреченими на бідне існування. Більше третини респондентів (38,5 % ЕГ та 42,1 % КГ) частково підтримують дане твердження, ще близько 20 % вважають, що діти повинні народжуватися в будь-яких умовах.

На нинішньому етапі розвитку сучасного українського суспільства, в основному, проблема чайлдфрі існує на індивідуальному рівні, але, за умови збереження тенденцій зростання кількості прибічників відмови від народження дітей та кризою інституту сім'ї, вона може стати масовою. На думку більшості опитаних (близько 70 %), поширення добровільної бездітності негативно впливає на демографічну ситуацію в країні.

Про це свідчать і дослідження, які вказують на те, що народжуваність в нашій країні різко зменшилася в зв'язку з тим, що дедалі частіше представниці жіноцтва долучаються до економічної діяльності, прагнуть влаштувати кар'єру і, як наслідок, все менше часу залишається на виконання материнських функцій. Соціально-економічний розвиток країни, як зазначають дослідники, неможливий без розвитку демографічної сфери. Ці два процеси взаємопов'язані, адже як тільки погіршується демографічна ситуація – країна втрачає будь-які перспективи для соціально-економічного розвитку.

Серед основних причин, які, на думку респондентів, впливають на популяризацію феномену свідомо бездітних, можна виокремити наступні:

- ціннісна орієнтація на індивідуальну самореалізацію та особистісний розвиток як один із ключових аргументів на користь відмови від батьківства;
- фінансова невизначеність і низькі доходи сім'ї;
- масова зміна ціннісних орієнтацій, відхід від традиційних уявлень про сім'ю та батьківство;
- егоїзм, бажання молоді жити тільки для себе, використовуючи всі можливості на повну, а не нести відповідальність за ще одне життя;
- відхід українського суспільства від «застарілих», традиційних форм сім'ї, поширення європейського досвіду;
- вплив соціальних, політичних та культурних подій на свідомість

прибічників руху чайлдфрі;

– рівень інтелектуального розвитку сучасного громадянина став набагато вищим від представників первісного суспільства і тепер, в умовах економічних перетворень, люди почали думати, чи варто народжувати дітей, роблячи їх приреченими на життя за правилом «виживає сильніший».

Опитування показало, що значна частина респондентів (близько 20 %) висловилися за заборону цього руху, обґрунтовуючи це можливими демографічними проблемами (старіння нації, зменшення чисельності населення), знеціненням інституту сім'ї, закриттям шкіл, дитячих садочків, а також проблемами, які є наслідком війни в Україні.

Більше третини респондентів (близько 40 %) вважають, що рух свідомо бездітних в Україні не варто забороняти, аргументуючи це тим, що кожен рух, кожна ідея має право на існування, адже часто ми засуджуємо чийось думку, яка кардинально відрізняється від наших поглядів, не думаючи про можливі наслідки. У рейтингу аргументів на користь збереження ідеології чайлдфрі в нашій країні чільне місце займають такі позиції опитаних студентів, як:

– впровадження законодавчих обмежень щодо руху «чайлдфрі» може мати неоднозначні соціальні наслідки, включаючи посилення радикалізації прихильників даної ідеології;

– кожна людина має право на власну життєву позицію;

– Україна, як держава з плюралістичною політичною системою, гарантує свободу ідеологічного вибору. Відповідно, питання репродуктивного вибору, зокрема свідомої бездітності, є прерогативою особистої автономії кожного індивіда, а молодь має право самостійно визначати свою репродуктивну стратегію;

– наведення аргументів, які свідчать про відсутність загрози з боку представників спільноти свідомо бездітних на погіршення рівня народжуваності: «На даний момент рух чайлдфрі має віртуальне підґрунтя. Зазвичай представники свідомо бездітних в такий спосіб знайомляться в соціальних мережах, ніби об'єднуючись в групи за інтересами, в багатьох з

них є діти і вони не хочуть народжувати ще, або ж у них є ряд причин відмовитися від виконання батьківських функцій. В будь-якому випадку, на сьогодні, рух чайлдфрі не є потенційною причиною до погіршення демографічного становища в Україні».

Далі проаналізуємо результати проведеного комплексного дослідження серед студентської молоді «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі» в контексті показників мотиваційного критерію.

Так, з'ясовано, що у майже третини респондентів (29 %) життя протікає у звичному режимі і відчутних змін не відбулося, проте майже стільки ж опитаних (27 %), відповідаючи на питання «Як змінилося ваше життя за останній рік?», обрало варіант «скоріше погіршилося»; ще у близько 10 % здобувачів життя «значно погіршилося». Такі показники ми пов'язуємо з активними воєнними діями, що виступають глобальним чинником, який, беззаперечно, вплинув на всі сфери життя.

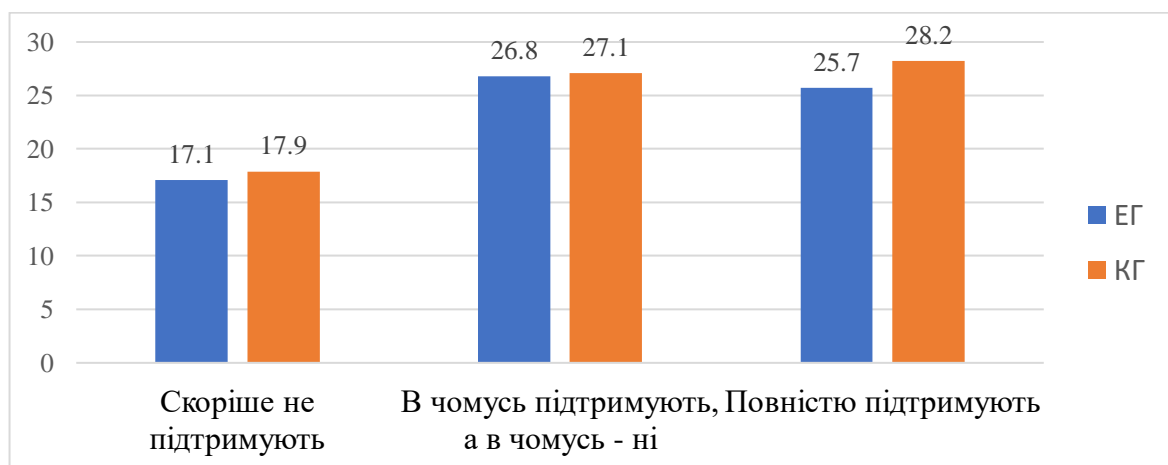
Аналізуючи пріоритети молоді, слід відмітити, що результати дослідження свідчать про зростання важливості підтримки та турботи про своїх батьків, рідних; загострення потреби у підтримці від рідних та близьких людей; налаштованості студентів на створення власної родини. Високим залишається рівень орієнтації молоді на турботу про себе (здоров'я, освіта, кар'єра, житло).

Відповіді на питання «Як змінилося під час війни в Україні ваше ставлення до планування майбутньої сім'ї?» демонструють, що у 18 % респондентів з'явилося бажання мати сім'ю з дітьми, при тому, що у 12,6 % це бажання зникло взагалі, а 68,8 % опитаних не змінили своїх поглядів. Серед причин, якими пояснюється небажання створювати сім'ю з дітьми, найпоширенішими є: страх наразити на небезпеку дитину, невпевненість у майбутньому, відсутність достатніх фінансових ресурсів для забезпечення потреб дитини. Ці показники підтверджуються позицією Р. Луцького, котрий вважає, що «на сучасному етапі інститут сім'ї, скоріше, перебуває на стадії трансформації, а не в стані занепаду. Вона проходить тривалий шлях розвитку

та адаптації до всіляких умов існування, серед яких особливе місце займає і війна, та відрізняється своєю гнучкістю та стійкістю. Одні функції сім'ї (наприклад, репродуктивна) під впливом об'єктивних факторів втрачають свою пріоритетність, інші – залишаються незмінними, треті – тільки з'являються» [140, с. 36].

Досліджуючи вплив російсько-української війни на сприйняття родини як цінності, слід зауважити, що майже кожен п'ятий респондент пережив втрату (має постраждалих) внаслідок воєнних дій членів родини; більше 10 % обрали варіант «важко відповісти»; близько 70 % не мають загиблих (постраждалих) членів родини, проте спільною рисою для всіх опитаних здобувачів є емоційне переживання травмуючих подій сьогодення. Сучасні події випробовують інститут української родини на міцність. Багато сімей роз'єднуються через міграцію жінок і дітей у безпечні місця, за межі нашої держави (близько 20 % респондентів); частина родини залишається, через певні обставини, на території, яка щоденно зазнає обстрілів, руйнувань об'єктів інфраструктури (особливо у контексті нашого дослідження це стосується здобувачів з м. Харкова).

Важливим питанням анкети було питання «Чи підтримуєте Ви орієнтацію молоді на бездітність, рух чайлдфрі». Розподіл відповідей респондентів представлено на рис. 2.4.



**Рис. 2.4. Розподіл відповідей студентів EG та KG на питання «Чи підтримуєте ви орієнтацію молоді на бездітність, рух чайлдфрі?»**

Таким чином, з огляду на вищевказане, результати дослідження дозволили ідентифікувати ряд ключових тенденцій, серед яких: наявність широкого спектру цінностей, що впливають на репродуктивні рішення студентської молоді, суттєва індивідуалізація життєвих траєкторій, де кар'єрні амбіції, особистісний розвиток та самореалізація часто конкурують з традиційними сімейними цінностями; значний вплив соціально-економічних факторів (економічна нестабільність, відсутність достатніх соціальних гарантій, війна в Україні) на бажання виконувати батьківські функції; вплив ЗМІ та соціальних мереж на уявлення молоді про сім'ю, батьківство, роль жінки у суспільстві; страх відповідальності, невпевненість у майбутньому, наявність психологічних бар'єрів для прийняття рішення про народження дитини; наявність гендерних відмінностей у сприйнятті родини та батьківства як цінності.

Узагальнені результати показників готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за мотиваційним критерієм представлено у табл. 2.4 :

Таблиця 2.4

**Стан готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за мотиваційним критерієм**

Показники критерію	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Наявність стійких мотивів на створення власної родини з дітьми	20,6	18,7	50,1	48,2	29,3	33,1
Сприйняття батьківства як цінності у загальній ієрархії цінностей	21,7	23,2	47,4	49,7	30,9	27,1
Активний інтерес до опанування знаннями, вміннями та навичками усвідомленого батьківства	18,4	19,7	54,3	52,1	27,3	28,2

Як бачимо з даних табл. 2.4, на констатувальному етапі лише п'ята частина респондентів продемонстрували стійкі мотиви на створення власної родини з дітьми та сприймають батьківство як важливу цінність. Загалом бажання мати дітей є досить сформованим у двох третинах опитуваних, проте існують фактори, які можуть впливати на реалізацію цього бажання, серед яких найпоширенішими є: економічна ситуація в країні, соціальні зміни, особисті цінності та життєві плани респондентів, не пов'язані із батьківством.

Більшість опитуваних (72,7 % ЕГ та 71,8 % КГ) мають інтерес до опанування практичними навичками та знаннями, необхідними для відповідального виконання батьківських функцій. Респонденти розуміють, що для успішного виховання дитини необхідно володіти певними знаннями та вміннями, виявляють бажання забезпечити своїм дітям необхідні умови для розвитку та зростання. Проте, існує безліч факторів, які, на думку студентів, значно гальмують їхню мотивацію на засвоєння знань про батьківство: перевантаженість навчанням, роботою, особистим життям, що призводить до відсутності вільного часу для систематичного вивчення матеріалів про батьківство; наявні фінансові труднощі; ідеалізація суспільством молодості та безтурботності, що створює соціальний тиск на молодих людей, які прагнуть реалізувати себе в інших сферах; відсутність підтримки з боку партнерів та найближчого оточення, що значною мірою демотивує.

Далі проаналізуємо результати констатувального експерименту за показниками **когнітивного критерію** готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

Діагностика показників когнітивного критерію за допомогою вправи «Дерево усвідомленого батьківства» дає можливість зробити висновки, що серед здобувачів вищої освіти є незначна частка студентів, які характеризуються високим рівнем розвитку уявлень щодо компонентів усвідомленого батьківства (близько 2 %). Так, зокрема, респондентами було названо з точністю всі складові батьківства з їх характеристикою, перелічено

уміння, почуття та якості, які мають практикуватися у комунікації з дітьми, їх вихованні.

Найпоширенішими знаннями, на думку опитуваних, мають бути:

- розуміння основних особливостей фізичного, психологічного та емоційного розвитку дітей,
- знання з вікової психології,
- знання з управління стресом та вирішенням конфліктів у сімейному середовищі.

Вивчаючи уміння, які характеризують студентів, як відповідально налаштованих на батьківство, слід відзначити наступні: навички ефективного спілкування, уміння підтримати та (за потреби) розрадити, уміння пояснювати свої рішення та створювати сприятливу атмосферу для обговорення питань будь-якого характеру, уміння встановлювати чіткі та здорові межі для дітей, що позитивно відбиватиметься на їхньому вихованні та саморегуляції, здатність домовлятися та шукати компроміси.

Лише третина респондентів мають уявлення щодо загальних умінь, необхідних для реалізації у майбутньому навичок усвідомленого батьківства – 30,3 % (ЕГ) та 28,1 % (КГ).

Серед якостей, які найчастіше зустрічалися у відповідях респондентів, слід відмітити найпоширеніші: співчутливість, доброта, надійність, підтримка, відкритість, гнучкість, розуміння, почуття гумору, терплячість, справедливість, чесність, упевненість в собі. Знову ж таки, лише третина респондентів вважають, що мають перелічені вище якості та зможуть ефективно їх використовувати у своїй батьківській практиці – 34,3 % (ЕГ) та 28,9 % (КГ).

Аналізуючи почуття, які є найбільш характерними відповідальним батькам, можна виокремити наступні: любов та ніжність, що є одними із найсильніших почуттів, які відчувають батьки до своїх дітей; радість, захоплення; турбота, яка може перерости у стурбованість (особливо у періоди великих змін чи важких життєвих ситуацій); гордість (за досягнення



своїх дітей, радість від їх перемог тощо); повага. За результатами вправи близько половини респондентів мають уявлення про почуття батьків у ставленні до своїх дітей та вважають, що ці почуття притаманні і їм.

За результатами виконання запропонованих ситуативних завдань було з'ясовано, що більшість респондентів знаходяться на низькому та середньому рівнях знань щодо основних функцій сім'ї, сучасних підходів до виховання та ін. Наприклад, одним із ситуативних завдань, запропонованих досліджуваним студентам, стала розробка щоденного графіку для новонародженого немовля та обґрунтування свого вибору з точки зору виконання ролі молодих батьків Олі та Андрія, представлених в описі. Оцінювання проводилося за кількома параметрами: розуміння основних концепцій, аналіз ситуації, практичні навички, креативність та комунікаційні навички. При оцінюванні також враховувалася структура відповіді, використання термінології, глибина аналізу, вміння усно презентувати результати напрацювань (ясність викладу, впевненість, здатність відповідати на додаткові питання).

Так, у контексті оцінки розуміння основних концепцій студентами, відзначимо, що лише незначна кількість респондентів (близько 5 %) змогли продемонструвати наявність базових знань про фізіологічні потреби новонародженого, правила гігієни, особливості розвитку в перші місяці життя. Для третини опитуваних притаманний середній рівень розуміння основних концепцій, що виражалось у тому, що студенти володіли термінологією, могли пояснити її основні характеристики простою для сприйняття мовою, проте відчували труднощі на етапі детального опису щоденного графіку на перші шість місяців життя для новонародженого.

При проведенні аналізу відповідей студентів на це завдання, необхідним параметром оцінки була здатність аналізувати ситуацію, тобто те, наскільки глибоко вони розуміють потреби новонародженого, особливості його розвитку та фактори, які впливають на догляд за ним. Так, лише незначна частина студентів (11,2 % ЕГ та 12,5 % КГ) продемонстрували високий рівень здатності аналізувати ситуацію, запропонувавши графік, який враховує

індивідуальні особливості дитини та який можна коригувати в залежності від потреб малюка. Обґрунтовуючи відповідь студенти зауважували наступне: «Годування груддю за потребою допоможе встановити лактацію і забезпечить дитину необхідними поживними речовинами», «Сон повинен бути неперервним вночі, а вдень – з короткими перервами на годування і спілкування», «Гігієнічні процедури слід проводити після кожного спорожнення кишечника і перед сном», «Важливо створити спокійну атмосферу вдома, часто брати дитину на руки, спілкуватися з нею, щоб забезпечити емоційний комфорт». Більше 70 % респондентів продемонстрували спрощене розуміння ситуації, що свідчить про недостатнє розуміння потреб новонародженої дитини. Увага студентів була сфокусована виключно на розробці графіку, без розгляду ситуації у ширшому контексті. Одним із варіантів такого графіку є: «Я пропоную годувати дитину кожні 3 години, купати щодня перед сном, а спати – по 3 години протягом дня і 10 годин вночі. Такий режим дозволить дитині правильно розвиватися і забезпечить їй достатній відпочинок». Окремої уваги заслуговують і ті студенти (18,2 % ЕГ та 16,1 % КГ), які продемонстрували поверхневі відповіді, що базувалися на досвіді догляду за молодшими братами/сестрами, рекомендаціях та не мали наукового обґрунтування.

Зауважимо, що оцінка практичних навичок в контексті складання графіку догляду за немовлям продемонструвала здатність студентів застосувати теоретичні знання на практиці, здатність адаптувати знання до конкретної ситуації, уміння приймати аргументовані рішення. Креативність проявлялася у здатності пропонувати нестандартні рішення, розглядати проблему з різних поглядів тощо. Оцінка комунікативних навичок важлива з точки зору визначення здатності студентів чітко і зрозуміло викласти свої думки, обґрунтувати свої рішення та відповідати на запитання.

З метою оцінки рівня обізнаності представників студентства щодо сімейних цінностей, розуміння важливості продовження роду та усвідомлення наслідків поширення явища свідомої бездітності нами було застосовано тест

«Оцінка знань та уявлень студентської молоді про сімейні цінності та батьківство» (див. Додаток А.4). Тестування було поділено на 4 тематичні блоки: Блок 1 «Сімейні цінності», Блок 2 «Продовження роду та сімейні ролі», Блок 3 «Свідома бездітність», Блок 4 «Готовність до виконання батьківських функцій». Результати щодо стану сформованості когнітивного критерію по кожному з блоків представимо нижче.

Так, питання Блоку 1 «Сімейні цінності» були зорієнтовані на визначення загальних тенденцій, притаманних студентам у розумінні сімейних цінностей. Відповіді респондентів на питання «Які з наведених факторів, на вашу думку, найбільше впливають на формування сімейних цінностей у сучасному суспільстві?» свідчать, що перше місце, на думку близько 50 % респондентів, посідає сім'я, у якій зростала особа, адже «сімейні цінності передаються з покоління в покоління, а батьки є першими і найважливішими їх носіями». Більше 10 % представників студентства вбачають вплив культурних норм та традицій суспільства на сприйняття родини, її функцій та цінностей. Близько 10 % опитуваних пов'язують формування сімейних цінностей з суспільними змінами (зокрема, з глобалізацією та урбанізацією), що значною мірою впливають на структуру сучасної сім'ї та її функції. Серед факторів, виділених студентами, варто відмітити і зростання індивідуалізму, який змістив фокус з потреб сім'ї на потреби особистості; поширення ідей відкладання батьківства на невизначений термін; вплив закладів освіти на формування світогляду людини, її ціннісних орієнтацій.

Відповіді студентів на питання «Як, на вашу думку, змінилися сімейні цінності в порівнянні з поколінням ваших батьків?» дозволило окреслити найпоширеніші думки, що відображають зміну акцентів у сімейних цінностях представників різних поколінь. Так, до прикладу, четверта частина опитуваних зауважили, що «раніше сім'я була на першому місці, оскільки всі підкорялися інтересам колективу. Зараз більше цінується особиста свобода і самореалізація кожного члена сім'ї»; ще стільки ж пояснюють зміну у

сприйнятті родини у порівнянні з поколінням своїх батьків тим, що «на сьогодні чоловіки та жінки майже зрівнялися у виконанні ролей. Якщо раніше жінка в основному займалася домашнім господарством, а чоловік – забезпечував сім'ю, то тепер жінки все частіше будують кар'єру, а чоловіки більше беруть участь у вихованні дітей». Важливою відмінною рисою поколінь є і матеріальна складова (близько 40 %), адже «раніше важливіше було мати велику дружну сім'ю незважаючи на фінансове забезпечення, тоді як зараз багато молодих людей відкладають народження дітей через матеріальні труднощі». Цікаво, що більше 10 % респондентів пояснюють зміну акцентів на сімейних цінностях поширенням у сучасному українському суспільстві толерантності до альтернативних форм шлюбу, до одностатевого партнерства, що раніше було неприйнятним, замовчувалося або засуджувалося.

Інтерпретація розподілу відповідей студентів на питання ««Я вважаю, що сімейні традиції є важливою частиною сімейного життя» (за шкалою Лайкерта, де 5 – повністю згоден, а 1 – повністю не згоден) дала можливість відзначити, що великий відсоток респондентів близькі до обрання середнього значення (3 бали), що свідчить про їх неоднозначне ставлення до сімейних традицій (32,7 % ЕГ та 31,8 % КГ). Близько половини опитуваних обрали 4-5 балів, що підтверджує їх прихильність до сімейних традицій, сприйняття їх важливою частиною свого життя. Студенти також поділилися, що хотіли б зберегти традиції своєї родини та передати їх наступним поколінням. Проте, близько 20 % респондентів обрали варіанти відповіді «Повністю не згоден», «Скоріше не згоден», аргументуючи це тим, що для сучасної сім'ї традиції є неважливими або навіть шкідливими.

Аналіз відповідей опитуваних на питання змістового блоку 2 «Продовження роду та сімейні ролі» дає підстави стверджувати наступне. Так, на питання тесту «Яке значення має продовження роду для суспільства?» значна частка студентів (близько 40 %) наголосили на біологічному аспекті продовження роду, вказуючи на те, що це необхідна умова для виживання

людства». Близько 25 % опитуваних вважають, що продовження роду сприяє передачі культурних цінностей, знань і досвіду наступним поколінням. Близько 20 % студентів пов'язують питання продовження роду зі стабільністю суспільства, підкреслюючи важливість сімейних цінностей та соціальних зв'язків. Крім орієнтації на традиційні погляди щодо батьківства, молоді люди використовували і сучасні аргументи. До прикладу, менше 10 % підкреслюють, що рішення про те, мати дітей чи ні, є особистим вибором кожної людини і не повинно диктуватися суспільством. Близько 5 % респондентів, відповідаючи на питання тесту зазначили, що продовження роду може зумовлювати виникнення соціальних проблем: низька народжуваність, з одного боку, знижує демографічні показники, підкреслюючи проблеми старіння населення, дефіциту робочої сили тощо, з іншого – перенаселення може загострити наявні екологічні проблеми.

Аналіз відповідей на питання «Перелічіть основні функції сім'ї» дозволяє зафіксувати, що менше 15 % опитуваних знайомі з традиційними функціями сучасної сім'ї, які виділяють науковці: репродуктивною, виховною, господарсько-побутовою, економічною, первинного соціального контролю, соціально-статусною, дозвіллевою, рекреаційною, емоційною, сексуальною, функцією соціального захисту. На думку респондентів, важливою функцією родини є функція соціалізації, яка полягає у передачі підростаючому поколінню норм, цінностей та правил поведінки, прийнятних для суспільства. Менше 40 % студентів частково змогли перелічити функції родини, підтвердивши наявність середнього рівня володіння термінологією.

У контексті з'ясування рівня знань студентів про основні завдання, які виконують батьки у процесі виховання дитини (питання «Які, на вашу думку, основні завдання батьків у вихованні дітей?») відмітимо, що для 40 % респондентів основними завданнями сучасних батьків є забезпечення фізичного, емоційного та духовного розвитку дитини, що включає в себе не лише задоволення базових потреб, таких як їжа та одяг, але й створення безпечного та люблячого середовища, в якому дитина може розвиватися.

Важливим для батьків є передача моральних та культурних цінностей, виховання поваги до інших людей та навчання самостійності. Серед пріоритетних завдань сучасних батьків, на думку респондентів, можна виокремити підтримку індивідуальності дитини та допомогу в реалізації її потенціалу. Сутність цього завдання полягає у створенні відповідних умов для розвитку творчих здібностей дитини, батьки виступають менторами, котрі не намагаються зробити з дітей свою копію, а допомагають дітям знайти свій шлях у житті. Крім забезпечення базових потреб, одним з ключових завдань батьків є формування навичок соціальної взаємодії, що передбачає розвиток комунікативних компетенцій, здатності до співпраці, вирішення конфліктів та командної роботи. Крім того, батьки сприяють формуванню у дітей таких соціально значущих якостей, як емпатія та толерантність.

Щодо обізнаності студентів про проблеми народжуваності в Україні варто зазначити, що відповіді респондентів на питання «Як, на вашу думку, змінюється народжуваність в Україні?» різнилися. Менше 15 % респондентів схильні вважати, що з часом ситуація з народжуваністю в Україні може покращитися, адже держава працює над вдосконаленням програм підтримки сімей, що може стати стимулом для молодих людей ставати батьками. Більше 40 % опитуваних вважають, що ситуація з народжуваністю в Україні є складною і неоднозначною. З одного боку, є певні позитивні тенденції, пов'язані з державною підтримкою сімей. З іншого боку, економічні проблеми, війна та зміна цінностей у суспільстві негативно впливають на народжуваність. Менше 10 % студентів вважають, перспективи для зростання відсотка народжуваності у найближчому майбутньому мізерні. Причиною цього є міграція молодих людей за кордон як реакція на війну в Україні, соціально-економічну нестабільність.

Питання Блоку 3 «Свідома бездітність» були спрямовані на оцінку знань студентської молоді щодо феномену свідомої бездітності, а також на аналіз їхніх уявлень про причини вибору бездітного способу життя та його потенційні наслідки для індивіда та суспільства. З огляду на це, важливим

питанням у контексті дослідження стало «Чи знайомі ви з поняттями «чайлдфрі», «чайлдліс»?». Значна частка студентів вказали, що зустрічалися з означеними поняттями, проте не впевнені у їх точній інтерпретації. Менше 30 % опитуваних зазначили, що зустрічалися з цими термінами в соціальних мережах, додавши, що «чайлдфрі» – це люди, які свідомо обирають не мати дітей, а «чайлдліс» може мати ширше значення і включати як свідомий вибір, так і ситуації, коли люди не можуть мати дітей в силу стану здоров'я, медичних протипоказань. Менше 20 % студентів зазначили, що ці терміни для них стали новими.

Показовими стали відповіді студентів на питання «З якими міфами про свідому бездітність ви стикалися?», де студенти обох груп змогли виокремити такі міфи та стереотипи, пов'язані зі свідомою бездітністю:

– *«Люди, котрі не хочуть мати дітей, егоїстичні»* – один з найпоширеніших міфів, який припускає, що бажання самореалізації та особистого щастя важливіше за благо сім'ї;

– *«Вони не люблять дітей»* – часто людей, які свідомо обирають бездітність, звинувачують у відсутності любові до дітей;

– *«Вони не зможуть прожити щасливе життя без дітей»* – сталий стереотип, що діти – це джерело щастя, і без них людина не може бути повноцінною;

– *«Вони бояться відповідальності»* – побутує думка, що люди, які не хочуть мати дітей, просто бояться відповідальності, яка супроводжує батьківство;

– *«Вони не можуть побудувати міцні стосунки»* – стереотип про те, що бездітні пари не такі міцні та щасливі, як пари з дітьми.

Важливим у межах нашого дослідження стало питання «Чи обізнані ви з можливими наслідками відкладання вагітності або відмови від неї?». Серед відповідей респондентів варто виділити третину студентів, які аргументували наслідки відмови від дітонародження таким чином: «Так, я чула, що з віком жінки фертильність знижується, що може ускладнити зачаття», «Я знайома з

дослідженнями, котрі пов'язують відкладання вагітності зі зростанням ризиків появи деяких видів онкологічних захворювань», «Суспільство створює багато стереотипів щодо жіночої фертильності та материнства. Важливо не піддаватися цьому тиску і приймати рішення, які відповідають нашим особистим цінностям», «Відкладання вагітності дозволяє реалізуватися в кар'єрі, але, з іншого боку, може викликати почуття провини або тиску з боку суспільства». Близько 40 % продемонстрували низький рівень обізнаності щодо наслідків можливої відмови від народження дитини. Серед найпоширеніших відповідей варто виділити: «Сучасна медицина все вирішить, якщо захочуть дітей, завжди можна зробити ЕКО», «Якщо вести здоровий спосіб життя, то можна народити дитину в будь-якому віці», «Якщо я не хочу дітей зараз, то можу просто заморозити яйцеклітини і використовувати їх потім», «Я не бачу жодних проблем у тому, щоб відкласти вагітність до умовних 40 років, адже багато жінок народжують і пізніше».

Питання блоку 4 «Готовність до виконання батьківських функцій» стали заключними у процесі оцінки сформованості когнітивного критерію готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. Аналіз відповідей на запитання «Які труднощі, на вашу думку, можуть виникнути у молодих батьків?» дозволив дослідити, наскільки студенти розуміють виклики батьківства, зокрема, пов'язані з емоційними, матеріальними, психологічними та соціальними аспектами. Зазначимо, що половина респондентів усвідомлюють типові виклики батьківства, такі як: збільшення фінансових витрат на харчування, одяг, підгузки, розвиваючі іграшки тощо; нестабільність доходів, що тісно пов'язано із виходом у декретну відпустку одного з членів подружжя; обмеження особистого простору та часу на відпочинок; фізичне та емоційне виснаження; зміна звичного укладу життя, що може спричиняти дискомфорт. Деякі респонденти зауважили, що поява дитини може призвести до наростання динаміки у відносинах пари, що може провокувати виникнення непорозумінь, конфліктних ситуацій; появи відчуття ізоляваності від друзів; зростання почуття відповідальності за життя та



здоров'я дитини, що можуть негативно відобразитися на загальному стані молодих батьків.

Аналізуючи відповіді студентства на питання «Який стиль виховання, на вашу думку, є найбільш ефективним?», метою якого була оцінка рівня обізнаності про різні стилі виховання, можемо констатувати, що: найчастіше студенти (більше 40 %) при виборі ефективних стилів виховання орієнтуються на власну інтуїцію, відкидаючи теоретичні положення. Водночас близько 30 % мають базове розуміння стилів виховання, відповідаючи на запитання таким чином: «Я вважаю, що демократичний стиль, коли батьки поєднують вимогливість і підтримку, є найефективнішим», «Авторитарний стиль може призвести до проблем з самооцінкою дитини», «Ліберальний стиль спрямований на розвиток самостійності та творчих здібностей дитини, без тиску з боку дорослих» та ін. Разом з тим, близько 20% студентів продемонстрували низький рівень обізнаності про стилі виховання, при формулюванні відповіді орієнтувалися виключно на власний досвід.

Питання тесту «Які фактори найбільше впливають на формування особистості дитини?» дозволило опрацювати різні думки студентів з означеної проблематики. Найпершим та найважливішим фактором впливу, на думку половини респондентів (більше 50 %), виступає сім'я (включаючи стиль виховання батьків, соціально-економічний статус сім'ї, загальний мікроклімат у родині тощо): «Я вважаю, що найважливіший фактор – це стосунки між батьками і дитиною. Якщо в сім'ї панує атмосфера любові і взаєморозуміння, дитина виросте впевненою в собі і щасливою», «Багато залежить від стилю виховання. Наприклад, якщо батьки занадто суворі, дитина може вирости замкнутою і невпевненою в собі». Третина з числа студентів звертає увагу на психологічні фактори формування особистості, виділяючи такі фактори як: тип темпераменту, рівень самооцінки, переважаючий тип прив'язаності до батьків, розумові здібності людини та її емоційний інтелект тощо. Більше 25 % респондентів прийшли до висновку, що не можна виділяти лише один фактор

впливу на формування особистості, адже всі вони взаємопов'язані та взаємодоповнюючі.

Проведений аналіз відповідей студентів на питання «Які види державної допомоги надаються молодим батькам?» дозволяє відзначити, що високий рівень обізнаності, що включав у себе знання про конкретні види допомоги (одноразові виплати при народженні, допомога по догляду за дитиною, пільги на оплату комунальних послуг, розуміння умов отримання допомоги, знання про зміни у законодавстві), - притаманний близько 20 % опитуваних. Половина респондентів (близько 50 %) продемонстрували базове розуміння видів підтримки молодим сім'ям з боку держави; змогли навести приклади деяких видів допомоги, не заглиблюючись в їх детальний опис; мають загальне уявлення про те, хто є отримувачем такої допомоги; орієнтуються у останніх змінах законодавства.

Проведений комплексний аналіз уявлень студентів про батьківство дозволив виявити як позитивні тенденції, такі як розуміння важливості сімейних цінностей та бажання бути хорошими батьками, так і певні прогалини в знаннях студентської молоді. Отримані результати розподілу відповідей респондентів за станом готовності до виконання батьківських функцій в межах когнітивного критерію представлені у табл. 2.5.

*Таблиця 2.5*

**Стан готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за когнітивним критерієм**

Показники критерію	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Наявність відповідних знань та уявлень про батьківство	16,7	18,9	40,6	42,2	42,7	38,9
Усвідомлення важливості продовження роду для сім'ї, суспільства та держави	27,1	28,4	49,3	50,9	23,6	20,7
Розуміння ризиків та негативних наслідків явища «свідомої бездітності»	17,0	19,3	57,8	54,1	25,2	26,6

Як бачимо з даних табл. 2.5, на констатувальному етапі для більшості представників студентської молоді (близько 80 %) характерним є середній та низький рівні готовності до виконання батьківських функцій за показником наявності відповідних знань та уявлень про батьківство. Усвідомлюючи важливість продовження роду для сім'ї, суспільства та держави, студенти продемонстрували середній та низький рівні і за другим показником – більше 70 % респондентів. Незважаючи на те, що третина опитаних розуміють важливість продовження роду для сім'ї, суспільства та держави, рівень знань та уявлень про батьківство, а також розуміння ризиків та негативних наслідків «свідомої бездітності» залишаються недостатніми, що підтверджується середнім та низьким рівнем цього показника – більше 80 %.

Далі проаналізуємо результати діагностики показників **емоційного критерію** готовності студентів до виконання батьківських функцій. Для цього нами використовувався комплекс методів (вправа «Батьківське спілкування», анкета «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі», метод експертних оцінок).

Визначаючи сильні та слабкі сторони, необхідні майбутнім батькам за допомогою вправи «Батьківське спілкування», молоді люди мали можливість обговорити всі суспільні виклики, з якими зустрічаються сучасні батьки. Серед найпоширеніших слабких сторін батьківства в емоційному плані можуть бути: неконтрольованість емоцій, стрес та виснаження через відповідальність за дітей, яка постає особливо гостро під час війни, почуття вини перед дітьми за вибір залишитися в Україні та щодо правильності методів виховання, труднощі у підтриманні стосунків з партнером, прагнення відповідати суспільно очікуваним вимогам щодо виховання дітей, що може провокувати додатковий стрес, стереотипні уявлення щодо розподілу традиційних ролей у сім'ї, що можуть обмежувати рівноправний розподіл обов'язків.

Сильними сторонами батьківства, на думку здобувачів вищої освіти, є: підвищення відповідальності та дисциплінованості, радість та емоційна

підтримка, що допомагає справлятися із життєвими труднощами, покращення взаємин із партнером, підтримка від родичів, збільшення мотивації, що полягає у тому, що діти для батьків є своєрідним стимулом для досягнення успіху.

У межах виконання вправи «Батьківське спілкування» одним із завдань був опис якостей, які мають бути притаманними усвідомленим батькам. Серед таких рис, зокрема: відповідальність, доброта, справедливість, тактовність, спостережливість, терплячість та ін. Подальше обговорення результатів проведеної вправи, дало можливість почути власне ставлення студентів до перелічених якостей, що характеризують батьківство, емоційне забарвлення відповідей на питання «Чи притаманні перелічені риси Вам?» дало можливість нам визначити рівні сформованості показників емоційного критерію: *високий* (здобувачі вищої освіти здатні перелічити риси усвідомленого батьківства, приміряючи та адекватно оцінюючи їх наявність у себе; розуміють зони своєї відповідальності та важливість роботи із вдосконалення цих якостей); *середній рівень* сформованості (здатність ідентифікувати та відносно адекватно інтерпретувати ці емоції з певним рівнем точності; студенти здатні співпереживати дитячим проблемам, проте їх емпатія не характеризується глибиною та послідовністю; здобувачі з середнім рівнем емоційного сприйняття можуть виявляти деякі здібності до саморегуляції своїх емоцій, хоча іноді можуть втрачати контроль в стресових ситуаціях); *низький рівень* (студенти мають труднощі з ідентифікацією чи назвою базових емоцій, їм складно виокремити відмінності між схожими емоціями; брак емпатії, що у майбутньому може призводити до ігнорування потреб дитини; проблеми з контролем власних емоцій).

Аналіз відповідей респондентів на твердження, наведені у питаннях анкети «Родина в уявленнях студентської молоді в Україні та Польщі», дозволяють відзначити, що значну частку опитуваних турбує відсутність власної родини (близько 70 %). Водночас майже третина студентів відчувають

труднощі у відповіді на питання, оцінюючи своє ставлення до твердження до відсутності власної родини від 0 до 3 балів.

У межах виявлення основних характеристик взаємовідносин опитуваних зі своїми родичами відзначимо, що студенти демонструють різні рівні емоційної близькості та комунікативної взаємодії з родичами. Більшість респондентів вказують на підтримку та розуміння у сімейному середовищі, однак значна частина опитуваних також зіштовхується з труднощами у спілкуванні, зокрема через різні погляди на життя, конфлікти поколінь або нестачу часу на якісну взаємодію.

Дослідження показало, що найбільш напружені відносини спостерігаються у тих студентів, які відзначають високий рівень автономії та незалежності у прийнятті рішень. У той же час ті, хто підтримує тісний зв'язок із сім'єю, частіше мають стабільніші емоційні стани та позитивне ставлення до майбутнього створення власної родини.

Аналіз розподілу відповідей респондентів на питання № 7 свідчить, що для значної частини студентів питання матеріального добробуту родини є актуальним та викликає занепокоєння. Таким чином, близько половини опитаних (оцінки 4 і 5 балів) відзначають, що необлаштованість життя родини та низький рівень добробуту справді турбують їх, оскільки це впливає на їхні можливості отримання освіти, самореалізації та майбутнього планування сімейного життя. Більше 20 % студентів (оцінка 3 бали) вважають цю проблему значущою, але зазначають, що вона не є визначальною у їхньому житті. Близько 20 % респондентів (оцінки 1 і 2 бали) висловили меншу занепокоєність, зазначаючи, що матеріальні труднощі не є для них критичними або вони знаходять способи їх подолання. Близько 10 % опитаних (оцінка 0 балів) не змогли чітко визначити свою позицію щодо цього питання.

Застосування *методу експертних оцінок* дозволило отримати цінну інформацію про структуру емоційної готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій та фактори, що на неї впливають. Експерти відзначили, що молоді люди, як правило, позитивно ставляться до ідеї

батьківства, асоціюючи її з такими емоціями, як радість, відповідальність та любов (близько 50 %). Однак, ними було констатовано значний рівень тривоги серед студентської молоді щодо фінансової стабільності, суміщення родинних обов'язків з кар'єрою та відповідальності за виховання дитини (більше 30 %).

Враховуючи такий показник емоційного критерію як здатність до емпатії, більшість експертів оцінили здатність молоді до емпатії як таку, що сформована на середньому рівні у близько 40 % респондентів. Вони відзначили, що молоді люди здатні розуміти емоції інших людей, особливо своїх близьких. Варто відмітити, що прояви емпатії у молоді можуть варіюватися залежно від конкретної ситуації та стосунків. Так, молоді люди демонструють високий рівень емпатії у відносинах з близькими друзями та родичами, однак можуть відчувати труднощі у розумінні емоцій незнайомих людей або людей, які належать до інших соціальних груп.

Аналізуючи готовність молоді до партнерських відносин, експерти зауважили, що молоді люди готові до створення партнерських відносин з дитиною, проте часто їм бракує досвіду в спілкуванні з дітьми та вирішенні конфліктів. Третина з числа представників студентської молоді мають романтичне уявлення про батьківство, засноване на особистому досвіді, ідеалізованих образах з медіа (приклади популярних блогерів). Вони можуть переоцінювати свої можливості та недооцінювати труднощі, пов'язані з вихованням дитини.

Серед тенденцій, які нам вдалося виокремити в ході застосування методу експертних оцінок, наведемо наступні:

- для більшості опитаних батьківство асоціюється з позитивними емоціями, такими як радість і любов, що свідчить про природне бажання продовжувати рід і створювати сім'ю;

- молодь виявляє значний рівень тривоги щодо фінансової стабільності, суміщення роботи та сімейного життя, а також відповідальності за виховання дитини. Ці побоювання пов'язані зі складними соціоекономічними умовами сучасного суспільства, безпековою ситуацією в Україні;

– молоді люди здатні розуміти емоції інших, особливо близьких людей, але можуть відчувати труднощі у взаємодії з незнайомими людьми або тими, хто відрізняється від них за соціальним статусом;

– студенти здебільшого мають ідеалізоване уявлення про батьківство, засноване на особистому досвіді або медіа, часто можуть недооцінювати труднощі, пов'язані з вихованням дитини, і відчувати брак практичних навичок у спілкуванні з дітьми та вирішенні конфліктів.

У табл. 2.6 нами описано відсоткове співвідношення у відповідях респондентів щодо їх стану готовності до виконання батьківських функцій в контексті емоційного критерію.

*Таблиця 2.6*

**Стан готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за емоційним критерієм**

Показники критерію	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Переживання та почуття, пов'язані із батьківством як цінністю	17,7	16,2	47,2	50,7	35,1	33,1
Здатність до емпатії та співчуття	15,3	16,8	61,4	64,2	23,3	19,0
Спрямованість на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною (партнерські відносини з нею, визнання її рівноправної позиції)	26,2	23,8	45,6	43,8	28,2	32,4

Наступним кроком стало узагальнення результатів визначення рівнів готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за всіма критеріями, що представлено у табл. 2.7.

**Загальна характеристика рівнів готовності студентів ЕГ та КГ до виконання батьківських функцій (у %)**

Рівні	Критерії						Середнє значення	
	Мотиваційний		Когнітивний		Емоційний		ЕГ	КГ
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ		
Високий	20,2	20,5	20,3	22,2	19,7	18,9	20,1	20,5
Середній	50,6	50,0	49,2	49,1	51,4	52,9	50,4	50,7
Низький	29,2	29,5	30,5	28,7	28,9	28,2	29,5	28,8

Аналіз отриманих даних дає підстави стверджувати, що для більшості студентів (79,9 % ЕГ та 79,5 % КГ) характерним є середній та низький рівні готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. Це характеризує здобувачів як таких, що мають неповне, фрагментарне уявлення про батьківство, відсутню чи слабку мотивацію до оволодіння відповідними знаннями головних аспектів усвідомленого батьківства, несприйняття родини як цінності. Студенти періодично виявляють зацікавленість у власному батьківстві, але у них немає системних знань про батьківство. Лише близько 20 % студентів продемонстрували високий рівень готовності до виконання батьківських функцій: сформовану потребу стати свідомим та компетентним батьком/матір'ю, стійкість мотивів щодо комплексної підготовки до усвідомленого батьківства, сприйняття батьківства як особистої цінності та способу власної життєвої реалізації. Це засвідчує необхідність підвищення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій в межах педагогічного експерименту.

Для організації подальшої експериментальної роботи було важливо оцінити однорідність контрольної та експериментальної груп, для чого використано критерій Пірсона  $\chi^2$ , який обчислювався за формулою 2.1.:



$$T_{\text{експ.}} = \frac{1}{N_1 N_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(N_1 Q_{2i} - N_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \quad (2.1)$$

у якій  $N_1$  і  $N_2$  – дані про кількість студентів в експериментальній та контрольній групах;  $Q_{1i}$  і  $Q_{2i}$  – кількість студентів у цих групах, у яких рівень сформованості готовності до виконання батьківських функцій відповідає низькому ( $i = 1$ ), середньому ( $i = 2$ ) чи високому ( $i = 3$ ) рівню.

Після обчислення значення  $T_{\text{експ.}}$ . Було порівняно з наведеним у спеціальній таблиці значенням  $T_{\text{крит.}}$ .

Таким чином, маємо:  $N_1 = 271$ ;  $N_2 = 274$ ;  $Q_{11} = 80$ ;  $Q_{12} = 137$ ;  $Q_{13} = 54$ ;  $Q_{21} = 79$ ;  $Q_{22} = 139$ ;  $Q_{23} = 56$ .

Підставивши дані у формулу, представлену вище, маємо наступні значення:

$$(271 \times 79 - 274 \times 80)^2 / (80 + 79) = (21409 - 21920)^2 / 159 = 511^2 / 159 = 261121 / 159 \approx 1642,3$$

$$(271 \times 139 - 274 \times 137)^2 / (137 + 139) = (37669 - 37538)^2 / 276 = 131^2 / 276 = 17161 / 276 \approx 62,2$$

$$(271 \times 56 - 274 \times 54)^2 / (54 + 56) = (15176 - 14796)^2 / 110 = 380^2 / 110 = 144400 / 110 \approx 1312,7$$

$$T_{\text{експ.}} = \frac{1}{N_1 N_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(N_1 Q_{2i} - N_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \approx (1642,3 + 62,2 + 1312,7) : 74254 \approx 0,04$$

Оскільки обчислене значення 0,04 є меншим за критичне значення 1, це означає, що немає статистично значущих відмінностей між розподілами частот у експериментальній і контрольній групах, тобто групи є однорідними.

Таким чином, кількісний та якісний аналіз результатів констатувального експерименту підкреслив необхідність проведення цілеспрямованої роботи у закладах вищої освіти з метою підвищення рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

Пошук ефективних педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед молоді потребував проведення аналізу потенціалу закладів вищої освіти щодо здійснюваної ними роботи у цьому напрямку. Мова йде про

визначення наявних ресурсів та можливостей закладів вищої освіти. Одним із завдань констатувального етапу експерименту було вивчення **педагогічного досвіду закладів вищої освіти України щодо попередження свідомої бездітності**. З метою забезпечення репрезентативності вибірки нами було проаналізовано навчальні програми 30 закладів вищої освіти, розташованих у 24 областях України. Географічні обмеження, пов'язані з анексією Криму та військовими діями на сході країни, не дозволили включити до дослідження заклади вищої освіти, що опинилися на тимчасово окупованих територіях або змушені були евакуюватися. Проте, досвід таких вишів, як ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та Донецький національний університет імені Василя Стуса, які продовжують своє функціонування в нових умовах, був окремо проаналізований.

Комплексний підхід до дослідження передбачав використання таких опитувальних методів (анкета «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі»), порівняння та аналіз програм навчальних дисциплін, що дозволило отримати різнобічну інформацію про актуальний педагогічний досвід закладів вищої освіти щодо попередження явища свідомої бездітності.

При виборі закладів вищої освіти для дослідження ми керувалися принципом кластерної вибірки, сутність якої полягає у тому, що популяція закладів вищої освіти поділяється на кластери (у нашому випадку, за регіональним розташуванням закладу), деякі з них відбираються випадковим чином. Потім з кожного відібраного кластера включалися випадково вибрані заклади. Серед них: Національний університет «Одеська юридична академія», Ізмаїльський державний гуманітарний університет, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Херсонський державний університет, Харківський національний медичний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Львівський національний університет імені Івана Франка, Чорноморський національний університет, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Київський столичний університет імені Бориса

Грінченка, Запорізький національний університет, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Донецький національний університет імені Василя Стуса, Житомирський національний університет імені Івана Франка, Ужгородський національний університет, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, ДЗ «Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка», Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Рівненський державний гуманітарний університет, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Західноукраїнський національний університет, Хмельницький національний університет, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини та Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Аналіз змістового наповнення освітніх компонентів (див. Додаток Б), перелічених вище ЗВО дозволив нам виявити такі основні тенденції:

– наявність широкого спектру дисциплін, пов'язаних з сімейними відносинами, батьківством, вихованням дітей, що свідчить про зростання розуміння важливості підготовки молоді до сімейного життя. Серед найпоширеніших дисциплін виокремимо наступні: «Психологія сім'ї та шлюбу», «Педагогіка сімейного виховання», «Психологія материнства та батьківства», «Психологія сім'ї», «Філософія сім'ї та кар'єри», «Соціальний захист і соціальне забезпечення», «Психологія батьківства», «Усвідомлене батьківство», «Підготовка молоді до сімейного життя та відповідального батьківства», «Сімейне консультування», «Соціально-виховна робота з сім'ями», «Педагогіка сімейного виховання», «Актуальні проблеми виховання в кризових умовах», «Психологія сім'ї та сімейного консультування»,

«Психологія батьківства», «Психологічна допомога дитині та сім'ї», «Психологія сім'ї з основами психології сексуальності», «Соціальна робота з сім'єю», «Регулювання сімейних відносин», «Робота психолога з батьками», «Пренатальна педагогіка», «Підготовка молоді до сімейного життя та усвідомленого батьківства», «Формування усвідомленого батьківства», «Основи репродуктивного здоров'я жінки та планування сім'ї», «Тренінг батьківської ефективності», «Педагогіка партнерства у шкільно-сімейному вихованні», «Культура сім'ї та побуту», «Шлюб і сімейні взаємини», «Статеве виховання та підготовка до сімейного життя», «Психологія сім'ї та статі», «Актуальні проблеми виховання студентської молоді», «Репродуктивне здоров'я та планування сім'ї».

– тематичне наповнення навчальних дисциплін найчастіше спрямоване на вивчення загальних теоретичних питань щодо сім'ї, її функцій, напрямків роботи з нею, типології родин, психологічних аспектів функціонування інституту сім'ї.

– дисципліни викладаються як на бакалаврському, так і на магістерському рівнях, що свідчить про системний підхід до підготовки фахівців.

Незважаючи на позитивні тенденції, вітчизняні заклади вищої освіти зустрічаються з багатьма викликами, серед яких:

– обмежена кількість годин викладання, що не дозволяє повною мірою висвітлити тему;

– часто дисципліни, метою яких є популяризація сімейних цінностей чи формування відповідального ставлення до батьківства, є вибілковими, що не гарантує засвоєння матеріалу, оскільки не завжди студенти, маючи широкий вибір дисциплін, їх обирають;

– обов'язковими дисципліни, в межах яких актуалізується питання функціонування сім'ї в соціально-педагогічному та психологічному контекстах, важливості родинного виховання, є тільки для освітніх програм окремих спеціальностей, серед яких: «Освітні, педагогічні науки»,

«Психологія», «Соціальна робота»; рідше – «Дошкільна освіта», «Соціологія».

Отже, з огляду на вищезазначене, слід відзначити, що вітчизняні заклади вищої освіти приділяють дедалі більше уваги проблемі підготовки молоді до сімейного життя. Проте, поза увагою залишаються питання попередження поширення явища свідомої бездітності, адже серед проаналізованих програм навчальних дисциплін нам не вдалося виокремити хоча б одну, яка б спрямовувалась на попередження поширення явища свідомої бездітності.

Формування позитивного ставлення до сім'ї та батьківства – процес тривалий і багатогранний. Розуміючи важливість застосування системного підходу, варто відзначити, що деякі університети знаходять інноваційні рішення, роблячи акцент на проведенні просвітницько-виховних заходів для молоді. Найпоширенішими формами їх реалізації є: тренінги, семінари, квести, сімейні фестивалі, фотовиставки, проєктна діяльність.

Визнаючи ключову роль сім'ї у формуванні особистості та стабільності суспільства, українські заклади вищої освіти виступали ініціаторами таких заходів для студентської молоді:

– Львівський обласний форум сім'ї «Українська сім'я: виклики і завдання», проведений на базі Львівського національного університету імені Івана Франка;

– тематичні групові заняття «Любов і гармонія у стосунках» (дружніх, сімейних, інтимних), які проводяться практичними психологами психологічної служби Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

– тренінг «Усвідомлене та відповідальне батьківство», проведений психологічною службою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського з метою популяризації засад усвідомленого батьківства, визначення та обговорення учасниками зустрічі власних уявлень про сім'ю та батьківство, підвищення рівня відповідальної поведінки;

– тренінг «Батьківство в радість», проведений для здобувачів вищої освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла

Тичини [210];

– ініціатива «Університет, дружній до сім'ї» в межах проєкту «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах», який реалізовувався за фінансової підтримки Європейського Союзу в Сумському державному університеті та був спрямований на відпрацювання кращих практик збалансованого поєднання молодими матерями з числа здобувачок університету навчання з сімейними обов'язками. Проєкт втілювався протягом 2014-2015 рр. та включав в себе низку заходів, серед яких: проведення тренінгів з планування діяльності ініціативи «Університет, дружній до сім'ї» з метою розвитку розуміння політики дружності до сім'ї, розвіювання стереотипних уявлень щодо поєднання навчання та материнства; тренінги для молоді «Рівні можливості – рівна відповідальність», спрямовані на формування у молоді власної позиції щодо цінності сім'ї, міжособистісних взаємин та можливостей поєднання професійних та сімейних обов'язків; семінари з елементами тренінгу для кураторів академічних груп університету; спільні семінари для батьків та дітей «Виховання без ляпасів», «Спільна сімейна творчість»; консультування батьків щодо наявних способів покращення внутрішньосімейних стосунків, виховання та догляду за дитиною; консультування з юридичних та медичних питань; масові культурні та оздоровчі заходи для сімей метою яких є згуртування родин, фізичне оздоровлення, покращення мікроклімату у родині та, загалом, підвищення серед студентської молоді іміджу родини [211];

– сімейний фестиваль «Щаслива родина – міцна Україна», який організовувався за ініціативи Кіровоградської єпархії УПЦ, Благодійного фонду Олександра Рацула «Майбутнє за молоддю», волонтерами у якому виступили здобувачі вищої освіти факультету педагогіки та психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Метою проведення фестивалю стала популяризація сімейних цінностей, родинних традицій та звичаїв [234];

– науково-методичний онлайн-семінар з міжнародною участю

«Відповідальне батьківство XXI століття», партнерами та учасниками якого стали такі ЗВО: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава), Міжрегіональна Академія управління персоналом (м. Київ), Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся», Житомирський державний університет імені Івана Франка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Вінницький торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету, Комунальний заклад вищої освіти «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського». Метою заходу стало привернення уваги до актуальності та нагальності питань, пов'язаних із відповідальним батьківством [40];

– фотовиставка «Шведські татусі» презентована у 2019 р. представництвом Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні (UNFPA), Посольством Швеції в Україні спільно зі Шведським інститутом у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. Серія світлин 25 татусів, які не менше шести місяців провели у відпустці по догляду за дитиною, спрямована на привернення уваги до проблем батьківства, демонструє дотримання принципу гендерної рівності у вихованні дітей. В межах ставки було представлено світлини вітчизняного проєкту «Щастя у 4 руки», покликаною популяризувати ідеї відповідального батьківства, рівного поділу виконання домашніх обов'язків [39];

– онлайн-школа відповідального батьківства «Медіапазли» організаторами якої стали Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка та ГО «Асоціація регіональних засобів масової інформації Сумщини. Ініціатива була спрямована на посилення відповідальності батьків за власний рівень медіаграмотності та поширення інструментів медіаграмотності серед дітей [232];

– онлайн-квест до Міжнародного дня сім'ї, проведений у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса у 2020 р. та спрямований на перевірку здатності студентами підтримувати гармонійні стосунки зі своїми

батьками, партнерами, дітьми в умовах карантинних обмежень та, відповідно, визначення слабких сторін у сімейній взаємодії [163].

Важливим є досвід Полтавського університету економіки та торгівлі, у якому впроваджується політика материнства та батьківства, спрямована на розвиток культури гендерної рівності та сприяння добробуту співробітників університету. Політика материнства та батьківства підтверджує прагнення адміністрації ЗВО забезпечити робоче середовище, яке дає можливість створити баланс між виконанням професійних та сімейних обов'язків.

Важливу місію у формуванні готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій виконує Інститут родини та подружнього життя Українського католицького університету – один зі структурних підрозділів факультету наук про здоров'я. Місія Інституту полягає у формуванні сімейної культури та поширенні сімейних цінностей через проведення досліджень, публічного висвітлення отриманих результатів, навчання та розвиток на засадах християнства. Інститут реалізує такі напрямки роботи, як: сертифіковані довго чи короткострокові програми, які мають сімейну спрямованість; інформаційне забезпечення через наповнення відповідним контентом інформаційного ресурсу «Сім'я»; діяльність консультативно-дослідницького центру, школи «Дар плідності» та ін.

Підсумовуючи, варто відзначити, що на сьогоднішній день молодь залишається однією з найбільш значущих категорій населення. Заклади вищої освіти всіх рівнів велику увагу приділяють всебічному розвитку студента, оскільки розуміють, що якісні знання, уміння та навички, отримані під час навчання, можуть принести користь державі у вигляді вмотивованого фахівця, громадянина з активною соціальною позицією, успішно соціалізованої особистості. Також підготовка молоді до сімейного життя є важливою складовою процесу соціалізації, тому вітчизняні університети починають брати на себе відповідальність за цей процес, користуючись як традиційними, так і інноваційними інструментами.

Спираючись на представлені результати аналізу потенціалу вітчизняних



закладів вищої освіти щодо попередження явища свідомої бездітності, популяризації сімейних цінностей, зауважимо, що цю складову варто посилювати за рахунок реалізації комплексу заходів, спрямованих на надання здобувачам вищої освіти науково підтвердженої, об'єктивної інформації з питань батьківства, репродуктивного здоров'я, взаємовідносин з партнером, озвучення негативних ризиків та наслідків свідомої бездітності; використання принципу систематичності; модернізації змістового наповнення освітніх компонентів у відповідності до актуальних викликів сьогодення чи введення нових освітніх компонентів (нормативних чи вибіркових) з проблематики попередження явища свідомої бездітності.

Загалом, результати, отримані в ході констатувального експерименту, підтверджують необхідність розробки та впровадження цілеспрямованих педагогічних заходів, спрямованих на формування у студентської молоді відповідального ставлення до виконання батьківських функцій. Отримані дані свідчать про дефіцит знань студентів щодо фізіологічних аспектів репродуктивного здоров'я, психологічних особливостей розвитку дитини та соціальних аспектів батьківства в межах когнітивного критерію, низький рівень сформованості мотиваційного та емоційного критеріїв готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, що дають підстави для розробки педагогічної моделі та обґрунтування педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності.

### **Висновки до другого розділу**

У розділі представлено результати дослідження стану поширення явища свідомої бездітності серед студентської молоді та педагогічного впливу щодо його попередження.

Організація констатувального експерименту передбачала діагностику рівня розвитку сімейних цінностей студентської молоді, її ставлення до проблеми свідомої бездітності, вивчення наявного педагогічного досвіду попередження явища свідомої бездітності в умовах освітнього процесу

вітчизняних закладів вищої освіти. Було визначено критерії та показники готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій: *мотиваційний*, який визначається через сприйняття сім'ї як цінності у загальній ієрархії цінностей молоді, характеризує ступінь прихильності людини до реалізації ідеї усвідомленого батьківства, особливості поведінки у разі унеможливлення виконання батьківських функцій з об'єктивних причин, проявляється у стійкій мотивації студентів до батьківства, наявності мотивів до пізнання сутності сімейних цінностей; сприйнятті майбутнього батьківства як одного зі способів самореалізації, життєвої місії; бажання піклуватися про когось, передавати майбутній дитині свої знання, вміння, отримуючи досвід батьківства; мотивація бажанням відчувати радість і задоволення, яке приносить процес виховання дитини; *когнітивний*, який характеризується наявністю знань, які складають основу готовності до виконання студентською молоддю батьківських функцій, обізнаністю з сімейними цінностями та готовність враховувати їх у сімейному житті; *емоційний*, що відображає переживання та почуття молодої людини, пов'язані із батьківством та виявляється у здатності до емпатії та співчуття, вияві почуття поваги та любові до сім'ї, у якій зростала особистість, адаптації до нових ролей батька/матері та пов'язаних з ними емоційних викликів, володінні навичками регуляції емоцій з метою підтримання гармонійних стосунків у майбутній сім'ї з дітьми.

За результатами констатувального експерименту було визначено рівні (високий, середній, низький) готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. Зокрема встановлено, що близько 80 % здобувачів мають середній та низький рівні, тобто демонструють неповне розуміння батьківства, слабку мотивацію до оволодіння відповідними знаннями та несприйняття родини як цінності.

Аналіз педагогічного досвіду закладів вищої освіти України з усіх регіонів України щодо попередження свідомої бездітності показує відсутність окремих освітніх компонентів, які були б спрямовані на попередження цього явища. Тематичне ж наповнення діючих навчальних дисциплін найчастіше

спрямоване на вивчення загальних теоретичних питань щодо сім'ї, її функцій, напрямків роботи з нею, типології родин, психологічних аспектів функціонування інституту сім'ї. Рідше піднімаються питання підготовки молоді до батьківства, репродуктивного здоров'я молоді. Практика проведення просвітницько-виховних заходів у різних ЗВО є різновекторною щодо досліджуваної проблеми, але несистематичною, а тому не може слугувати гарантією позитивного результату щодо мінімізації проявів у студентському середовищі явища свідомої бездітності. Все це дає підстави для подальшої експериментальної роботи з попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді.

Матеріали розділу висвітлено у наукових публікаціях автора [87], [90], [93], [94], [97], [102].

### РОЗДІЛ III.

## ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЯВИЩА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

### 3.1. Обґрунтування педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді

Керуючись результатами, отриманими на констатувальному етапі дослідження, маємо відзначити, що, незважаючи на загальну тенденцію до відкладання батьківства, заклади вищої освіти несуть значну соціальну відповідальність за підготовку молоді до сімейного життя. Підготовка студентів до батьківства та майбутнього сімейного життя може реалізовуватися через відповідні педагогічні умови, спрямовані на формування відповідального ставлення до виконання батьківських функцій. Отже, задля конструктивного подолання дестабілізуючого впливу низки факторів важливим є виокремлення педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед здобувачів закладів вищої освіти.

Насамперед, зупинимось на теоретичному обґрунтуванні поняття «педагогічні умови». Власне термін «умова» в тлумачному словнику української мови представлено у такому значенні – необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [161]. Зазвичай до умов відносять зовнішні і (або) внутрішні обставини – те, від чого залежить що-небудь. Тобто, логічно зауважити, що без наявності таких обставин бажане явище виникнути не може [200, с. 75]. З точки зору філософії поняття «умова» розглядається як категорія, що відображає ставлення предмету до оточуючих його явищ, без яких цей предмет не може існувати та розвиватися [217, с. 531].

Погоджуємося з визначенням О. Федоренко, яка характеризує поняття «умова» як частину будь-якого процесу, спрямованого на формування

новоутворень (в контексті дослідження авторки таким новоутворенням виступає національно-патріотична вихованість учнів, в контексті нашого дослідження – це готовність до виконання батьківських функцій) [214]. О. Єжова робить акцент на тому, що «умови» – це обставини, достатні та необхідні для реалізації певного процесу [68, с. 41].

Представлені підходи до визначення поняття «умови» є досить інформативними у контексті вивчення їх основних характеристик, які сприяли б попередженню явища свідомої бездітності у молодіжному студентському середовищі.

Аналіз науково-педагогічних праць дав змогу виокремити найпоширеніші підходи до визначення поняття «педагогічні умови», які ми детальніше представили у табл. 3.1.

*Таблиця 3.1*

**Визначення вченими поняття «педагогічні умови»**

Тлумачення поняття «педагогічні умови»	Автори, джерело
«...сукупність об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує досягнення поставленої мети» [25, с. 181].	О. Бражнич
«чинники, що впливають на процес досягнення мети» [1].	А. Алексюк, А. Аюрзанайн, П. Підкасистий
«...сукупність заходів і методів навчання, що сприяють ефективній організації освітнього процесу з урахуванням потреб, інтересів і можливостей його студентів, розкриттю їхнього особистісного потенціалу в професійному й особистісному аспектах» [53, с. 135].	Н. Гора

«Особливості організації освітнього процесу у вищій школі, що визначають успішні результати цього процесу й розвитку особистості студента загалом»[66, с. 136].	О. Дурманенко
«...наукова категорія, що відображає систему організаційних форм, методів, реальних об'єктивно існуючих чи суб'єктивно створених ситуацій, матеріальних передумов, які в сукупності забезпечують успішну реалізацію поставленої педагогічної мети [170, с. 87].	О. Пехота
«Особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти та розвитку особистості. Це такі особливості організації навчально-виховного процесу, які забезпечують цілісність навчання та виховання майбутніх учителів, сприяють всебічному гармонійному розвитку особистості студентів та створюють сприятливі можливості для виявлення та розвитку їх педагогічної обдарованості» [48].	Г. Голубова
«Сукупність об'єктивних можливостей організаційних форм, методів, змісту і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення мети» [21].	І. Бех
обставини освітнього процесу, які створюють можливості для формування у студентів мотивації до самовдосконалення, взаємосприйняття, підтримки, довіри, прагнення до професійного самоствердження, використання варіативних форм і методів організації освітнього процесу [8].	В. Артемов
«...обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей» [172].	О. Пожидаєва

На думку авторського колективу А. Алексюк, А. Аюрзанайн та П. Підкасистого, педагогічні умови можна поділити на:

- зовнішні (позитивні відносини викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо);
- внутрішні: індивідуальні характеристики студентів (характер, досвід, уміння, навички, мотивація) [1].

Ідея поділу педагогічних умов на рівні прослідковується і у дослідженнях Н. Тверезовської та Л. Філіппової, які пропонують дворівневий поділ:

*перший рівень* – особистісні характеристики студента, що включають в себе індивідуальні аспекти підготовки здобувачів;

*другий рівень* – обставини реалізації навчально-виховного процесу: зміст і організація діяльності студентів; міжособистісні відносини, спілкування в академічній групі; адаптація студентів до нового освітнього середовища; відносини педагогів та студентів; взаємодія навчального закладу із зовнішнім середовищем [204, с. 91].

Обґрунтовуючи характерні ознаки педагогічних умов, В. Артемов пропонує розглядати наступні: практична, нормативна спрямованість на організацію педагогічної діяльності; спрямованість на підвищення ефективності педагогічної діяльності; несуперечливість із педагогічними закономірностями, принципами та правилами; поєднання емпіричних та теоретичних процедур наукового дослідження; відповідність вимогам наукової новизни; імовірнісний характер забезпечення результату педагогічної діяльності (педагогічні умови, як і педагогічні системи в цілому, не можуть гарантувати отримання певного результату, але збільшують імовірність їх досягнення); локальний характер застосування [8].

Узагальнюючи матеріали наукових досліджень, можемо виокремити наступні групи умов, запропоновані Т. Калугіною:

за сферою впливу: зовнішні (суспільні, виробничі, культурні, природно-географічні) та внутрішні (навчально-матеріальні, морально-психологічні, естетичні);

за характером впливу: об'єктивні (які забезпечують функціонування педагогічної системи та «є однією з причин, що спонукають учасників освіти до адекватного вияву себе в ній») та суб'єктивні (які впливають на функціонування та розвиток педагогічної системи, «відображають потенціали суб'єктів педагогічної діяльності, рівень узгодженості їхніх дій, ступінь особистої значимості цільових пріоритетів та ведучих задумів освіти для тих, хто навчається і т. д.);

за специфікою об'єкта впливу: загальні (соціальні, економічні, національні, географічні) та специфічні (характер морально-психологічної атмосфери, обладнання навчально-виховного процесу, виховні можливості навколишнього середовища, матеріальні можливості навчального закладу і його місцезнаходження та ін.) [79, с. 136].

Дослідження педагогічних умов закладів освіти дозволило науковцям виокремити організаційно-педагогічні умови як один із різновидів педагогічних умов, які залежать від особливостей організації навчально-виховного процесу. Так, до прикладу, Б. Чижевський відзначає, що організаційно-педагогічні умови відображають «функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах [227, с. 82].

Результати наукових пошуків А. Зубка дозволяють виокремити наступні організаційно-педагогічні умови вдосконалення навчального процесу у закладах вищої освіти:

– умови, що забезпечують процес навчання (рівень професійної підготовки викладачів, ступінь готовності здобувачів освіти);

– умови, що забезпечують удосконалення навчального процесу (наявні матеріально-технічні ресурси, навчально-методичне забезпечення) [75].

Т. Вдовичин під організаційно-педагогічними умовами розуміє «сукупність факторів, що забезпечують регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення мети, спрямовуються на вдосконалення міжособистісних стосунків учасників освітнього процесу для



вирішення конкретних дидактичних завдань, сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, їхньої самостійності, ініціативності, професійного інтересу [37, с. 227].

На думку І. Буцик, організаційно-педагогічні умови – ні що інше, як «спеціально створені у педагогічному процесі обставини, що забезпечують цілеспрямований, упорядкований та узгоджений вплив на особистість чинників, необхідних для досягнення поставлених цілей» [33, с. 76].

А. Линенко зазначає, що організаційно-педагогічні умови відображають організацію педагогічного процесу у взаємозалежній навчальній діяльності викладача та студента, наповненій цілями, методами, формами та засобами навчання [175, с. 198].

Узагальнюючи визначення, запропоновані вітчизняними та зарубіжними науковцями, варто зазначити, що, на нашу думку, *педагогічні умови* – це спеціально організовані обставини, що забезпечують оптимізацію освітнього процесу та сприяють досягненню його цілей. Педагогічні умови створюють сприятливе середовище для розвитку особистості, формування її компетентностей, а також соціальної адаптації.

Аналіз педагогічних умов в контексті закладу вищої освіти дає можливість стверджувати, що зосереджуються вони у таких площинах взаємодії суб'єктів освітнього процесу: «студент-викладач», «студент-студент», «студент-студентський колектив», «студент-професія».

Таким чином, зупиняючись на характеристиці взаємин «викладач-студент» можемо виділити головні параметри суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і здобувача освіти у освітньому процесі [185]:

- активність суб'єктів навчального процесу: фізична, психічна (перцептивна, інтелектуальна, афективна), поведінкова (вербальна та невербальна);

- наявність таких основних ознак, які позначають зв'язок суб'єктів: системність, цілеспрямованість, усвідомленість;

- взаємозалежність впливів та очікуваних реакцій з боку суб'єктів, що виявляються у діях, поведінкових проявах;
- наявність психологічного контакту на підставі дії інтелектуальної, емоційної, поведінкової погодженості;
- ставлення суб'єктів і мотиваційна готовність до процесу взаємодії;
- вплив спрямованості взаємодії на процес і результат навчального процесу, характер міжособистісних взаємин.

Найкраще представлені параметри, як зазначають дослідники, реалізуються у формі співробітництва, спрямованій на досягнення загального результату діяльності та спілкування.

Досліджуючи різні підходи до трактування поняття «педагогічні умови», варто зазначити, що в контексті нашого дослідження важливим є виокремлення **педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності**. Під педагогічними умовами попередження явища свідомої бездітності ми розуміємо цілеспрямовано створені освітні, виховні та соціальні обставини, які сприяють формуванню у студентської молоді позитивного ставлення до сім'ї та батьківства. Це комплекс заходів, спрямованих на трансформацію цінностей, знань та навичок молодих людей, з метою підвищення їхньої готовності до виконання батьківських функцій.

Зокрема, як зазначає С. Красін, метою соціально-педагогічної роботи у ЗВО має стати підготовка юнаків та дівчат до прийняття батьківської ролі, виховання усвідомленого, відповідального батьківства особистості [126, с. 175], а серед педагогічних умов, спрямованих на забезпечення ефективної підготовки студентів закладів вищої освіти до усвідомленого батьківства є:

1. Підготовка викладачів до реалізації цього процесу, яка, в свою чергу, може містити в собі такі напрями підготовки: мотиваційний, знаннєвий, операційно-діяльнісний.
2. Розроблення та упровадження на практиці комплексу науково-методичного забезпечення формування готовності до усвідомленого батьківства.

3. Надання особистісно зорієнтованої педагогічної підтримки здобувачам у здійсненні ними самовдосконалення [128].

Таким чином, попередження явища свідомої бездітності у студентському середовищі може відбуватися шляхом формування у них свідомого ставлення до виконання батьківських функцій, їх підготовки до усвідомленого батьківства.

Зупиняючись на розгляді поняття «усвідомлене батьківство», вкажемо, що його розуміння більшістю авторів зводиться до того, що воно виступає розвиненою формою батьківства, яка характеризується відносною стабільністю та реалізується у партнерстві між батьками. Так, на думку В. Кравця – «це повне взяття на себе відповідальності за процес зачаття і народження здорових дітей» [120]. Дослідниця І. Братусь трактує поняття «усвідомлене батьківство» як сукупність батьківських якостей, почуттів, знань та навичок, що стосуються виховання, розвитку дитини з метою забезпечення процесу формування здорової та зрілої особистості [155].

Узагальнюючи вищенаведені дефініції, трактуємо *усвідомлене батьківство* як свідомий, цілеспрямований та відповідальний підхід до планування народження, виховання та догляду за дітьми.

Важливо розглянути і поняття «*формування усвідомленого батьківства молоді*», яке Н. Островська трактує, як системну діяльність, спрямовану на вироблення та удосконалення в молоді когнітивної, емоційної та поведінкової складових батьківства, а також визначення особистісної позиції щодо виконання ролі батьків та створення сприятливих умов гармонійного розвитку та виховання дитини в сім'ї [164, с. 31].

На думку К. Федюшкіної, у процесі формування усвідомленого батьківства у закладах вищої освіти важливою є тісна співпраця педагогічного колективу з соціально-психологічною службою (соціальним педагогом, практичним психологом), спрямована на соціально-педагогічну та психологічну просвіту молоді, розвивальну діяльність, а також на особистісне самовизначення здобувачів освіти у сфері майбутніх сімейних відносин [216].

Нам імпонує узагальнена С. Красіним класифікація педагогічних умов, які сприятимуть ефективній підготовці молодих людей юнацького віку до сімейного життя, серед яких:

- інтеграція сучасних освітніх технологій із традиційними засобами, формами, методами народної педагогіки;
- використання в роботі з молодими людьми юнацького віку форм і методів активного навчання (тренінгів, групових дискусій, імітаційних і рольових ігор тощо);
- забезпечення взаємодії закладу освіти, сім'ї та громадськості, спрямованої на підвищення рівня педагогічної (зокрема, етнопедагогічної) культури батьків, зміцнення сім'ї та родинних зв'язків, пропагування здорового способу життя;
- активізація творчого осмислення молодими людьми важливих для сімейного життя особистісних якостей, спонукання особистості до здійснення самопізнання й самовиховання за допомогою діагностики зміни їх сімейних установок засобами етнокультурних традицій і звичаїв;
- розвиток у молодих людей гуманістичних сімейних ціннісних орієнтацій [126, с. 177].

Далі наведемо детермінанти, які, на нашу думку, впливають на успішність заходів з попередження свідомої бездітності:

- підготовка до батьківства, що включає розуміння відповідальності та готовність до викликів, зменшує рівень тривожності щодо невідомого, що є одним з факторів, які впливають на рішення про відмову від дітей;
- усі заходи, форми роботи, спрямовані на підвищення ціннісного сприйняття родити та батьківства, допомагають усвідомити позитивні аспекти цього процесу, серед яких можуть бути: особистісний розвиток, зміцнення родинних зв'язків, задоволення від виховання дітей;
- подолання стереотипів про те, що батьківство обмежує можливості особистого та професійного зростання.

Цінними при формулюванні педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності виявилися і результати соціологічного дослідження «Родина в уявленнях студентів в Україні та Польщі», важливим аспектом якого було з'ясування ролі закладів вищої освіти у створенні відповідних педагогічних умов при підготовці до майбутнього подружнього життя та виконання батьківських функцій. Зокрема, серед таких умов називалися: організація консультативних бесід з питань родини соціально-психологічною службою; обговорення питань, пов'язаних з різними аспектами функціонування родини в межах викладання навчальних дисциплін [94]. Виявлення потреби студентів-респондентів у додаткових знаннях з сімейних питань також спонукає для розробки спеціальних педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності.

Виходячи з наведеного теоретичного аналізу у контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне виділити такі **педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності у закладі вищої освіти:**

1. Забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес.
2. Проведення систематичної виховної роботи зі здобувачами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства.
3. Підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності.

Далі представимо їх обґрунтування та характеристику.

Так, **перша педагогічна умова** – *забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес* – передбачає цілеспрямований вплив на свідомість студентів з метою зміни їхніх ціннісних орієнтацій, формування позитивного образу сім'ї та розвитку почуття відповідальності за майбутнє покоління. У зв'язку з цим варто уточнити, що ж

варто розуміти під цінністю. На думку Т. Бутківської, цінності складають основу життєдіяльності – це історично складені модуси, способи зв'язку свідомості й буття людини і світу [32, с. 28]. Інша українська науковиця О. Целякова зазначає, що ціннісні орієнтації спрямовуються, перш за все, на визначення:

- загальної спрямованості інтересів і прагнень особистості;
- ієрархії індивідуальних вподобань і зразків;
- цільових і мотиваційних програм;
- рівня вподобань;
- уявлень про дійсне та механізмів селекції за критеріями значущості;
- міри готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [223, с. 227].

При вивченні ціннісних орієнтацій молоді, зокрема, цінності родини, відзначимо, що на сьогоднішній день немає єдиного підходу до класифікації цінностей. Наприклад, сучасні автори застосовують у своїх дослідженнях поділ цінностей за *походженням* (вроджені, набуті), за *приналежністю* (індивідуальні, групові, колективні, суспільні, національні, загальнолюдські), за *об'єктом засвоєння* (матеріальні, духовні), за *змістом* (економічні, релігійні, пізнавальні, естетичні, моральні, сімейно-родинні, соціальні тощо); за *метою засвоєння* (альтруїстичні, егоїстичні); за *роллю в діяльності людини* (термінальні, інструментальні); за *способом вияву* (ситуативні, стійкі); за *значенням для людини, суспільства* (повсякденні, другорядні, вищі); за *рівнем узагальнення* (абстрактні, конкретні) [118, с. 74].

Змістовне визначення ціннісних орієнтацій запропонував М. Головатий, під якими він розуміє певну сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, котра визначає у людини спрямованість її життєдіяльності [47, с. 118].

У контексті нашого дослідження важливим є розуміння поняття «цінностей сімейного життя». В. Кравець розглядає ціннісні орієнтації

особистості як регулятор поведінки в сім'ї і показник готовності до майбутнього сімейного життя [122].

Цікавою, на нашу думку, є позиція Є. Скріннік, яка сімейні цінності розглядає як важливий компонент духовно-моральних цінностей, який зосереджує у собі сукупність ідеалів і норм, що є складовими культури взаємовідносин між людьми [197, с. 57].

У «Положенні про Сертифікат Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі на щасливу сім'ю» (від 22.05.2014 р.) [180] поняття «сімейні цінності» трактується як моральні та етичні ідеали, спрямовані на пропагування інституту сім'ї, подружньої вірності, відповідального ставлення до родини, народження та виховання дітей, ставлення з повагою до батьків, людей старшого покоління. Поділяючи наведене тлумачення, пропонуємо розуміти під «сімейними цінностями» переконання, ідеали та принципи, які виступають основою для взаємодії та спільного життя членів родини. Сімейні цінності формують характер та культурні аспекти сімейного життя, ґрунтуючись при цьому на підтримці, довірливих стосунках, турботі, взаєморозумінні, визначенні спільних цілей, розумінні спільної відповідальності партнерів за родинне благополуччя тощо.

В основі традиційних українських сімейних цінностей, як зазначає О. Лісовець, лежать такі поняття, як міцний шлюб, заснований на взаємній повазі, довірі та любові, відповідальність за виховання дітей, пошана до старших членів родини, збереження пам'яті родоvodu та історичних родинних цінностей [139, с. 25]. Вітчизняна дослідниця Т. Алексеєнко серед цінностей сучасної сім'ї, сімейного виховання визначає «згуртованість членів сім'ї, духовну спрямованість, любов, гармонійні взаємини між членами сім'ї, взаємопідтримку, спільність інтересів, авторитет, довіру, толерантність, солідарність» [3].

Зауважимо, що на сьогоднішній день, зусилля вищої освіти спрямовані на підготовку фахівців, здатних до комплексного застосування знань та навичок у професійній діяльності. Однак, успішна реалізація особистості

передбачає не лише професійний розвиток, а й формування системи цінностей, що впливає на взаємовідносини в сім'ї та суспільстві. Таким чином, сучасний університет має поєднувати академічну підготовку з формуванням особистісних якостей, необхідних для гармонійного життя.

Як бачимо, підготовка молоді до батьківства є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти. Зміни у суспільстві, такі як урбанізація, глобалізація та інформатизація, призвели до трансформації сімейних цінностей та ролей, поширення набуло явище свідомої бездітності, що несе значні соціальні наслідки. У цьому контексті, заклади вищої освіти відіграють вирішальну роль у формуванні відповідальних громадян, готових до створення міцних сімей.

Актуальність роботи закладів вищої освіти з попередження явища свідомої бездітності можна пояснити наявністю низки обставин:

- зміна соціальних умов, а, отже, поява нових викликів, пов'язаних зі створенням сім'ї та вихованням дітей;
- необхідність попередження соціальних проблем – збільшення кількості розлучень, насильства в сім'ї, дитячої бездоглядності;
- усвідомлення важливості збереження та зміцнення інституту сім'ї;
- потреба у формуванні у молодих людей почуття відповідальності за себе, свою сім'ю та суспільство в цілому.
- зростання потреби у розвитку особистісних ресурсів особистості: емпатії, терпіння, відповідальності, здатності до співпраці та вирішення конфліктів [89, с. 19].

Університети можуть забезпечити здобувачам вищої освіти, незалежно від напрямку їх підготовки, необхідні знання та навички для виконання батьківських функцій у майбутньому. З огляду на це, важливими напрямками їх роботи можуть бути: формування позитивного образу родини через створення у здобувачів освіти уявлення про сім'ю як про цінність, простір любові, підтримки та розвитку; навчання студентів особливостям взаємодії між членами сім'ї, вирішення конфліктів, виховання дітей; формування відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я майбутніх дітей;



формування навичок ефективної комунікації; підготовка до фінансової відповідальності через навчання планування бюджету сім'ї, ведення домашнього господарства тощо.

Як прийнято вважати, важливе місце у реалізації основного завдання вищої освіти – формування творчої особистості фахівця, здатного до самоосвіти, саморозвитку та інноваційної діяльності, відводиться аудиторним заняттям у вищій школі.

Серед особливостей аудиторного навчання у закладах вищої освіти :

1. Безпосередній контакт між здобувачем вищої освіти та викладачем, що забезпечується через підтримку та мотивацію (викладачі можуть безпосередньо мотивувати студентів, підтримувати їх у навчанні та надавати індивідуальні консультації) та інтерактивність (можливість організації дискусій, миттєвий зворотний зв'язок, що сприяє ефективному засвоєнню матеріалу).

2. Використання різноманітних методів навчання: лекцій, семінарів, практичних та лабораторних занять.

3. Можливість колективної взаємодії та соціалізації студентства, що реалізується в аудиторній роботі через виконання студентами групових завдань (проектів), їх участь у дискусійних клубах, що позитивно відбивається на розвитку критичного мислення та вмінні аргументувати свою позицію.

4. Важливою рисою аудиторної роботи є оцінювання знань та контроль: поточний контроль (тестування, контрольні роботи, усні опитування) і проміжне та підсумкове оцінювання – проводяться у формі іспитів, заліків, захисту курсових проектів та сприяють систематизації знань студентів та перевірці рівня їх знань, готовності до професійної діяльності.

5. Розвиток навичок самостійної пошукової роботи реалізується через виконання домашніх завдань, підготовку рефератів, участь у науково-дослідницькій роботі (участь у наукових проєктах, написання кваліфікаційних (дипломних) робіт, наукових статей).

б. Застосування технічних засобів навчання задля візуалізації навчального матеріалу (використання аудіо-, відеоматеріалів, інтерактивних таблиць, графіків, віртуальних лабораторій).

На думку Р. Вайноли, важливу роль у процесі розвитку ціннісних орієнтирів студентської молоді відіграють інтерактивні технології та методи навчання, які починають активно застосовуватися у освітній сфері. Особливою характеристикою інтерактивного навчання, на думку автора, є те, що реалізується воно виключно за умови активної взаємодії всіх його учасників [35, с. 143-144].

У свою чергу, як зазначає українська науковиця І. Голубцова, інтерактивними методами навчання можна вважати ті, що реалізуються через активну співпрацю студентів у процесі навчання, під час якого і здобувач освіти, і викладач виступають рівноцінними суб'єктами освітнього процесу [49, с. 163]. Авторка вважає, що інтерактивні методи навчання є ефективним інструментом для побудови партнерських відносин між викладачем та студентом, що, в свою чергу, сприяє інтенсифікації та оптимізації навчального процесу.

На сьогоднішній день у практичній роботі закладів вищої освіти, орієнтуючись на наукові погляди О. Башкір, слід застосовувати такі активні методи як: проектування, моделювання професійних ситуацій, ігри, «круглі столи» тощо [17, с. 37]. Вітчизняна дослідниця Т. Хома, обґрунтовуючи ефективність використання інтерактивних методів, рекомендує використовувати дискусії, прогнозування, «Піраміду понять» та «Коло висновків», оскільки саме ці методи показали себе найбільш ефективними у стимулюванні активної взаємодії між студентами [222, с. 150]. У свою чергу, керуючись результатами дослідження А. Барбінової [15] та сформованою Р. Вайнолою [35, с. 146] класифікацією методів формування сімейних цінностей, зауважимо, що серед таких методів варто виокремити наступні: методи різнобічного впливу на свідомість, почуття та волю особистості (методичними прийомами реалізації є бесіда, розповідь, лекція, пояснення,

переконання, позитивний приклад); методи організації діяльності й формування досвіду суспільної поведінки (методичні прийоми: педагогічна вимога, громадська думка, тренування, привчання, створення виховних ситуацій, доручення); методи, спрямовані на регуляцію, корекцію та стимулювання позитивної поведінки (змагання, заохочення, покарання).

Не дивлячись на наявний дослідницький інтерес до вищевказаних методів навчання, варто відмітити, що на етапі практичного впровадження інтерактивних методів навчання, спрямованих на формування сімейних цінностей серед студентської молоді, зустрічаються з такими викликами як: недостатня обізнаність науково-педагогічних працівників щодо використання методів, низький рівень мотивації студентів до навчання, що значною мірою впливає на та ускладнює процес становлення й розвитку сімейних цінностей. Саме тому важливим у попередженні явища свідомої бездітності, на нашу думку, є забезпечення систематичної підготовки студентської молоді до сімейного життя, що передбачає використання традиційних форм роботи у закладі вищої освіти:

- введення нових навчальних дисциплін та розширення тематики існуючих курсів, яка буде зосереджуватися на вивченні особливостей розвитку сімейних відносин, комунікації в сім'ї, вирішення конфліктів, проблемах виховання дітей, ознайомленні з фізіологічними та психологічними аспектами статевого життя, контрацепції, планування сім'ї, юридичних аспектів функціонування сім'ї, що полягають у ознайомленні молодих людей із основними положеннями сімейного кодексу, правами та обов'язками членів сім'ї; аналізі сучасних тенденцій у сімейному житті, проблем сімей, шляхів їх вирішення тощо;

- створення умов для саморефлексії за рахунок запровадження в освітній процес завдань, які спонукають студентів аналізувати власні цінності та порівнювати їх з цінностями інших людей;

- включення тем, пов'язаних із проблемами сім'ї, до списку рекомендованих для курсових і кваліфікаційних робіт;

– залучення студентів до написання наукових робіт з проблем сімейного життя та підготовки до батьківства, що виступає не лише одним зі способів розширення знань студентів, а й сприяє формуванню критичного мислення та навичок дослідницької роботи, аналітичних навичок та глибшого розуміння соціальних проблем;

– організація проблемних студентських груп, що займаються дослідженням сімейної тематики.

Обґрунтовуючи наступну **педагогічну умову** – *проведення систематичної виховної роботи зі здобувачами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства*, слід зазначити, що реформування вищої освіти та інтеграція вищої освіти у Європейське співтовариство загострила потребу у підготовці молодих людей, здатних бути не лише гідними громадянами своєї країни, а й «громадянами світу». Ефективна організація виховного процесу в університеті, на сьогоднішній день, виступає невід'ємною складовою успішної підготовки фахівців і вимагає постійної уваги та дослідження. Сутнісні характеристики виховної роботи у закладах вищої освіти розкрито у наукових працях таких дослідників, як О. Божко, Л. Белової, О. Білик, О. Безкоровайної, З. Бондаренко, О. Гречаник, О. Дурманенко, Л. Зуєвої, О. Кондратюк, Л. Москальової, С. Полякової та ін. Так, на думку вітчизняного науковця М. Фішули, виховання у закладах вищої освіти відбувається як під час аудиторних занять, так і поза межами освітньої діяльності. На думку автора, вихованням можна вважати систему заходів, спрямованих на формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості [218, с. 232].

У свою чергу Л. Белова визначає поняття «виховна робота» як організацію різних видів діяльності (пізнавальної, трудової, естетичної, спортивної тощо); процес організації масових і групових форм роботи; систему виховних заходів [22, с. 35].

О. Дурманенко в своїй статті справедливо зауважила, що виховна робота у закладах вищої освіти має реалізовуватися на таких рівнях: соціетарному

(суспільному, враховуючи вплив соціуму на особистість); інституалізованому (адміністративному, на якому виховання відбувається в межах навчально-виховного закладу); інтерперсональному (педагогічному, що можна характеризувати наявністю індивідуального чи групового виховного впливу на студентську молодь); інтраперсональному (самоуправлінському, на якому здійснюється самовиховання особистості) [65, с. 32].

Керуючись науковими ідеями А. Денисенко щодо структури виховної роботи варто відзначити, що виховна робота у закладах вищої освіти передбачає наявність таких структурних елементів, як: мети (цілевизначення); завдань, змісту, методів, засобів, форм, принципів, які взаємозв'язані між собою і взаємозумовлені; суб'єктів із різними типами відносин між ними; середовища, створеного суб'єктами; управління, що забезпечує інтеграцію всіх компонентів організації в цілісність [59].

Оскільки досягнення мети вимагає поетапного вирішення конкретних завдань, нами було узагальнено перелік пріоритетних напрямів виховної роботи у закладах вищої освіти, запропонований О. Дурманенко:

- виховання майбутніх фахівців авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, фізичної, екологічної культури;
- створення такого освітнього середовища, яке б сприяло всебічному розвитку студента шляхом заохочення його до наукової, творчої, громадської та інших видів діяльності;
- поглиблення розуміння студентами культурного надбання регіону та країни через активну участь у відродженні забутих і створенні нових культурних традицій, а також розвиток їхніх творчих здібностей;
- формування цілісної особистості через поєднання самоосвіти, самовиховання та саморозвитку;
- пропаганда здорового способу життя, запобігання вживанню студентами алкоголю, наркотиків, викорінення шкідливих звичок [65, с. 34].

Аналіз наукових підходів до трактування понять «виховання», «виховна робота» дає підстави стверджувати, що виховною роботою у закладах вищої освіти з попередження явища свідомої бездітності є цілеспрямована діяльність, спрямована на формування у студентської молоді позитивного ставлення до сім'ї та дітей, усвідомлення важливості продовження роду та відповідальності за майбутнє покоління. Головна мета такої роботи полягає у формуванні у молоді позитивного ставлення до сім'ї та дітей, усвідомлення соціальної відповідальності за продовження роду та збереження нації.

Основними напрямками роботи з молоддю в контексті реалізації другої педагогічної умови попередження явища свідомої бездітності є: проведення лекцій та тренінгових занять з питань сімейних відносин, психології, соціології сім'ї, залучення експертів (психологів, сімейних лікарів, соціологів) для проведення консультацій, створення клубів за інтересами задля можливості обміну думками та досвідом, організація конкурсів, фестивалів, виставок на сімейну тематику.

У свою чергу, маємо зауважити, що окрім традиційних форм виховної роботи, в контексті формування сімейних цінностей, позитивного сприйняття студентами сім'ї та батьківства, великий потенціал має *неформальна освіта*, основні характеристики якої ми проаналізуємо далі.

Поняття «неформальна освіта» є відносно новим для української наукової думки. Воно було запозичене з англomовної літератури в контексті зростаючого інтересу до альтернативних форм навчання, які дозволяють ефективно вирішувати актуальні соціальні та економічні завдання. Обґрунтовуючи європейський підхід до розуміння означеного поняття варто зазначити, що, на думку фахівців Ради Європи та Єврокомісії, це «будь-яка освітня діяльність, організована поза формальною освітою, яка її доповнює, забезпечуючи засвоєння тих умінь і навичок, які є необхідними для соціально та економічно активного громадянина. Відповідно, така освіта має бути спланованою, цілеспрямованою, обмеженою у часі та забезпеченою відповідною інфраструктурою, за умови свідомого бажання особи

навчатися [71, с. 174]. У свою чергу, за освітнім глосарієм ЮНЕСКО, визначальною характеристикою неформальної освіти є те, що вона є важливою альтернативою та/або доповненням до формальної освіти, надаючи індивідуалізовані можливості для навчання та розвитку протягом усього життя [71, с. 174]. Згідно класифікації, запропонованої ЮНЕСКО, яскравими прикладами неформальної освіти можуть слугувати навчальні програми, курси, лекторії, семінари, гуртки, що організуються та проводяться поза традиційною освітньою системою.

На думку Н. Павлик, неформальною освітою є процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій [167, с. 14]. Д. Лівінгстон трактує поняття «неформальна освіта» як «навчальна діяльність, що обумовлюється освітніми потребами та інтересами молоді щодо оволодіння знаннями та вміннями, реалізується поза межами освітніх програм» [253].

Важливим завданням неформальної освіти, як зазначає Є. Савельєв, є підготовка молоді до самостійного життя, оскільки саме можливості неформальної освіти – альтернативні форми навчання та постійне оновлення їх змісту, – допомагають пристосуватися до трансформацій суспільства [189, с. 231].

Орієнтуючись на результати наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників, маємо зазначити, що неформальна освіта сприймається у сьогodнішніх реаліях, як ефективний механізм для формування ціннісних орієнтацій. Вона має низку переваг, серед яких:

- доступність та гнучкість форм навчання;
- використання інтерактивних методів;
- адаптація до індивідуальних потреб учасників.

У контексті нашого дослідження важливим є обґрунтування поняття «*інформаційно-просвітницька діяльність*». Орієнтуючись на підхід вітчизняного дослідника О. Синєокого, зазначимо, що інформаційна

діяльність трактується автором як сукупність інформаційних дій, технічних засобів, організаційних умов і модернізаційних заходів, що орієнтуються на ефективне використання новітніх технологій, спрямованих на досягнення задоволення інформаційних запитів громадян та юридичних осіб, а також реалізацію інформаційних завдань держави [191, с. 31]. Аналізуючи підходи до класифікації інформаційної діяльності, нам імponує думка А. Марущака, який пропонує виокремлювати такі види інформаційної діяльності відповідно до вітчизняного законодавства: діяльність друкованих засобів масової комунікації; діяльність інформаційних агентств; науково-інформаційна діяльність; статистична діяльність; рекламна діяльність; бібліотечна справа; архівна справа; надання телекомунікаційних послуг та ін. [150, с. 18].

Аналіз підходів до трактування поняття «просвітницька діяльність» дає підстави стверджувати про багатогранність поняття, наявність особливостей в різних історичних, культурних та соціальних контекстах.

У дисертаційному дослідженні В. Павленко зазначено, що просвітницька діяльність є різновидом людської діяльності, спрямованої на поширення знань серед різних прошарків населення, а також добротинність [166].

Метою такої діяльності, на думку І. Наєждіної, є викорінення негативних суспільних явищ через проведення роз'яснювальної роботи та різнопланових заходів з підвищення рівня освіченості та культури нужденних та малограмотних категорій населення [159, с. 26].

Отже, просвітницька діяльність в історичній перспективі демонструє тенденцію до соціокультурної адаптації наукового знання, що зумовлюється необхідністю враховувати різноманітність когнітивних стилів та рівнів освіченості в суспільстві.

Нам також імponують визначення поняття «просвітницька діяльність», запропоновані О. Донік – «активні дії в інтересах освіти, які сприяють позитивному перетворенню суспільства, охоплюючи поступовий розвиток освітнього простору» [63, с. 51] та І. Федновою «діяльність з інформування



конкретних суспільних ланок населення з важливих для них питань» [213, с. 244].

Так, в контексті нашого дослідження такою суспільною ланкою є молодь, а важливими питаннями інформування виступають проблеми батьківства, підготовки молоді до виконання батьківських функцій. Функціями просвітницької діяльності, на думку сучасних дослідниць (Л. Кожевнікової, Т. Розвадовської, І. Феднової), є:

– *агітаційна функція* – означає, що просвітницька діяльність спрямується не тільки на передачу знань та формування світогляду, а й намагається спонукати людей до певних дій, змінити їхню поведінку або погляди;

– *пропагандальна функція* полягає у здійсненні цілеспрямованої діяльності, спрямованої на формування певної думки, погляду або переконання в широких масах. Позитивний результат досягається шляхом виділення ключових ідей; здійснення емоційного впливу через використання образів та історій, здатних викликати сильні емоції; доступності інформації для широкого загалу;

– *ідеологічна функція* є невід'ємною частиною будь-якого суспільства і використовується для згуртування людей, обґрунтування соціального порядку та досягнення певних політичних цілей;

– *інформаційна функція* в просвітницькій діяльності є фундаментальною. Вона полягає у зборі, обробці, систематизації та поширенні знань з метою підвищення обізнаності людей про різноманітні явища, процеси та події;

– *освітня функція* спрямована на передачу знань, умінь та навичок, сприяючи таким чином інтелектуальному розвитку особистості та суспільства в цілому;

– *комунікативна функція* просвітницької діяльності є невід'ємною частиною процесу передачі знань та ідей. Вона забезпечує взаємодію між тими, хто володіє інформацією, та тими, хто її отримує;

– *консультативна функція* просвітницької діяльності передбачає надання індивідуальних порад, рекомендацій та підтримки учасникам освітнього процесу. Це не просто передача інформації, а скоріше діалог, під час якого фахівець допомагає людині розібратися в конкретній ситуації, знайти відповіді на свої запитання та прийняти обґрунтовані рішення;

– *пояснювальна функція* передбачає роз'яснення складних понять, ідей та явищ таким чином, щоб вони стали зрозумілими для широкого кола людей;

– *виховна функція* просвітницької діяльності спрямована на формування цінностей, світогляду, морально-етичних норм та поведінки людини. Вона допомагає розвинути в людині такі якості, як відповідальність, толерантність, критичне мислення, креативність та бажання до саморозвитку;

– *діяльно-креативна функція* спрямована на залучення людей до активної участі у процесі навчання. Це передбачає створення умов для того, щоб люди не тільки отримували знання, а й застосовували їх на практиці, генерували нові ідеї та створювали щось своє;

– *рекреаційна функція* спрямована на поєднання навчання з відпочинком. Саме рекреаційна функція дозволяє зробити процес отримання знань цікавим, захопливим та приємним, що є особливо важливим для підтримки мотивації молодих людей.

У контексті нашого дослідження важливим є комплексний підхід, що ґрунтується на поєднанні зазначених вище функцій, дозволяючи створити сприятливі умови для зміни ставлення молоді до питання сімейного життя та батьківства.

Отже, орієнтуючись на трактування понять «інформаційна діяльність» та «просвітницька діяльність» зазначимо, що, загалом, *інформаційно-просвітницька діяльність* є цілеспрямованим процесом передачі знань, умінь та цінностей від суб'єкта до об'єкта соціальної взаємодії з метою формування свідомості, зміни поведінки та розвитку індивіда або соціальної групи. Це складний соціокультурний феномен, який охоплює широкий спектр методів, засобів і форм впливу на свідомість людини. У контексті попередження явища

свідомої бездітності серед молоді *інформаційно-просвітницька* діяльність спрямована на формування у молоді позитивного ставлення до сім'ї, батьківства та материнства. Метою такої діяльності є розвіювання міфів та стереотипів, пов'язаних зі свідомою бездітністю, та сприяння усвідомленню важливості продовження роду.

Важливими формами активізації інформаційно-просвітницької діяльності щодо формування сприйняття родини та батьківства як цінності засобами неформальної освіти можемо вважати: тренінги та майстер-класи, рольові ігри, групові дискусії, вебінари, використання онлайн-платформ (веб-сайтів, форумів, соціальних мереж) для обміну досвідом та інформацією, використання мобільних застосунків, створення коротких відеороликів, фільмів, анімацій на сімейну тематику. Детальніше розглянемо можливості онлайн-ресурсів, оскільки, на нашу думку, вони виступають перспективним напрямком інформатизації освітнього процесу, спряють удосконаленню та підвищенню його ефективності. Керуючись результатами наукових досліджень (В. Бикова, Л. Карташової, Л. Ліщинської, О. Спіріна, О. Пінчука та ін.) зазначимо, що під інформатизацією освіти слід розглядати комплексну сукупність взаємопов'язаних процесів, що охоплюють організаційно-правовий, соціо-економічний, навчально-методичний, науково-технічний, виробничий та управлінський аспекти. Їх інтегрована спрямованість полягає в задоволенні інформаційних, обчислювальних і телекомунікаційних потреб (а також інших потреб, що корелюють із впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій) суб'єктів освітнього процесу, включаючи управлінський та забезпечувальний персонал, а також тих, хто здійснює науково-методичний супровід та розвиток освітньої діяльності. Варто зазначити, що цифровізація освіти внесла корективи до традиційної системи освіти за рахунок збільшення кількості цифрових платформ; електронних ресурсів, які можуть використовуватися багаторазово та через упровадження перспективних технологій освіти. Важливим наслідком цифровізації є перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн), що дозволяє створити

нові можливості для навчання, роботи, спілкування та розваг. Тобто, на думку вітчизняних дослідників, цифровізація сприяє спрощенню освітнього процесу, роблячи його більш гнучким, пристосованим до реалій сучасного дня, що у свою чергу забезпечує формування конкурентоспроможних професіоналів. Це не лише інструмент, а середовище існування, яке відкриває нові можливості: навчання в будь-який зручний час, безперервну освіту, можливість проектувати індивідуальну освітню траєкторію. Як відзначає О. Спирін, одним із напрямків цифровізації освіти, особливо в закладах вищої освіти, можна вважати створення електронних освітніх ресурсів, цифрових платформ з підтримкою інтерактивного та мультимедійного контенту. Саме тому в контексті нашого дослідження такі ресурси набувають особливої актуальності, оскільки дозволяють поширювати достовірну та науково обґрунтовану інформацію про репродуктивне здоров'я, планування сім'ї та відповідальне батьківство, надають можливість для обміну досвідом та спілкування з іншими людьми, які мають різні погляди на питання батьківства, створюють умови для самоосвіти та розвитку особистості, що сприяє усвідомленому та відповідальному підходу до створення сім'ї.

На сьогоднішній день онлайн-спільноти стали невід'ємною частиною сучасного життя, надаючи людям унікальну можливість спілкуватися, обмінюватися інформацією та підтримкою, незважаючи на географічні обмеження. Серед функцій таких спільнот виокремимо наступні: *соціальна* (полягає у створенні відчуття приналежності до групи, емоційній підтримці у складних ситуаціях); *інформаційна* ( має на меті поширення знань про догляд за дітьми, виховання, здоров'я, розвиток); *консультативна* (полягає у можливості отримати професійну консультацію фахівців – психологів, педіатрів). Прикладами онлайн-спільнот для молоді: закриті групи у соціальних мережах (групи можуть поділятися за інтересами, за географічним розташуванням учасників спільноти або за тематикою); спеціалізовані форуми, присвячені сімейним темам; блоги; чат-руми та месенджери; спеціалізовані платформи, які пропонують широкий спектр послуг для

майбутніх батьків та осіб, які вже мають дитину. Успішними прикладами онлайн-спільноти для батьків є:

*BabyCenter* [239] – один з найбільших та найавторитетніших онлайн-ресурсів, присвячених вагітності, пологам, догляду за новонародженими та вихованню дітей. Платформа пропонує широкий спектр інформації, інструментів та спільнот, які допомагають батькам на кожному етапі розвитку їхньої дитини. Інформаційна складова забезпечується шляхом публікації статей про вагітність, пологи, розвиток дитини, харчування, здоров'я, безпеку та інші аспекти батьківства. До написання статей залучаються експерти в галузі педіатрії, акушерства, психології та інших суміжних галузей. Цікавим інструментом *BabyCenter* є так звані *калькулятори* для визначення дати овуляції, терміну вагітності, збільшення ваги під час вагітності, дати пологів, ваги дитини при народженні, майбутніх витрат на дитину тощо. Популярність онлайн-ресурсу можна пояснити багатьма факторами: достовірність інформації, яка публікується, у відповідності з останніми дослідженнями у галузі педіатрії, акушерства та психології; регулярне оновлення веб-сайту з урахуванням останніх досліджень та рекомендацій; зручний інтерфейс; велика спільнота, що дозволяє спілкуватися та ділитися досвідом з іншими батьками, отримувати підтримку в разі потреби; доступність сайту багатьма мовами, можливість автоматичного перекладу.

*MomJunction* [256] – популярний онлайн-ресурс, створений спеціально для мам. Варто відзначити, що тематика цієї платформи схожа з *BabyCenter*, проте цікавою, наприклад, є можливість вибору імені для майбутнього малюка, враховуючи стать дитини, релігійні особливості, країну походження та значення, яке б майбутні батьки хотіли закласти в ім'я. На сторінці представлено статті про вагітність, пологи, догляд за новонародженими, харчування дітей, розвиток дитини, виховання; відеоуроки з догляду за дитиною, вправи для вагітних; рецепти здорової їжі для дітей та вагітних жінок; огляди дитячих товарів та послуг. Вся інформація на сайті проходить

ретельну перевірку, а материнство розглядається не тільки з медичної точки зору, а й з психологічної та духовної.

Серед користувачів вітчизняного сегменту мережі Інтернет популярним є онлайн-ресурс *Daughtly* [247] – український онлайн-ресурс, створений спеціально для тих, хто планує стати батьками у майбутньому та для тих, хто виховує дитину. Він пропонує широкий спектр інформації, яка подається зрозумілою мовою та підкріплюється науковими дослідженнями. Весь контент на сайті адаптований під українську аудиторію, що робить його більш доступним і зрозумілим. *Daughtly* фокусується на фізіологічних процесах, що відбуваються під час вагітності та пологів, що допомагає жінкам краще розуміти своє тіло, відчувати себе впевненіше. Ресурс пропонує: детальні статті про кожен триместр вагітності, зміни в організмі жінки, можливі ускладнення та способи їх попередження; інформацію про різні види пологів, підготовку до них, біль при пологах та методи знеболення; статті про годування груддю, догляд за шкірою, сон дитини, масаж та інші аспекти догляду за новонародженим; практичні поради щодо виховання дітей різного віку, розвиток дитини, харчування, безпеку; інформацію про жіноче здоров'я, контрацепцію, відновлення після пологів.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що онлайн-ресурси є невід'ємною частиною життя сучасної людини і молодь, яка планує вагітність та батьківство, не є виключенням. Подібні платформи пропонують безмежні можливості для отримання інформації, підтримки та спілкування з іншими жінками, які переживають схожі досвіди. В епоху цифровізації важливість використання онлайн-ресурсів пояснюється наявністю таких аспектів, як:

- доступність інформації;
- різноманітність інформації (онлайн-платформи пропонують інформацію на різні теми, від фізичних змін в організмі до психологічних аспектів вагітності);
- можливість спілкування, обміну досвідом та підтримка;

- практична складова, що полягає у тому, що багато сайтів пропонують конкретні рекомендації щодо харчування, фізичних вправ, підготовки до пологів та догляду за новонародженими;

- економія часу.

Ще однією **педагогічною умовою** попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, яку ми розглянемо, є *підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності*. Зауважимо, що відповідальність особистості розглядається з різних наукових позицій. Так, на думку авторського колективу О. Охріменко, Т. Іванової, відповідальність особистості варто розглядати як: 1) «таку, що була спричинена локальними обов'язками (груповими, службовими чи корпоративними), що наближає її до розуміння підзвітності»; 2) «особистий вибір, що відображає внутрішні цінності особистості [165, с. 9].

Звертаючись до наукових досліджень, присвячених вивченню соціальної відповідальності, зазначимо, що поняття «соціальна відповідальність» трактується дослідниками як комплексний феномен, що включає в себе внутрішню мотивацію до дотримання соціальних норм, розуміння їхньої ролі в суспільстві та готовність до саморегуляції соціальної поведінки, є одним з ключових факторів стабільності та розвитку суспільства. Варто відзначити, що для соціальної відповідальності притаманні такі основні характеристики:

- наявність конкретно історичного змісту;
- свідоме виконання обов'язку перед суспільством;
- виконання обов'язку є велінням совісті особи;
- невиконання обов'язку призводить до соціальних санкцій (осуду) з боку суспільства;
- має ініціативний характер;
- виявляє здатність до інтеграції суспільних і індивідуальних цінностей [165, с. 9-10].

Отже, орієнтуючись на наведені характеристики, зауважимо, що *соціальна відповідальність* – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами. У свою чергу, соціально відповідальна поведінка, на сьогодні, є однією з важливих категорій, що демонструє здатність людини усвідомлювати свої дії та вчинки, розуміти їх наслідки, вона постає як форма регуляції та саморегуляції особистості, визначає ефективність діяльності та життєдіяльності.

У контексті нашого дослідження реалізація ідеї відповідального батьківства тісно пов'язана з соціально відповідальною поведінкою. Керуючись науковими ідеями В. Думанської зазначимо, що відповідальне батьківство, на думку авторки, є виявом індивідуальної та соціальної відповідальності. Тобто відповідальне батьківство виступає як поєднання соціального обов'язку та особистої місії: виховання дитини як члена суспільства та реалізація власного батьківського потенціалу [64, с. 78].

Проектування, на сьогоднішній день, визначається дослідниками як системний процес, що передбачає створення концептуальної моделі об'єкта або процесу, який ще не існує. За допомогою проектування здійснюється перехід від абстрактної ідеї до її конкретного матеріального втілення. Цей процес є невід'ємною частиною будь-якої діяльності, спрямованої на зміну навколишнього світу. Класичним є положення Дж. К. Джонса про те, що процес проектування складається з трьох етапів: дивергенції (розширення меж проектної ситуації з метою забезпечення простору для пошуку рішень), трансформації (створення принципів та концепцій), конвергенції (вибір оптимального варіанту рішення із множини альтернатив) [18, с. 6].

Соціальним проектом прийнято вважати інноваційне соціальне втручання, спрямоване на розробку та впровадження нових рішень для існуючих соціальних проблем. Він передбачає створення нових продуктів,



послуг або моделей соціальної взаємодії, які сприяють підвищенню якості життя та добробуту цільової групи.

На нашу думку, проєктна діяльність, спрямована на взаємодію студентів з дітьми та родинами, є ефективним інструментом для формування соціальної відповідальності та готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. Так, участь студентів у проєктах в межах мотиваційного критерію готовності до виконання батьківських функцій дозволяє: сформувати позитивний образ батьківства, адже тісна взаємодія з дітьми та сім'ями дозволяє студентам побачити батьківство зсередини, зрозуміти, що це не лише відповідальність, а й радість, щастя, можливість саморозвитку; розвинути здатність студентів розуміти почуття інших, співпереживати їм, що є основою для створення міцних емоційних зв'язків у сім'ї; підвищити впевненість у собі, відчутти власну значущість через успішну реалізацію проєктів, що може позитивно вплинути і на готовність взяти на себе відповідальність за інше життя; створити умови для реалізації творчих здібностей, ініціативності студентів. Важливий вплив проєктна діяльність відіграє і у контексті когнітивного критерію. Насамперед, участь у проєктах допомагає студентам створювати в своїй свідомості моделі сімейних взаємин, дитячого розвитку, виховних процесів. Проєкти також стимулюють розвиток критичного мислення студентів, адже часто в межах їх реалізації студентам доводиться проводити детальний аналіз інформації, оцінювати різні точки зору, приймати рішення. Наприклад, під час організації дитячого свята студенти повинні враховувати різні вікові категорії, інтереси дітей, безпеку тощо. Щодо змін, які можуть відбуватися в межах емоційного критерію, в результаті долучення студентів до проєктної діяльності зазначимо наступні: збільшення почуття відповідальності через усвідомлення студентами того, що їхні дії впливають на життя інших людей; розвиток емпатії; підвищення рівня терпіння та толерантності; підвищення рівня самооцінки студентів та ін.

Основними напрямками роботи з молоддю в контексті реалізації третьої педагогічної умови попередження явища свідомої бездітності є: залучення

студентів до розробки та реалізації соціальних проєктів, спрямованих на вирішення актуальних проблем дітей та сімей, майстер-класи, соціально-виховна практика.

Таким чином, ми визначили три педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді, які є взаємопов'язаними та доповнюють одна одну. Відповідно, лише комплексна їх реалізація сприятиме підвищенню рівня готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. А це зумовлює необхідність застосування педагогічного моделювання процесу попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді.

Перевірка ефективності обґрунтованих умов в межах педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності здійснювалася у ході формувального етапу експериментальної роботи, результати якого детально описані у наступному підрозділі 3.2.

### **3.2. Реалізація педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді**

Наступним етапом нашого дослідження стало проведення формувального експерименту, у ході якого нами було уточнено завдання та принципи науково-дослідної роботи, її змістове наповнення, форми і методи роботи зі студентами, вдосконалювалося навчально-методичне забезпечення.

Очікуваним результатом формувального експерименту стало підвищення ефективності попередження явища свідомої бездітності шляхом формування у здобувачів вищої освіти усвідомленого ставлення до батьківства. Досягнений результат виявлятиметься у сформованості мотиваційного, когнітивного та емоційного критеріїв, які ми схарактеризували у підрозділі 2.2.

Готовність студентів до відповідального виконання батьківських функцій виявлятиметься, передусім, у сприйнятті сім'ї як цінності, розумінні

відповідальності, пов'язаної із батьківством, наявності відповідних знань про вікові особливості розвитку дітей, виховання, компоненти усвідомленого батьківства, правові аспекти функціонування сім'ї та охорони дитинства в Україні тощо.

Вибірку експериментальної групи склали 271 здобувачів вищої освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя спеціальностей «Освітні, педагогічні науки», «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Середня освіта (зі спеціалізаціями)», «Психологія», «Менеджмент», «Соціальна робота».

До контрольної групи увійшли здобувачі вищої освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Державної академії прикладних наук у м. Хелм (Польща) – всього 274 студентів спеціальностей «Освітні, педагогічні науки», «Дошкільна освіта», «Соціологія», «Журналістика», «Соціальна робота».

Орієнтуючись на актуальність досліджуваної теми, підкріпленої результатами констатувального етапу експериментальної роботи, підтверджується необхідність побудови педагогічної моделі попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді, яка б дозволила ефективно впливати на формування у студентів позитивного ставлення до сім'ї та батьківства. Відтак, слід зазначити, що метод моделювання у педагогічній науці та дидактиці широко застосовується з ціллю управління пізнавальним та навчально-виховним процесом, модернізації навчального процесу, викладання.

Аналіз наукових підходів до трактування поняття «модель» дає можливість нам виокремити основні з них. Так, по-перше, у «Великому тлумачному словнику української мови» модель представлено, як «уявний чи умовний (зображення, опис, схема і т. ін.) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його представник» [38, с. 683].

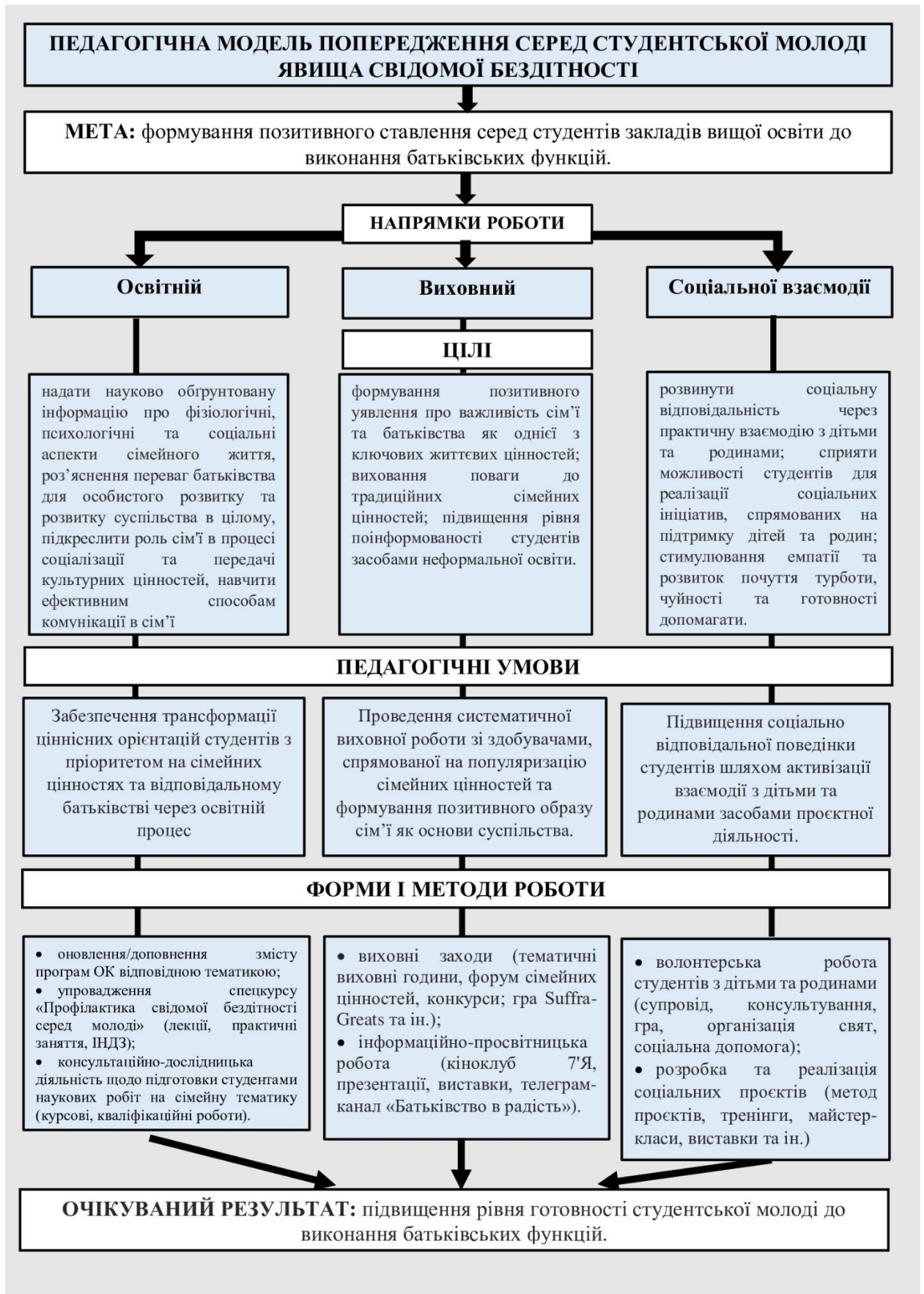
На думку вітчизняного науковця В. Маслова, модель представляє собою суб'єктивне відтворення у свідомості людини чи групи людей та зовнішнє відображення найістотніших ознак, рис та якостей, властивих конкретному об'єкту чи процесу, даючи загальне уявлення про феномен, що нас цікавить [205, с. 180].

У контексті педагогічних досліджень важливим є підхід вітчизняної науковиці С. Сисоєвої, яка під поняттям «модель» вбачає засіб теоретичного дослідження педагогічних явищ через уявне створення життєвих ситуацій [192, с. 101]. На думку О. Ішутіної та Є. Шаповалової, у педагогічному процесі модель може виступати образом не тільки минулої чи теперішньої педагогічної реальності – вона може бути образом майбутньої педагогічної діяльності, виконуючи при цьому функцію прогнозування, планування та цілеутворювання майбутньої педагогічної роботи [77, с. 89].

Погоджуємося з підходом українських дослідників Ю. Галатюка і В. Тищука, які трактують поняття «педагогічне моделювання» як уміння нестандартно організовувати навчання (пізнавальну діяльність) з будь-якого навчального предмету [44, с. 308].

У свою чергу, ми вважаємо, що педагогічна модель – це практична схема, що відображає основні компоненти та взаємозв'язки, що забезпечують ефективну реалізацію освітніх цілей та завдань. Вона допомагає структурувати навчально-виховний процес, систематизувати методи і форми навчання, значно спрощуючи планування та аналіз педагогічної діяльності.

Відповідно до завдань нашого дослідження нами була розроблена педагогічна модель попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, яка графічно представлена на рис. 3.1:



**Рис. 3.1. Схематичне зображення педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності**

Представлена на рис.3.1. модель має метою формування позитивного ставлення серед студентів закладів вищої освіти до виконання батьківських функцій. Вона базується на освітніх, виховних та соціально-комунікативних аспектах та передбачає реалізацію за відповідними напрямками (освітній, виховний, соціальної взаємодії) для ефективного впливу на студентів через підвищення рівня обізнаності, виховання сімейних цінностей та активізацію соціальної взаємодії.

Зокрема, освітній напрям передбачає надання студентам науково обґрунтованих знань про фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти сімейного життя, а також усвідомлення ролі сім'ї у суспільстві. Виховний – спрямований на формування уявлень про важливість сім'ї та батьківства, виховання поваги до традиційних сімейних цінностей, популяризація відповідального батьківства. Напрямок соціальної взаємодії – на залучення студентів до волонтерських та соціальних ініціатив, які спрямовані на підтримку сім'ї та дітей, розвиток емпатії та соціальної відповідальності.

Модель базується на виділених педагогічних умовах, які забезпечуються комплексом форм та методів впливу на студентську молодь. Опис використаних форм та методів роботи представимо далі.

### ***Форми й методи реалізації першої педагогічної умови***

Перша педагогічна умова – забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес – реалізовувалася через відповідне змістовне наповнення освітніх компонентів діючих освітніх програм за різними спеціальностями, а також через розробку і впровадження нових освітніх компонентів, зокрема в частині вибіркової складової освітніх програм. Оскільки вивчення педагогічного досвіду попередження явища свідомої бездітності у вітчизняних ЗВО показало, що окремих освітніх компонентів, зорієнтованих на профілактику цього явища, не впроваджується в освітньому процесі проаналізованих ЗВО, то нами було поставлено завдання розробити і впровадити в освітній процес Ніжинського державного університету імені

Миколи Гоголя навчальну дисципліну «Профілактика свідомої бездітності серед молоді» (див. Додаток В). Це вибіркова навчальна дисципліна, яка була розроблена авторкою дослідження на базі кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи. Її метою стало вивчення рівнів, видів, методів та форм профілактичної роботи щодо явища свідомої бездітності з метою зниження тенденції його поширення, а також формування навичок відповідального батьківства як одного із інструментів попередження явища свідомої бездітності. Обсяг навчальної дисципліни склав 4 кредити ЄКТС, що відповідає 120 академічним годинам.

Основними завданнями навчальної дисципліни стали: теоретичний аналіз сучасних тенденцій та факторів, що впливають на вибір бездітного способу життя; ознайомлення студентів з теоретичними та практичними засадами профілактики явища свідомої бездітності; підвищення рівня готовності студентів до виконання батьківських функцій; формування здатності до психолого-педагогічної діагностики виховного потенціалу молоді; формування у студентів системи знань про відповідальне батьківство як інструмент попередження поширення явища свідомої бездітності у молодіжному середовищі.

Навчальна дисципліна «Профілактика свідомої бездітності серед молоді» передбачає вивчення двох розділів, де перший стосується актуальних питань вивчення явища свідомої бездітності, а другий зорієнтований на ознайомлення з основними аспектами усвідомленого батьківства як умови формування сучасних поглядів щодо батьківства. Загалом, серед основних питань, винесених на розгляд слід відмітити наступні: історія розвитку шлюбних стосунків, динаміка становлення сімейних відносин в історії розвитку суспільства; наукові підходи до вивчення проблеми функціонування шлюбу; історична ретроспектива поширення явища добровільної бездітності; ідеологія чайлдфрі, класифікація представників течії свідомо бездітних; характеристика груп чайлдфрі; основні причини появи явища «чайлдфрі» (свідомої бездітності); мотиви та переконання представників чайлдфрі;

сімейна політика в Україні; основні принципи, завдання та напрямки виховання дітей в сім'ї; загальна стратегія сімейного виховання та відповідно до вікової періодизації розвитку дитини; права та обов'язки батьків і дітей за законодавством України; державна політика підтримки материнства та батьківства в Україні; гендерні стереотипи та їх соціальний зміст; стереотипи маскулінності-фемінності, стереотипи щодо змісту праці, стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі; проблеми гендерної рівності в Україні; вплив гендерних стереотипів на сімейні стосунки та батьківство; моделі розподілу гендерних ролей в родині; структурні та змістові трансформації сучасної сім'ї; тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні; характеристика та різновиди сімейних криз; альтернативні форми шлюбно-сімейних відносин; вплив демографічної кризи на сімейні стосунки; поширені проблеми у аспектах сексуального і дошлюбного виховання підростаючого покоління; сутність та характеристика понять «батьківство», «усвідомлене батьківство», «відповідальне батьківство», «культура батьківства»; наукові підходи до визначення структури готовності до усвідомленого батьківства, основні компоненти усвідомленого батьківства, складові готовності сучасної молоді до батьківства; підготовка молоді до шлюбу та сімейного життя в історії педагогіки; суспільні вимоги і моральні стандарти, якими регулюється сімейне життя; моральна підготовка молоді до сімейного життя; правові аспекти підготовки молоді до шлюбу; мета та зміст правової підготовки молоді до подружнього життя; господарсько-економічна підготовка молоді до сімейного життя; естетична підготовка молоді до шлюбу; психологічна підготовка молоді до сімейного життя; гендерні аспекти дошлюбної підготовки молоді; особливості гендерного підходу до профілактики явища свідомої бездітності серед молоді та ін.

Важливо зазначити, що оновлення тематики та розширення змісту питаннями, що пов'язані з сімейними цінностями та відповідальним



батьківством, стосувалося і інших освітніх компонентів програм підготовки студентів ЕГ.

Так, в межах вивчення дисципліни «Проблеми соціалізації дітей та молоді» було розглянуто роль сім'ї, як первинної ланки соціалізації особистості, сутність, зміст та завдання сімейної моделі соціалізації молоді, важливість підготовки молоді до батьківства, визначення вікових особливостей, коли варто починати підготовку до майбутнього батьківства.

Для студентів спеціальності «Психологія» в межах вивчення навчальної дисципліни «Проблеми соціалізації молоді», розрахованої на 3 кредити ЄКТС підіймалися питання важливості сім'ї в сучасному суспільстві. Метою вивчення навчальної дисципліни є ознайомлення студентів із сутністю процесу соціалізації людини, її етапами, засобами, агентами, механізмами; формування цілісного уявлення про вплив різних факторів соціалізації на особистість; надання фахових знань про організацію процесу соціалізації молоді у контексті сучасних суспільних трансформацій. Серед проблемних питань, які розглядалися на лекційних та практичних заняттях зі студентами, стали: сутність процесу соціалізації особистості; людина як об'єкт-суб'єкт процесу соціалізації; поняття первинної та вторинної соціалізації; співвідношення понять «соціалізація», «адаптація», «виховання»; основні етапи соціалізації; сім'я як соціальний інститут і агент соціалізації особистості; особливості соціалізації в різні вікові періоди (характеристика типів провідної діяльності та новоутворень залежно від віку); психологічні механізми соціалізації дитини в сім'ї; функції сім'ї в процесі соціалізації; ціннісні орієнтації сучасної сім'ї; статева диференціація як механізм соціалізації; рольові функції у процесі входження людини в суспільство; вплив гендерних стереотипів на процес входження індивіда у суспільство.

Вказані освітні компоненти розроблялися і впроваджувалися безпосередньо автором дисертаційного дослідження. Що стосується освітніх компонентів, які забезпечуються іншими науково-педагогічними працівниками, то нами було рекомендовано оновити зміст окремих розділів чи

тем питаннями, пов'язаними з формуванням сімейних цінностей та підготовкою до батьківства. У табл. 3.2 представлено узагальнені дані щодо змістового наповнення навчальних дисциплін.

Таблиця 3.2

### Характеристика змістового наповнення навчальних дисциплін

Назва	Тема
Інноваційні моделі надання соціальних послуг	Тема 2. Соціальні послуги як заходи, спрямовані на поліпшення життя сім'ї, дітей та молоді.
	Тема 6. Інноваційні моделі надання соціальних послуг сім'ям з дітьми.
	Тема 11. Інноваційні моделі надання соціальних послуг дітям і сім'ям, які постраждали внаслідок військового конфлікту
Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів	Тема 9. Соціальна робота з малозабезпеченими групами клієнтів
	Тема 17. Технології соціальної роботи з групами військовослужбовців (методи та засоби) та їхніми родинами
Основи соціально-правового захисту населення	Тема 5. Державна сімейна політика у питаннях захисту прав особистості
Педагогіка сімейного виховання	Тема 2. Сім'я і шлюб в історії суспільства: якісна і кількісна еволюція сімейних стосунків.
	Тема 4. Характеристика сучасної сім'ї
	Тема 7. Психолого-педагогічні засади виховання дитини у сім'ї.
	Тема 10. Підвищення педагогічної культури батьків.
	Тема 11. Виховання майбутнього сім'янина
Основи консультування	Тема 5. Соціальне консультування з проблем сім'ї
Соціально-педагогічна робота з різними типами сімей	Тема 1. Сім'я в системі інститутів соціального виховання.
	Тема 3. Зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи з сім'єю

Важливим напрямком роботи в межах реалізації першої педагогічної умови було стимулювання дослідницького інтересу студентської молоді щодо вивчення проблем сучасної сім'ї через підготовку науково-дослідницьких робіт. На нашу думку, тематика наукових досліджень здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти спеціальностей «Соціальна робота» та «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя відображає зростання зацікавленості студентів питаннями сім'ї, охорони дитинства та батьківства. Тематику студентських наукових робіт представлено у табл. 3.3:

*Таблиця 3.3.*

**Тематика студентських наукових робіт, пов'язаних із проблематикою батьківства, окремих аспектів сім'ї**

ПІБ студента	Тема
Яловенко А. О.	Соціальна робота з дітьми, які зазнали насильства в сім'ї
Шпеко Т. В.	Соціально-педагогічна взаємодія батьків і дітей в умовах інклюзивного навчання
Баранець Ю. М.	Розвиток соціальної компетентності дітей у сім'ях з різним стилем виховання
Прихідько Л. В.	Профілактика розвитку жіночої співузалежності в умовах соціального супроводу адиктивно узалежнених сімей
Скорбач А. В.	Соціальна робота з сім'єю щодо профілактики девіантної поведінки підлітків
Боєцька А. С.	Стратегії та технології соціально-педагогічної взаємодії закладу освіти і сім'ї
Даценко І. В.	Соціальна підтримка сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами
Загорулько Т. В.	Соціальна підтримка жінок з новонародженими дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах

Шумар В. А.	Соціальна робота з сім'ями учасників АТО/ООС
Куц Л. О.	Соціально-педагогічне консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства
Клименко І. М.	Соціальна робота з членами сімей військовослужбовців ЗСУ
Сиплива В. І.	Організація соціально-педагогічної підтримки фостерної сім'ї (на прикладі Великої Британії)
Фатєєва Ю. В.	Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям у подоланні бідності та нерівних можливостей
Шелест Н. О.	Інноваційні підходи в соціальній роботі з сім'ями соціального ризику
Шокун Д. М.	Організація соціальної підтримки неповної сім'ї
Щербакова М. В.	Особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку в умовах неповної сім'ї
Бережняк Т. О.	Соціально-педагогічна підтримка дітей підліткового віку із сімей учасників бойових дій
Коломбет С. С.	Особливості соціальної роботи з дітьми з неблагополучних сімей
Локоть С. Д.	Волонтерська допомога військовослужбовцям та їх сім'ям в умовах воєнного стану
Войтко К. М.	Особливості соціально-педагогічного супроводу прийомної сім'ї в умовах воєнного стану
Пільчевська Л. М.	Профілактика девіантного материнства в соціальній роботі з жінками групи ризику
Книга Д. В.	Соціальна підтримка багатодітних сімей у громаді
Утенко Н. В.	Реалізація права дитини на сім'ю в умовах фостерної сім'ї

Дорош Л. С.	Робота з сім'ями, які виховують дітей раннього віку, щодо формування навичок усвідомленого батьківства
Ширай А. О	Особливості сімейного виховання дітей у неблагополучних сім'ях
Голованюк К. І.	Соціально-педагогічна робота з підлітками з неповних сімей
Підгайний Б. В.	Патронатна сім'я як інститут опіки і виховання дітей, позбавлених батьківського піклування
Лікаренко А. А.	Створення та організація роботи груп взаємопідтримки для прийомних батьків
Леміш В. П.	Соціально-педагогічна підтримка прийомних батьків у взаємодії з дитиною підліткового віку
Гусєва А. М.	Соціально-педагогічна робота з сім'ями з дітьми в США
Риженко Н. М.	Взаємодія педагогів і батьків у вихованні патріотичних цінностей вихованців закладів позашкільної освіти
Сарана Д. Ю	Формування усвідомленого батьківства молодого подружжя засобами соціально-просвітницького тренінгу

Важливо зауважити, що окрім написання кваліфікаційних робіт на здобуття ступеня бакалавра та магістра, студенти спеціальності «Соціальна робота» обирали сімейну тематику для подальшого її висвітлення у курсових роботах. Здобувачами було запропоновано розширити спектр тем для дослідження сімейних відносин, що відображено у Додатку Г. Відзначимо, що особливою популярністю серед студентів користуються дослідження: «Соціальне виховання особистості у сімейному соціумі» (2 курс, Білик М.); «Сімейна терапія в професійній діяльності соціального працівника» (2 курс, Пистіна Б.); «Причини виникнення складних життєвих ситуацій у сім'ях» (2

курс, Скороход В.), «Вплив військового конфлікту на становище сімей з дітьми в Україні» (2 курс, Пешков Ю.), «Особливості соціальної роботи з неблагополучними сім'ями» (2 курс, Рись Т.), «Сімейно-орієнтований підхід у соціальній роботі» (2 курс, Щокіна В.), «Молода сім'я як об'єкт соціальної роботи» (3 курс, Бадун М.), «Соціальна робота з сім'єю дитини з особливими потребами» (3 курс, Вольницька Я.), «Сім'ї групи ризику як об'єкт діяльності соціального працівника» (3 курс, Хохлова Є.), «Технології соціальної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями» (3 курс, Гришко В.), «Соціальна підтримка ветеранів та членів їх сімей» (3 курс, Шумак А.).

Отже, зазначимо, що результати реалізації першої педагогічної умови свідчать про зростання інтересу студентів експериментальної групи до проблематики сімейних цінностей та підготовки молоді до майбутнього батьківства, що підкріплено введенням у освітній процес нових навчальних дисциплін, розширенням тематики діючих дисциплін освітніх програм, зростанням кількості наукових досліджень студентів щодо вивчення означених проблем, які не обмежуються теоретичними аспектами, а й спрямовуються на розробку конкретних рекомендацій для соціальних служб, освітніх закладів та сімей.

### ***Форми й методи реалізації другої педагогічної умови***

Другою педагогічною умовою, яку ми виокремили в ході дослідження, є проведення систематичної виховної роботи зі здобувачами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства. Ми вважаємо, що на сьогодні використання комплексного підходу дозволяє охопити широкий спектр питань, пов'язаних з батьківством, забезпечуючи молодь необхідними знаннями та навичками для успішного виконання батьківських обов'язків.

У контексті нашого дослідження важливою виступає саме позааудиторна робота виховного характеру з підготовки молоді до усвідомленого виконання батьківських функцій. Мета вищезазначеної роботи з молоддю полягає у всебічній підготовці до батьківства, що допоможе

здобувачам вищої освіти стати відповідальними, турботливими та обізнаними батьками. З огляду на це, нами було сплановано та впроваджено систему заходів, спрямованих не лише на надання теоретичних знань, а й на розвиток практичних навичок, цінностей та установок, необхідних для успішного виконання батьківської ролі. Ці заходи реалізовувались на базі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя впродовж 2020-2024 рр. і охопили не лише студентську, але й учнівську молодь м. Ніжин, громад Ніжинського району. Серед найбільш вагомих заходів, які реалізовувались на формульальному етапі, відзначимо такі:

- організація щорічного «Форуму сімейних цінностей», приуроченого до Міжнародного дня сім'ї (15 травня);
- проведення заходів виховного впливу із залученням фахівців, які працюють з батьками та дітьми (психологів, педагогів, фахівців соціальних служб, юристів та ін.);
- реалізація ігрової форми виховної роботи зі студентами через освітню гру «Suffra-Greats!»;
- організація кіноклубу «7'Я»;
- використання елементів неформальної освіти з метою поширення інформаційних роликів, брошур та інших матеріалів про батьківство.

Далі детальніше опишемо вказані види виховної роботи, до якої долучалися студенти експериментальної групи.

*Форум сімейних цінностей* – захід, що з 2019 року став традиційним для Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя та проводиться щорічно у травні до Міжнародного дня сім'ї. Метою проведення форуму є підвищення обізнаності учасників освітнього процесу щодо важливості сімейних стосунків, інформування про сучасні аспекти сімейного виховання, сприяння формуванню міцних родинних взаємостосунків, що є основою стабільного та гармонійного суспільства. Це платформа для обміну досвідом, знаннями та ідеями між представниками різних сфер, зацікавлених в зміцненні інституту сім'ї.

Основними завданнями, які ми ставили перед собою, ініціюючи проведення в університеті форуму сімейних цінностей, є:

- інформування, поширення знань серед студентської молоді про важливість сімейних цінностей як для суспільства, так і для особистого добробуту;
- виявлення проблем функціонування інституту сім'ї у сучасних умовах та обговорення шляхів подолання цих проблем;
- розгляд сучасних законодавчих ініціатив, спрямованих на підтримку сім'ї;
- популяризація засад усвідомленого батьківства.

Орієнтуючись на наукові праці засновника і модератора цього заходу проф. О. Лісовця, зазначимо, що заходи Форуму сімейних цінностей передбачають інформаційну складову (інсталяції, тематичні книжкові виставки, проведення онлайн-консультацій); мотиваційну складову забезпечено через організацію інтеракцій, бліц-опитувань, медійного супроводу, привітань і відзначень студентських сімей та студенток, які мають дітей; наукову складову реалізовано через проведення науково-практичних заходів, на яких обговорюються важливі питання, піднімаються актуальні проблеми сучасної сім'ї; практичну складову забезпечено за рахунок проведення тематичних майстер-класів не лише для студентів, але й для старшокласників, які запрошуються на Форум [134].

Програми заходів Форуму сімейних цінностей представлено у додатку (див. Додаток Г). Проілюструємо найбільш вагомі форми роботи, які були спрямовані на формування позитивного ставлення студентської молоді до сім'ї та батьківства.

Зокрема, програма заходів першого Форуму сімейних цінностей (2019 р.) містила презентацію *інсталяції «Студентське сімейне дерево»*, організацію *тематичної книжкової виставки «Сім'я і суспільство»* (оформлена бібліотекарями – С. Оніщенко, І. Мазун), проведення *інтеракції «Моя майбутня сім'я»*, яка передбачала опитування студентської молоді про



їх плани щодо створення власної родини, прямі ефіри з привітаннями, онлайн-консультування з юридичних питань. У межах форуму також був проведений *науково-практичний семінар «Сучасна сім'я у нормативному та соціальному вимірі»* з залученням громадськості м. Ніжина, фахівців соціальних служб, установ, організацій, зокрема були озвучені такі доповіді:

- «Нове в сімейному законодавстві» (начальниця Ніжинського міськрайонного відділу державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління юстиції у Чернігівській області С. Катруха);

- «Правда та міфи про насилля в сім'ї» (начальниця відділу правопросвітництва та взаємодії із суб'єктами надання «БППД» Ніжинського місцевого центру надання безоплатної правової допомоги О. Іванова);

- «Багатодітна сім'я – досвід роботи в Ніжинській громаді» (головна спеціалістка відділу у справах сім'ї та молоді виконавчого комітету Ніжинської міської ради Т. Рой).

Окрім того, для гостей заходу з числа здобувачів, а також для присутніх вчителів, практичних психологів, соціальних педагогів було проведено *майстер-класи від ГО «Молодь на роздоріжжі» та представлено сертифікаційні програми «Молодь на роздоріжжі», «Родинна твердиня»,* затверджені МОН України. Загалом, представлені програми були орієнтовані на створення міцної сім'ї, вірних подружніх стосунків, профілактику небезпечних хвороб, покращення взаємодії з батьками. У представленні програм брали участь: Р. Калітенко – член Громадської ради при МОН України, заступник директора з питань зовнішніх зв'язків ВГО «Інститут генези життя та Всесвіту», член правління Українського фонду культури імені Б. Олійника; С. Бутенко – голова правління ВГО «Молодь на роздоріжжі»; Ж. Володченко – доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Слід відзначити, що окрема увага на форумах приділялася студентським сім'ям, які відзначалися також подарунками, що, беззаперечно, дозволяє

підкреслити важливість балансу між навчанням та поєднанням батьківських обов'язків та слугує джерелом мотивації для інших здобувачів. Так у 2023 р. для новостворених студентських родин, сімей, що виховують дітей та студентських сімейних династій з числа здобувачів Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя було проведено *соціальну акцію «Єдина родина»* та вручено подарунки від ГО «Час для нас» та від чернігівського об'єднання «Спілка самаритян України».

Важливим елементом Форуму сімейних цінностей у 2023 р. була презентація *фотовиставки «Ми разом»*, як результату реалізації соціального проєкту «Ніжин – дружній до дітей та молоді», менеджерками якого стали викладачка кафедри Г. Б'янка та студентка 3 курсу спеціальності «Соціальна робота» С. Демчук). Враженнями від участі у проєкті мали змогу поділитися і сім'ї, які безпосередньо брали участь у його реалізації. Для більшості ніжинських сімей подібні ініціативи дають розуміння своєї важливості, а для здобувачів вищої освіти у такий спосіб підкреслено цінність сімейних зв'язків та взаємопідтримки, зацентовано увагу на таких сімейних цінностях як любов, повага, підтримка, єдність. Запрошений на відкриття виставки ректор університету О. Самойленко підкреслив актуальність проведення подібних заходів у сучасних соціокультурних умовах України, особливо в контексті викликів сьогодення. За його словами, зміцнення сімейних цінностей є одним із ключових чинників збереження національної ідентичності та соціальної стабільності.

Центральним заходом цього Форуму став *науково-практичний семінар «Профілактика гендерно зумовленого, домашнього насильства»*, спікеркою якого виступила А. Коломієць польова спеціалістка з протидії гендерно зумовленого насильства Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні. Загалом у семінарі взяли участь як студенти та викладачі університету, так і соціальні педагоги і практичні психологи закладів освіти, фахівці соціальних служб, закладів та установ.

У контексті реалізації принципу системності з популяризації сімейних цінностей, у 2024 році було організовано черговий форум, у межах якого було проведено низку заходів для студентської та учнівської молоді. Зокрема, менеджерками БО «СпівДія» Х. Шимко та К. Топчій проведено соціально-педагогічний *тренінг «Критичне мислення з елементами психоемоційної підтримки»*, спрямований на організацію простору для психоемоційного розвантаження, шляхом поєднання арттерапевтичних методик та розвиваючих вправ з критичного мислення. Тренінг складався з двох блоків – теоретичного та практичного. Зокрема, теоретична частина включала в себе інформування про поняття критичного мислення та його важливість у сучасному світі, огляд різних видів упереджень про критичне мислення, ознайомлення з особливостями емоційного інтелекту. Практична складова тренінгу передбачала проведення інтерактивних вправ для розвитку навичок аналізу інформації, застосування арттерапевтичних технік та обговорення актуальних питань, пов'язаних із сімейними цінностями. Основною метою проведення тренінгу стало сприяння формуванню у молоді критичного мислення та емоційної зрілості, необхідних для успішної адаптації до сучасного суспільства та побудови міцних сімейних стосунків. Завданнями, які ставили перед собою тренерки, стали:

- розвинути в учасників тренінгу навичок аналізу інформації, оцінки аргументів та прийняття обґрунтованих рішень;
- створити безпечний простір для самовираження та емоційного розвантаження;
- сформувати у представників молодіжної спільноти позитивне уявлення про батьківство та сімейні цінності;
- розвинути навички ефективної комунікації та співпраці.

Важливим доповненням до загальної теми форуму стало *інтерактивне заняття «Цінності»*, проведене Р. Гомоляко, фахівцем Ніжинського міського молодіжного центру. Головною метою заняття стало поглиблення розуміння учасниками власних ціннісних орієнтацій та їхнього місця в сучасному світі.

Відзначимо, що заняття було зорієнтовано на актуалізацію ціннісних орієнтацій молоді, розвиток критичного мислення, формування навичок рефлексії, розвиток комунікативних компетентностей.

Наступним важливим кроком у реалізації виховної роботи зі студентами стала *організація кіноклубу про сімейні цінності «7'Я»*, що виступило ефективним способом сприяти обговоренню та поширенню важливих тем, пов'язаних з родинним життям, вихованням дітей та загальними сімейними цінностями. Таким чином, кіноклуб став платформою для обміну думками, досвідом і натхненням через перегляд та обговорення кінофільмів. Основною метою, яку ми вбачали, була популяризація сімейних цінностей через кіномистецтво. Тематика фільмів визначалася шляхом пропозицій та голосування у соціальних мережах, основною вимогою до тематики було висвітлення різноманітних аспектів сімейного життя – виховання дітей, внутрішньосімейних стосунків, труднощів, демонстрації різних підходів до подолання проблемних, складних життєвих ситуацій, любові, підтримки, традицій тощо. Акценту на виборі жанру фільмів не було, а тому це були як класичні, так і сучасні фільми, документальні стрічки, анімаційні фільми.

Серед переглянутих кінострічок студентами експериментальної групи особливо гостро обговорювалися: «Розумник Вілл Гантінг» (1997 р., реж. Гас Ван Сент), «Маленька міс Щастя» (2006 р., реж. Валері Феріс, Джонатан Дейтон), «Капітан Фантастик» (2016 р., реж. Метт Росс), «У гонитві за щастям» (2006 р., реж. Габріеле Мучіно), «Его» (2013 р., реж. Ліза Джеймс-Ларсон). Більше фільмів, переглянутих в межах функціонування кіноклубу «7'Я» представлено у додатку Д.

На нашу думку, перевагами кіноклубу для студентської молоді є:

– підвищення обізнаності молоді про різноманітні аспекти функціонування родини через використання фільмів як основного, потужного інструменту висвітлення важливих соціальних, сімейних питань;

– обговорення фільмів з метою глибшого розуміння, осмислення побаченого;

– створення майданчика для відкритого обміну думками та емоціями і, як наслідок, формування спільноти однодумців, яка підтримує сімейні цінності.

Усвідомлене батьківство, перш за все, стосується вибору. З метою інформування студентів про різні варіанти вибору, нами систематично проводилась для студентів експериментальної групи *просвітницька гра «Suffra-Greats!»*. Це освітня гра, спрямована на підвищення обізнаності про історію руху за жіночі права та визначних осіб, які зробили внесок у цей рух (див. Додаток Е). Гра виступає корисним інструментом для вивчення історії, соціології та гендерних досліджень, а її освітня цінність полягає розвитку критичного мислення студентів, висвітленні важливості внеску суфражисток у боротьбі за права (зокрема, виборче право) та підвищенні рівня обізнаності щодо питань гендерної рівності та соціальної справедливості.

Мета гри, з огляду на вищевказане, полягає у освітньому та розважальному залученні гравців до вивчення історії жіночого руху, підвищенні обізнаності про важливість дотримання принципу рівноправ'я. Основними компонентами гри є:

– ігрові картки з персонажами, представлені у додатку Е (кожна картка містить інформацію про визначну жінку, яка зробила внесок у рух за жіночі права. Наприклад, Сьюзен Б. Ентоні, Емелін Панкгерст, Симона де Бовуар, Роза Паркс та ін.; на картці представлено коротку біографію, основні досягнення та їх вплив на суспільство);

– картки з подіями (описують важливі події в історії жіночого руху, такі як перша хвиля фемінізму, здобуття виборчого права жінками, історичні марші та протести);

– ігрове поле, яке може бути поділено на різні періоди історії або етапи розвитку руху за жіночі права. Учасники рухаються по полю, відповідаючи на запитання або виконуючи завдання, пов'язані з певними подіями чи особами;

– запитання та завдання (картки з запитаннями та завданнями, які учасники повинні виконати для того, щоб просуватися по ігровому полю.

Запитання можуть бути різного рівня складності та охоплювати різні аспекти історії жіночого руху – наприклад, «У якому році жінки у США отримали право голосу?», «Назвіть три ключові події першої хвилі фемінізму» та ін.);

- рольові елементи (можливість учасникам виконувати ролі визначних осіб або представляти події, що допомагає глибше зануритися в тему та зрозуміти контекст).

Гра передбачає виконання таких основних етапів:

- підготовчий (розподіл карток з персонажами та подіями між гравцями; вибір кожним гравцем або отримання випадковим чином картки з персонажем, якого вони будуть представляти);

- початковий етап гри (гравці починають гру з початкової точки на ігровому полі та по черзі кидають кубик, щоб визначити кількість кроків);

- безпосередньо гра (гравці пересуваються по полю відповідно до результатів кидка кубика і виконують завдання або відповідають на запитання, що випадають на їхньому шляху; за правильні відповіді та виконані завдання гравці отримують бали або спеціальні жетони);

- завершальний етап гри (гра завершується, коли всі гравці досягають фінішної точки або після певного часу гри; переможець визначається за кількістю набраних балів або виконаних завдань).

Цінність гри у контексті формування відповідального ставлення до батьківства можна аргументувати тим, що хоча безпосередньо тема батьківства і не підіймається, гра здійснює позитивний виховний вплив на майбутніх батьків. До прикладів позитивного виховного впливу можемо віднести: розвиток суспільної свідомості, формування цінностей гендерної рівності та справедливості; розвиток критичного мислення, емпатії та розуміння, що є важливим у вихованні дітей; мотивація до вияву активної громадянської позиції (в майбутньому діти зможуть брати за приклад батьків, які беруть активну участь у житті громади); можливість виховання через гру (оскільки, крім ефективного навчального інструменту, гра може виступати

частиною сімейних розваг, спільного проведення вільного часу, що сприяє зміцненню родинних зв'язків).

Важливою формою інформаційно-просвітницької діяльності на формульованому етапі експерименту стало створення *телеграм-каналу для студентської молоді «Батьківство в радість»* (див. Додаток Є). Метою створення такого інформаційного каналу стала потреба у створенні позитивного іміджу батьківства серед студентської молоді. Очікуваними результатами створення телеграм-каналу стали, насамперед: формування позитивного ставлення до батьківства серед молоді, підвищення рівня поінформованості про батьківство (зокрема, про відповідальне батьківство), об'єднання молодих людей, зацікавлених питаннями батьківства та родини.

Серед функцій телеграм-каналу «Батьківство в радість» найголовнішою є інформаційна, сутність якої полягала у наданні актуальної та достовірної інформації про фізіологічні, психологічні, соціальні аспекти батьківства; поширення інформації про актуальні освітні можливості для майбутніх батьків та тих студентів, які виховують дитину; інформування про батьківство через використання візуального контенту – інфографіки, ілюстрацій та фотографій, відеороликів.

Також важливими в межах реалізації інформаційної функції стали ресурси, розроблені ВГЦ «Волонтер» та представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні. Серед таких матеріалів, зокрема: *буклети «Підготовка до батьківства та материнства», «Якісний час із дитиною: що це означає та як батькам цього досягти», «Дитяча агресія: чому виникає й як діяти батькам та особам, які їх замінюють», «Високочутливі діти: як зрозуміти та підтримати свою дитину», «Позитивне батьківство: про підхід у вихованні та як він впливає на розвиток дитини», «Як батькам реагувати на зацікавленість дитини темою смерті», «Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): інформація для батьків», «Як поговорити з дітьми про втрату близької людини та допомогти впоратися з горем», «Якщо дитина не може заснути», «Якщо не покидає тривога перед невідомістю: як підтримати себе та*

дитину», «Як вберегти стосунки на відстані», «Як допомогти дитині адаптуватися до навчання в іншій країні», «Як гармонійно та екологічно виховувати дитину», «Як подолати стрес та попередити емоційне вигоряння», «Сексуальне виховання дітей», «П'ять мов любові у спілкуванні з вашою дитиною», «Ресурси позитивного батьківства: як стабілізувати себе та попередити емоційне вигоряння», «Як будувати міцні та довірливі стосунки зі своєю дитиною»; тренінгова програма «Батьківство без стресу».

Важливо згадати і про комунікативну функцію, яку було реалізовано в межах телеграм-каналу. Так, створення вищезгаданої платформи дозволило підписникам обмінюватися думками, власним досвідом, ставленням до змісту інформаційних повідомлень тощо. Зокрема, серед актуальних запитів студентів були питання: «Як підготуватися до народження дитини?», «Як поєднувати навчання з доглядом за дитиною?», «Які іграшки є корисними для новонароджених?», «Окрім плюсів, які можливі мінуси сучасних методів виховання?».

З метою створення атмосфери довіри та відкритості між підписниками, нами були розроблені правила спілкування в чаті: повага до інших учасників, незалежно від їхніх поглядів; заборона використання образливих та дискримінаційних висловлювань, погроз; дотримання правил доброчесності (відповідальність за поширення недостовірної інформації чи фейків); конфіденційність (заборона розголосу особистої інформації про інших учасників без їхньої згоди).

Таким чином, систематична і різнопланова виховна робота зі студентами експериментальної групи сприяла популяризації сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства, і, відповідно, протидії поширенню явища свідомої бездітності.

### ***Форми й методи реалізації третьої педагогічної умови***

Третьою педагогічною умовою, яка реалізовувалась на формувальному етапі експерименту, стало підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами



проектної діяльності. Ми розглядаємо процес підвищення соціально відповідальної поведінки студентської молоді як комплексний і багатогранний феномен, який охоплює різноманітні аспекти виховання, освіти та соціальної взаємодії. в умовах закладу вищої освіти та за його межами. Вона тісно пов'язана з позааудиторною роботою, проте ми не ототожнюємо ці види роботи у нашому дослідженні, розглядаючи окремо соціально-значущі заходи як важливий інструмент у вихованні молодого покоління, їх підготовці до активної участі у суспільному житті. Ця важливість полягає у:

- сприянні формуванню ціннісних орієнтирів молодій людині, які можуть виявлятися у відповідальності, емпатії, прояві активної громадянської позиції;
- усвідомленні цінності своєї ролі у житті громади та власної відповідальності за соціальні зміни;
- розвитку комунікаційних навичок через залучення до командних видів роботи, взаємодії з різними соціальними групами;
- формуванні позитивного ставлення до батьківства шляхом участі у заходах, спрямованих на підтримку батьків з дітьми та підвищення рівня обізнаності через проведення інформаційних кампаній, просвітницько-виховних заходів.

Основними формами залучення студентів експериментальної групи до соціально-значущих заходів стала їх участь у соціальних проєктах, волонтерській діяльності, які були спрямовані на родини з дітьми. Цьому сприяв і той факт, що значна кількість студентів стали учасниками громадської організації «ЧАС ДЛЯ НАС» (керівниця – Г. Б'янка), організованої при кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Детальніше опишемо важливі соціальні ініціативи, до реалізації яких долучалися студенти експериментальної групи.

1. *«Вчимо доброти через казку»* – проєкт, реалізований кафедрою соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного

університету імені Миколи Гоголя у співпраці з КЗ «Ніжинський міський молодіжний центр», ГО «Лабораторія ініціативної молоді». Метою проєкту стало створення лялькового театру для розвитку та виховання доброти, толерантності, ввічливості, творчих здібностей дітей, формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, подолання бар'єрів у спілкуванні, психологічної підтримки, забезпечення етичного, естетичного виховання через постановки казок для дітей-вихованців закладів соціального спрямування міста Ніжин. Серед результатів проєкту слід виокремити, насамперед: підтримку дітей з ніжинських інтернатних закладів, дітей з інвалідністю, формування моральних цінностей і орієнтирів особистості, подолання бар'єрів у спілкуванні, психологічній підтримці, забезпечення етичного, естетичного виховання через постановки казок для цих дітей.

У межах оцінки впливу проєкту на формування відповідального ставлення до батьківства відзначимо, що він був спрямований і на розвиток навичок, які є ключовими для відповідальних батьків. До них можна віднести:

- розвиток емпатії та емоційного інтелекту (участь у постановках і подальше обговорення вистав, допомагають студентам розвивати здатність до розуміння та співпереживання);

- формування моральних цінностей (казки, у яких висвітлюються такі цінності, як доброта, чесність, взаємодопомога, закладають основу для формування моральних орієнтирів, які майбутні батьки передаватимуть своїм дітям; студенти у майбутньому, ставши батьками, будуть носіями цих цінностей і, відповідно, стануть позитивним прикладом для наслідування);

- психологічна підтримка та подолання бар'єрів у спілкуванні;

- розвиток творчих здібностей, які можуть стимулювати в майбутньому творчий підхід до виховання дітей, застосування інтерактивних форм і методів виховання;

- почуття соціальної відповідальності як одного з важливих аспектів усвідомленого батьківства та розуміння важливості рівності прав і свобод для

всіх дітей, що студенти як майбутні батьки можуть реалізовувати у своїх сім'ях.

2. *«Ми разом»* – соціальний проєкт, до реалізації якого були долучені також Ніжинська хореографічна школа, Ніжинський будинок-інтернат, БФ «Карітас» та волонтери з числа студентської молоді. Метою проєкту стало створення інклюзивного, доступного, розвиваючого середовища для 120 дітей та молоді з особливими освітніми потребами, з інвалідністю, обдарованих, внутрішньо-переміщених, багатодітних, сиріт в Ніжинській громаді через спільні зустрічі задля адаптації, соціалізації, психоемоційної підтримки.

Характеризуючи роль студентської молоді у реалізації означеної ініціативи зазначимо, що їх участь у заходах проєкту сприяла не лише успішному досягненню його цілей, але і сприяла розвитку важливих професійних та особистісних навичок. Взаємодіючи з дітьми та їх батьками, здобувачі вищої освіти надавали емоційну підтримку дітям, допомагаючи адаптуватися до нових обставин, проводили майстер-класи, забезпечували створення інформаційного контенту – від публікацій новин про хід реалізації проєкту до фото- та відеофіксації заходів з метою привернення уваги до нього з боку громадськості. Додамо, що результати, отримані студентами в ході їх практичної взаємодії з дітьми, під час збору даних про ефективність проведених заходів були відображені у аналітичних звітах та у тезах наукових конференцій.

3. *«Сімейний табір вихідного дня як форма профілактики домашнього насильства»* - соціальний проєкт, який був підготовлений до участі у Конкурсі наукових проєктів в межах проведення Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (див. Додаток Ж). Мета проєкту полягала у зміні поведінкової стратегії в ситуації ізоляції у 30 сімей міста Ніжина, що виховують дітей з інвалідністю шляхом їх залучення до інтерактивного навчального середовища у форматі табору вихідного дня. У межах проєкту пропонувалося реалізувати програму

розвитку психолого-педагогічної компетентності батьків, які виховують дитину з інвалідністю в умовах короткотермінових сімейних таборів.

Зазначена програма містить три цільових компоненти, а саме:

- когнітивний (знання про особливості розвитку дитини з інвалідністю);
- психологічний (знання та уміння зняття психологічної напруги та релаксації);
- дозвіллевий (організація змістовного дозвілля для дітей та батьків під час перебування у таборі та навчання формам організації дозвілля для всієї сім'ї вдома).

Реалізація проєкту зорієнтована на три групи учасників, відповідно до діагнозу дитини, у кількості не більше 10 сімей у кожній. Для кожної групи заплановано по три табори вихідного дня, під час яких проводитимуться двогодинні тренінгові сесії по кожному цільовому компоненту.

Роль студентської молоді полягала у організації та проведенні ними анімаційної програми безпосередньо на час роботи табору вихідного дня.

Проєкт безпосередньо спрямований на формування усвідомленого ставлення до батьківства як реальних батьків, що виховують дитину з інвалідністю за рахунок розвитку когнітивних та психологічних компетентностей, покращення комунікативних навичок, організації змістовного дозвілля, підтримці інклюзивності та підвищенню відповідальності, так і на студентську молодь з числа учасників проєкту через виховання у останніх толерантного ставлення та вміння приймати різноманітність, навчання конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, усвідомлення важливості міцних сімейних зв'язків та відповідального ставлення до батьківства.

Отже, на основі вищевикладеного можемо зауважити, що залучення студентів до соціальних проєктів є ефективним інструментом формування їхньої соціальної відповідальності та підготовки до батьківства. Участь у таких проєктах сприяє розвитку ключових компетенцій, таких як: емпатія, комунікативні навички, критичне мислення, відповідальність. Перелік

проектів, реалізованих студентами експериментальної групи на базі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, демонструє, що залучення молоді до вирішення соціальних проблем не лише приносить користь суспільству, але й сприяє їхньому особистісному зростанню.

### **3.3 Оцінка ефективності педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді**

Контрольний етап експериментального дослідження проблеми попередження явища свідомої бездітності через формування у студентської молоді готовності до виконання батьківських функцій спрямовувався на виконання таких завдань:

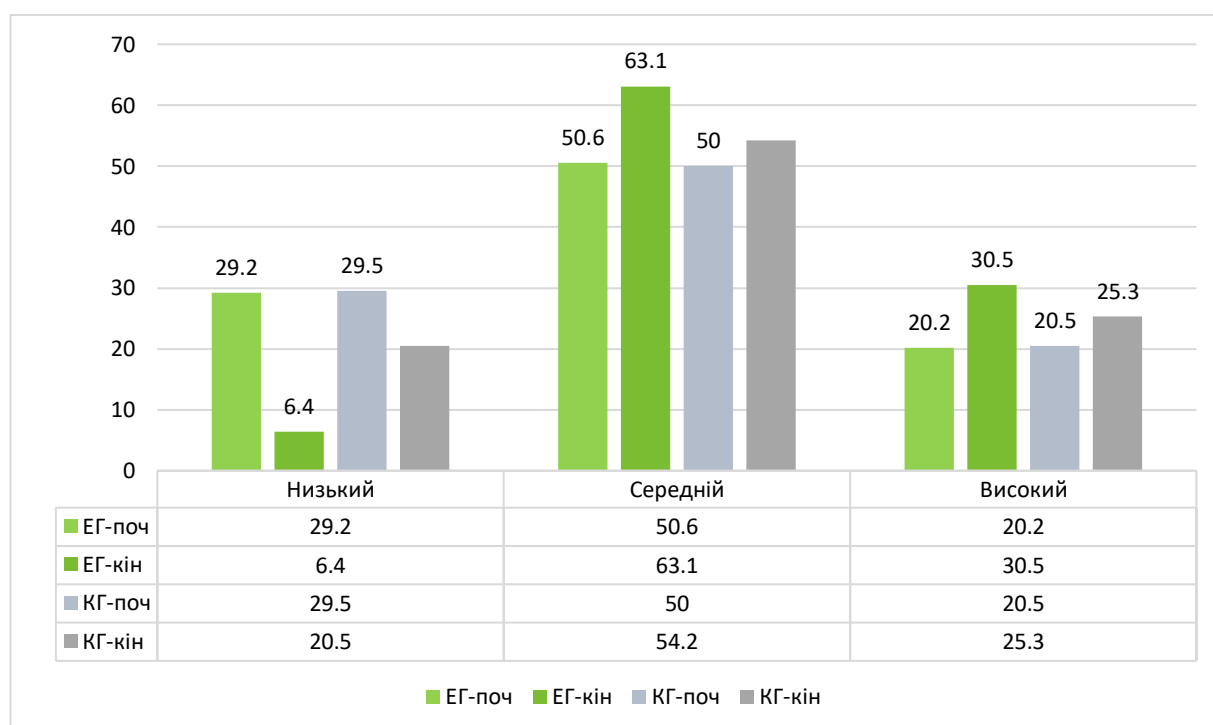
- перевірку ефективності запропонованих педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності;
- виявлення кількісних і якісних змін, отриманих під час проведення експериментальної роботи відповідно до розроблених критеріїв;
- підведення підсумків та інтерпретація результатів, отриманих в ході дослідження.

Реалізація вищезазначених завдань вимагала проведення після завершення формувального етапу експерименту повторної діагностики рівня сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. З огляду на це в контрольній і експериментальній групах було проведено повторні зрізи, метою яких стало виявлення якісних змін у рівнях сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. У другому розділі нами було схарактеризовано результати, отримані на констатувальному етапі дослідження. Для проведення повторної перевірки нами використовувався комплекс діагностичних методик, представлених у підрозділі 2.1.

Ефективність реалізованої педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності виявлялася через проведення порівняльного аналізу отриманих результатів діагностики рівнів готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій в експериментальній та контрольній групах до початку та по закінченню експериментальної роботи на формувальному етапі.

Так, у процесі дослідження мотиваційного критерію до початку експериментальної роботи на формувальному етапі за усіма визначеними критеріями та показниками щодо учасників з числа ЕГ та КГ показники особливо не відрізнялися та демонстрували середній рівень сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій – 50,6 % ЕГ та 50 % КГ.

За результатами проведеного порівняння запровадження в освітній процес ЗВО педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності можемо простежити позитивну динаміку кількісних показників у експериментальній групі, що відображено на рис. 3.2:



**Рис. 3.2. Порівняльна гістограма рівневого розподілу ЕГ і КГ за мотиваційним критерієм до та після формувального етапу експерименту**

Аналізуючи сформованість мотиваційного критерію за показником наявності у студентів стійких мотивів на створення власної родини з дітьми, можемо стверджувати наступне: учасники експериментальної групи продемонстрували вищий рівень усвідомлення важливості сім'ї в житті людини, розуміння відповідальності батьківства та готовності до подолання пов'язаних з цим викликів, що підтверджується зростанням високого рівня сформованості показника на 14,2 %. У той час серед представників контрольної групи приріст високого рівня був значно меншим: з 18,7 % до 21,8 % (+3,1 %). Варто зазначити, що суттєве зростання готовності до виконання батьківських функцій за першим показником спостерігається і за середнім рівнем. З огляду на це, можемо констатувати суттєве підвищення рівня мотивації в експериментальній групі порівняно з контрольною, що підтверджує ефективність реалізованих нами педагогічних умов попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності.

Зупиняючись на сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій через сприйняття батьківства як цінності відмітимо, що середній рівень сформованості готовності за цим показником у експериментальній групі зріс із 47,4 % до 60,7 %, що забезпечило позитивну динаміку змін (+13,3%). У контрольній групі приріст склав 3,4 % (з 49,7 % до 53,1 %). Отримані результати підтверджують думку про те, що саме проведені експериментальні заходи були вирішальним фактором у формуванні позитивного ставлення студентів до батьківства.

Зростання активного інтересу до опанування знаннями про батьківство проявилось у значному збільшенні відвідуваності лекцій та практичних занять, виховних заходів, зростанні інтересу до волонтерської роботи з дітьми та родинами, а також у зростанні кількості запитань, які учасники ставили під час занять, тем для дискусій та обговорень. Крім того, багато учасників експериментальної групи висловлювали своє бажання до опанування знаннями в умовах неформальної освіти (зокрема, через онлайн-платформи). Варто зазначити, що в експериментальній групі середній рівень активного

інтересу зріс на +11,8 %, в той час як у контрольній приріст був менш виразним: з 52,1 % до 56,3 % (+4,2 %).

Загалом, можемо відзначити, що експериментальна група продемонструвала істотне зростання середнього та високого рівнів сформованості готовності до виконання батьківських функцій за мотиваційним критерієм.

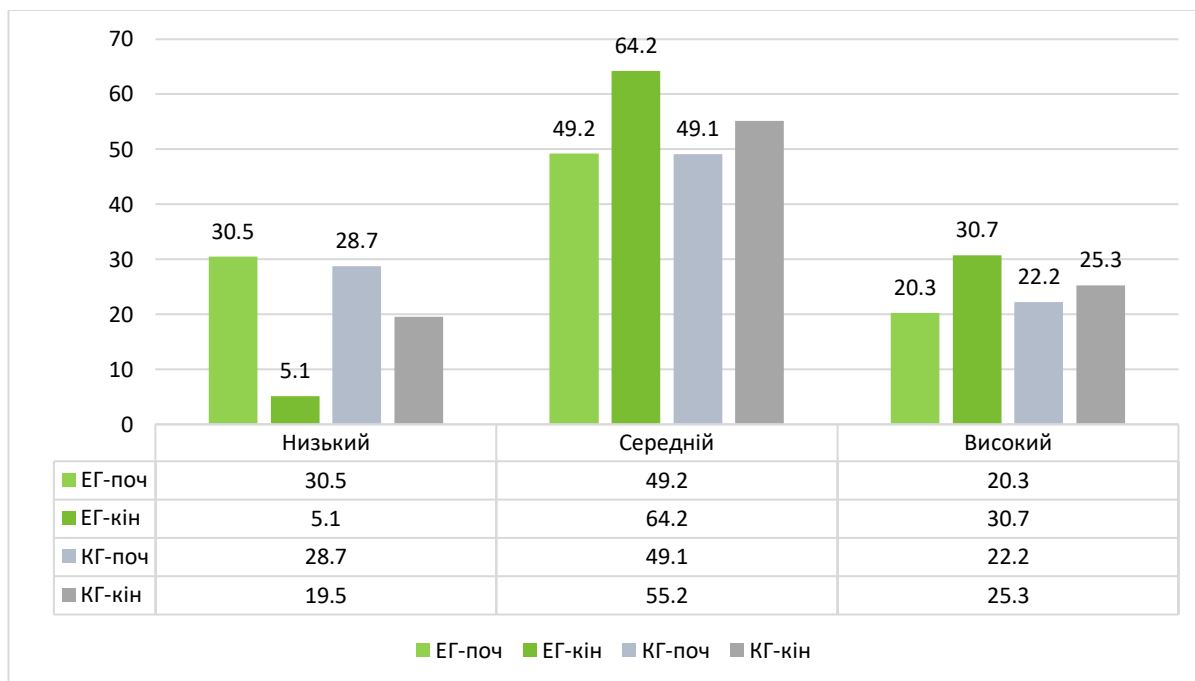
Отже, відмічаємо позитивні зміни у готовності студентів експериментальної групи до виконання батьківських функцій в межах мотиваційного критерію, які пов'язуємо з комплексною реалізацією відповідних педагогічних умов, що забезпечили формування позитивного образу сім'ї та розвиток необхідних компетентностей для успішного батьківства.

Аналіз результатів повторної діагностики рівня сформованості показників *когнітивного* критерію також дозволяє говорити про інтенсивнішу позитивну динаміку у експериментальній групі порівняно із контрольною. Так, в процесі аналізу результатів експериментальної роботи, нами було зафіксовано, що середній рівень знань та уявлень молоді про батьківство значно зріс у представників експериментальної групи: початковий рівень становив 40,6 %, а наприкінці проведеної роботи – 53,3 %. Позитивна динаміка стосувалася і усвідомлення важливості продовження роду для сім'ї, суспільства та держави, адже 60,5 % ЕГ продемонстрували сприйняття батьківства як цінності у загальній ієрархії ціннісних орієнтацій, що, на нашу думку, є дуже показовим на шляху до зміцнення інституту сім'ї та забезпечення сталого розвитку суспільства. У контрольній групі спостерігається мінімальний приріст середнього рівня готовності за двома вищезазначеними показниками: з 42,2 % до 45,9 % (+3,7 %) та з 50,9 % до 54,2% (+3,3%) відповідно.

Характеризуючи рівень сформованості когнітивного критерію за показником *розуміння ризиків та негативних наслідків явища «свідомої бездітності»* зауважимо, що у експериментальній групі високий рівень сформованості готовності студентів до виконання батьківських функцій за



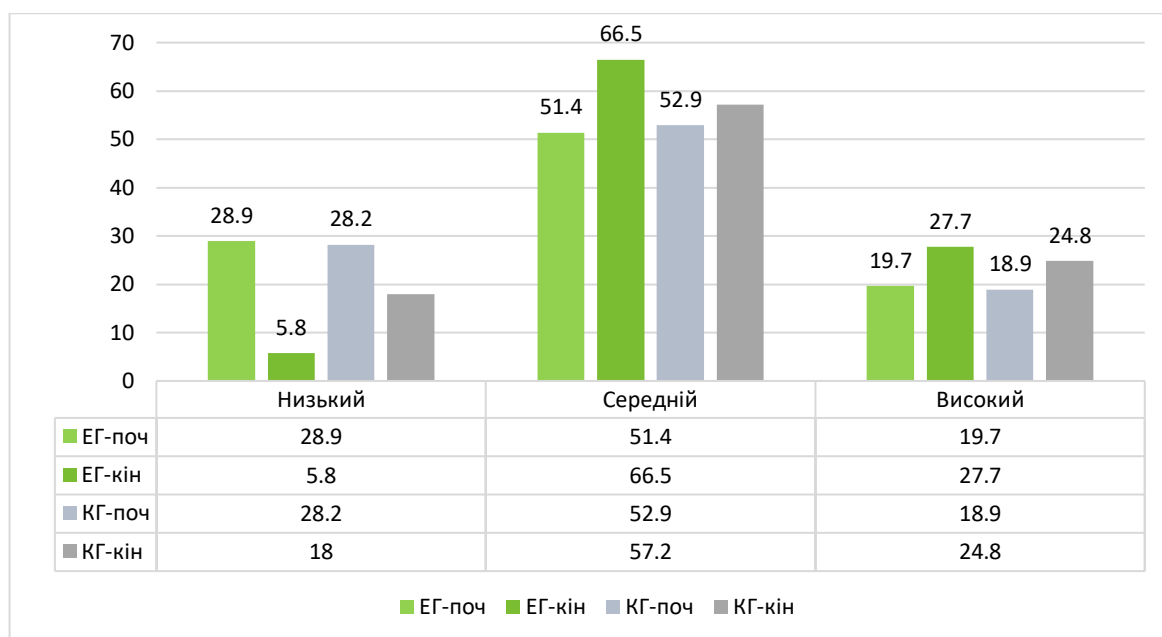
показником збільшився з 17,4% до 27,7%, що становить значний приріст (+10,3 %), тоді як у контрольній групі зміни були майже непомітними: з 19,3 % до 21,6 % (+2,3 %). Загальну динаміку змін за когнітивним критерієм представлено на рис. 3.3.



**Рис. 3.3. Порівняльна гістограма рівневого розподілу ЕГ і КГ за когнітивним критерієм до та після формувального етапу експерименту**

Отримані результати демонструють, що реалізація запропонованих педагогічних умов суттєво вплинула на формування когнітивної готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

Здійснений аналіз результатів повторної діагностики готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за *емоційним критерієм* засвідчив позитивні зміни в обох групах. На рис. 3.4 представлено порівняльну гістограму рівневого розподілу експериментальної та контрольної груп за емоційним критерієм до та після формувального етапу експерименту:



**Рис. 3.4. Порівняльна гістограма рівневого розподілу EG і KG за емоційним критерієм до та після формувального етапу експерименту**

Аналізуючи дані, висвітлені на рис. 3.4, зауважимо, що нами розглядалася сформованість трьох основних показників емоційного критерію: переживання, пов'язані з батьківством як цінністю, здатність до емпатії та співчуття, а також спрямованість на оптимальний емоційний контакт із майбутньою дитиною.

Упровадження педагогічних умов попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності сприяло зростанню сформованості показника *переживання, пов'язані з батьківством як цінністю*. Так, у експериментальній групі (EG) початковий високий рівень становив 17,7 %, а після завершення контрольного етапу експерименту зріс до 29,1 %, що забезпечило приріст у +11,4 %. У контрольній групі динаміка є менш вираженою: високий рівень сформованості готовності до виконання батьківських функцій за означеним показником підвищився з 16,2 % до 20,1 % (+3,9 %).

Дослідження рівня сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за показником *здатність до емпатії та співчуття* продемонструвало, що представники студентської молоді стали більш чутливими до емоцій інших, зокрема у контексті майбутнього

батьківства, що є важливим для встановлення гармонійних стосунків із майбутніми дітьми. Це підтверджується позитивними змінами в межах зростання високого та середнього рівнів.

У межах вивчення сформованості спрямованості студентів на оптимальний емоційний контакт із майбутньою дитиною констатуємо, що у представників ЕГ високий рівень зріс із 26,2 % до 37,4 %, забезпечивши позитивну динаміку змін на +11,2 %. У студентів КГ зміни високого рівня були незначними: з 23,8 % до 26,1 % (+2,3 %).

Підсумовуючи, зазначимо, що емоційний зв'язок з майбутньою дитиною є важливим компонентом загальної готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, тому саме учасники експериментальної групи стали більш підготовленими до встановлення партнерських відносин із майбутньою дитиною, що свідчить про ефективність запропонованих педагогічних умов.

На основі аналізу даних, отриманих під час контрольного етапу експериментального дослідження, було здійснено узагальнену оцінку рівня сформованості готовності до виконання батьківських функцій у студентів експериментальної та контрольної груп, яка базується на середньому показнику по всім критеріям (див. табл. 3.4):

*Таблиця 3.4*

**Рівень сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій (у %)**

Рівні	Критерії						Середнє значення	
	Мотиваційний		Когнітивний		Емоційний			
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	30,5	25,3	30,7	25,3	27,7	24,8	29,6	25,1
Середній	63,1	54,2	64,2	55,2	66,5	57,2	64,6	55,5
Низький	6,4	20,5	5,1	19,5	5,8	18,0	5,8	19,4

Отримані результати дозволяють припустити, що запропоновані нами педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності підтвердили свою ефективність у формуванні відповідального ставлення студентської молоді до виконання батьківських функцій. Зокрема, у студентів експериментальної групи спостерігається значне підвищення рівня мотивації до створення сім'ї, зміна ціннісних орієнтацій та розвиток необхідних для відповідальних батьків компетентностей. Найбільша різниця між групами спостерігається у низькому рівні: в ЕГ він значно менший (5,8 %) порівняно з КГ (19,4 %).

Таким чином, експериментальна група має кращі показники готовності до виконання батьківських функцій, що підтверджує ефективність спеціальних педагогічних заходів.

З метою підтвердження значущості змін, які відбулися у сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, на контрольному етапі експерименту нами було проведено відповідні обчислення за допомогою t-критерія Пірсона.

Для можливості його використання було сформульовано нульову й альтернативну гіпотезу для перевірки відмінностей у рівнях сформованості готовності до виконання батьківських функцій у студентів експериментальної та контрольної груп. Так, за першою з них рівні сформованості зазначеної готовності у студентів обох груп суттєво між собою не відрізняються. За другою названою гіпотезою рівні сформованості вказаної готовності у студентів експериментальної та контрольної груп суттєво відрізняються один від одного.

Для вказаної у підрозділі 2.2. формули 2.1 випишемо відповідні значення із таблиці. Таким чином, маємо:

$$T_{\text{експ.}} = \frac{1}{N_1 N_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(N_{1i} Q_{2i} - N_{2i} Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \quad (3.1)$$

у якій  $N_1$  і  $N_2$  – дані про кількість студентів в експериментальній та контрольній групах;  $Q_{1i}$  і  $Q_{2i}$  - кількість студентів у цих групах, у яких рівень сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій відповідає низькому ( $i = 1$ ), середньому ( $i = 2$ ) чи високому ( $i = 3$ ) рівню.

Після обчислення значення  $T_{\text{експ}}$ . Було порівняно з наведеним у спеціальній таблиці значенням  $T_{\text{крит}}$ .

Таким чином, маємо:  $N_1= 271$ ;  $N_2=274$ ;  $Q_{11} = 16$ ;  $Q_{12}=175$ ;  $Q_{13} =80$ ;  $Q_{21} = 53$ ;  $Q_{22} = 152$ ;  $Q_{23} = 69$ .

Підставивши дані у формулу, представлену вище, маємо наступні значення:

$$(271 \times 53 - 274 \times 16)^2 / (16 + 53) = (14363 - 4384)^2 / 69 = 9979^2 / 69 = 99580441 / 69 \approx 1443194,8$$

$$(271 \times 152 - 274 \times 175)^2 / (175 + 152) = (41192 - 47950)^2 / 327 = 6758^2 / 327 = 45670564 / 327 \approx 139665,3$$

$$(271 \times 69 - 274 \times 80)^2 / (80 + 69) = (18699 - 21920)^2 / 149 = 3221^2 / 149 = 10374841 / 149 \approx 69629,8$$

$$T_{\text{експ}} \frac{1}{N_1 N_2} \sum_{i=1}^3 \frac{(N_1 Q_{2i} - N_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}} \approx (1443194,8 + 139665,3 + 69629,8) : 74254 \approx 22,25$$

Отже, результати підрахунків дозволяють відхилити нульову гіпотезу про відсутність відмінностей між групами студентів за рівнем сформованості готовності до виконання батьківських функцій. Натомість зафіксовано статистично значущу різницю між досліджуваними групами, що підтверджує альтернативну гіпотезу та вихідне припущення дослідження.

### Висновки до третього розділу

У розділі представлено результати експериментальної перевірки педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді.

Обґрунтовано педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності, під якими розуміємо цілеспрямовано створені освітні, виховні та соціальні обставини, які сприяють формуванню у студентської молоді позитивного ставлення до сім'ї та батьківства. До таких педагогічних умов віднесено: забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес; проведення систематичної виховної роботи зі здобувачами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства; підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проєктної діяльності.

Для реалізації педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності було розроблено експериментальну педагогічну модель, яка містить комплекс форм і методів роботи, що структуровано і системно впроваджувались за такими напрямками: освітнім, виховним та соціальною взаємодією.

Метою проведення контрольних зрізів у експериментальній та контрольній групах стало виявлення якісних змін у рівнях сформованості готовності до виконання батьківських функцій.

Результати, отримані в ході експериментальної роботи, засвідчують позитивну динаміку зростання рівнів сформованості готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій за виокремленими критеріями, що, в свою чергу, підтверджує ефективність педагогічних умов попередження явища свідомої бездітності.

Матеріали розділу представлено у авторських публікаціях [88], [89], [92], [96], [98], [100], [104].

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено теоретичний аналіз наукових підходів та практичне вирішення проблеми свідомої бездітності у молодіжному студентському середовищі, що знайшло своє відображення у обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності. Результати, отримані в ході наукових пошуків, підтверджують правомірність ідей та положень, представлених у дисертаційному дослідженні. Підтверджується і досягнення мети, виконання окреслених завдань, що дає підстави для аргументованих висновків:

1. Науково-теоретичний аналіз феномену свідомої бездітності показує стійку тенденцію до його поширення серед молодого покоління, яка відображає зміни у суспільстві і потребує наукового осмислення в соціологічному, психологічному, філософському, демографічному та педагогічному контекстах. Встановлено, що серед причин свідомого вибору бездітного способу життя є як особистісні (зміна життєвих пріоритетів молоді, вибір на користь кар'єрного зростання, медичні протипоказання, індивідуалізм, егоїзм, недостатня фінансова забезпеченість), так і глобальні (соціальна трансформація з трендами індивідуалізму; культурна толерантність; медичний прогрес; глобальні процеси, які породжують страхи та невпевненість: екологічні катастрофи; перенаселення планети; міжнародний тероризм, військові конфлікти тощо).

2. Уточнено сутність поняття «свідома бездітність», яке трактується як усвідомлений вибір особи або пари не мати дітей, незважаючи на фізичну здатність до народження і виховання дітей, який приймається добровільно і обґрунтовано на основі особистих переконань, цінностей, життєвих обставин або пріоритетів. Доведено, що незважаючи на право кожної людини на особистий вибір щодо батьківства, поширення явища свідомої бездітності в масових масштабах може мати негативні наслідки для суспільства:

поглиблення демографічних проблем, зміна культурних норм та гендерних ролей, послаблення інституту сім'ї, що може впливати на стабільність суспільства та міжпоколіннєву комунікацію.

3. З'ясовано, що в умовах сучасних соціокультурних змін заклади вищої освіти мають необхідні ресурси та можливості для підготовки студентської молоді до відповідального виконання батьківських функцій; здатні створити освітнє середовище, зорієнтоване на формування позитивного сприйняття студентами сім'ї та батьківства. Серед ефективних педагогічних засобів можна виділити ціннісно-орієнтоване навчання, виховні заходи, інтеграцію відповідних тем у навчальні дисципліни, формування культури відповідального батьківства через залучення студентів до соціально-значущої діяльності.

4. Дослідження стану поширення явища свідомої бездітності серед студентської молоді здійснено на основі виявлення готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій, яка трактується як стійке особистісне утворення, що характеризується орієнтацією на народження дитини, усвідомленим вибором бути батьком (матір'ю) та відповідальним ставленням до виконання батьківських обов'язків. Відповідно виокремлено критерії (мотиваційний, когнітивний, емоційний) показники (наявність стійких мотивів на створення власної родини з дітьми; сприйняття батьківства як цінності у загальній ієрархії цінностей; активний інтерес до опанування знаннями, вміннями та навичками усвідомленого батьківства; наявність відповідних знань та уявлень; усвідомлення важливості продовження роду для сім'ї, суспільства та держави; розуміння ризиків та негативних наслідків явища «свідомої бездітності»; переживання та почуття молодої людини, пов'язані із батьківством як цінністю; здатність до емпатії та співчуття; спрямованість на оптимальний емоційний контакт з майбутньою дитиною) та рівні (високий, середній, низький) готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.



5. Визначено та обґрунтовано педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності серед студентської молоді у ЗВО: 1) забезпечення трансформації ціннісних орієнтацій студентів з пріоритетом на сімейних цінностях та відповідальному батьківстві через освітній процес; 2) проведення систематичної виховної роботи зі здобувачами, спрямованої на популяризацію сімейних цінностей та формування позитивного образу сім'ї як основи суспільства; 3) підвищення соціально відповідальної поведінки студентів шляхом активізації взаємодії з дітьми та родинами засобами проектної діяльності.

6. Експериментально перевірено ефективність запропонованих педагогічних умов в межах реалізації педагогічної моделі попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності. Упровадження педагогічної моделі здійснено за такими ключовими напрямками: освітнім (передбачав оновлення/доповнення змісту програм освітніх компонентів відповідною тематикою; упровадження спецкурсу «Профілактика свідомої бездітності серед молоді»; консультаційно-дослідницьку діяльність щодо підготовки студентами наукових робіт на сімейну тематику); виховним (тематичні виховні години, форум сімейних цінностей, конкурси; гра Suffra-Greats, кіноклуб «7-Я», презентації, виставки, телеграм-канал «Батьківство в радість» та ін.), соціальної взаємодії (волонтерська робота студентів з дітьми та родинами – супровід, консультування, соціальна допомога, ігри, свята; розробка та реалізація соціальних проєктів).

7. Результати експериментальної роботи засвідчили позитивну динаміку щодо готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій. Установлено, що на завершення експерименту високого рівня досягли: 29,6 % студентів ЕГ та 25,1 % КГ, середній рівень зріс до 64,6 % студентів ЕГ та 55,5 % представників КГ. Найбільша різниця між групами спостерігається у низькому рівні: в ЕГ він значно менший (5,8 %) порівняно з КГ (19,4 %). Результати статистичного аналізу вказаних показників засвідчили наявність статистично значущої різниці між експериментальною та

контрольною групою. Таким чином, розроблені та апробовані педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності довели свою ефективність у формуванні готовності студентської молоді до виконання батьківських функцій.

Розглянуті в дисертації положення не вичерпують всі аспекти досліджуваної проблеми попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності. Основні питання, які можуть знайти подальше наукове відображення, пов'язані із комплексним дослідженням мотивацій, страхів та очікувань студентів щодо батьківства, впливу суспільних норм та ЗМІ, культурних особливостей на прийняття рішення про бездітність, розробкою програм репродуктивного здоров'я та сексуальної просвіти як інструментів підготовки молоді до усвідомленого батьківства.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А., Аюрзанайн А., Підкасистий П. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посіб. Київ: ІСДО, 1993. 336 с.
2. Алексеєнко Т. Ф. Гендерний концепт сімейного виховання особистості як наукова і соціально-педагогічна проблема. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19 (1). С. 24–35.
3. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних основ сучасного сімейного виховання: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05; 13.00.07. Київ, 2017. 573 с.
4. Алексеєнко Т. Ф. Проблема цінностей в інтерпретації конфлікту батьків і дітей у теорії поколінь. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 3. С. 68–76.
5. Алексеєнко Т. Ф. Сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії і практики: монографія. Київ; Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 437 с.
6. Алексеєнко Т. Ф. Тенденції трансформації виховної функції сім'ї та основні пріоритети сучасної державної політики у захисті прав дітей в Україні. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 20. Кн. 1. 2016. С. 25–35.
7. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен. *Наукові записки інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. 2006. Вип. 29. С. 57–63.
8. Артемов В. Ю. Теоретичні та методичні основи формування деонтологічної компетентності фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2014. 489 с.
9. Ахновська І. О. Теоретичні засади формування освітнього середовища в контексті економіки знань. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 4. С. 26–34.

10. Ашеро́в А. Т., Логві́ненко В. Г. Методи і моделі оцінки педагогічного впливу на розвиток пізнавальної самостійності студентів. Харків: УПА, 2005. 164 с.

11. Байдюк Н. В. Місце і роль осередку гендерної освіти у освітньо-виховному просторі вищого навчального закладу. *Педагогічний альманах*. 2016. Вип. 29. С. 96–101.

12. Балахтар В., Волошина Ю. Конфліктологічна компетентність подружжя у розв'язанні сімейних конфліктів. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2022. Вип. 1(20). С. 46–54.

13. Балахтар В. В. Педагогіка і психологія в соціальній роботі: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Талком, 2017. 444 с.

14. Балахтар В. В. Ціннісні орієнтації як показник професійного становлення фахівців з соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. С. 138–145.

15. Барбінова А. В. Виховання сімейних цінностей учнів у навчально-виховному процесі професійно-технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2017. 299 с.

16. Батьківство в радість: тренінговий курс з набуття батьківських навичок / Г. М. Лактіонова, І. Д. Зверєва. Київ: Р. К. Майстерпринт, 2008. 196 с.

17. Башкір О. І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Educational challenges*. Харків, 2019. № 60. С. 33–44.

18. Безпалько О. В. Соціальне проектування: навч. посіб. Київ : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. 128 с.

19. Бейгер Г., Борисюк С. Діяльність товариства Дитячих друзів для дітей та їх сімей з ризиком соціального виключення. *Гірська школа Українських Карпат*. 2021. № 24. С. 31–36.

20. Берегова Н., Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 10–15.

21. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*. Київ, 2014. № 1. С. 12–17.
22. Белова Л. О. Проблеми та завдання розвитку виховної системи ВНЗ. Мультиверсум. *Філософський альманах*. Київ, 2005. № 46. С. 34–41.
23. Біла І. М. Відповідальне батьківство: соціально-психологічні аспекти. Запоріжжя: Гельветика, 2020. 278 с.
24. Білінська Р., Тур Р. Проблеми девіантного батьківства. *Психолог*. 2006. № 14 (206). С. 24–27.
25. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
26. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу : пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 22. С. 15–21.
27. Братко М. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 1-2 (46-47). С. 11–17.
28. Братусь І. Здоров'я жіночої молоді: свідомий вибір: наук.- метод. посіб. Київ: Наук. світ, 2006. 211 с.
29. Братусь І. Програма «Школа батьківства». *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 6. С. 35–47.
30. Братусь І. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини (методичні матеріали). *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 5. С. 36–49.
31. Бричок С. Б. Психолого-педагогічна діагностика як провідний компонент діяльності вчителя. *Інноватика у вихованні*. 2015. Вип. 2. С. 134–142.
32. Бутківська Т. В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. *Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської; АПН України*. Київ, 1997. С. 27–31.

33. Буцик І. М. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців агроінженерії (на прикладі вивчення сільськогосподарських машин). *Освітній простір України*. 2019. № 15. С. 73–80.

34. Бялик О. В. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу. автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Вінниця, 2017. 38 с.

35. Вайнола Р. Ефективність інтерактивних технологій у процесі розвитку сімейних цінностей здобувачів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2024. № 11/231. С. 142–147.

36. Вахняк Н. В. Формування культури батьківства у взаємодії дошкільного закладу з молодими сім'ями: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2021. 290 с.

37. Вдовичин Т. Я. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх бакалаврів інформатики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2013. Вип. 34. С. 225–230.

38. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

39. Виставка «Шведські татусі». *Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна: офіційний сайт*. URL: <https://karazin.ua/news/vystavka-laquo-shvedski-tatusi-raquo/> (дата звернення: 23.03.2023 р.).

40. Відповідальне батьківство XXI століття. *Луганський національний університет ім. Т. Шевченка офіційний сайт*. URL: <https://luguniv.edu.ua/?p=104509> (дата звернення: 20.01.2024 р.).

41. Воронова С. В. Педагогічна культура батьків: виклики та шляхи формування. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 3 (132). С. 17–23.

42. Габа І. М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 74–82.

43. Гавриленко В. Ю. Соціально-психологічні та морально-етичні аспекти проблеми бездітності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2014. Вип. 121. С. 73–77.

44. Галатюк Ю., Тищук В. Підготовка майбутніх учителів фізики до творчої професійної діяльності. *Вісник Львівського ун-ту*. 2005. Вип. 19. Ч. 1. С. 307–313.

45. Гендер у психологічних та соціологічних дослідженнях: навч. посіб. / Л. О. Шевченко, Ю. В. Кобікова та ін. Київ, 2015. 148 с.

46. Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 144 с.

47. Головатий М. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій. 2-ге вид. перероб. і доповн. Київ: МАУП, 2006. 304 с.

48. Голубова Г. В. Педагогічні умови реалізації інтегративного підходу до роботи з педагогічно обдарованими майбутніми вчителями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2012. Вип. 15. С. 112–116.

49. Голубцова І. А. Впровадження інтерактивних технологій. *Організація навчально-виховного процесу*. 2007. Вип. 9. С. 161–173.

50. Гончар Л. В. Теоретико-методичні засади гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.07. Київ, 2018. 510 с.

51. Гончар Л. В. Теоретичні аспекти проблеми сімейних рольових очікувань сучасної учнівської молоді. *Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 грудня 2022 р.)*. Івано-Франківськ: «НАІР», 2022. 216 с. С. 37–40.

52. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 373 с.

53. Гора Н. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх товарознавців. *Молодий вчений*. 2018. № 6 (58). С. 134–137.

54. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць*. 2011. С. 97–101.

55. Горецька О. В. Психологія сім'ї: навч. посіб. для студ. спец. «Практична психологія», «Початкова освіта». Бердянськ: Видавець: Ткачук О. В., 2015. 216 с.

56. Горчакова О. А. Середовищний підхід до управління навчальним закладом в умовах полікультурності. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 209. Ч. 1. С. 8–15.

57. Гуревич Р., Кадемія М. Професійна компетентність майбутнього педагога. *Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка*. 2012. Вип. 10. С. 66–70.

58. Демидова Т. А. Особливості формування уявлень про майбутню сім'ю в старшокласників: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2003. 272 с.

59. Денисенко А. О. Організація моніторингу виховної системи вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2008. 220 с.

60. Дзюба Н. В. Гендерні електоральні стереотипи: сутність, функції, різновиди. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 74. С. 47–59.

61. Дзюбка Л. Усвідомлене та відповідальне батьківство як передумова повноцінного сімейного виховання. *Психолог*. 2005. № 28 (172). С. 18–20.

62. Доброєр О. Відповідальне батьківство. Роль і значення чоловіка для виховання дитини. *Психолог*. 2009. № 36 (372). С. 22–24.



63. Донік О. М. Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX - на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2003. Вип. VI. С. 49–55.

64. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка.* 2015. № 3 (25). С. 75–86.

65. Дурманенко О. Виховна робота у ВНЗ як чинник формування особистості майбутнього фахівця. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки.* 2016. № 2. С. 31–37.

66. Дурманенко О. Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок.* 2012. № 7. С. 135–138.

67. Дутко А. О. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична.* 2016. Вип. 3. С. 82–90.

68. Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки.* 2014. № 3. С. 39–43.

69. Жиляк Н. В., Гевчук Н. С. Роль сім'ї у формуванні уявлень студентів з інвалідністю про майбутнє подружнє життя. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука.* 2023. Вип. 2. С. 11–16.

70. Жіноча молодь та здоров'я: свідомий вибір: науково-метод. посіб. / Авт.-упоряд.: І. В. Братусь, А. В. Гулевська-Черниш, Т. А. Клінська. Київ: Наук. світ, 2006. 207 с.

71. Журавель Т. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ. *Освітологічний дискурс.* 2018. № 1-2. С. 171–187.

72. Заболотна Т. М. Підготовка студентської молоді до сімейного життя як запорука утвердження інституту сім'ї. *Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. Серія: Економіка і менеджмент*. 2014. Вип. 8. С. 212–215.

73. Захарченко В. Г. Соціально-психологічні особливості готовності молоді до подружнього життя. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 14–23.

74. Зубарєв О. С. Чайлдфрі у фокусі якісних соціологічних досліджень. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2021. Вип. 47. С. 26–32.

75. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови удосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2002. 22 с.

76. Іваниця А. В. Педагогічні засади сімейного виховання студентської молоді. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 9. С. 5–10.

77. Ішутіна О., Шаповалова Є. Педагогічне моделювання як засіб формування методичної компетентності вчителя. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2018. Вип. 7. С. 87–96.

78. Калініна Г., Малюга М. Сінглтони як новий тренд ХХІ століття. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 45–60.

79. Калугіна Т. В. Педагогічні умови професійного саморозвитку викладачів іноземних мов у науково-методичній роботі коледжу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Рівне, 2019. 381 с.

80. Канюка С. І. Особливості типів жінок за сформованістю їх толерантності та психологічної готовності до материнства. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 36. С. 119–130.

81. Канюка С. І. Формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 358 с.

82. Карпенко О. Г., Янченко Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей в історичному контексті. Київ: НПУ, 2006. 159 с.

83. Кириченко О. В. Батьківство як соціально-психологічний феномен. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 23. С.58–62.
84. Кікінеджи О. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи. *Шлях освіти*. 2004. № 1. С. 27–29.
85. Кікоть К. Демографічна криза в Україні: мільйони біженців, воєнні втрати та як покращити ситуацію. URL: <https://espresso.tv/rozasnuemo-demografichna-kryza-v-ukraini-milyoni-bizhentsiv-voenni-vtrati-ta-yak-pokrashchiti-situatsiyu> (дата звернення: 20.04.2024).
86. Клименко Л. В. Актуальність проблеми підготовки фахівців соціальної роботи до формування усвідомленого батьківства. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01-02 червня 2021 р., м. Суми)*. Суми : ФОП Цьома С.П., 2021. 310 с. С. 274–277.
87. Клименко Л. В. Аналіз життєвих цінностей представників руху «чайлдфрі». *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів II Міжн. наук.-практ. конф. (26 квітня 2018 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 35–37.
88. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов підготовки здобувачів закладів вищої освіти до усвідомленого батьківства. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2023. № 4. С. 16–22.
89. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп. Всеукр. мультимедіа. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2023 р. / упоряд. Н. О. Івахно*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 104–106.
90. Клименко Л. В. Аналіз педагогічного досвіду вітчизняних ЗВО щодо попередження явища свідомої бездітності. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів V Міжн. наук.-практ.*

конф. (26 лист. 2024 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 182–184.

91. Клименко Л. В., Б'янка Г. Г. Теоретичні засади компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців. *Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття: укр.-пол. зб. матеріалів Міжн. кр. столу 30 трав. 2023 р.* Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2023. С. 227–229.

92. Клименко Л. В. Взаємодія закладів соціальної сфери в умовах територіальної громади з підготовки молоді до усвідомленого батьківства. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів IV Міжн. наук.-практ. конф. (10 лист. 2022 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк.* Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 55–58.

93. Клименко Л. В. Дослідження впливу війни в Україні на родинні цінності сучасного студентства *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VII Міжн. наук.-практ. конф. (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 41–43.

94. Клименко Л. В. Дослідження сімейних цінностей сучасної студентської молоді: тенденції та перспективи. *Перспективи та інновації науки.* 2024. № 2(36). С. 228–236.

95. Клименко Л. В. Зарубіжний досвід формування навичок відповідального батьківства у старшокласників. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів III Міжн. наук.-практ. конф. (24 листопада 2020 р., м. Ніжин) / За заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк.* Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 175 с. С. 26–28.

96. Клименко Л. В., Лісовець Ок. В. Тренінг як форма групової консультативної роботи із сім'єю. *Scientia. Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa w Chelmie.* Chelm, 2022. № 16. С. 190–198.

97. Клименко Л. В. Педагогічні засади формування усвідомленого батьківства у ЗВО. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп.*

*Всеукр. мультимедіа. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2024 р. / упоряд. Н. О. Івахно. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 197–201.*

98. Клименко Л. В. Педагогічні умови профілактики свідомої бездітності в університетському середовищі. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1 (31). С. 1294–1304.

99. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с.

100. Клименко Л. В. Сімейний табір вихідного дня як форма профілактики домашнього насильства. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 85–87.

101. Клименко Л. В. Теоретичні аспекти поширення явища чайлдфрі в умовах війни. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VI Міжн. наук.-практ. конф. (25 травня 2022 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 175 с. С. 35–36.

102. Клименко Л. В. Чайлдфрі: гендерні відмінності та перспективи зміни життєвої позиції. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів II Міжн. наук.-практ. конф. (15-16 лист. 2018 р., м. Ніжин) / За заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця*. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 87–89.

103. Клименко Л., Новгородський Р., Бейгер Г. Взаємодія фахівців соціальної сфери щодо подолання проблеми чайлдфрі у молодіжному середовищі. *Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty partnerstwa instytucji państwowych i organizacji pozarządowych: monografia. Red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk*. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2021. 190 s. С. 163–176.

104. Клименко Л. Організаційно-педагогічні умови профілактики чайлдфрі у молодіжному середовищі територіальної громади. *Aktualne problemy społeczne Polski i Ukrainy. Aspekty partnerstwa w edukacji i pomocy*

*społecznej: monografia*. Red. nauk.: H. Bejger, O. Lisovets, S. Borysiuk. Chełm: Państwowa Akademia Nauk Społecznych; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2023. 284 s. S. 235–247.

105. Клименко Л. Роль освітнього середовища ЗВО у формуванні усвідомленого батьківства серед студентської молоді. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VIII Міжн. наук.-практ. конф. (21 травня 2024 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 187 с. С. 161–163.

106. Кляпець О. Я., Ларіна Т. О. Підготовка молоді до подружнього життя: метод. рекомендації. Київ: Міленіум, 2009. 104 с.

107. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки: навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. і переробл. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 138 с.

108. Ковальова О. В., Гавриш О. Г., Рябко А. Е. Особливості сімейного виховання дітей на сучасних українських традиціях. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 1. С. 66–74.

109. Ковальчук В. Злий «добрий» геній Томас Мальтус. *Вісник ТНЕУ*. 2012. № 4. С. 112–117.

110. Колбіна Л. А., Паскаль О. В. Підготовка студентської молоді до сімейного життя. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 34. Т. 2. С. 75–79.

111. Коник М. Батьківство як фактор формування принципів християнського сімейного виховання. *Людинознавчі студії. Серія: Філософія*. 2018. Вип. 36. С. 57–68.

112. Конончук А. І. Соціально-педагогічна профілактика жорстокого поводження батьків з дітьми у контексті профілактичної діяльності соціального педагога закладу середньої освіти. *Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія. Волинський національний університет імені Лесі Українки. / За ред. В. Петровича, С. Чернети*. Луцьк: ФОП Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021, 342 с. С. 156–175.

113. Конончук А. І. Соціально-педагогічні умови виховання дітей у багатодітній сім'ї. *Paradygmaticzne aspekty i dylemy rozwoju nauk i edukacji [monografia]* / [red: J.Grzesiak, I.Zymomrya, W.Пnytskyj]. Konin – Uzhorod – Melitopol – Cherson – Krzywuy Rog: Posvit, 2019. 318 s. S. 120–132.

114. Конончук А. Профілактика жорстокого поводження батьків з дітьми як напрям роботи соціального педагога. *Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekt socjopedagogiczny* / Н. Bejger, О. Lisovets, S. Borysiuk. Niżyn: NPU im. М. Gogola, 2019. 375 с. С. 172–189.

115. Копилова Н. О. Гендерна ідентичність у соціокультурному контексті сучасності: трансформація сприйняття «чоловічого» та «жіночого» в культурі. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences.*, 2017. № V(20). С.120–127.

116. Корольов Д. К. Теоретичні засади дослідження освітнього середовища для обдарованих у зарубіжній науці. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Т. 6. Вип. 9. С. 46–61.

117. Костів В. Формування емоційно-інтимної культури сім'янина. Народно-педагогічні ідеї минулого у формуванні сучасного сім'янина. Івано-Франківськ, 1996. 189 с.

118. Костюшко Г. О. Традиційні сімейні цінності молоді в контексті їх сучасної трансформації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2018. Вип. 24 (1). С. 71–78.

119. Кошіль О.П. Педагогічний потенціал освітнього середовища дошкільного навчального закладу. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 27. С. 95–99.

120. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.

121. Кравець В. П., Кравець С. В. Підготовка учнівської молоді до усвідомленого батьківства в зарубіжній педагогіці та закладах освіти /*Topical issues of the development of modern science : the 11th International scientific and practical conference (July 1-3, 2020)*. Sofia; Bulgaria: ACCENT, 2020. P. 111–121.

122. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні ХХІ століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.

123. Кравець В. П. Теорія і практика підготовки учнівської молоді до сімейного життя : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Тернопіль, 1997. 386 с.

124. Кравченко Т. В. Допомога батькам у вихованні дітей: метод. реком. для соціальних працівників. Київ: Дежсоцслужба, 2005. 100 с.

125. Кравченко Ю. Психологічна готовність до батьківства як умова збереження психічного здоров'я батьків. *Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: зб. наук. пр. / за заг. ред. Л. В. Помиткіної, О. М. Ічанської. Київ : «Кафедра», 2021. С. 197–200.*

126. Красін С. А. Реалізація педагогічних умов формування у студентів вищої школи готовності до усвідомленого батьківства. *Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр. Хар. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків : Хар. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2020. № 48. С. 172–182.*

127. Красін С. А. Сутність поняття «готовність до усвідомленого батьківства (материнства). Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Харків : ТОВ «Вид-во НТМТ», 2018. № 1 (87). С. 93–103.

128. Красін С. А. Формування готовності до усвідомленого батьківства студентів закладів вищої освіти: дис. ... канд. пед наук: 011. Харків, 2020. 259 с.

129. Криловець М. Г., Качалова Т. В. Особливості соціально-просвітницького тренінгу як засобу формування усвідомленого батьківства. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2023. № 4. С. 23–28.*

130. Крімер Б. О. Вплив на народжуваність воєнних конфліктів останніх десятиліть у країнах Європи. *Демографія та соціальна економіка, 2015. № 1. С. 126–136.*



131. Крімер Б. О. Трансформація народжуваності в Україні на ранніх етапах демографічного переходу. *Демографія та соціальна економіка*, 2018. № 2. С. 67–81.

132. Крімер Б. Сімейна політика в повоєнних умовах: висновки для України. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 4 (54). С. 3–20.

133. Кузнєцова О. В. Формування сімейних цінностей у студентів вищих навчальних закладів: дис...канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2015. 224 с.

134. Купенко О. В. Поняття «усвідомлене батьківство» в змісті професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. *Теорія і методика професійної освіти. Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 46. С. 127–131.

135. Кучманіч І. М. Усвідомлене батьківство: навч.-метод. посіб. Миколаїв. 2019. 245 с.

136. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2010. 20 с.

137. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: практ. посіб. 2-ге вид., доп. і перероб. Львів: ЛДУБЖД, 2018. 88 с.

138. Лігоцький А. О. Основні засади побудови навчального процесу вищого військового навчального закладу з орієнтацією на упереджене формування професійних компетенцій випускників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України* : зб. наук. пр. 2011. № 1. С. 61–71.

139. Лісовець О. В. Проблема виховання сімейних цінностей у студентському середовищі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 188. С. 24–28.

140. Луцький Р. П. Сімейні цінності як фундаментальна основа становлення та розвитку сучасної української держави. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2019. № 8. С. 30–37.

141. Любченко І. Р.; Рассказова О. І. Теоретичні основи розвитку усвідомленого батьківства серед чоловічої молоді засобами соціально-педагогічної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. Вип. 139 (2). С. 311–313.

142. Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 30. С. 229-236.

143. Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді у соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Харків, 2008. 233 с.

144. Малюга М. Соціальний модус childfree як змістова компонента підручника для керівника освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 22. С. 129–144.

145. Малюга М. Childfree: новий стиль життя та виклик для українського суспільства. *Український Педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 21–28.

146. Марій М. М. Значення батьківської компетентності в процесі сімейного виховання. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 2. С. 27–31.

147. Маркова М. В. Психопрофілактика порушення функціонування студентської сім'ї: медико-психологічні аспекти : дис. ... д-ра мед. наук: 19.00.04. Харків, 2007. 368 с.

148. Маркова М. В. Статеве виховання і сексуальна освіта в Україні: дослідити неіснуюче, щоб створити справжнє. *Український вісник психоневрології*. 2024. Том 32. Вип. 1(118). С. 4–11.

149. Мартіросян Л. Соціокультурний феномен сім'ї в історико-педагогічній ретроспективі. *Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія*. / За ред. В. Петровича, С. Чернети. Луцьк: ФОП Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. 342 с. С. 8–34.

150. Марущак А. І. Інформаційне право: доступ до інформації: навч. посіб. Київ: КНТ, 2007. 532 с.
151. Марченко О. Дослідження факторів впливу освітнього середовища закладу вищої освіти на формування професійних і соціальних характеристик майбутніх фахівців. *European Science*. 2023. С. 117-126.
152. Машовець Р. К. Про особливості перенатального виховання. *Імідж сучасного педагога*. 2004. № 5. С. 8–10.
153. Мезенцева Н., Кондрась Н. Другий демографічний перехід: витоки та концепції. *Економічна та соціальна географія*. 2015. Вип. 3. С. 51–56.
154. Мельник Н. Нові форми впровадження та поширення педагогічного досвіду як важлива умова створення інноваційного освітнього середовища. *Управління школою*. 2009. № 36 (408). С. 45–56.
155. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / за заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ: Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.
156. Михайленко О. Відродження сімейних цінностей як важливий напрям державної сімейної політики України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 2. С. 147–157.
157. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Дучимінська Т. І., Магдисюк Л. І. Психологія молодого сім'ї: монографія. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.
158. Нагорна А. М., Безпалько О. В. Репродуктивне здоров'я та статеве виховання молоді. Київ : вид-во Європейського університету, 2004. 407 с.
159. Надеждіна І. М. Просвітницька діяльність інтелігенції Півдня України другої половини ХІХ – початку ХХ століття. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2018. № 1. С. 25–29.
160. Нероба М.В. Материнство як психологічний феномен. *Педагогічний процес : теорія і практика*. 2015. № 3-4 (48-49). С. 90–93.
161. Новий тлумачний словник української мови у 4 т. Київ: Аконіт, 1999. Т. 2. 910 с.

162. Оніпченко О.І. Програми по підготовці дітей та підлітків до сімейного життя: минуле та сьогодення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. /ред. кол. Т. І. Сущенко та ін. Запоріжжя, 2017. Вип. 56–57 (109-110). С. 20–27.

163. Онлайн-квест до Дня сім'ї. *Донбаський національний університет імені Василя Стуса: офіційний сайт*. URL: <https://phil.donnu.edu.ua/novyny-ta-ogoloshennya-mizhnarodnyj-den-simy/> (дата звернення: 22.05.2023 р.).

164. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді: монографія. Хмельницький: Університет «Україна», 2017. 183 с.

165. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

166. Павленко В. В. Освітньо-просвітницька діяльність іноземних педагогів на Волині (XIX – початок XX ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2010. 299 с.

167. Павлик Н. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді : навч. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 162 с.

168. Петрук О. В. Педагогічне середовище ВВНЗ як умова розвитку професійної культури майбутніх фахівців з військової юстиції. *Інноваційна педагогіка. Загальна педагогіка та історія педагогіки*. 2022. Вип. 50. Т. 1. С. 22–27.

169. Писарчук О.Т. Організація освітньо-розвивального середовища в системі підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Тернопіль : Вектор, 2015. 60 с.

170. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій [авт.-упор. Пехота О. М.]. Київ : В-во А.С.К., 2003. 240 с.

171. Пірен М. І. Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні: навч. посіб.-практ. Чернівці: Друк Арт, 2016. 256 с.

172. Пожидаєва О. В. Теоретичні аспекти професійної підготовки майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*. 2011. № 3/4. С. 72–80.

173. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця. *Вища школа*. 2010. № 10. С. 78–87.

174. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

175. Пономаренко О. Поняття «організаційно-педагогічні умови» в контексті дослідження професійної освіти майбутніх магістрів психології. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. №70. Т.3. С. 197–200.

176. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 11.12.2023 р.)

177. Про відпустки: Закон України від 15. 11. 1996 р. № 504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.04.2022 р.)

178. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992. № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text> (дата звернення: 04.01.2023 р.)

179. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.10.2021 р.)

180. Про Сертифікат Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі на щасливу сім'ю: положення від 22.05.2014 р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr031623-14#Text> (дата звернення: 19.01.2022 р.).

181. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 08.03.2021 р.)

182. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / Під керів. В. Б. Шапаря. Харків: Прапор, 2009. 672 с.

183. Ребуха Л. Формування у студентів закладів вищої освіти свідомого та відповідального ставлення до батьківської ролі. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал*. МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2022. С. 169–178.

184. Резничук Г. О., Василенко О. М. Підготовка сучасної молоді до сімейного життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2015. Вип. 37. С. 150–152.

185. Рендюк С. П. Суб'єкт-суб'єктна дидактична взаємодія викладача і студентів у навчально-виховному процесі технічних університетів. *Імідж сучасного педагога*. 2016. № 5. С. 32–34.

186. Русин Г. А. Освіта як ціннісна домінанта у вихованні молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 20. С. 11–15.

187. Русин Г. А. Педагогічна культура батьків як основа покращення взаємодії сім'ї та школи. *Обрії*. 2013. № 1 (36). С. 82–85.

188. Русин Г. А. Формування ціннісних орієнтацій особистості засобами етнопедагогіки. *Освітні обрії*. 2019. № 2. С. 11–15.

189. Савельєв Є. Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №1 (61). С. 228–232.

190. Сидоренко А. В. Чинники, що обумовлюють готовність студентської молоді до сімейного життя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 233–238.

191. Синєокий О. В. Інформаційне право України та електронне право високих технологій: електронний курс лекцій українською мовою. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. 215 с.

192. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. *Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник*. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.
193. Сичова В. В. Гендерна проблематика як складова сімейної політики в Україні. *Державне будівництво*. 2013. № 2.
194. Сімейне право: підручник / за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с.
195. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.11.2021 р.)
196. Сімейні цінності: практико-орієнтований посібник до навчальної програми «Сімейні цінності» (9 годин) [для 8–9-х класів] / авт. кол. О. В. Мельник, Т. В. Кравченко, Л. В. Канішевська, І. П. Білоцерківець. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 136 с.
197. Скріннік Є. О. Підходи до класифікації сімейних духовно-моральних цінностей учнів. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 10. С. 57–59.
198. Слюсар Л. І. Шлюб в Україні у демографічному вимірі: історія і сучасність. НАН України, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2021. 180 с.
199. Смалько О. В. Формування відповідального ставлення до батьківства у студентів класичного університету в процесі позааудиторної виховної роботи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Луцьк, 2016. 270 с.
200. Сопівник Р., Діра Н. Аналіз поняття «педагогічні умови в контексті виховання ціннісного ставлення до живої природи учнів середнього шкільного віку. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №4 (11). С. 74–78.
201. Стрельник О. Турбота як робота : материнство у фокусі соціології: монографія. Київ : Критика: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2017. 280 с.
202. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1. Київ: Рад. школа. 1976. 626 с.
203. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 2. Київ: Рад. школа. 1976. 668 с.

204. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 90–92.
205. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / за ред. Г. В. Єлькової. Київ, Чернівці : Книги – ХХІ, 2010. 460 с.
206. Тиунова О. В. Психологічні умови формування відповідального ставлення до материнства у дівчат старшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. 2008. 21 с.
207. Ткалич М. Г. Особливості гендерної ідентичності носіїв субкультури чайлдфрі. *Проблеми сучасної психології*. 2018. № 1. С. 170–175.
208. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками: наук.-метод. матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів. Київ : УДЦССМ, 2000. 88 с.
209. Тюття О. Материнство-батьківство як соціокультурні феномени. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 1. С. 80–84.
210. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини: офіційний сайт. URL: <https://udpu.edu.ua/en/calendar/eventdetail/564/-/treninh-batkivstvo-v-radist>. (дата звернення: 22.01.2024 р.).
211. Університет дружній до сім'ї. *Сумський державний університет: офіційний сайт*. URL: <https://leleka.sumdu.edu.ua/uk/> (дата звернення: 22.01.2024 р.).
212. Усвідомлене батьківство під час війни: покроковий посібник на шляху до батьківства у сім'ях військових. Київ, 2023. 100 с.
213. Феднова І. М. Особливості просвітницької діяльності вихователя закладу дошкільної освіти. *Наукові записки НПУ ім. М. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 142. С. 241–247.



214. Федоренко О. М. Педагогічні умови формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2021. 256 с.

215. Федоренко Р. П. Психологія молодшої сім'ї і сімейна криза: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.

216. Федюшкіна К. А. Формування усвідомленого ставлення до батьківства у здобувачів професійно-технічної освіти : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2020. 315 с.

217. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; [редкол. : В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

218. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.

219. Хавула Р. Психологічний аналіз чинників та рівнів підготовленості молоді до створення сім'ї. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 246–253.

220. Хархан Г. Підготовка старшокласників до сімейного життя : тренінги / упоряд. В. Снігульська. Київ: Видавнича група «Шкільний світ», 2015. 136 с.

221. Хлебик С. Р., Конончук А. І. Підвищення педагогічної культури батьків вихованців закладів позашкільної освіти. *Інноваційна педагогіка. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій*. 2021. № 36. С. 218–222.

222. Хома Т.В. Активні методи навчання в педагогіці вищої школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2020. № 69. Т. 3. С. 149–152.

223. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 38. С. 222–233.

224. Цюняк О. Інноваційне освітнє середовище як чинник професійного становлення майбутніх магістрів початкової освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 14 (1). С. 175–179.

225. Чепелєва Н. І. Криза материнських уявлень жінок після народження дитини як наслідок їх ідеалізації. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. С. 52–55.

226. Чередниченко Т. В. Мотивація народження дитини та її зв'язок із психологічною готовністю до материнства. *Теорія і практика сучасної психології*. Київ, 2018. № 4, С. 163–167.

227. Чижевський Б. Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні. Київ : Інститут педагогіки АПН України, 1996. 249 с.

228. Шапран О., Шапран Ю. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 9. С. 108–110.

229. Шахрай В., Малиношевський Р. Напрями підготовки юнаків-старшокласників до виконання виховної ролі батька. *Педагогіка формування творчої особистості у вищих і загальноосвітніх школах*, 2022. № 81. С. 117–122.

230. Шелест В. В., Додонова В. І. Антинаталізм: філософія «відмови від існування». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2020. № 42(55). С. 75-85.

231. Шелест Н. А. Формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед наук : 13.00.07. Київ, Умань, 2019. 280 с.

232. Школа відповідального батьківства «Медіапазли». *Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка*. URL: <https://surl.li/yiagom> (дата звернення: 17.05.2023 р.).

233. Шумовецька С. П. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у вищому військовому навчальному закладі: теорія

і практика: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «РУТА», 2020. 488 с.

234. Щаслива родина – міцна Україна. *Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка: офіційний сайт*. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/novyny-fakultetu/6589-shchaslyva-rodyna-mitsna-ukraina>. (дата звернення: 23.11.2023 р.).

235. Ярошинська О. О. Розвиток поглядів на інститут батьківства в історії української етнопедагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 18 с.

236. Яценко Л. В. Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17 (2). С. 513–521.

237. Яцина О. Ф. Дітність як цінність і практика. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки*. 2014. Вип. 121(2). С. 222–225.

238. Ansley J. Coale, Frank W. Notestein, 1902–1983. *Population Index*, Vol. 49, № 1 (Spring, 1983), p. 3–12.

239. BabyCenter. URL: <https://www.babycenter.com/> (дата звернення: 13.06.2023 р.).

240. Baudin, T., de la Croix D., and Gobbi. P. E. (2015). Fertility and Childlessness in the United States. *American Economic Review*, 105 (6): 1852–82.

241. Bejger H., Borysiuk S., Lisovets O. *Praca z rodziną w systemie pomocy społecznej*. Lublin, 2022. 224 с.

242. Berkowitz D. A Sociohistorical Analysis of Gay Men's Procreative Consciousness. *Journal of GLBT Family Studies*. 2007. Vol. 3. P. 157–190.

243. Carroll L. *Families of Two: Interviews with Happily Married Couples Without Children by Choice*. Indiana: Xlibris Corporation, 2012. 200 p.

244. CDC: Centers for Disease Control and Prevention. URL: <https://www.cdc.gov/nchs> (дата звернення: 09.04.2022р. )

245. Coates, K. *Anti-Natalism: Rejectionist Philosophy from Buddhism to Benatar. First Edition Design Publishing*, 2014. 90 p.

246. Coleman D. Why we don't have to believe without doubting in the "Second Demographic Transition"? Some agnostic comments. *Vienna Yearbook of Population Research*, 2004, pp. 11-24.

247. Daughtly. URL: <https://www.daughtly.com.ua/> (дата звернення: 19.08.2023).

248. Gillespie R. Childfree and feminine: understanding the gender identity of voluntarily childless women. *Gender and Society*, № 17(1), 2003. P. 122–136.

249. Heitlinger A. Pronatalism and Women's Equality Policies. *European Journal of Population*. 1991. vol. 7. P. 343–75.

250. International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach. UNESCO, 2018. 138 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770> (дата звернення: 13.10.2023 p.).

251. Kneale D., Joshi H. Postponement and childlessness: evidence from two British cohorts. *Demographic Research*. 2008. P. 1935–1964.

252. Lafayette L. *Why Don't You Have Kids?: Living a Full Life Without Parenthood*. New York: Kensington Books, 1995. 312 p.

253. Livingstone D. W. *Adults informal learning: definitions, findings, gaps and future research*. Toronto: Center for the Study of Education and Work, 2001. № 21.; 49 p.

254. Maura K. *Women's studies quarterly*. Bloomsbury, New York, 2013. P. 133–144.

255. Merz E. M., Liefbroer A. C. Attitudes about voluntary childlessness across Europe: The role of individual and cultural factors. Programme under the Socio-economic Sciences and Humanities theme (Grant Agreement: SSH-CT-2008–217173). 2008.

256. MomJunction. URL: <https://www.momjunction.com/> (дата звернення: 11.06.2023 p.)

257. Morell C. Saying no: women's experiences with reproductive refusal. *feminism and psychology*. №10(3), 2000. P. 313–322.
258. Park K. Stigma management among the voluntary childless. *Sociological perspectives*. 2002. №1. Vol. 45. P. 21–45.
259. Peacock M. *Paradise, Piece by Piece*. New York: Riverhead Books, 1998. 335 p.
260. Safer J. *Beyond Motherhood: Choosing a Life Without Children*. New York: Pocket Books, 1996. 208 p.
261. The Layman Librarian. *What Is: Antinatalism: A beginner's primer from someone expert enough in Antinatalism to give a damn*, 2012. 4 p.
262. Trella D. *Hegemonic Motherhood: reconceptualizing femininity and family through the lens of voluntary childlessness*// Popular Association of America. Annual meeting program: website. 2007.
263. UKRAINE Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3) February 2022 – December 2023, the World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 191 p.
264. Van de Kaa D. J. *Second Demographic Transition: concepts, dimensions, new evidence*. Bad Herrenalb, 23-28 June 2001.
265. Van de Kaa D. J. *The idea of a second demographic transition in industrialized countries*. Papers of 6th Welfare Policy Seminar, 2002. 34 p.
266. Veevers J. *Childless by choice*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1980. 220 p.

## ДОДАТКИ

## Додаток А.1

## Анкета «Ставлення сучасної молоді до питань планування сім'ї»

1. Вкажіть вашу стать:
  - а) жіноча;
  - б) чоловіча;
2. Ваш вік \_\_\_\_\_
3. Ваш сімейний стан:
  - а) зареєстрований шлюб;
  - б) незареєстрований (громадянський) шлюб;
  - в) розлучена/розлучений;
  - г) незаміжня/неодружений;
  - д) зустрічаюсь.
4. Чи є у Вас діти?
  - а) так;
  - б) ні, немає.
5. Чи хотіли б Ви мати дітей у майбутньому?
  - а) так;
  - б) ні.
6. На Вашу думку, скільки дітей найкраще мати в наш час?:
  - а) одну дитину;
  - б) двох дітей;
  - в) трьох і більше;
  - г) дітей краще взагалі не мати;
7. Скількох дітей Ви б хотіли мати в майбутньому, якби у вас були всі необхідні умови?:
  - а) одну дитину;
  - б) двох дітей;
  - в) трьох і більше;
  - г) не хочу мати дітей;
  - д) важко відповісти.
8. Якщо Ви не бажаєте мати дітей, то аргументуйте свою позицію:  

---

---

9. Як Ви вважаєте, чому люди не хочуть мати дітей?

- а) відсутність потреби в дітях;
- б) віра в те, що продовження роду – не найголовніше призначення людини;
- в) психологічна травма з дитинства;
- г) фінансова нестабільність;
- д) небажання брати на себе відповідальність за ще одне життя;
- е) власний комфорт та можливості для саморозвитку.

10. Сім'я, в якій Ви виростили:

- а) однодітна;
- б) середньодітна (дві дитини в сім'ї);
- в) багатодітна (три і більше дітей в сім'ї);
- г) повна;
- д) неповна.

11. Батьківські функції повинні виконувати:

- а) обов'язково всі чоловіки;
- б) обов'язково всі жінки;
- в) кожна людина: і чоловіки, і жінки;
- г) залежить від особистого бажання.

12. Як Ви відноситеся до добровільної відмови людей від продовження роду?:

- а) це вільний вибір кожної людини;
  - б) не можна відмовлятися від народження дітей;
  - в) схвально ставлюсь до такого рішення;
  - г) свій варіант відповіді
- 
- 

13. Діти повинні народжуватися:

- а) у будь-яких умовах, адже діти - це щастя;
  - б) коли майбутні батьки психологічно готові до їх народження;
  - в) коли є всі потрібні матеріальні умови;
  - г) свій варіант відповіді
- 
- 

14. Які цінності для Вас є найважливішими? (не більше 5 варіантів відповіді):

- а) сім'я;
- б) здоров'я;
- в) діти;
- г) освіта;

- г) творчість;
- д) цікава робота, кар'єрне зростання;
- е) матеріальна забезпеченість;
- є) свобода, незалежність;
- ж) допомога людям;
- з) громадське визнання і пошана;
- и) професійна самореалізація;
- і) власне задоволення та розваги;

15. Наскільки ви згодні з наступними твердженнями?

	Повністю згоден	Частково згоден	Частково не згоден	Повністю не згоден	Важко відповісти
«Якщо хтось прийняв рішення не народжувати дітей, то це його право, тому що кожен має право вибору»					
«Сенс життя в дітях, я хочу жити для них. Все життя присвячувати тільки собі не цікаво»					
«Краще не народжувати дітей, ніж, народивши, визнати їх приреченими на бідне існування»					

16. Чи чули Ви про громадський рух «Чайлдфрі»?

- а) так;
- б) ні, не чув.

17. Звідки Ви дізналися про рух «чайлдфрі»?



- а) ЗМІ;
- б) Інтернет;
- в) від друзів;
- г) з літературних джерел;
- д) телебачення, фільми;
- е) свій власний варіант

---

18. Чи зустрічали Ви в своєму житті представників чайлдфрі?

- а) так;
- б) ні.

19. Якщо так, то де ви зустрічали представників даної течії?

- а) в школі;
- б) в університеті;
- в) на роботі;
- г) у колі друзів;
- д) власний варіант відповіді \_\_\_\_\_

20. Чи є Ви представником течії чайлдфрі?

- а) так;
- б) ні.

21. Як на Вашу думку рух чайлдфрі впливає на демографію України?

- а) позитивно;
- б) негативно;
- в) ніяк не впливає.

22. Як Ви вважаєте, чому сьогодні в Україні рух чайлдфрі набирає популярність?

---

23. На Вашу думку, чи варто заборонити рух чайлдфрі в Україні?

- а) так;
- б) ні;
- в) мені байдуже.

24. Чому варто заборонити рух чайлдфрі в Україні? (перелічіть можливі мінуси, негативні наслідки, до яких може призвести популяризація цієї течії)

---

25. Чому не варто забороняти рух чайлдфрі в Україні? (Аргументуйте свою позицію)

---

---

**СОЦІОЛОГІЧНА АНКЕТА****«РОДИНА В УЯВЛЕННЯХ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ»**

*(розроблена В. Сичовою, Л. Хижняк)*

Шановні студенти!

Запрошуємо вас взяти участь в соціологічному опитуванні з метою визначити уявлення студентів про родину та її роль в їх життєдіяльності. Ваші відповіді допоможуть виявити проблеми, труднощі у взаємодії сучасних студентів з їхніми родинами, а також цінності родини для студентів та їх орієнтації на створення власної родини. Це дозволить розробити поради по удосконаленню навчальної, наукової, соціокультурної діяльності університетів, їх участі в наданні студентам необхідної підтримки.

Як заповнити анкету? Прочитайте питання і варіанти відповідей. Виберіть той або ті, що підходять вам і обведіть цифру пункту відповіді. Якщо жоден варіант вам не підходить, напишіть відповідь самі.

Для опитування ви обрані випадково. Отримана інформація буде використана лише в узагальненому виді. Будь ласка, відповідайте на питання якомога точніше.

Ми гарантуємо конфіденційність отриманої інформації.

*Дякуємо вам за згоду взяти участь в опитуванні!*

**1. ЯК ЗМІНИЛОСЯ ВАШЕ ЖИТТЯ ЗА ОСТАННІЙ РІК?**

- 1) значно погіршилося
- 2) скоріше погіршилося
- 3) залишилося без змін
- 4) скоріше покращилося
- 5) значно покращилося

**2. ЯК ЗМІНИЛИСЯ ВАШІ СТОСУНКИ ЗІ СВОЄЮ РОДИНОЮ ЗА ОСТАННІЙ РІК?**

- 1) значно погіршилися
- 2) скоріше погіршилися
- 3) залишилося без змін
- 4) скоріше покращилися
- 5) значно покращилися

**3. НАСКІЛЬКИ ДЛЯ ВАС ВАЖЛИВО... ?**

(1 – зовсім не важливо, 2 – скоріше не важливо 3 – у чомусь важливо, а в чомусь – ні, 4 – скоріше важливо, 5 – дуже важливо, 0 - важко сказати).  
Зробіть відмітку у кожному рядку.

1	Мати власну родину (сім'ю)	1	2	3	4	5	0
2	Мати власну дитину (дітей)	1	2	3	4	5	0
3	Мати підтримку, відчувати турботу від матері	1	2	3	4	5	0
4	Мати підтримку, відчувати турботу від батька	1	2	3	4	5	0
5	Мати підтримку, відчувати турботу від сестри, брата	1	2	3	4	5	0
6	Мати підтримку, відчувати турботу від бабусі, дідуся	1	2	3	4	5	0
7	Мати підтримку, відчувати турботу від інших членів родини	1	2	3	4	5	0
8	Турбуватися про себе (здоров'я, житло, освіта, робота тощо)	1	2	3	4	5	0
9	Підтримувати, турбуватися про свою матір	1	2	3	4	5	0
10	Підтримувати, турбуватися про свого батька	1	2	3	4	5	0
11	Підтримувати, турбуватися про сестру, брата	1	2	3	4	5	0
12	Підтримувати, турбуватися про бабусю, дідуся	1	2	3	4	5	0
13	Підтримувати, турбуватися про інших членів родини	1	2	3	4	5	0
14	Проводити з родиною певний час, відмічати родинні свята	1	2	3	4	5	0
15	Брати участь у вирішенні конфліктів між членами родини	1	2	3	4	5	0
16	Дотримуватися разом з родиною релігійних традицій, звичаїв (проведення обрядів, відвідування храму тощо)	1	2	3	4	5	0
17	Мати доступ до мережі інтернет для спілкування з членами родини	1	2	3	4	5	0

4. ХТО ІЗ ЧЛЕНІВ РОДИНИ ПЕРЕВАЖНО ДОПОМАГАЄ ВАМ, ЯКЩО З'ЯВЛЯЮТЬСЯ ПРОБЛЕМИ, ПІДТРИМУЄ ВАС У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ? (оберіть до 3-х відповідей, або допишіть свій варіант)

- 1) мати
- 2) батько
- 3) сестра, брат
- 3) бабуся/дідуся
- 4) інші родичі

5) ніхто

6) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

### 5. НАСКІЛЬКИ ВАС В ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ТУРБУЄ ...?

(5 – дуже турбує, 4 – скоріше турбує, 3 – у чомусь турбує, а в чомусь – ні, 2 – скоріше не турбує, 1 – зовсім не турбує, 0 – важко сказати). Позначте відповідь по кожному рядку

1	Залежність від родини (фінансова, матеріальна тощо)	1	2	3	4	5	0
2	Відсутність друзів	1	2	3	4	5	0
3	Відсутність власної сім'ї	1	2	3	4	5	0
4	Взаємини з родичами	1	2	3	4	5	0
5	Труднощі спілкування з членами родини	1	2	3	4	5	0
6	Проблеми зі здоров'ям (власним, членів родини)	1	2	3	4	5	0
7	Необлаштованість життя родини, низький рівень добробуту	1	2	3	4	5	0
8	Наркотична залежність (моя, членів родини)	1	2	3	4	5	0
9	Алкоголізм (мій, членів родини)	1	2	3	4	5	0
10	Прояви насильства в родині	1	2	3	4	5	0
11	Брак коштів для задоволення своїх потреб	1	2	3	4	5	0
12	Невпевненість у власному майбутньому	1	2	3	4	5	0

### 6. ЯКІ ФОРМИ ВАШОГО СПІЛКУВАННЯ З ЧЛЕНАМИ РОДИНИ НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ? (оберіть до 3-х відповідей, допишіть свій варіант)

- 1) особисте спілкування
- 2) обмінюємося повідомленнями в соціальних мережах
- 3) спілкуємося за допомогою електронної пошти
- 4) пишемо й надсилаємо один одному листи звичайною поштою
- 5) обмінюємося повідомленнями через сторонніх осіб
- 6) взагалі наразі ніяк не спілкуємося.
- 7) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

### 7. А ЯКІ ФОРМИ СПІЛКУВАННЯ З ЧЛЕНАМИ РОДИНИ ВИ ХОТІЛИ Б ПРАКТИКУВАТИ? (оберіть до 3-х відповідей або допишіть свій варіант)

- 1) особисте спілкування
- 2) обмінюватися повідомленнями в соціальних мережах
- 3) спілкуватися за допомогою електронної пошти
- 4) писати й надсилати один одному листи звичайною поштою
- 5) обмінюватися повідомленнями через сторонніх осіб
- 6) взагалі наразі ніяк не спілкуватися.
- 7) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

8. ЧИ ПОШИРЕНА БРЕХНЯ У СПІЛКУВАННІ МІЖ ЧЛЕНАМИ ВАШОЇ РОДИНИ? (оберіть одну відповідь або допишіть свій варіант)

1) члени моєї родини можуть збрехати під час спілкування (щоб уникнути неприємностей, конфліктів тощо)

2) члени родини чесні в родинному спілкуванні (переважно із-за страху викриття брехні)

3) у нашій родині не прийнято брехати один одному

4) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

9. ЧИ ПРИЙНЯТО У ВАШІЙ РОДИНІ ...?

(1 – зовсім не прийнято, 2 – скоріше не прийнято, 3 – у чомусь прийнято, 4 – в чомусь – ні, 5 – скоріше прийнято, 5 – загалом прийнято). Позначте відповідь по кожному рядку.

1	Інформувати членів родини про події у своєму житті	1	2	3	4	5
2	Вітати членів родини зі святами, днем народження, успіхами тощо	1	2	3	4	5
3	З повагою ставитися один до одного	1	2	3	4	5
4	Допомагати членам родини в складних життєвих ситуаціях	1	2	3	4	5
5	Разом відвідувати церкву, відмічати релігійні свята (за можливістю)	1	2	3	4	5
6	Разом відмічати державні (національні) свята (за можливістю)	1	2	3	4	5
7	Разом відвідувати культурні заходи (за можливістю)	1	2	3	4	5
8	Обговорювати повсякденні побутові проблеми життя родини	1	2	3	4	5
9	Обмінюватися поглядами щодо подій навколишнього світу	1	2	3	4	5
10	Складати плани щодо сімейного бюджету (доходів і витрат)	1	2	3	4	5

10. ЯКЕ ВАШЕ СТАВЛЕННЯ ДО НАСИЛЬСТВА В РОДИНІ (СІМ'Ї)?

1) будь-яке насильство в родині недопустимо

2) інша думка (напишіть) \_\_\_\_\_

11. ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ...?

(1 – зовсім не підтримую, 2 – скоріше не підтримую, 3 – у чомусь підтримую, 4 – в чомусь – ні, 5 – скоріше підтримую, 5 – цілком підтримую).

Позначте відповідь по кожному рядку

1	Орієнтацію молоді на бездітність, рух чайлдфрі (відмова від народження дітей)	1	2	3	4	5
2	Спільне проживання молоді без реєстрації шлюбу в державній установі	1	2	3	4	5

3	Спільне проживання молоді без вінчання у церкві	1	2	3	4	5
4	Реєстрацію одностатевих шлюбів серед молоді	1	2	3	4	5
5	Використання у спілкуванні лексики, яка принижує членів родини, що належать до іншої культури, раси, нації тощо	1	2	3	4	5
6	Прояви насильства та дискримінації за ознакою статі, порушення гендерних прав членів родини	1	2	3	4	5

## 12. ЧИ ДОВІРЯЄТЕ ВИ ЧЛЕНАМ СВОЄЇ РОДИНИ?

- 1) цілком довіряю
- 2) переважно довіряю
- 3) у чомусь довіряю, а в чомусь – ні
- 4) переважно не довіряю
- 5) зовсім не довіряю

## 13. ЯКОЮ МІРОЮ ВИ ОБІЗНАНИ З ІСТОРІЄЮ СВОЄЇ РОДИНИ?

- 1) повною мірою обізнаний
- 2) скоріше обізнаний
- 3) у чомусь обізнаний, а в чомусь – ні
- 4) скоріше не обізнаний
- 5) практично не обізнаний

## 14. ЯКОЮ МІРОЮ ВИ ПИШАЄТЕСЯ ЧИ НЕ ПИШАЄТЕСЯ ТИМ, ЩО Є ЧЛЕНОМ СВОЄЇ РОДИНИ?

- 1) дуже пишаюся
- 2) скоріше пишаюся
- 3) важко сказати
- 4) скоріше не пишаюся
- 5) зовсім не пишаюся

## 15. ЯКЩО ВИ ПИШАЄТЕСЯ, ТО ЧИМ САМЕ?

(напишіть) \_\_\_\_\_

16. ЯКЩО ВИ НЕ ПИШАЄТЕСЯ, ТО ЧОМУ (напишіть) \_\_\_\_\_

## 17. ВАША ДУМКА ЩОДО ЗГУРТОВАНОСТІ ВАШОЇ РОДИНИ. ЧИ ЗГОДНІ ВИ З НАВЕДЕНИМИ СУДЖЕННЯМИ?

*(1 – не згоден, 2 – скоріше не згоден, 3 – у чомусь згоден, а в чомусь – ні, 4 – скоріше не згоден, 5 – повністю згоден). Позначте відповідь по кожному рядку*

1	Моїй родині не вистачає взаєморозуміння, справжньої дружби	1	2	3	4	5
2	Мені здається, що інші члени родини краще розбираються в житті, що правильно, а що – ні	1	2	3	4	5

3	Я часто не розумію, що до чого в родинних питаннях, почуваюся ніяково	1	2	3	4	5
4	У мене є відчуття, що життя родини проходить повз мене	1	2	3	4	5

18. НА ВАШ ПОГЛЯД, ЯКІ ЗАХОДИ В УНІВЕРСИТЕТІ МОЖУТЬ ПІДВИЩИТИ ОБІЗНАНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПРО РОДИННЕ ЖИТТЯ ТА ЙОГО ПРОБЛЕМИ І ДОПОМАГАТИ ЇХ ВИРІШУВАТИ?

- 1) треба ввести дисципліну про родинне життя як обов'язковий предмет
- 2) варто викладати дисципліну про родинне життя факультативно, за бажанням студентів
- 3) окремі аспекти життя родини викладати в різних навчальних дисциплінах
- 4) консультації з проблем родини надавати соціально-психологічною службою університету
- 5) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

19. А ЯКІ З ЦИХ ЗАХОДІВ УЖЕ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ У ВАШОМУ УНІВЕРСИТЕТІ?

(оберіть до 3-х відповідей або допишіть свій варіант)

- 1) введена дисципліна про родинне життя як обов'язковий предмет
- 2) викладається дисципліна про родинне життя факультативно, за бажанням студентів
- 3) окремі аспекти життя родини викладаються в різних навчальних дисциплінах
- 4) консультації з проблем родини надаються соціально-психологічною службою університету
- 5) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

20. ЯКОЮ МІРОЮ ВИ ЗАДОВОЛЕНІ ЧИ НЕ ЗАДОВОЛЕНІ НАРАЗІ СВОЇМ ЖИТТЯМ?

- 1) дуже задоволений
- 2) скоріше задоволений
- 3) у чомусь задоволений, а в чомусь – ні
- 4) скоріше не задоволений
- 5) зовсім не задоволений

21. ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ СЕБЕ ЩАСЛИВОЮ ЛЮДИНОЮ?

- 1) цілком так
- 2) скоріше так
- 3) важко визначити, задоволений чи ні

4) скоріше ні

5) зовсім ні

*КІЛЬКА ПИТАНЬ ПРО ВАШУ РОДИНУ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ*

23. ЧИ Є ЗАГИБЛІ /ПОСТРАЖДАЛІ ВІД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЧЛЕНИ РОДИНИ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

24. ЧИ Є КОНФЛІКТИ В РОДИНІ ЧЕРЕЗ РІЗНЕ СПРИЙНЯТТЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

25. ЯКЩО Є ЧЛЕНИ РОДИНИ В РОСІЇ ЧИ БІЛОРУСІ, ЧИ ПІДТРИМУЄ ВИ З НИМИ ВІДНОСИНИ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

26. ЧИ ПЕРЕБУВАЮТЬ ЧЛЕНИ ВАШОЇ РОДИНИ В ПОЛЬЩІ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

27. ЧИ РОЗДІЛЕНІ ЧЛЕНИ ВАШОЇ РОДИНИ (СІМ'Я) ЗА КРАЇНАМИ ПРОЖИВАННЯ ВІЙНОЮ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

28. ЧИ ХОТІЛИ Б ЖИТИ РАЗОМ З РОДИНОЮ ЗА КОРДОНОМ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

29. ЧИ ХОТІЛИ Б ЖИТИ РАЗОМ З РОДИНОЮ В УКРАЇНІ?

1. так

2) ні

3) важко сказати

**КІЛЬКА СЛІВ ОСОБИСТО ПРО ВАС**

30. ВАША СТАТЬ: 1) жіноча

2) чоловіча

31. ВАШ ВІК: 1) 18-24

2) 25-30

3) 31-45

32. ЯКЩО НАВЧАЄТЕСЯ НА ОСВІТНЬОМУ РІВНІ «БАКАЛАВР», ТО НА ЯКОМУ КУРСІ?

1) на першому курсі

2) на другому курсі

3) на третьому курсі

4) на четвертому курсі

33. ЯКЩО НАВЧАЄТЕСЯ НА ОСВІТНЬОМУ РІВНІ «МАГІСТР», ТО НА ЯКОМУ КУРСІ?

1) на першому курсі

2) на другому курсі



34. ЯКОГО ПРОФІЛЮ СПЕЦІАЛЬНІСТЬ, ЗА ЯКОЮ ВИ НАВЧАЄТЕСЯ?

- 1) природнича
- 2) технічна
- 3) гуманітарна
- 4) право
- 5) медицина
- 6) культура і мистецтво
- 7) журналістика
- 8) інформаційні технології
- 9) інше (напишіть) \_\_\_\_\_

35. ДЕ ВИ НАРАЗІ МЕШКАЄТЕ?

- 1) разом з родиною (сім'єю)
- 2) знімаю житло
- 3) живу в гуртожитку
- 4) інше (напишіть \_\_\_\_\_)

36. ДЕ ВИ НАРАЗІ НАВЧАЄТЕСЯ?

- 1) навчаюся за кордоном
- 2) навчаюся в Україні

**Дякуємо за участь в опитуванні!**

### Вправа «Дерево усвідомленого батьківства»

Мета: визначити складові поняття «усвідомлене батьківство».

Час: 40 хв.

Ресурси: чотири аркуші ватману, кольорові маркери, аркуші кольорового паперу, лист фліпчарту із зображенням дерева й візуалізованим алгоритмом завдання (представлено нижче).



#### Хід проведення

##### 1 етап (20 хвилин)

Тренер об'єднує учасників у п'ять робочих груп за допомогою заздалегідь підготовлених карток, на яких представлено початкові слова однієї з п'яти відомих дитячих пісень. Утвореній групі пропонується заспівати фрагмент «своєї» пісні, а потім зайняти робочі місця з підготовленими ресурсами для виконання завдання. Воно полягає у тому, щоб представити за 15 хвилин усвідомлене батьківство у вигляді дерева наступним чином:

**Коріння та основа дерева** – визначення поняття «усвідомлене батьківство».

Гілки дерева, які утворюють крону:

**Гілка знання** – знання, що допоможуть батькам у розвитку та вихованні дитини.

**Гілка почуттів** – батьківські почуття стосовно своїх дітей.

**Гілка умінь** – уміння, що допомагають батькам успішно виконувати батьківські функції.

**Гілка якостей** – риси характеру, які мають бути притаманними усвідомленим батькам.

Кожна група протягом 20 хв. працює над виконанням завдання.

### **II етап (20 хв.).**

Кожна група презентує результати свого бачення «Дерева усвідомленого батьківства».

## Ситуативні завдання

### Ситуація 1

Опис ситуації: Оля та Андрій – молоді батьки, які нещодавно народили свою першу дитину – Марка. Вони хочуть забезпечити своєму сину найкращий догляд і розвиток у перший рік життя, але відчують певні труднощі з плануванням щоденних рутин і реагуванням на різні ситуації.

Завдання для студентів:

3. Розробіть щоденний графік догляду за немовлям на перші шість місяців життя, включаючи харчування, сон, гігієну та ін.

4. Обґрунтуйте, чому саме обраний вами підхід є найоптимальнішим для повноцінного розвитку дитини цього віку?

### Ситуація 2

Опис ситуації: Дворічний Максим постійно хоче все помацати, спробувати на смак і розібрати. Батьки турбуються, що він може поранитися або пошкодити речі.

Запитання для обговорення:

1. Як забезпечити безпеку дитини, одночасно дозволяючи їй досліджувати світ?

2. Які ігри та активності можуть задовольнити допитливість Максима?

### Ситуація 3

Опис ситуації: Шестирічний Ілля боїться монстрів і темряви. Перед сном він часто плаче і просить батьків залишитися з ним.

Запитання для обговорення:

1. Як допомогти дитині подолати нічні страхи?

2. Які ритуали перед сном можуть заспокоїти дитину?

### Ситуація 4

Опис ситуації: Чотирирічна Софійка відмовляється їсти овочі та фрукти, а віддає перевагу солодощам. Батьки стурбовані її харчуванням.

Запитання для обговорення:

1. Як би Ви відреагували на відмову дитини їсти певну їжу?
2. Як пояснити дитині важливість та користь здорового харчування?
3. Чи можна за допомогою ігор та активностей зробити процес харчування цікавим для дитини?
4. Які типи, на Вашу думку, помилки найчастіше допускають батьки, намагаючись привчити дитину до здорового харчування?

### **Ситуація 5**

Опис ситуації: Бабуся Марія часто залишається наодинці зі своїм онуком, семирічним Дмитром. Вони обоє дуже люблять один одного, але між ними часто виникають непорозуміння. Бабуся вважає, що дитина має поводитися більш ввічливо і слухатися дорослих, а Дмитро хоче більше свободи і самостійності.

Запитання для обговорення:

1. Які основні причини, на Вашу думку, можуть провокувати конфлікти між бабусею і онуком?
2. Чи варто залучати батьків хлопчика до вирішення ситуації?
3. Як організувати спільне дозвілля, який би задовольняв інтереси обох поколінь?

### **Ситуація 6**

Опис ситуації: Молода сім'я Олени та Андрія виховує дворічну доньку Даринку. Вони прагнуть створити для дитини атмосферу любові, довіри та самостійності, намагаючись застосовувати сучасні підходи до виховання. Бабуся Наталія, яка часто доглядає за онукою, має зовсім інші погляди. Вона вважає, що дитину потрібно виховувати суворіше, менше балувати і більше вимагати послуху.

Запитання для обговорення:

1. Чому, на Вашу думку, виникли розбіжності у поглядах на виховання між молодими батьками та бабусею?
2. Які кроки можуть зробити молоді батьки і бабуся, щоб знайти компроміс?

3. Як донести до старшого покоління важливість сучасних підходів до виховання?

4. Які переваги і недоліки стилів виховання батьків дівчинки та її бабусі? Поясніть свою думку.

### Ситуація 7

Опис ситуації: Першокласник Іванко важко адаптується до шкільного життя. Він боїться вчителя, не хоче виконувати домашні завдання і часто свариться з однокласниками.

Завдання для студентів:

1. Складіть план дій для батьків Іванка, який допоможе йому адаптуватися до школи. Включіть в план конкретні кроки, які можуть зробити батьки, вчитель і сама дитина.

Запитання для обговорення:

2. Чи можуть батьки створити позитивну мотивацію до навчання? Яким чином?

3. Яким чином батьки хлопчика можуть співпрацювати з учителем для вирішення проблем?

### Алгоритм оцінювання виконання ситуативних завдань

Параметри Оцінювання	Високий рівень (3 бали)	Середній рівень (2 бали)	Низький рівень (1 бал)
Розуміння основних концепцій	Глибоке розуміння та чітке пояснення	Базове розуміння, деякі неточності	Обмежене розуміння, труднощі з поясненням
Аналіз ситуації	Комплексний аналіз, обґрунтовані рішення	Виявлення основних проблем, частковий аналіз	Не виявляє проблем, необґрунтовані рішення

Практичні навички	Впевнене застосування, ефективні стратегії	Деякі навички застосовані, але з труднощами	Значні труднощі, неефективні стратегії
Креативність та інноваційність	Оригінальні та креативні ідеї	Деякі креативні ідеї, більшість традиційні	Відсутність креативності
Комунікаційні навички	Чітке, логічне висловлення, правильна термінологія	Може донести думки, але не завжди чітко	Труднощі з чітким висловленням, некоректна термінологія

**Тест-опитувальник «Оцінка знань та уявлень студентської молоді про сімейні цінності та батьківство»**

Шановна студентська спільното!

Просимо Вас взяти участь в тестуванні, присвяченому дослідженню сімейних цінностей. Ваша думка важлива для нас. Дякуємо за співпрацю!

**Блок 1. «Сімейні цінності»**

1. Які з наведених факторів, на вашу думку, найбільше впливають на формування сімейних цінностей у сучасному суспільстві?

- а) сім'я;
- б) школа;
- в) друзі, найближче оточення;
- г) релігійні спільноти;
- д) ЗМІ, соціальні мережі;

2. Як, на вашу думку, змінилися сімейні цінності в порівнянні з поколінням ваших батьків?

3. Оцініть, наскільки Ви згодні з наступними твердженнями: (1 – не згоден, 2 – скоріше не згоден, 3 – у чомусь згоден, а в чомусь – ні, 4 – скоріше не згоден, 5 – повністю згоден). Позначте відповідь по кожному рядку

1	Сім'я є найважливішою цінністю в моєму житті	1	2	3	4	5
2	Сімейні традиції є важливою частиною сімейного життя	1	2	3	4	5
3	Матеріальний добробут є більш важливим за сімейні відносини	1	2	3	4	5
4	Сім'я повинна бути побудована на взаємній повазі та підтримці.	1	2	3	4	5
5	Для щастя достатньо успішної кар'єри, сім'я не обов'язкова.	1	2	3	4	5



## **Блок 2. «Продовження роду та сімейні ролі»**

4. Яке значення має продовження роду для суспільства?
5. Як, на вашу думку, змінилися ролі чоловіка і жінки в сучасній сім'ї?

Які наслідки це має для продовження роду?

6. Перелічіть основні функції сім'ї
7. Які, на вашу думку, основні завдання батьків у вихованні дітей?
8. Як, на вашу думку, сучасні технології впливають на процес виховання дітей?
9. Що таке демографічна криза і які її причини?
10. Як, на вашу думку, змінюється народжуваність в Україні?
11. Які заходи, на вашу думку, можуть сприяти підвищенню народжуваності?

## **Блок 3. «Свідома бездітність»**

12. Чи знайомі ви з поняттями «чайлдфрі», «чайлдліс»? Як ви розумієте ці поняття?
13. Чи вважаєте ви, що «свідома бездітність» є особистим вибором кожної людини?
14. Які аргументи найчастіше можуть наводити люди на користь «свідомої бездітності»?
15. Як ви вважаєте, чи сумісна свідома бездітність з традиційними сімейними цінностями?
16. З якими міфами про свідому бездітність ви стикалися?
17. Чи обізнані ви з можливими медичними наслідками відкладання вагітності або відмови від неї?

## **Блок 4. Готовність до виконання батьківських функцій**

18. Які труднощі, на вашу думку, можуть виникнути у молодих батьків?  
(відкрита відповідь)

19. Які з перелічених джерел інформації про виховання дітей ви вважаєте найбільш надійними? (книги, інтернет, досвід батьків, курси для майбутніх батьків)

20. Який стиль виховання, на вашу думку, є найбільш ефективним? (авторитарний, демократичний, ліберальний) Відповідь обґрунтуйте.

21. Які фактори найбільше впливають на формування особистості дитини? (генетика, виховання, соціальне середовище)

22. Які типові помилки у вихованні, на вашу думку, найчастіше допускають батьки?

23. Які види державної допомоги надаються молодим батькам?

### Вправа «Батьківське спілкування»

Час: 30 хв.

Мета: визначити сильні та слабкі сторони учасників під час спілкування з дітьми.

Ресурси: роздрукована таблиця «Способи спілкування» для кожного учасника.

#### Хід проведення

Тренер пропонує учасникам позначити у таблиці дві зі слабких (ліва колонка) та дві (права колонка) з сильних сторін їхнього спілкування з дитиною. Учасники обговорюють питання про навички з правої колонки, які, на їхню думку, потребують удосконалення.

<p><b>Непродуктивні способи спілкування</b></p> <p>Способи спілкування, що демонструють відсутність поваги до дітей. Не робіть так, як зазначено нижче.</p>	<p><b>Продуктивні способи спілкування</b></p> <p>Індивідуалізовані способи спілкування, що демонструють повагу до дитини (з використанням «я» та «мені»).</p>
<p><b>1. Погроза.</b> Дітям стає страшно, коли батьки лякають їх привидами, поліцейськими, великими собаками й кажуть, що залишать їх одних й віддадуть їхню улюблену іграшку «гарному хлопчику».</p>	<p>1. Якщо ви засмучені чимось у поведінці дитини, використовуйте «я-висловлювання»: «Я не люблю, коли ти себе так поводиш», або «Мені неприємно, коли ти говориш такі слова», або «Мені потрібно подумати про це».</p>
<p><b>2. Обзивання.</b> Нема нічого страшного, якщо іноді дурне слово зірветься з язика, але намагайтесь ніколи не називати дитину тупою, поганою, ледарем, грубіяном, ідіотом, злодієм. Такі прізвиська «прилипають» до дітей іноді на все життя.</p>	<p>2. Завжди кажіть дітям, які почуття й емоції виникають у вас з приводу їхнього певного проступку: «Мені не подобається, коли ти гупаєш дверима»(замість висловлювання «Ах ти грубіян!»).</p>

<p><b>3.Звинувачення та присоромлення.</b> Коли батьки весь час «чіпляються» до дітей, критикують їх, то часто це призводить до погіршення дитячої поведінки. Іноді не тільки в даний момент, але у й майбутньому.</p>	<p>3. Заохочення з боку батьків для дитини як сонячне світло, особливо коли воно особистісно забарвлене: «Я люблю тебе таким, який ти є». «Мені подобається спостерігати за твоєю грою. Мені стало легше, коли ти мене приголубив».</p>
<p><b>4. Посилання на зайнятість.</b> Телебачення та іграшки можуть навчити дитину деяким корисним речам і стимулювати її розвиток. проте ніщо не в змозі замінити її позитивної особистісно забарвленої уваги з боку батьків.</p>	<p>4. Як тільки закінчиться ця програма, ми вимкнемо телевізор і трохи поговоримо. Про що б ти бажав поговорити: про те, як ти був маленьким, чи про мене в дитинстві?».</p>
<p><b>5. Крик, зриви.</b> Якщо Ви зриваєте свою злість на дітях, кричите на них, застосовуєте інші жорсткі способи виховання, говорите льодяним агресивним тоном, не дивуйтесь, що вони, коли виростуть, відповідатимуть так само.</p>	<p>5. Покажіть, що Ви вмієте виливати свій гнів у словах, а не у ділах; і слідкуєте за тоном, яким розмовляєте з дитиною: «Коли ти ображаєш малечу, я починаю злитися так сильно, що мені хочеться відлупцювати цю подушку як слід».</p>
<p><b>6. Сюсюкання.</b> Іноді можна трохи подурочитися, але, якщо Ви увесь час будете сюсюкатися, то можете завадити нормальному мовному розвитку дитини.</p>	<p>6.Нормальна мова стимулює розумовий та мовний розвиток дитини. Правильне вживання слів (у тому числі стосовно «делікатних» частин тіла) закладає гарний фундамент на майбутнє.</p>
<p><b>7.Накази.</b> Якщо Ви постійно будете командувати дітьми, ніби вони - солдати, а ваш дім - казарма, то напевне, вони слухатимуть вас зараз, проте можуть затаїти образу на Вас. До того ж їхня система моральних цінностей зазнаватиме серйозних деформацій.</p>	<p>7. Необхідно пояснити дітям чому Ви робите саме так, тобто пояснити причини Ваших вчинків та ваші цінності. Наприклад: «Якщо твій велосипед заржавіє, він просто зіпсується, а ми поки що не можемо дозволити собі купити тобі новий». Або «Пробач, що так сильно розсердився на тебе - просто я дуже втомився».</p>

**Запитання для обговорення:**

1. Що було важче: визначити сильні чи слабкі сторони Вашого спілкування з дитиною?
2. Які фактори можуть ускладнювати ефективне спілкування з дітьми?
3. Що Вам як батькам (реальним чи потенційним) дало виконання цього завдання?
4. Які конкретні кроки Ви можете зробити для того, щоб покращити своє спілкування з дітьми?

### Анкета для експертів

**Мета анкетування:** Отримати експертні оцінки щодо рівня емоційної готовності сучасної молоді до виконання батьківських функцій.

#### Питання анкети

1. Наскільки, на вашу думку, молодь усвідомлює відповідальність батьківства? (1 – зовсім не усвідомлюють, 5 – повністю усвідомлюють)
2. Який рівень емоційної зрілості демонструють сучасні молоді люди, на вашу думку?
3. Як ви оцінюєте готовність молоді до створення міцних сімейних відносин?
4. Які основні емоції, на вашу думку, асоціюються у молоді з поняттям «батьківство»? (радість, тривога, відповідальність, інші)
5. Які фактори найбільше впливають на формування готовності молоді до батьківства? (сім'я, друзі, ЗМІ, особистий досвід)
6. Які, на вашу думку, найбільші труднощі виникають у сучасної молоді при прийнятті рішення про батьківство?
7. Які якості особистості, на вашу думку, необхідні для успішного батьківства?
8. Які заходи можна вжити для підвищення рівня емоційної готовності молоді до батьківства?

**Тематика навчальних дисциплін вітчизняних ЗВО з питань  
формування готовності до батьківства**

Регіон	Назва ЗВО	Назва ОК	Для кого викладається	Тема (-и), яка вивчається в межах ОК
Вінницька область	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	Актуальні проблеми виховання в кризових умовах	Вибіркова дисципліна	Важливі аспекти виховної роботи в умовах війни.
		Психологія сім'ї та сімейного консультування	Дисципліна циклу професійної підготовки спеціальності 231 Соціальна робота	Загальна характеристика сім'ї. Історія шлюбно-сімейних відносин. Характеристика сучасної сім'ї. Структура та основні характеристики сім'ї.

Волинська область	Волинський національний університет імені Лесі Українки	Психологія батьківства	Вибіркова дисципліна для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 053 Психологія	Становлення батьківської ідентичності . Етапи становлення батьківської ідентичності . Психологічна готовність до материнства . Потреба в дітях. Роль батька дитини у психологічному здоров'ї матері та дитини. Психологічний супровід становлення батьківської ідентичності усиновителів. Девіантне батьківство. Сурогатне материнство .
-------------------	---	------------------------	---	--



		Психологічна допомога дитині та сім'ї	Вибіркова дисципліна для здобувачів другого (магістерського) рівня спеціальності 053 Психологія	Практична психологія у роботі з сім'ями. Консультативна робота із сім'єю. Сімейна комунікація як смисловий аспект взаємодії між членами сім'ї. Техніки та моделі сімейного консультування
Дніпропетровська область	Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара	Усвідомлене батьківство	Вибіркова дисципліна	Компоненти усвідомленого батьківства; Соціально-психологічні чинники батьківства; цінності сім'ї; аналіз основних концепцій підготовки батьків до виховання дітей; сучасні технології виховання; необхідні методики для налагодження взаємодії з дітьми

				різних вікових категорій.
Донецька область (в зв'язку з окупацією територій РФ, географічно університет розташовується у м. Вінниця).	Донецький національний університет імені Василя Стуса	Психологія сім'ї з основами психології сексуальності	Вибіркова ОК	Сім'я як соціальний інститут довготривалих суспільно-економічних трансформацій. Типові історичні наукові уявлення про психологію сім'ї. Соціально-психологічна сутність сім'ї (типи, тенденції розвитку).
Житомирська область	Житомирський державний університет імені Івана Франка	Соціальна робота з сім'єю	Дисципліна циклу професійної підготовки спеціальності 231 Соціальна робота	Сім'я як соціальний феномен. Класифікація сімей. Основні напрямки соціальної роботи з сім'ями. Моделі соціальної роботи з бездітними сім'ями.
Закарпатська область	ДВНЗ «Ужгородський національний університет»	Регулювання сімейних відносин	Вибіркова дисципліна	Загальні принципи регулювання сімейних

				відносин. Дослідженн я соціального становища сім'ї. Соціальна робота з молодою сім'єю.
Запорізька область	Запорізький національний університет	Педагогіка сімейного виховання	Вибіркова ОК	Сутність та зміст сім'ї як системи; Сутність та зміст сімейного виховання. Виховний потенціал сім'ї. Сім'я у системі виховних інститутів.
Івано- Франківська область	Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	Психологія сім'ї	Обов'язкові ОК циклу професійної підготовки за спеціальніст ю 053 Психологія	Сім'я як соціально- психологічн ий феномен. Емоційний компонент взаємодії подружжя. Формування подружньої пари. Динаміка подружніх відносин. Психологія подружньої сумісності.

Київська область (м. Київ)	Київський столичний університет імені Бориса Грінченка	Сімейне консультува ння	Навчальна дисципліна циклу професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврськ ого) рівня вищої освіти спеціальност і 053 Психологія	Специфіка сімейного консультува ння. Сім'я як соціальний інститут; Консультува ння з проблем подружніх взаємин.
Кіровоградс ька область (м. Кропивниць кий)	Центральноукраї нський державний університет імені Володимира Винниченка	Робота психолога з батьками	Вибіркова дисципліна професійног о спрямування для спеціальност ей 053 Психологія, 013 Початкова освіта, 231 Соціальна робота, 014. 01 Середня освіта (Українська мова і література і психологія).	Проблеми сучасної української сім'ї та їх вплив на психічний розвиток та становлення особистості дитини. Психологія дитячо- батьківських стосунків. Діагностика сім'ї та сімейного виховання. Консультати вна та психокорекц ійна робота психолога з сім'єю.
		Психологія сім'ї	Вибіркова дисципліна	Історія розвитку та становлення шлюбно- сімейних відносин. Сім'я як

				соціально-психологічний феномен. Основні проблеми сімейного життя. Проблема статевих відмінностей та сімейні відносини. Статева соціалізація та підготовка до шлюбу. Вплив сім'ї на формування особистості.
Луганська область (географічно розташовується у м. Полтава, оскільки територія Луганської області окупована РФ з 2014 р.)	ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»	Пренатальна педагогіка;	Вибіркова дисципліна	Психологія, фізіологія та супровід вагітності. Психологія, фізіологія і супровід пологів. Психологія, фізіологія і супровід післяпологового періоду.
		Підготовка молоді до сімейного життя та усвідомленого батьківства	Вибіркова дисципліна	Усвідомлене та відповідальне батьківство як психолого-педагогічна проблема. Методичні

				засади сімейного виховання. Технологія формування культури сімейних відносин.
Львівська область	Львівський національний університет імені Івана Франка	Психологія батьківства	Вибіркова ОК	Поняття усвідомленого батьківства у психології; Психологічні особливості взаємодії батьків і дітей та ін.
Миколаївська область	Чорноморський національний університет імені Петра Могили	Усвідомлене батьківство	Вибіркова ОК	Поняття батьківства в психології. Усвідомлене батьківство; Сучасні дослідження батьківства. Батьківство у різних культурах; Становлення материнської ідентичності жінки та психологія вагітності; Феномен татківства в психології.

	Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського	Підготовка молоді до сімейного життя та відповідального батьківства	Вибіркова ОК	Шлюб та його психолого-педагогічні засади; Сім'я як соціально-психологічний та педагогічний феномен; Усвідомлене та відповідальне батьківство як психолого-педагогічна проблема. Стилi сімейного виховання дітей в сім'ї. Умови успішного виховання дітей в сім'ї; Технологія формування культури сімейних відносин.
Одеська область	Національний університет «Одеська юридична академія»	Психологія сім'ї та шлюбу	Вибіркова дисципліна для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія	Характеристика сучасної сім'ї; Структура сім'ї та її основні структурні елементи; Молода сім'я; Батьківство. Дитячо-

				батьківські відносини.
	Ізмаїльський державний гуманітарний університет	Педагогіка сімейного виховання	Нормативна дисципліна з циклу професійної підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота	Функції сім'ї: поняття про структуру сім'ї; Тенденція розвитку шлюбно-сімейних відносин; Виховні функції батьків; Родина в системі соціальних інститутів.
	ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»	Психологія материнства та батьківства	Обов'язкова дисципліна у підготовці здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 012 Дошкільна освіта	Формування сфери материнства та батьківства. Психологічна готовність до материнства : складові, підходи до дослідження ; Соціально-психологічний портрет сучасних батьків.
Полтавська область	Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка	Формування усвідомленого батьківства	Вибіркова дисципліна для ОП галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, ОП галузі знань	МОДУЛЬ 1. Теоретичні основи феномену шлюбу та сім'ї. МОДУЛЬ 2. Психолого-



			02 Культура і мистецтво, ОП галузі знань 03 Гуманітарні науки, ОП галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, ОП галузі знань 23 Соціальна робота	педагогічні засади подружньої взаємодії. Модуль 3. Усвідомлене та відповідальне батьківство як основа гармонійного розвитку особистості дитини в сім'ї. МОДУЛЬ 4. Методичні засади сімейного виховання.
		Основи репродуктивного здоров'я жінки та планування сім'ї	01 Освіта / Педагогіка, 02 Культура і мистецтво, 05 Соціальні та поведінкові науки	Загальні основи репродуктивного здоров'я та планування сім'ї. Методи контрацепції . Планування сім'ї та профілактика репродуктивних втрат.
Рівненська область	Рівненський державний гуманітарний університет	Тренінг батьківської ефективності	Вибіркова ОК для спеціальності 012 Дошкільна освіта	Модуль 1. Вплив батьківсько-дитячих взаємин на психічний розвиток дитини.

				Модуль 2. Характеристика порушень у взаєминах батьків і дітей.
		Педагогіка партнерства у шкільно-сімейному вихованні	013 Початкова освіта	Тема 1. Сім'я і школа як соціально-педагогічний інститут виховання Тема 2. Правові основи сучасного сімейного виховання. Тема 3. Сутнісні характеристики педагогічної взаємодії школи і сім'ї. Тема 4. Моделі педагогічної взаємодії з сім'єю. Тема 5. Педагогічна культура батьків. Тема 6. Педагогічна діагностика сім'ї.

Сумська область	Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка	Культура сім'ї та побуту	Вибіркова ОК для спеціальності 034 Культурологія	Вплив національного складу населення на формування української сім'ї. Українська жінка в сім'ї та суспільстві. Сімейний побут.
		Соціально-правовий захист сімей в Україні	Вибіркова ОК для спеціальностей 231 Соціальна робота 232 Соціальне забезпечення 028 Менеджмент соціокультурної діяльності 012 Дошкільна освіта 013 Початкова освіта 053 Психологія 016 Спеціальна освіта	Основи соціально-правового захисту сімей: поняття, значення та роль у суспільстві. Правові основи захисту сімей у національному та міжнародному контексті. Соціальні служби і їхня роль у підтримці сімей. Державна політика щодо сімей: соціальні програми та ініціативи. Права і обов'язки батьків та

				дітей.
Тернопільська область	Західноукраїнський національний університет	Шлюб і сімейні взаємини	Вибіркова ОК для спеціальності 053 Психологія	Сім'я як об'єкт роботи психолога. Особливості роботи психолога з сім'єю. Регулювання сімейно-шлюбних відносин на законодавчому рівні.
Харківська область	Харківський національний медичний університет	Філософія сім'ї та кар'єри	Вибіркова ОК для здобувачів вищої освіти спеціальності 228 Педіатрія	Сім'я й держава. Сучасні соціальні механізми підтримки сімей і соціального захисту; Сім'я й кар'єра: розподіл ролей. Чоловік й жінка; Антропологія сім'ї. Альтернативи сім'ї й шлюбу в історії й у сучасному світі. Гендерний і феміністський вплив на структуру й форму шлюбу та

				сім'ї.
	Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	Соціальний захист і соціальне забезпечення	Нормативна дисципліна професійного спрямування	Світовий досвід формування систем соціального захисту; Соціальний захист малозабезпечених верств населення.
Херсонська область	Херсонський державний університет	Психологія сім'ї	Сертифікатна програма другого (магістерського) рівня вищої освіти.	Змістові модулі програми: 1. Сімейне консультування. 2. Дитячо-батьківські стосунки: особливості та технології консультування. 3. Сімейний коучінг.
Хмельницька область	Хмельницький національний університет	Статеве виховання та підготовка до сімейного життя	Вибіркова ОК для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти	Визначення понять та значення статевого виховання. Перша статевая ідентифікація. Гендер у психологічному вимірі. Гендерна соціалізація, гендерні стереотипи та ролі. Статевий

				<p>розвиток дитини у ранньому дитинстві. Статевий розвиток у період дозрівання. Статеве виховання на різних вікових етапах. Статеве виховання в школі. Виховний вплив стосунків батьків і дітей. Сім'я як соціальна система. Поняття сім'ї та шлюбу. Моделі вибору супутника життя. Мотиви вступу у шлюб. Вплив проблем молодіжного середовища на функціонування майбутньої сім'ї. Плановане батьківство. Основи</p>
--	--	--	--	--

				сімейного виховання. Психологія інтимних стосунків у подружній парі.
Черкаська область	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини	Психологія сім'ї та статі	Вибіркова дисципліна для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота	Поняття «сім'я» та «шлюб» в психології та суміжних науках. Функціонально-рольова структура сімейних відносин. Життєвий цикл сім'ї. Любов як основа подружніх стосунків.
		Актуальні проблеми виховання студентської молоді	Вибіркова дисципліна для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки	Історичний розвиток підходів до виховання молоді. Вплив глобалізації та інформаційних технологій на ціннісні установки студентів. Вплив сім'ї на формування особистості студента. Співпраця освітніх

				закладів та сімей у процесі виховання.
Чернівецька область	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	Репродукти вне здоров'я та планування сім'ї	Вибіркова ОК для здобувачів спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія	Організація, структура та завдання служби планування сім'ї. Служба планування сім'ї в Україні. Природні методи планування сім'ї. Безплідний шлюб.
Чернігівська область	Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка	Соціально-виховна робота з сім'ями	Вибіркова ОК	Поняття про сім'ю. Типи сімей: теоретичні аспекти. Девіації у поведінці дітей як наслідок неправильного виховання в сім'ї, особливості соціально-педагогічної, соціально-виховної роботи з ними.



	Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя	Педагогіка сімейного виховання	Вибіркова ОК	Сім'я і шлюб в історії суспільства: якісна і кількісна еволюція сімейних стосунків. Сім'я як фактор формування особистості. Характеристика сучасної сім'ї. Психолого-педагогічні механізми родинного виховання. Підвищення педагогічної культури батьків. Виховання майбутнього сім'янина.
--	--	--------------------------------	--------------	--

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ  
«ПРОФІЛАКТИКА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ»**

**I. Загальна інформація**

Заклад вищої освіти	Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет/інститут	Педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра	соціальної педагогіки і соціальної роботи
Освітня програма	«Соціальна робота. Соціальна педагогіка»; «Соціальна робота. Практична психологія»
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський) рівень
Курс/семестр	IV курс, 7-й семестр
Мова навчання	Українська
Розробник	викл. Клименко Л. В.
Затверджено	Засіданням кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, протокол № 1 від 28.08.2024 р.
Обсяг дисципліни	4 кредити ЄКТС, що відповідає 120 академічним годинам, з яких денна форма: 40 годин – аудиторне навчання (лекції – 20 год., практичні – 20 год.) і 80 годин – самостійна робота; заочна форма: 12 годин – аудиторне навчання

	(лекції – 6 год., практичні – 6 год.) і 108 годин – самостійна робота.
Статус дисципліни	Вибіркова

*Метою* вивчення навчальної дисципліни «Профілактика свідомої бездітності серед молоді» є: вивчення рівнів, видів, методів та форм профілактичної роботи щодо явища свідомої бездітності з метою зниження тенденції його поширення, а також формування навичок відповідального батьківства як одного із інструментів попередження явища свідомої бездітності.

*Основними завданнями* навчальної дисципліни є:

- теоретичний аналіз сучасних тенденцій та факторів, що впливають на вибір бездітного способу життя;
- ознайомлення студентів-майбутніх соціальних працівників з теоретичними та практичними засадами профілактики явища свідомої бездітності;
- підвищення рівня готовності студентів до виконання батьківських ролей;
- формування здатності до психолого-педагогічної діагностики виховного потенціалу молоді;
- формування у студентів системи знань про відповідальне батьківство як інструмент попередження поширення явища свідомої бездітності у молодіжному середовищі.

## **II. Компетентності та результати навчання**

### **2.1 Компетентності**

*Професійні компетентності*, які мають здобути студенти, що навчаються за освітніми програмами спеціальності 231 Соціальна робота:

*Загальні:*

ЗК1: Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного)

суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК10. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК15. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

*Фахові:*

ФК10: Здатність розробляти шляхи подолання соціальних проблем і знаходити ефективні методи їх вирішення.

ФК12: Здатність ініціювати соціальні зміни, спрямовані на піднесення соціального добробуту.

ФК13: Здатність до розробки та реалізації соціальних проєктів і програм.

ФК16: Здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи.

ФК18: Здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері.

**2.2. Результати навчання** (згідно з освітніми програмами спеціальності 231 Соціальна робота):

ПРН5: Теоретично аргументувати шляхи подолання проблем та складних життєвих обставин, обирати ефективні методи їх вирішення, передбачати наслідки.

ПРН6: Розробляти перспективні та поточні плани, програми проведення заходів, оперативно приймати ефективні рішення у складних ситуаціях.

ПРН11: Використовувати методи профілактики для запобігання можливих відхилень у психічному розвитку, порушень поведінки, міжособистісних стосунків, для розв'язання конфліктів, попередження соціальних ризиків та складних життєвих обставин.

ПРН21: Демонструвати толерантну поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень.

ПРН22: Демонструвати уміння креативно вирішувати проблеми та приймати інноваційні рішення, мислити та застосовувати творчі здібності до формування принципово нових ідей.

### **III. Методи та засоби навчання**

#### **3.1. Методи навчання**

За джерелом інформації:

словесні – лекція (традиційна, проблемна, з мультимедійним супроводом), практичне заняття, пояснення, розповідь, бесіда;

наочні – спостереження, демонстрація, ілюстрація;

практичні – задачі, проблемні ситуації.

За ступенем самостійності мислення:

репродуктивні (підготовка до практичних занять, модульних контрольних робіт); пошукові (виконання завдань самостійної роботи); дослідницькі (НДЗ).

За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача, самостійна робота студентів з книгою, нормативними документами, виконання НДЗ.

#### **3.2. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна:**

- навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни;
- навчальна література (посібники, статті, аналітичні звіти тематичних досліджень);
- нормативно-правові документи;
- підбірка відеоматеріалів, фільмів про сімейні цінності;
- просвітницька гра «Suffra-Greats!».

## **IV. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

### ***4.1. Анотація змісту за темами***

#### **РОЗДІЛ 1.**

### **АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА СВІДОМОЇ БЕЗДІТНОСТІ**

#### **Тема 1. Науково-теоретичні основи свідомої бездітності як соціального явища**

Історія розвитку шлюбних стосунків. Динаміка становлення сімейних відносин в історії розвитку суспільства. Наукові підходи до вивчення проблеми функціонування шлюбу. Демографічна теорія (теорія народонаселення). Філософська концепція «антинаталізму». Історична ретроспектива поширення явища добровільної бездітності. Ідеологія чайлдфрі. Класифікація представників течії свідомо бездітних. Характеристика груп чайлдфрі. Основні причини появи явища «чайлдфрі» (свідомої бездітності). Мотиви та переконання представників чайлдфрі. Представники «чайлдлісс» та «чайлдхейтерів».

#### **Тема 2. Сучасна державна сімейна політика в Україні**

Сімейна політика в Україні. Основні принципи, завдання та напрямки виховання дітей в сім'ї. Мета сімейного виховання. Загальна стратегія сімейного виховання та відповідно до вікової періодизації розвитку дитини.

Права та обов'язки батьків і дітей за законодавством України. Державна політика підтримки материнства та батьківства в Україні. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. Батьківські відпустки та державні послуги догляду за дітьми.

#### **Тема 3. Гендерні стереотипи та їх вплив на поширення руху чайлдфрі**

Етнічний та гендерний вимір ідеології чайлдфрі. Гендерні стереотипи та їх соціальний зміст. Стереотипи маскуліності-фемінності, стереотипи щодо змісту праці, стереотипи, що пов'язані із закріпленням професійних і сімейних ролей відповідно до статі. Проблеми гендерної рівності в Україні. Гендерний інфантилізм, зміщення соціальних ролей чоловіка та жінки. Вплив гендерних

стереотипів на сімейні стосунки та батьківство. Моделі розподілу гендерних ролей в родині. Патріархальна модель. Модель рівноправності статей і державного патерналізму по відношенню до жінки. неопатріархальна, або спонсорська модель. Бікар'єрна модель. Егалітарна модель.

#### **Тема 4. Кризові явища як фактор впливу на шлюбно-сімейні стосунки**

Структурні та змістові трансформації сучасної сім'ї. Тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні. Характеристика та різновиди сімейних криз. Нормативні та ненормативні сімейні кризи. Чинники виникнення сімейних криз: чинники ризику, несприятливі «зовнішні умови» та ін.

Альтернативні форми шлюбно-сімейних відносин: незареєстровані шлюби, гостьовий шлюб, періодична моногамія. відкритий шлюб, одностатевий шлюб та ін. Падіння престижу сім'ї та дестабілізація шлюбно-сімейних стосунків. Вплив демографічної кризи на сімейні стосунки.

Поширені проблеми у аспектах сексуального і дошлюбного виховання підростаючого покоління. Недостатній рівень поінформованості. Поширення стереотипів, викривлене сприйняття інформації. Відсутність відкритого спілкування з власними батьками. Труднощі у налагодженні соціальних зв'язків. Ризик неправомірної або ранньої сексуальної активності.

## **РОЗДІЛ 2.**

### **УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПОГЛЯДІВ ЩОДО БАТЬКІВСТВА**

#### **Тема 5. Усвідомлене батьківство як педагогічна категорія**

Сутність та характеристика понять «батьківство», «усвідомлене батьківство», «відповідальне батьківство», «культура батьківства». Інтегрована модель усвідомленого батьківства.

Готовність до відповідального батьківства. Наукові підходи до визначення структури готовності до усвідомленого батьківства. Основні компоненти усвідомленого батьківства, складові готовності сучасної молоді до батьківства. Характеристика когнітивного, емоційного (безоцінного), поведінкового компонентів.

Демографічне виховання молоді. Підготовка молоді до прокреативної діяльності (за В. Кравцем). Етапи підготовки.

### **Тема 6. Напрями та зміст підготовки молоді до усвідомленого батьківства**

Підготовка молоді до шлюбу та сімейного життя в історії педагогіки. Поняття готовності молоді до шлюбу. Готовність до шлюбу як інтегральна категорія. Суспільні вимоги і моральні стандарти, якими регулюється сімейне життя. Моральна підготовка молоді до сімейного життя.

Правові аспекти підготовки молоді до шлюбу. Концепція державної сімейної політики, Концепція сімейного виховання в системі освіти України та інші нормативні документи. Мета та зміст правової підготовки молоді до подружнього життя.

Господарсько-економічна підготовка молоді до сімейного життя. Господарсько-економічна функція сім'ї.

Формування сімейної естетичної культури серед молоді. Естетична підготовка молоді до шлюбу.

Психологічна підготовка молоді до сімейного життя. Напрямки психологічної роботи, яка має на меті підвищення готовності молоді до подружнього життя: інформування, індивідуальне психологічне консультування, консультування майбутнього подружжя, групова робота (тренінг) та ін.

### **Тема 7. Гендерний аспект у профілактиці явища чайлдфрі**

Гендерні аспекти дошлюбної підготовки молоді. Шлюбно-сімейні уявлення сучасної молоді. Фактори, що впливають на формування специфічних гендерних уявлень молоді про майбутню сім'ю (приклад батьківської сім'ї, дублювання своїх ролей, сімейна мотивація, власні уявлення про майбутнього чоловіка або дружину, які часто не збігаються з реальністю).



Формування гендерної культури майбутнього сім'янина. Поняття «гендерна культура». Спеціальні програми формування гендерно-відповідального ставлення для майбутніх батьків.

Особливості гендерного підходу до профілактики явища свідомої бездітності серед молоді. Ціленаправлене і організоване інформування студентської молоді про відповідальне батьківство. Ознайомлення з гендерними ролями сучасної родини.

#### 4.2. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усь ого	у тому числі				усь ого	у тому числі			
		л	п	лаб	с.р.		л	п	лаб	с.р.
<b>РОЗДІЛ I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ЯВИЩА ЧАЙЛДФРІ</b>										
Тема 1. Науково-теоретичні основи чайлдфрі як соціального явища	15	2	2		11	15	1	2		12
Тема 2. Сучасна державна сімейна політика в Україні	15	4	2		9	15	1			14
Тема 3. Гендерні стереотипи та їх вплив на поширення руху чайлдфрі	15	2	4		9	15	1			14
Тема 4. Кризові явища як фактор впливу на шлюбно-сімейні стосунки	15	4	4		7	15	1	2		12
<b>Разом за розділом 1</b>	<b>60</b>	<b>12</b>	<b>12</b>		<b>36</b>	<b>60</b>	<b>4</b>	<b>4</b>		<b>52</b>
<b>РОЗДІЛ 2. УСВІДОМЛЕНЕ БАТЬКІВСТВО ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ПОГЛЯДУ ЩОДО БАТЬКІВСТВА</b>										
Тема 5. Усвідомлене батьківство як педагогічна категорія	20	2	2		16	20	1			19
Тема 6. Напрями та зміст підготовки молоді до усвідомленого батьківства	20	4	2		14	20	1			19
Тема 7. Гендерний аспект у профілактиці явища чайлдфрі	20	2	4		14	20		2		18
<b>Разом за розділом 2</b>	<b>60</b>	<b>8</b>	<b>8</b>		<b>44</b>	<b>60</b>	<b>2</b>	<b>2</b>		<b>56</b>
<b>Усього годин</b>	<b>120</b>	<b>20</b>	<b>20</b>		<b>80</b>	<b>120</b>	<b>6</b>	<b>6</b>		<b>108</b>

### 4.3. Тематика аудиторних занять та самостійної роботи

#### Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Тема 1. Поняття та фактори свідомої бездітності	2	2
2.	Тема 2. Соціально-економічні та культурні аспекти свідомої бездітності.	2	
3.	Тема 3. Міжнародні ініціативи та досвід попередження свідомої бездітності серед молоді.	4	
4.	Тема 4. Правові аспекти підготовки молоді до шлюбу.	4	2
5.	Тема 5. Інформаційно-просвітницька робота з молоддю щодо профілактики явища свідомої бездітності.	2	
6.	Тема 6. Сексуальна соціалізація як складова підготовки молоді до сімейного життя.	4	
7.	Тема 7. Роль закладів вищої освіти у профілактиці свідомої бездітності серед молоді	2	2

#### Теми практичних/семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Тема 1. Свідомо бездітність як соціальний феномен	2	2
2.	Тема 2. Сучасна державна сімейна політика в Україні	2	
3.	Тема 3. Загальна характеристика дошлюбної підготовки молоді	4	
4.	Тема 4. Правові аспекти підготовки молоді до шлюбу	4	2
5.	Тема 5. Психологічна підготовка молоді до сімейного життя	2	

6.	Тема 6. Сексуальна соціалізація як складова підготовки молоді до сімейного життя	4	
7.	Тема 7. Формування усвідомленого батьківства як соціально-педагогічна проблема	2	2

### Самостійна робота

№ з/п	Назва завдання	Кількість Годин	
		Денна	Заочна
1	Підготовка до практичних занять	30	32
2	Опрацювання теоретичного матеріалу/лекцій	12	30
3	Підготовка до модульних контрольних робіт	8	16
4	Виконання навчально-дослідних завдань	30	30
Разом		<b>80</b>	<b>108</b>

#### Навчально-дослідні завдання

1. Розробити комплексну програму формування усвідомленого батьківства серед молоді (20 год.)

Структура програми має включати в себе наступні компоненти:

– загальна характеристика (розділ має бути присвяченим стислому опису основних даних – перелік розробників, відповідальних виконавців програми тощо);

– визначення проблеми (полягає у визначенні актуальності порушеної проблеми, обґрунтування її значимості із використанням статистичних даних, посиланням на офіційні нормативно-правові документи);

– постановка мети програми;

– визначення шляхів і засобів розв'язання проблеми, строки та етапи реалізації програми (алгоритм досягнення мети програми має бути максимально чітким, з визначенням першочергових завдань та заходів з фінансування програми);

– визначення завдань та результативних показників програми (під завданнями варто розуміти конкретні напрями роботи, здійснення яких заплановано в межах реалізації програми та які мають забезпечувати досягнення цілей; результативні показники програми – кількісні та якісні показники, які характеризують результати реалізації програми: ресурсне забезпечення, показники якості (наприклад, відображення послаблення негативних чи посилення позитивних тенденцій у вирішенні проблеми готовності молоді до батьківства (або навпаки)), показники ефективності – співвідношення кількості проведених заходів в межах програми із визначеним фінансовим забезпеченням, їх результативність);

– система управління та контролю за ходом виконання програми.

*2. Розробити план заходу, спрямованого на популяризацію сімейних цінностей серед студентської молоді (виховна година, флешмоб, круглий стіл тощо). (10 год.)*

Орієнтовна структура заходу:

- назва;
- мета;
- завдання;
- цільова аудиторія;
- партнери;
- ресурсне забезпечення;
- кроки реалізації (опис конкретних вправ, завдань, спрямованих на популяризацію засад усвідомленого батьківства);
- очікувані результати.

Титульна сторінка повинна містити назву навчального закладу, факультету і кафедри, на якій виконана робота; тему доповіді, назву навчальної дисципліни, дані про автора роботи (прізвище, ім'я, курс, група, спеціальність), ПІБ викладача, якому здається робота.

Список використаних джерел оформляється в алфавітному порядку згідно вимог ДСТУ 8302:2015. Важливим при підготовці (розробці) плану

заходу є огляд вітчизняної, актуальної літератури з проблемних питань, обраних для представлення, проте забороняється використання будь-яких матеріалів, авторами яких є представники країни-агресорки. При підготовці завдання забороняється використання штучного інтелекту.

## **V. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ**

### **5.1. Форми і методи поточного та підсумкового контролю**

#### *МЕТОДИ КОНТРОЛЮ*

Поточне (формувальне) оцінювання: оцінювання активності студентів під час аудиторної роботи та виконання завдань самостійної роботи: виступ, доповнення, обговорення, виконання практичних завдань.

Підсумкове оцінювання:

- оцінювання роботи студентів за результатами практичних занять;
- оцінювання виконання НДЗ;
- модульний контроль (модульні контрольні роботи);

#### **Розподіл балів, які отримують студенти**

<b>Форми роботи</b>		<b>Розподіл балів</b>
Практичні заняття (виступи, доповнення тощо)	Розділ І.	20
	Розділ ІІ.	20
НДЗ №1		15
НДЗ №2 «		15
КР –1		15
КР – 2		15

Заохочується участь у різних формах неформальної освіти, тематично пов'язаних зі змістом навчальної дисципліни.

Умови та порядок визнання результатів навчання отриманих у неформальній освіті регулюються Порядком визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, затвердженим наказом ректора університету від 25.04.2024 р.

### **5.2. Методи та засоби діагностики результатів навчання**

Діагностика здійснюється за допомогою узагальнених кваліфікаційних (академічних або професійних) завдань, що створюються як модель певної проблемної ситуації за спеціальністю на базі результатів навчання. На основі узагальнених кваліфікаційних завдань створюються конкретизовані кваліфікаційні завдання із чисельною або іншою конкретизацією вихідних даних та еталони рішень.

Засоби діагностики результатів навчання складаються із завдань та еталонів. Завдання містить постановку задачі. Еталон являє собою зразок повного й правильного рішення завдання.

Практичні заняття оцінюються якістю виконання завдань за допомогою коефіцієнта засвоєння. Методи оцінювання: відповіді на практичних заняттях, доповнення, висловлення власного погляду на питання, що виноситься на обговорення, розв'язування кейсів, демонстрація практичних навичок, виконання навчально-дослідних завдань, перевірка знань у вигляді контрольної роботи.

Контрольні роботи, спрямовані на перевірку засвоєних знань, виконуються у письмовому вигляді під час аудиторних занять.

Оцінювання навчально-дослідного завдання здійснюється експертним методом за відповідними критеріями.

### **5.3. Критерії поточного (формульованого) оцінювання**

<b>Форми роботи</b>	<b>Критерії оцінювання</b>	<b>Розподіл формульованих оцінок</b>
<b>Практичне заняття</b>	<b>Високий.</b> Здобувач розуміє теоретичну базу, на якій ґрунтуються практичні завдання, вільно оперує ключовими термінами, поняттями та концепціями, може не лише виконати завдання, але й провести аналіз отриманих результатів, виявляючи закономірності або проблеми; пропонує нестандартні, інноваційні рішення	<b>5</b>

	практичних проблем, виявляє здатність до критичного мислення.	
	<b>Достатній.</b> Здобувач розуміє основні поняття та теоретичні засади теми заняття, може пояснити базові принципи та терміни, допускаючи незначних помилок; здатен вирішувати практичні завдання, використовуючи стандартні підходи. Студент здатен пояснити свої ідеї, але його комунікація може бути менш структурованою або чіткою порівняно з високим рівнем.	<b>4</b>
	<b>Середній.</b> Здобувач володіє лише базовими поняттями теми; може дати загальні відповіді на питання, але не завжди розуміє більш складних аспектів питання практичного заняття; здатен лише частково аналізувати результати, зазвичай обмежуючись найочевиднішими висновками; має труднощі з чітким формулюванням своїх думок і може плутатися або бути невпевненим у своїх відповідях; його знання є фрагментарними, неповними.	<b>3</b>
	<b>Початковий.</b> Здобувач володіє лише найзагальнішими поняттями і термінами, часто плутається або не може відповісти на більшість запитань без додаткових пояснень; допускає численні помилки під час виконання завдань; має значні труднощі з формулюванням своїх думок і часто висловлюється неясно або невпевнено.	<b>2</b>

#### 5.4. Критерії проміжного та підсумкового оцінювання

Складові та критерії оцінювання	Розподіл балів
<b>Проміжний контроль</b>	
Оцінювання аудиторної роботи	40 балів (2x20)
Контрольна робота	30 балів (2x15)
<b>Навчально-дослідне завдання</b>	<b>15 балів</b>
<b>«Комплексна програма»</b>	

<b>формування усвідомленого батьківства серед молоді»</b>	
Наявність всіх структурних компонентів програми	<b>0-3</b>
Самостійність виконаної роботи	<b>0-5</b>
Оформлення роботи	<b>0-2</b>
Презентація та захист роботи	<b>0-5</b>
<b>Навчально-дослідне завдання «Розробка заходу, спрямованого на популяризацію сімейних цінностей серед студентської молоді»</b>	<b>15 балів</b>
Наявність всіх структурних компонентів, представлених у вимогах до оформлення завдання	<b>0-3</b>
Самостійність виконаної роботи	<b>0-5</b>
Оформлення	<b>0-2</b>
Презентація та захист заходу	<b>0-5</b>
<b>Підсумковий контроль</b>	
<b>Залік</b> Проведення заліку за розкладом екзаменаційної сесії не є обов'язковим. Оцінкою є сума балів за всі види роботи, передбачені в межах вивчення дисципліни.	

### **Орієнтовні питання до підсумкового контролю та заліку**

1. Історичні витоки явища свідомої бездітності (чайлдфрі).
2. Соціальні передумови актуалізації дошлюбної підготовки молоді.
3. Причини виникнення явища свідомої бездітності.
4. Класифікація представників ідеології чайлдфрі.
5. Гендерна профілактика явища чайлдфрі серед молоді.



6. Гендерні стереотипи та їх вплив на поширення серед сучасної молоді руху свідомо бездітних.

7. Гендерний аспект формування відповідального батьківства як соціально-педагогічна проблема.

8. Усвідомлене батьківство як соціально-психологічний феномен суспільства.

9. Основні компоненти усвідомленого батьківства.

10. Гендерний інфантилізм, зміщення соціальних ролей жінки та чоловіка.

11. Причини падіння престижу сім'ї та дестабілізації шлюбно-сімейних стосунків.

12. Лібералізація громадської думки з питань статі, статевої моралі, шлюбу та сім'ї.

13. Педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності у молодіжному середовищі.

14. Зарубіжний досвід формування усвідомленого батьківства.

15. Структура дошлюбної підготовки молоді.

16. Загальна характеристика основних аспектів підготовки молоді до виконання батьківських ролей.

17. Формування потреби в родині, установки на сім'ю.

18. Формування системи сімейних цінностей.

19. Соціально-значимі мотиви вступу до шлюбу.

20. Основні функції сім'ї.

21. Характеристика основних сімейних ролей.

22. Етика та культура поведінки в сім'ї.

23. Особливості юридично-правової підготовки молоді до шлюбу.

24. Основні принципи сімейного права.

25. Господарсько-економічна підготовка молоді до подружнього життя.

26. Економічне виховання молоді.

27. Сімейна фінансова культура.

28. Естетична підготовка молоді до шлюбу. Естетична культура сім'ї.
29. Психологічна підготовка молоді до сімейного життя.
30. Психологічна культура майбутнього сім'янина.
31. Психологічні риси, котрі сприяють гармонізації подружніх стосунків.
32. Сексуальні цінності молоді у сучасному суспільстві.
33. Сексуальна просвіта та статеве виховання молоді.
34. Основні агенти статевого виховання молоді.
35. Сексуальна культура молоді.

## **VI. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ**

### **6.1. Основні**

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка у схемах і таблицях. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Біла І. М. Відповідальне батьківство: соціально-психологічні аспекти. Запоріжжя: Гельветика, 2020. 278 с.
3. Гендерний аналіз українського суспільства / авт. кол: Т. Мельник, Л. Кобелянська, Л. Смоляр та ін.; наук. ред. Т. Мельник. ПРООН, Представництво в Україні. Київ: Златограф, 1999. 293 с.
4. Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 144 с.
5. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с.
6. Кляпець О. Я., Ларіна Т. О. Підготовка молоді до подружнього життя: метод. рекомендації. Київ: Міленіум, 2009. 104 с.
7. Кравець В. П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. Київ: Видавн. центр Академія, 2001. 244 с.

8. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ: Київська правда, 2000. 688 с.
9. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні ХХІ століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.
10. Кравець В. П. Сексуальна педагогіка: навч. посіб. для пед. навч. закл. Тернопіль: ТНПУ, 2016. 320 с.
11. Кравченко Т. В. Допомога батькам у вихованні дітей : метод. реком. для соціальних працівників. Київ: Дежсоцслужба, 2005. 100 с.
12. Кучманіч І. М. Усвідомлене батьківство: навч.-метод. посіб. Миколаїв. 2019. 245 с.
13. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. Київ, 2014. 136 с.
14. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / За заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ: Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.
15. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молоді сім'ї: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 235 с.
16. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні: монографія. Умань : Видавець «Сочінський», 2011. 217 с.
17. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді: монографія. Хмельницький : Університет «Україна», 2017. 183 с.
18. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти: навч. посіб. Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О. О.», 2018. 212 с.
19. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
20. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології. Монографія. Київ: Видавництво Часопис «Критика», 2017. 288 с.

21. Хархан Г. Підготовка старшокласників до сімейного життя : тренінги / упоряд. В. Снігульська. Київ: Видавнича група «Шкільний світ», 2015. 136 с.

22. Чеховська І. В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2013. 736 с.

## **6.2. Додаткові**

1. Алексеєнко Т. Ф. Концептуалізація соціально-педагогічних форм сучасного сімейного виховання: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, 13.00.07. Київ, 2017. 573 с.

2. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен. *Наукові записки інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. 2006. Вип. 29. С. 57–63.

3. Бега М. І. Вплив гендерних стереотипів на чоловічі та жіночі ролі в сучасній сім'ї. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*. 2008. № 89-90. С. 6–9.

4. Безпалько О. В. Системний підхід до організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2006. № 3. С. 46–54.

5. Братусь І. Програма «Школа батьківства». *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 6. С. 35–47.

6. Братусь І. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини (методичні матеріали). *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 5. С. 36–49.

7. Буніна Л. М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2005. 213 с.

8. Бялик О. Стандарти сексуальної освіти: європейський вимір. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1 (14). С. 20–25.

9. Васильченко О. П. Гендерна рівність в Україні. *Вісник Академії*

митної служби України. Серія: «Право». 2014. № 2. С. 46–53.

10. Веретенко Т. Г. Методика підготовки юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька. *Діти-батьки-сім'я*. Вип. 2. Київ : Наук. світ, 2004. С. 24–33.

11. Вілкова О. Ю. Конструктивні та деструктивні вияви гендерних стереотипів. *Український соціум*. 2004. № 3 (5). С. 28–33.

12. Гончар Л. В. Теоретико-методичні засади гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 510 с.

13. Дармостук Н. В. Особистісні структури материнства в дівчат з різними типами психологічної готовності до батьківства. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7., Вип. 22. С. 46–52.

14. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3. С. 75–86.

15. Канюка С. І. Формування толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 358 с.

16. Клименко Л. В. Дослідження сімейних цінностей сучасної студентської молоді: тенденції та перспективи. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 2(36) 2024. С. 228–236.

17. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп. Всеукр. мультимедисц. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2023 р. / упоряд. Н. О. Івахно*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 104–106.

18. Клименко Л. В., Лісовець Ок. В. Тренінг як форма групової консультативної роботи із сім'єю. *Scientia. Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa w Chelmie, Chelm*, 2022. № 16. С.190–198.

19. Кравець В., Кравець С. Проблеми сексуальної соціалізації учнівської молоді України в світлі «стандартів сексуальної освіти в Європі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2022. № 1(2). С. 161–170.

20. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Запоріжжя, 2010. 258 с.

21. Лісовець О. В. Роль молодіжних громадських організацій у підготовці молоді до сімейного життя. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету: зб. наук. ст.* Чернігів, 2009. Вип. 16. С. 95–100.

22. Малюга М. Childfree: новий стиль життя та виклик для українського суспільства. *Український педагогічний журнал.* 2019. № 2. С. 21–28.

23. Малюга М., Калініна Г. Соціальний модус childfree як змістова компонента підручника для керівника освіти. *Проблеми сучасного підручника.* 2019. Вип. 22. С. 129–144.

24. Михайленко О. Відродження сімейних цінностей як важливий напрям державної сімейної політики України. *Державне управління та місцеве самоврядування.* 2014. Вип. 2. С. 147–157.

25. Михайленко О. Законодавче забезпечення державної сімейної політики в Україні. *Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альманах.* 2013. № 7. С. 122–126.

26. Сидоренко А. В. Проблема психологічної готовності студентської молоді до сімейного життя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2012. № 2(28). С. 269–274.

27. Сичова В. В. Гендерна проблематика як складова сімейної політики в Україні. *Державне будівництво.* 2013. № 2.

## ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

### Тема 1. Свідома бездітність як соціальний феномен

(2 години)

План

1. Історичні витоки руху чайлдфрі.
2. Причини та мотиви появи свідомо бездітних в Україні.
3. Гендерні стереотипи та їх вплив на розвиток явища чайлдфрі.
4. Сучасна класифікація представників чайлдфрі.

#### Рекомендована література

1. Малюга М. Childfree: новий стиль життя та виклик для українського суспільства. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 2. С. 21–28.
2. Малюга М., Калініна Г. Соціальний модус childfree як змістова компонента підручника для керівника освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 22. С. 129–144.
3. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології: монографія. Київ: Видавництво Часопис «Критика», 2017. 288 с.

### Тема 2. Сучасна державна сімейна політика в Україні

(2 години)

План

1. Сучасний стан сімейної політики (порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду).
2. Нормативно-правове регулювання підтримки молодих сімей в Україні.
3. Державна політика підтримки материнства/батьківства в Україні.
4. Напрямки вдосконалення державної та регіональної сімейної політики в контексті сучасних суспільних змін.

#### Рекомендована література

1. Михайленко О. Відродження сімейних цінностей як важливий напрям державної сімейної політики України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 2. С. 147–157.

2. Михайленко О. Законодавче забезпечення державної сімейної політики в Україні. *Грані : наук.-теорет. і громад.-політ. альманах*. 2013. № 7. С. 122–126.

3. Ничипоренко С. В. Молодіжна сімейна політика в Україні : монографія. Умань: Видавець «Сочінський», 2011. 217 с.

4. Сичова В. В. Гендерна проблематика як складова сімейної політики в Україні. *Державне будівництво*. 2013. № 2.

5. Чеховська І. В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2013, 736 с.

### **Тема 3. Загальна характеристика дошлюбної підготовки молоді**

**(2 години)**

#### **План**

1. Сімейні цінності та важливість їх формування серед студентської молоді.
2. Характеристика соціально-значущих мотивів вступу молоді до шлюбу.
3. Ознайомлення з основними функціями сім'ї.
4. Характеристика основних сімейних ролей.
5. Особливості сучасної молоді сім'ї.

#### **Рекомендована література**

1. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ. Правда, 2000. 688 с.

2. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні ХХІ століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.

3. Резничук, Г. О. Підготовка сучасної молоді до сімейного життя. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. Вип. 37. С. 150–152.



## **Тема 4. Правові аспекти підготовки молоді до шлюбу**

**(4 години)**

План

1. Основні принципи сімейного права.
2. Доцільність та порядок реєстрації шлюбів, правові наслідки незареєстрованих шлюбів.
3. Причини, правові основи та соціальні, економічні, психологічні, демографічні та педагогічні наслідки розлучень.
4. Аліментні зобов'язання розлучених.
5. Правові рамки сексуальної поведінки.
6. Особливості особистих і майнових правовідносин між батьками і дітьми.

### **Рекомендована література**

1. Бялик О. Стандарти сексуальної освіти: європейський вимір. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка, № 1 (14), 2015. С. 20 –25.*
2. Кравець В.П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні ХХІ століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення: монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.
3. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти: навч. посіб. Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О. О.», 2018. 212 с.
4. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

## **Тема 5. Психологічна підготовка молоді до сімейного життя**

**(4 години)**

План

1. Психологічна культура майбутнього сім'янина.
2. Комунікативна компетентність майбутнього сім'янина.
3. Характеристика факторів, котрі ускладнюють подружнє життя.

4. Особливості чоловічого і жіночого стилів спілкування та їх вплив на подружнє життя.

5. Гендерна культура майбутнього сім'янина.

### **Рекомендована література**

1. Кляпець О. Я., Ларіна Т. О. Підготовка молоді до подружнього життя: метод. рекомендації. Київ: Міленіум, 2009. 104 с.

2. Мушкевич М. І., Федоренко Р. П., Магдисюк Л. І., Дучимінська Т. І. Психологія молодої сім'ї: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 235 с.

3. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні ХХІ століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення: монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.

## **Тема 6. Сексуальна соціалізація як складова підготовки молоді до сімейного життя**

**(2 години)**

### **План**

1. Сексуальні цінності молоді у сучасному суспільстві.
2. Сексуальна просвіта та статеве виховання молоді.
3. Основні агенти статевого виховання молоді.
4. Сексуальна культура молоді.

### **Рекомендована література**

1. Кравець В., Кравець С. Проблеми сексуальної соціалізації учнівської молоді України в світлі «стандартів сексуальної освіти в Європі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*, 1(2), 2022. С. 161–170.

2. Кравець В. П. Сексуальна педагогіка. Навчальний посібник для педагогічних навчальних закладів. Тернопіль: ТНПУ, 2016. 320 с.

3. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді : навч. посіб. Київ, 2014. 136 с.

**Тема 7. Формування усвідомленого батьківства як соціально-педагогічна проблема**

**(2 години)**

**План**

1. Усвідомлене батьківство як соціально-педагогічна категорія.
2. Гендерний аспект формування усвідомленого батьківства.
3. Сутність соціально-педагогічної діяльності територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді.
4. Роль закладів вищої освіти у формуванні позитивного ставлення до батьківства.

**Рекомендована література**

1. Буніна Л. М. Формування у молодих сімей навичок усвідомленого батьківства засобами соціально-педагогічної підтримки в Північній Ірландії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2005. 213 с.
2. Лещенко О. Г. Соціально-педагогічні умови формування відповідального ставлення до батьківства у молодого подружжя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Запоріжжя, 2010. 258 с.
3. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / За заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ: Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.
4. Островська Н. О. Соціально-педагогічна діяльність територіальної громади з формування усвідомленого батьківства молоді: монографія. Хмельницький : Університет «Україна», 2017. 183 с.

### Тематика курсових робіт про сім'ю, батьківство

1. Вплив пандемії COVID-19 на сімейні відносини та виховання дітей.
2. Соціальна підтримка сімей з дітьми з інвалідністю.
3. Вплив соціальних мереж на формування сімейних цінностей у підлітків.
4. Особливості навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в сучасній сім'ї.
5. Вплив сімейного виховання на формування особистості.
6. Особливості сімейного виховання в сучасних умовах.
7. Вплив батьківської сім'ї на формування шлюбних уявлень сучасної молоді.
8. Методи соціально-педагогічної діагностики сімейних конфліктів.
9. Система соціальної роботи з сім'єю в Україні.
10. Особливості соціальної роботи з молодими сім'ями в сучасних умовах.
11. Особливості статевого виховання в контексті підготовки до сімейного життя.
12. Теоретичні засади здійснення державної підтримки молоді сім'ї в Україні.
13. Проблеми становлення та розвитку молоді сім'ї в Україні.
14. Технології підготовки студентської молоді до сімейного життя.
15. Формування усвідомленого ставлення до батьківства серед студентської молоді.

## Заходи Форуму сімейних цінностей у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи НДУ імені Миколи Гоголя  
Відділ у справах сім'ї та молоді виконавчого комітету Ніжинської міської ради  
КЗ "Ніжинський міський молодіжний центр"  
Ніжинський міськрайонний відділ РАЦС

**ДО МІЖНАРОДНОГО ДНЯ СІМ'І**

# ФОРУМ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

## 2020

**КАРАНТИННИЙ ОНЛАЙН-ФОРМАТ**

15 травня 2020 року  
11-00-12-00  
Ідентифікатор форуму в Zoom:  
228 831 6721 (пароль: 850381)

- Обговорення актуальних питань і проблем сучасної сім'ї;
- Обмін досвідом збереження сімейних цінностей;

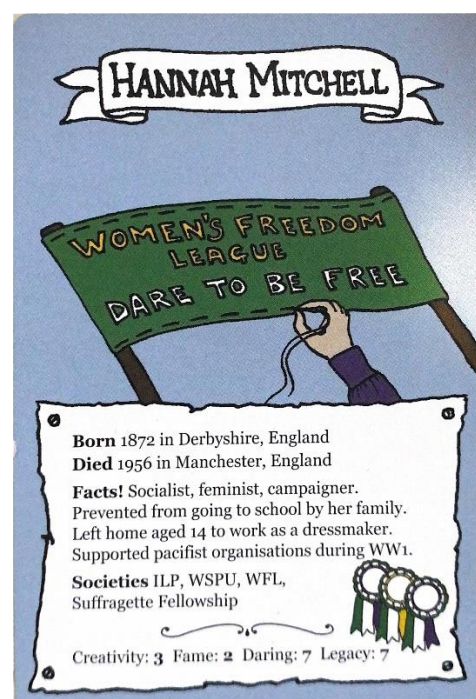
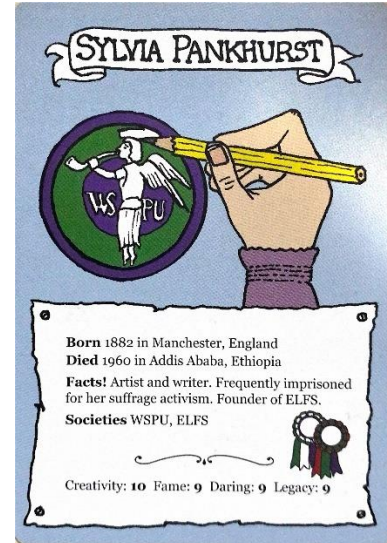
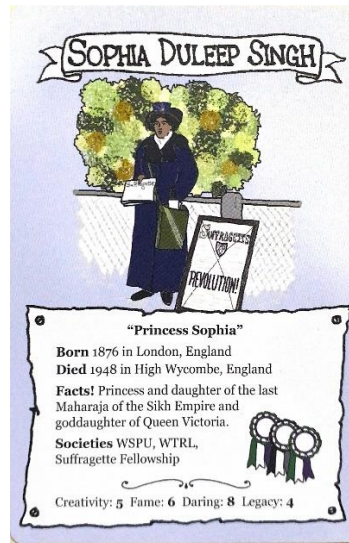
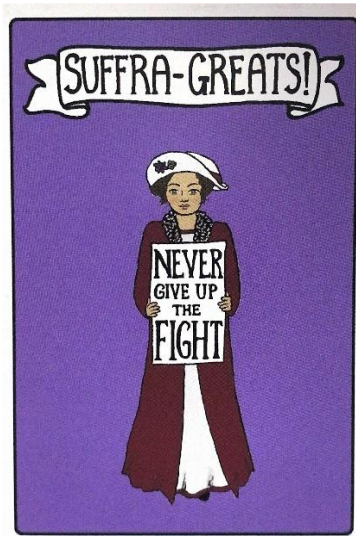
- Діалог зі студентськими сім'ями;
- Презентація проекту "Карантин у сімейному колі".




**Перелік художніх фільмів про батьківство, використаних під час реалізації просвітницько-виховного заходу «Кіноклуб 7-Я»**

1. «2+1» (Demain tout commence), (2017). Режисер: Х'юго Желен.
2. «Велика риба», (2003). Режисер: Тім Бартон.
3. «Візьми дитину напрокат» (1995). Режисер: Фред Гербер.
4. «Вогнетривкий» (Fireproof), (2008). Режисер: Алекс Кендрік.
5. «Вперед і вгору» (2009). Режисер: Піт Доктер.
6. «Життя прекрасне» (La vita è bella), (1997). Режисер: Роберто Беніньї.
7. «Крамер проти Крамера» (Kramer vs. Kramer), (1979). Режисер: Роберт Бентон.
8. «Маленька міс Щастя» (2006). Режисер: Валері Феріс, Джонатан Дейтон.
9. «Найгірша людина у світі» (2021). Режисер: Йоакім Трієр.
10. «Обіцяти – ще не одружитися», (2009). Режисер: Кен Квопіс.
11. «Пінгвіни містера Поппера» (2011). Режисер: Марк Уотерс
12. «У них все добре» (2009). Режисер: Кірк Джонс.
13. «Хто боїться Вірджинії Вулф?» (1966). Режисер: Майк Ніколс.
14. «Чоловіки і дружини» (Husbands and Wives), (1992). Режисер: Вуді Аллен.
15. Клятва (The Vow) (2012). Режисер: Майкл Саксі.
16. Людина на ім'я Уве (2015). Режисер: Ханнес Хольм.
17. Невидима сторона (2009). Режисер: Джон Лі Хенкок.
18. Оптом дешевше (2003). Режисер: Шон Леві.
19. Оптом дешевше-2 (2005). Режисер: Адам Шенкман.
20. Сам удома (1990), Сам удома-2: Загублений в Нью-Йорку (1992).  
Режисер: Кріс Коламбус
21. Сім'янин (2000). Режисер: Брет Ратнер.

## Зразки гральних карток освітньої гри «Suffra-Greats»



## Інформаційні повідомлення телеграм-каналу «Батьківство в радість»



### «Батьківство без стресу»

#### #твояможливість

Це інформаційна платформа для батьків та тих, хто їх замінює, виховуючи дітей

#### Тут ви:

– знайдете онлайн-курси, які допоможуть вам краще розуміти себе та свою дитину й бути ефективними в подоланні стресів, реагуючи на ситуації, що їх викликають, конструктивно (зокрема, онлайн-курс для батьків "Долаємо стреси разом" та онлайн-курс для батьків "Як говорити з дитиною про здоров'я та профілактику вірусів без тривоги та страху")

– дізнаєтесь, як краще впоратися зі стресом, не втрачаючи ресурсів, та як допомогти впоратися зі стресом своїм дітям

– віднайдете безліч корисних ресурсів з "позитивного батьківства" та його реалізації на практиці

*Проходження курсів та всі матеріали є доступними та абсолютно безкоштовними у використанні*





## Представлення проєкту «Сімейний табір вихідного дня як форма профілактики домашнього насильства»

**II місце  
у Конкурсі наукових проєктів**

**ЗА НАПРЯМОМ:**  
«НАУКА ТА РОЗВИТОК ГРОМАД:  
СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ З НАУКОВОЮ ІДЕЄЮ»

- **Леся Клименко**, викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, аспірантка I року навчання спеціальності «Освітні, педагогічні науки» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;
- **Аліна Пінчук**, магістрантка I року навчання спеціальності «Позашкільна та інклюзивна освіта» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;
- **Юлія Баранець**, студентка IV курсу спеціальності «Соціальна робота» Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

**АКТУАЛЬНІСТЬ**

Січень - червень 2020 рік  
**36 830** звернень

Статистика звернень за місяцями 2020 р.

Місяць	Звернення
Січень	1554
Лютий	1629
Березень	4812
Квітень	6111
Травень	10218
Червень	7973

Види консультацій

Тип	Відсоток
Телефонні	53,4%
Електронні	46,6%

Генеральний секретар ООН закликав вжити всіх заходів для вирішення проблеми «жахливого глобального сплеску насильства в сім'ї»

Активация Windows  
Чтобы активировать Windows, перейдите в

Zoom Meeting

Participants:

- Вероніка Смирнова
- Ганна С'юда
- Олена Фабіан
- Ірина Іванченко
- Валерія Юр'єва Студієва
- Альона Попов (Ірина)
- Вікторія Сімонова
- Тетяна Лях (Ірина)
- Юлія Баранець
- Аліна Діва
- Олена Штанько
- Леся Клименко
- Ірина Захарук (Ірина)
- Науковий товариство
- Світлана Назарук
- Ольга Мурашова
- Юлія Сабіна
- Дар'я Скирта
- Е
- Гоцок Юлія
- Світлана Мороз (Ірина)
- Мargarita Volynina

## СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

### Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації *Наукові статті у фахових виданнях України*

1. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов підготовки здобувачів закладів вищої освіти до усвідомленого батьківства. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2023. № 4. С. 16–22.

2. Клименко Л. В. Дослідження сімейних цінностей сучасної студентської молоді: тенденції та перспективи. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 2(36). С. 228–236.

3. Клименко Л. В. Педагогічні умови профілактики свідомої бездітності в університетському середовищі. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1(31). С. 1294–1304.

### *Розділи у колективних монографіях*

4. Клименко Л. Організаційно-педагогічні умови профілактики чайлдфрі у молодіжному середовищі територіальної громади. *Aktualne problemy społeczne Polski i Ukrainy. Aspekty partnerstwa w edukacji i pomocy społecznej: monografia*. Red. nauk.: Н. Bejger, О. Lisovets, S. Borysiuk. Chełm: Państwowa Akademia Nauk Społecznych; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2023. 284 s. S. 235–247.

5. Клименко Л., Новгородський Р., Бейгер Г. Взаємодія фахівців соціальної сфери щодо подолання проблеми чайлдфрі у молодіжному середовищі. *Aktualne problemy społeczne Ukrainy i Polski. Aspekty partnerstwa instytucji państwowych i organizacji pozarządowych: monografia*. Red. nauk.: Н. Bejger, О. Lisovets, S. Borysiuk. Chełm: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie; Chełmskie Towarzystwo Naukowe, 2021. 190 s. С. 163–176.

### *Наукові статті у зарубіжних фахових виданнях*

6. Клименко Л. В., Лісовець Ок. В. Тренінг як форма групової

консультативної роботи із сім'єю. *Scientia. Panstwowa Wyzsza Szkola Zawodowa w Chelmie*. № 16. Chelme, 2022. С. 190–198.

***Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації***

7. Клименко Л. В. Аналіз життєвих цінностей представників руху «чайлдфрі». *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матер. II Міжн. наук.-практ. конф (26 квіт. 2018 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 35–37.*

8. Клименко Л. В. Чайлдфрі: гендерні відмінності та перспективи зміни життєвої позиції. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів II Міжн. наук.-практ. конф. (15-16 лист. 2018 р., м. Ніжин) / за заг. ред. С. О. Борисюк та О. В. Лісовця. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 87–89.*

9. Клименко Л. В. Зарубіжний досвід формування навичок відповідального батьківства у старшокласників. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів III Міжн. наук.-практ. конф. (24 лист. 2020 р., м. Ніжин) / за заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 175 с. С. 26–28.*

10. Клименко Л. В. Сімейний табір вихідного дня як форма профілактики домашнього насильства. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С. 85–87.*

11. Клименко Л. В. Актуальність проблеми підготовки фахівців соціальної роботи до формування усвідомленого батьківства. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (01–02 червня 2021 р., м. Суми). Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. 310 с. С. 274–277.*

12. Клименко Л. В. Теоретичні аспекти поширення явища чайлдфрі в умовах війни. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VI Міжн. наук.-практ. конф. (25 тр. 2022 р., м. Ніжин) / за ред.*

О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 175 с. С. 35–36.

13. Клименко Л. В. Взаємодія закладів соціальної сфери в умовах територіальної громади з підготовки молоді до усвідомленого батьківства. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів IV Міжн. наук.-практ. конф. (10 лист., 2022 р., м. Ніжин)* / за заг. ред. О. В. Лісовця та С. О. Борисюк. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 216 с. С. 55–58.

14. Клименко Л. В. Аналіз педагогічних умов формування готовності студентів до усвідомленого батьківства. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп. Всеукр. мультидисц. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2023 р.* / упоряд. Н. О. Івахно. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 104–106.

15. Клименко Л. В. Дослідження впливу війни в Україні на родинні цінності сучасного студентства *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VII Міжн. наук.-практ. конф. (25 трав. 2023 р., м. Ніжин)* / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 41–43.

16. Клименко Л. В., Б'янка Г. Г. Теоретичні засади компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців. *Молодь і освіта в умовах викликів XXI століття: укр.-пол. зб. матеріалів Міжн. кр. столу 30 трав. 2023 р.* Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2023. С. 227–229.

17. Клименко Л. В. Педагогічні засади формування усвідомленого батьківства у ЗВО. *Молодь і сучасні тренди наукової думки: зб. тез доп. Всеукр. мультидисц. наук.-практ. інтернет-конф., 01 бер. 2024 р.* / упоряд. Н. О. Івахно. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 197–201.

18. Клименко Л. Роль освітнього середовища ЗВО у формуванні усвідомленого батьківства серед студентської молоді. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: зб. матеріалів VIII Міжн. наук.-практ. конф. (21 травня 2024 р., м. Ніжин)* / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 187 с. С. 161–163.

19. Клименко Л. В. Аналіз педагогічного досвіду вітчизняних ЗВО щодо попередження явища свідомої бездітності. *Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: збірник матеріалів V Міжн. наук.-практ. конф. (26 лист. 2024 р., м. Ніжин)* / За заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 182–184.

### ***Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації***

20. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с.

### **Відомості про апробацію результатів дисертації**

Основні положення й результати дослідження представлено в доповідях і повідомленнях на науково-практичних конференціях різних рівнів:

*міжнародних* – «Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери» (м. Ніжин, 2020 р., 2022 р., 2024 р.), «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення» (м. Ніжин, 2021 р., 2022 р., 2023 р., 2024 р.), «Пошук шляхів підвищення кваліфікації педагогічних працівників і фахівців соціальної роботи в Україні та Польщі: обмін досвідом» (м. Ніжин, 2021 р.), «Сучасні проблеми і виклики в освіті дітей» (м. Хелм, Польща, 2021 р.), «Модернізація системи освіти в гірських регіонах: національний і глобальний виміри» (м. Івано-Франківськ, 2022 р.), «Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи» (м. Ніжин, 2023 р.), «Молодь і освіта в умовах викликів ХХІ століття» (м. Івано-Франківськ, 2023 р.), «Zjednoczeni nauka» (м. Хелм, Польща, 2023 р., 2024 р.), «Wspolczesne problemy i wyzwania pedagogiki i pracy specjalnej» (м. Замость, Польща, 2023 р.); «XIV Сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2024 р.); «Зростаюча особистість у смислоцінних обрисах незалежної України» (м. Київ, 2024 р.);

*всеукраїнських* – «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (м. Київ, 2021 р., 2023 р.), «Соціальна підтримка сім'ї та дитини у

соціокультурному просторі громади» (м. Суми, 2021 р., 2024 р.); «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2021 р.), «Молодь і сучасні тренди наукової думки» (м. Ніжин, 2023 р., 2024 р.);

*регіональних* – «Молодь у науці» (м. Ніжин, 2021 р., 2022 р., 2023 р., 2024 р.), «Реагування недержавних організацій соціальної сфери на виклики воєнного стану (досвід Ніжинської громади)» (м. Ніжин, 2023 р.).



Міністерство освіти і науки України  
**НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
 ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ**

вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., 16602  
 тел.: (04631) 7-19-67, факс: (04631) 2-53-09  
 e-mail: ndu@ndu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125668

28.02.2024 № 04/690

На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**Довідка**  
 про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
**Клименко Лесі Валентинівни**  
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії  
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки  
 на тему «Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища  
 свідомої бездітності»

Довідка засвідчує, що протягом 2020-2024 н. р. у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя Клименко Лесею Валентинівною здійснювалося наукове дослідження на тему «Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності».

Експериментальна робота проводилася на базі кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи в межах теми науково-дослідної роботи «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери в умовах партнерства соціальних інститутів» (ДРН 0119U100698). До експерименту були залучені здобувачі різних рівнів освіти спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 053 Психологія, 231 Соціальна робота та ін.

Клименко Л. В. було розроблено та реалізовано в освітньому процесі модель попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності. Результативність цієї моделі забезпечувалася під час викладання, розроблених дисертанткою таких навчальних дисциплін: «Профілактика свідомої бездітності серед молоді», «Проблеми соціалізації молоді», «Проблеми соціалізації дітей та молоді», «Практикум з соціальної роботи»; проведення просвітницько-виховних заходів «Форум сімейних цінностей», «Кіноклуб 7-Я», гра «Suffra-Greats!» та ін.; організації наукової та проектної роботи студентів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася під час конференцій, які проходили в університеті («Молодь у науці», «Молодь і сучасні тренди наукової думки», «Партнерська взаємодія в системі інститутів соціальної сфери», «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення»), наукових та методичних семінарів кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи.

Результати дисертаційного дослідження Клименко Л. В. свідчать про його теоретичну та практичну цінність у попередженні явища свідомої бездітності серед студентської молоді та можуть бути рекомендовані до впровадження у закладах вищої освіти.

Ректор



Олександр САМОЙЛЕНКО



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені В.Н. КАРАЗИНА

майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, тел. +38 057 341-27-12

E-mail: univer@karazin.ua, сайт: https://karazin.ua/, код згідно з ЄДРПОУ 02071205

09.04.2024 № 69

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
Клименко Лесі Валентинівни  
на здобуття наукового ступеня доктора філософії  
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна на соціологічному факультеті використані результати дисертаційного дослідження Л.В. Клименко на тему «Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності» та результати комплексного дослідження «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі» (анкету для якого розроблено в співавторстві з професорками соціологічного факультету В.В. Сичовою та Л.М. Хижняк) в освітньому процесі, а саме:

- при викладанні навчальної дисципліни «Соціальний захист і соціальне забезпечення» за темами № 2. «Світовий досвід формування систем соціального захисту» та № 8. «Соціальний захист малозабезпечених верств населення» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за ОПП «Соціальна робота» (проф. Сичова В. В.);

- при викладанні навчальної дисципліни «Соціальний захист і соціальна робота з постраждалими внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» за темами № 4. «Становлення та розвиток соціального захисту, соціальної роботи з постраждалими від війн ХХ-ХХІ ст. в Україні», № 6 «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за ОПП «Соціальна робота» (проф. Сичова В. В.);

- при викладанні навчальної дисципліни «Моделі економічної поведінки» за темою № 5. «Моделі підприємницької поведінки» (питання про мотивацію, стан і проблеми сімейного бізнесу) на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти за ОПП «Соціологія комунікацій, реклами та зав'язків із громадськістю» (проф. Хижняк Л. М.);

- студенти соціологічного факультету Харківського університету імені В.Н. Каразіна взяли участь в опитуванні за анкетною «Родина в уявленнях сучасного студентства в Україні та Польщі».

Зазначене вище є підставою для висновку про практичну значущість результатів, отриманих авторкою дисертаційного дослідження.

Проректор  
з науково-педагогічної роботи  
доктор юридичних наук, професор,  
заслужений юрист України



Олександр ГОЛОВКО





МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
імені А. С. МАКАРЕНКА

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 68-59-02

e-mail: [rector@sspu.edu.ua](mailto:rector@sspu.edu.ua), [www.sspu.edu.ua](http://www.sspu.edu.ua)

Код ЄДРПОУ 02125510

08.04.2024 № 733 На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
Клименко Лесі Валентинівни  
на здобуття наукового ступеня доктора філософії  
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки  
на тему «Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої  
бездітності»**

Довідкою засвідчуємо факт впровадження результатів дисертаційної роботи Клименко Лесі Валентинівни упродовж 2023-2024 н.р. у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка. Зокрема, у освітній процес впроваджено такі матеріали наукового дослідження:

- модель попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності;
- педагогічні умови попередження явища свідомої бездітності, серед яких: формування позитивної мотивації серед студентів у відповідальному (усвідомленому) батьківстві, моделювання ефективної комунікації, створення інформаційних матеріалів для молоді та інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення доступу до актуальних джерел інформації щодо батьківства;

- доповнено зміст навчальних дисциплін «Гендерна педагогіка і психологія» та «Технології соціально-педагогічної діяльності» для студентів 2-го курсу 0025 групи спеціальності 231 Соціальна робота: «Соціально-педагогічна робота з різними типами сімей» для студентів 4-го курсу 0045 групи спеціальності 231 Соціальна робота, матеріалами з попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності, які представлено дослідницею у навчально-методичному посібнику «Профілактика свідомої бездітності серед молоді»;

- інноваційні форми роботи зі студентською молоддю з формування навичок усвідомленого батьківства (тренінги, виховні заходи, ігри).

Результати, отримані в ході дослідження Л. В. Клименко, засвідчують його актуальність у вирішенні проблем, пов'язаних з відмовою сучасних студентів від виконання батьківських функцій та можуть бути рекомендовані до впровадження у закладах вищої освіти.

Результати впровадження дисертаційного дослідження Клименко Лесі Валентинівни на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки на тему «Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності» заслухали та обговорили на засіданні кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 9, від 01 березня 2024 року).

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Проректор  
з науково-педагогічної (наукової) роботи



Ольга КУДРИНА



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка**

вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Тел. 3-36-10  
 E-mail chnpu @ chnpu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02125674

10.04.2024 № 8 На № \_\_\_\_\_ від \_\_\_\_\_

**ДОВІДКА**

про впровадження результатів дисертаційного дослідження  
 здобувачки наукового ступеня доктора філософії  
 зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

**Клименко Лесі Валентинівни**

за темою «Педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища  
 свідомої бездітності»

Результати дисертаційного дослідження Л.В. Клименко реалізовано впродовж 2021-2024 н.р. в освітньому процесі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка на базі кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук. Предметом дослідження дисертантки є педагогічні умови попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності.

Модель попередження серед студентської молоді явища свідомої бездітності та відповідні педагогічні умови перевірялися в умовах університету з подальшим обговоренням на засіданні кафедри доцільності їх використання. Результати дослідження було впроваджено у зміст навчальних дисциплін: «Технології соціальної роботи», «Основи соціально-правового захисту», «Соціально-виховна робота з сім'ями».

У процесі вивчення вказаних освітніх компонентів використовувалися матеріали, представлені у навчальному посібнику «Профілактика явища свідомої бездітності серед молоді», авторкою якого є Л.В. Клименко.

Загалом, наукова робота Л.В. Клименко щодо попередження поширення проблеми свідомої бездітності серед студентів, представляє собою самостійне, довершене, актуальне дослідження та може бути рекомендованою для застосування у освітньому процесі закладів вищої освіти.

Довідку про впровадження результатів дисертаційного дослідження Л.В. Клименко розглянуто та схвалено на засіданні кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (протокол № 9 від 21.03.2024).

Проректор з наукової роботи  
 кандидат педагогічних наук, доцент

Наталія НОСОВЕЦЬ

Завідувач кафедри соціальної роботи та освітніх  
 і педагогічних наук,  
 кандидат педагогічних наук, доцент

Лариса РЕНЬ



Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie

**Biuro Prorektorów**  
ul. Pocztowa 54, 22-100 Chełm  
tel. (82) 565 09 48  
e-mail: rektorat@panschelm.edu.pl

Chełm 23. 04. 2024 r.

## ZAŚWIADCZENIE

Zaświadcza się, że Pani Łesia V. Klimenko zatrudniona w Katedrze Pedagogiki Społecznej i Pracy Socjalnej **Niżyńskiego Uniwersytetu im. Mikołaja Gogola w Ukrainie** w ramach badań do swojej rozprawy doktorskiej na temat „Uwarunkowania pedagogiczne przeciwdziałania zjawisku świadomej bezdzietności wśród młodzieży studenckiej” była aktywnym uczestnikiem wspólnych ukraińsko-polskich działań naukowo-praktycznych i naukowo-badawczych:

1) międzynarodowego projektu „Poznanie Polski: Język-Historia-Kultura” realizowanego w 2020 r.;

2) kompleksowych badań „Rodzina w percepcji współczesnych studentów Ukrainy i Polski”, które przeprowadzono w 2023 roku, a którego celem było poznanie postrzegania rodziny i jej roli w ich życiu przez uczniów;

3) okrągłych stołów oraz konferencji naukowo-praktycznych, podczas których zaprezentowano główne wyniki teoretyczne i praktyczne przeprowadzonych badań organizowanych w latach 2020 - 2023.

Wynikiem powyższych działań badawczych została opracowana analiza porównawcza doświadczeń krajów sąsiadujących potwierdza zasadność i wagę zapobiegania zjawisku świadomej bezdzietności wśród młodzieży studenckiej. Opracowany przez Panią L. V. Klimenko model zapobiegania świadomej bezdzietności wśród młodzieży studenckiej może być rekomendowany do wdrożenia w szkołach wyższych.

Zaświadczenie wydaje się na prośbę zainteresowanej.



PROREKTOR ds. STUDENCKICH

dr Beata Falda